

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

2021 р., № 79, Т. 1

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, професор;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кочарян А. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Пагута М. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор;

Даріуш Скальські – доктор педагогічних наук
(Республіка Польща).

Технічний редактор: Н. Кузнєцова

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 79. 144 с. Т. 1.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15844-4316Р від 16.10.2009 р.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»

69002, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

*Входить до Переліку наукових фахових видань
України (категорія «Б») з педагогічних наук
(спеціальності: 011. Освітні, педагогічні науки,
012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта,
014. Середня освіта, 015. Професійна освіта,
016. Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН
України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).*

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet
Вченою радою Класичного приватного університету
(протокол № 2 від 29.09.2021 р.)

Усі права захищені.
Повний або частковий передрук і переклади дозволено
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах» обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: +38 050 17 95 916.

Здано до набору 06.09.2021.
Підписано до друку 30.09.2021.
Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

<i>В. М. Александров, О. Ф. Александрова</i> ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДЛЯ ВСТУПУ ДО МАГІСТРАТУРИ ЗАСОБАМИ ІНТЕНСИВНОЇ МЕТОДИКИ (АНГЛІЙСЬКА МОВА).....	8
<i>С. Б. Беляєв, О. О. Ільїна</i> ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	13
<i>О. В. Білик, Л. А. Беспалько, А. В. Алмаші-Копин</i> ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	17
<i>О. Л. Bukhalo, А. О. Yemelyanenko</i> THE VALUE OF EVALUATORY STATEMENTS OF KINDERGARTEN TEACHERS IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOLERS.....	21
<i>Ван Янься</i> СУТЬ ТА ВИДИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У НАВЧАННІ.....	26
<i>Н. П. Кравчук</i> ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІЙ ВЗАЄМОДІЇ.....	30
<i>С. О. Лавренко</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ.....	36
<i>С. А. Лазоренко, Д. І. Балашов</i> АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ.....	40

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

<i>Т. В. Дніпровська</i> ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	44
<i>О. В. Кондрашова, С. О. Чередник, Л. В. Іванченко</i> ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	49

ВИЩА ШКОЛА

<i>І. Б. Андрейкова</i> РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВИКЛАДАЧАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	54
---	----

<i>О. О. Андрющенко</i> НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	59
<i>В. В. Басараб, Н. В. Король, О. Г. Куцик</i> АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	64
<i>Н. В. Вичалковська</i> ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ МАЛАКОЛОГІЇ.....	68
<i>В. Б. Вишківська, Г. А. Бевзо, Ю. А. Запольська, О. В. Шикиринська, О. О. Малінка</i> ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	72
<i>G. K. Volkova, G. O. Wieler</i> SMART-TECHNOLOGY IN THE ASYNCHRONIC SYSTEM OF TEACHING ENGLISH TO SMART MEDICAL STUDENTS.....	76
<i>І. А. Волощук</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	82
<i>О. А. Данильченко</i> СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.....	86
<i>І. М. Данилюк</i> ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ДИСЦИПЛІНИ «МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВОМУ ПІДРОЗДІЛІ» НА ОСНОВІ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ.....	92
<i>В. Ю. Дем'янова, І. І. Драч</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД США.....	96
<i>О. В. Жабенко</i> ПОВНОВАЖЕННЯ КОЛЕГІАЛЬНИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ КОНТИНГЕНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ВИЩОЇ ЛАНКИ В УНІВЕРСИТЕТІ.....	106
<i>В. В. Жеребкін, Ж. В. Давидова</i> ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ ДОКАЗОВОЇ МЕДИЦИНИ».....	111
<i>І. V. Kolyada, S. V. Zhurkina, O. O. Chernyshenko</i> ORGANIZATION OF BLENDED LEARNING AT THE CURRENT STAGE OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT.....	115
<i>Н. В. Коротка</i> ПРОБЛЕМА СИНОНІМІЇ В ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИШІВ.....	119

<i>О. А. Кузнецова</i> ПРОГРАМА МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ДО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ.....	124
<i>О. С. Кузьменко, І. М. Савченко</i> ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ ЯК УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ НА НОВІ ПОКАЗНИКИ ОСВІТИ: АСПЕКТ STEM-НАВЧАННЯ.....	129
<i>А. О. Кузьменко</i> ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗВО УКРАЇНИ.....	135
<i>М. А. Лащенко, О. Ю. Коваль</i> НОВІТНЯ МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	140

CONTENTS

THEORETICAL BASICS OF MODERN PEDAGOGY AND EDUCATION

<i>Aleksandrov V., Aleksandrova O.</i> TRAINING STUDENTS BY INTENSIVE METHODS FOR ADMISSION TO THE MASTER'S DEGREE (ENGLISH).....	8
<i>Belyaev S., Ilina O.</i> FORMATION OF SOFT SKILLS IN FUTURE TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	13
<i>Bilyk O., Bospalko L., Almashi-Kopyn A.</i> THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM.....	17
<i>Bukhalo O. L., Yemelyanenko A. O.</i> THE VALUE OF EVALUATORY STATEMENTS OF KINDERGARTEN TEACHERS IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOLERS.....	21
<i>Wang Yanxia</i> THE ESSENCE AND KINDS OF INTERDISCIPLINARY LINKS IN EDUCATION.....	26
<i>Kravchuk N.</i> PREREQUISITES AND CAUSES OF CONFLICT SITUATIONS IN PARENT-CHILD INTERACTION.....	30
<i>Lavrenko S.</i> ORGANIZATION OF CREATIVE ACTIVITY OF ELEMENTARY SCHOOL CHILD AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF A CHILD'S PERSONALITY.....	36
<i>Lazorenko S., Balashov D.</i> ANALYSIS OF FORMATION OF STUDENTS INTEREST IN PHYSICAL EDUCATION.....	40

SCHOOL

<i>Dniprovskaya T.</i> PEDAGOGICAL PECULIARITIES OF THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO THE INDIVIDUALIZED ENGLISH STUDY OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....	44
<i>Kondrashova O., Cherednik S., Ivanchenko L.</i> DIDACTIC ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ENGLISH TEACHERS TO THE APPLICATION OF THE PROJECT METHOD IN GENERAL ENVIRONMENTAL INSTITUTIONS.....	49

HIGH SCHOOL

<i>Andreykova I.</i> THE ACTUAL STATE AND PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION BY FOREIGN LANGUAGE TEACHERS OF METHODS OF THE REMOTE EDUCATION DURING FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF STUDENTS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	54
<i>Andryushchenko O.</i> SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF REFLECTIVE SKILLS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.....	59
<i>Basarab V., Korol N., Kutsyk O.</i> AN AXIOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.....	64
<i>Vichalkovska N.</i> THE USE OF MATHEMATICAL METHODS IN LABORATORY CLASSES IN MALACOLOGY.....	68
<i>Vyshkivska V., Bevzo G., Zapolska Y., Shykyrynska O., Malinka O.</i> PROSPECTS OF FUNCTIONING E-LEARNING IN THE CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT	72
<i>Volkova G. K., Wieler G. O.</i> SMART-TECHNOLOGY IN THE ASYNCHRONIC SYSTEM OF TEACHING ENGLISH TO SMART MEDICAL STUDENTS.....	76
<i>Voloshchuk I.</i> TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL PROCESS OF PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION.....	82
<i>Danylchenko O.</i> THE ESSENCE AND STRUCTURE OF SOCIO-LEGAL COMPETENCE OF THE NATIONAL GUARD FUTURE OFFICERS.....	86
<i>Daniluk I.</i> PEDAGOGICAL FEATURES OF EDUCATION OF STUDENTS OF THE DISCIPLINE “MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE MILITARY UNIT” ON THE BASIS OF THE PROJECT METHOD.....	92
<i>Demyanova V., Drach I.</i> FEATURES OF TEACHER TRAINING PRESCHOOL EDUCATION: THE US EXPERIENCE.....	96
<i>Zhabenko O.</i> POWERS OF COLLEGIAL MANAGEMENT BODIES IN THE FORMATION OF SENIOR MANAGEMENT STAFF CONTINENT AT THE UNIVERSITY.....	106
<i>Zherebkin V., Davydova Zh.</i> FORMATION OF INFORMATION COMPETENCE OF MEDICAL STUDENTS WHILE STUDYING THE ACADEMIC COURSE “METHODOLOGY OF EVIDENCE-BASED MEDICINE”.....	111

<i>Kolyada I. V. , Zhurkina S. V. , Chernyshenko O. O.</i> ORGANIZATION OF BLENDED LEARNING AT THE CURRENT STAGE OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT.....	115
<i>Korotka N. T.</i> THE PROBLEM OF SYNONYMY IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS INTO ENGLISH WHEN TEACHING STUDENTS OF NON-LANGUAGE UNIVERSITIES.....	119
<i>Kuznetsova O.</i> PROGRAM OF METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF ART TO EDUCATIONAL WORK WITH STUDENTS.....	124
<i>Kuzmenko O., Savchenko I.</i> TRANSDISCIPLINARITY IN PHYSICS TEACHING AS A CONDITION FOR THE TRANSITION TO PROFESSIONALLY ORIENTED TRAINING OF SUBJECTS OF LEARNING ON NEW INDICATORS: ASPECT OF STEM LEARNING.....	129
<i>Kuzmenko A.</i> ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF THE ACADEMIC INTEGRITY CULTURE FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE.....	135
<i>Lashchenko M., Koval O.</i> METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES USING MODERN TECHNOLOGIES AND METHODS.....	140

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 811.111: 378.091.3:[37.016:811.111]:378.22
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.1>

В. М. Александров

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету

О. Ф. Александрова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДЛЯ ВСТУПУ ДО МАГІСТРАТУРИ ЗАСОБАМИ ІНТЕНСИВНОЇ МЕТОДИКИ (АНГЛІЙСЬКА МОВА)

Стаття присвячена актуальній проблемі удосконалення навчального процесу у вищій школі засобами методики інтенсивного навчання іноземної мови. Досліджено особливості впровадження елементів інтенсивної методики у процес підготовки з іноземної мови у вищій школі; запропоновано модель інтенсивного навчання студентів англійської мови для вступу до магістратури.

Основну увагу зосереджено на структурних компонентах моделі інтенсивного навчання іноземної мови, а також особливостях її впровадження в умовах вищої школи. В узагальненому вигляді наведені етапи навчання, рівні оволодіння загальнонавчальною та професійно-орієнтованою англійською мовою, а також лексичні, граматичні та комунікативні орієнтири, що мають стати надійною основою розвитку іншомовної комунікативної компетенції майбутніх магістрів. Запропоновані етапи для досягнення відповідних рівнів володіння загальнонавчальною та професійно-орієнтованою англійською мовою зумовлюють узгодження змісту лексичного, граматичного та комунікативного аспектів програми інтенсивного навчання з наступною корекцією алгоритму навчального процесу. На основі аналізу методичної літератури обґрунтовуються можливості для здійснення поступового переходу від загальної до професійно-орієнтованої тематики. Матеріал вправ засвоюється в умовно-комунікативних рецептивно-продуктивних вправах. Більшість вправ проводяться у парному та груповому режимах, забезпечуючи високу активність та відносну самостійність слухачів, оскільки викладач виконує лише функцію загального контролю. Вправи виконуються на матеріалі, що відповідає цілям навчального дня і практичній меті інтенсивного професійно-орієнтованого навчання.

Запропонована модель інтенсивної підготовки студентів немовних спеціальностей до магістратури може бути використана для подальшого розвитку професійної іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців.

Ключові слова: модель інтенсивного навчання, загальнонавчальна англійська мова, професійно-орієнтована мова, іншомовна професійна комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Враховуючи замовлення сучасного ринку праці, українська вища школа може суттєво підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців за рахунок прискорення темпоритму навчання окремих дисциплін засобами методики інтенсивного навчання, зокрема іноземної мови професійного спрямування. Серед чинників, що сьогодні негативно впливають на ефективність оволодіння іноземною мовою професійного спрямування у немовних ВНЗ, дослідники найчастіше згадують кількісний чинник, тобто зумовлений незначною кількістю годин, передбачених на курс іноземної мови [2, с. 15]. Деякі автори вважають, що негативний вплив цього чинника можна зменшити, а ефективність

навчання іноземної мови у ВНЗ немовного профілю – підвищити, за рахунок упровадження додаткових курсів, спрямованих на інтенсивний розвиток професійно-комунікативних вмінь, що не можуть бути сформовані в межах стандартної програми з іноземної мови. Згадані курси мають бути орієнтовані на задоволення конкретних комунікативних потреб майбутніх фахівців, а ці потреби, зі свого боку, зумовлюють мету та зміст кожної додаткової дисципліни [4, с. 170; 6, с. 209].

Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти орієнтири рівнів комунікативної компетенції майбутніх інженерів і менеджерів знаходяться у сфері англійської ділової мови (Business English) та мови для спеціальних

цілей (English for Specific Purposes). Слід підкреслити, що програма єдиного вступного іспиту для вступу до магістратури створена з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (рівень B1–B2) [1, с. 5; 7, с. 1].

Усе вищезгадане зумовлює актуальність дослідження інтенсивних форм підготовки студентів для вступу до магістратури, що має суттєво підвищити ефективність сучасної вищої освіти. На нашу думку, підготовка студентів з іноземної мови для вступу до магістратури вищої школи може найбільш ефективно проводитися саме засобами інтенсивної методики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти націлюють сучасних дослідників на пошуки та розроблення таких моделей навчання іноземної мови, що можуть ефективно застосовуватися в галузі вищої освіти [1, с. 3]. Становлення методів інтенсивного навчання загалом пов'язане з дослідженнями й розробками Г. Лозанова, Г.О. Китайгородської, Л.К. Гегечкорі, А.С. Плєсневича, В.В. Петрусинського. Протягом останнього десятиріччя проблеми, пов'язані з інтенсивним розвитком іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних факультетів, досліджувалися вітчизняними вченими, серед яких треба згадати С.Ю. Ніколаєву, О.Б. Тарнопольського, Л.М. Черноватого. Проте недостатня кількість публікацій, присвячених проблемам інтенсивного навчання предметів у вищій

школі, зокрема професійно-орієнтованої іноземної мови, зумовлює наш інтерес до подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – запропонувати модель інтенсивної підготовки студентів немовних спеціальностей до магістратури, яка є найбільш ефективною для форсованого розвитку мовних навичок і мовленнєвих умінь в усіх видах мовленнєвої діяльності (слуханні, говорінні, читанні та письмі) та має забезпечити створення міцної основи для подальшого удосконалення іншомовної комунікативної компетенції майбутніх магістрів у професійному контексті.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивна підготовка з англійської мови для вступу до магістратури студентів немовних спеціальностей може бути реалізована у межах двох етапів. На першому етапі протягом десяти днів (120 годин) здійснюється інтенсивне формування та розвиток мовленнєвих навичок та умінь спілкування у загальноживаних сферах в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1. Другий етап (також 120 годин протягом десяти днів) присвячений інтенсивному удосконаленню мовленнєвих навичок та умінь спілкування в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності в діловій та професійній сферах на рівні B2.

В узагальненому вигляді наведені етапи навчання, рівні оволодіння професійно-орієнтованою англійською мовою, а також лексичні, граматичні та комунікативні орієнтири наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Етапи навчання та рівні оволодіння професійно-орієнтованою англійською мовою

Етап навчання	Рівні	Граматичні навички	Лексичні навички	Комунікативні сфери у тематико-ситуативному атласі
1-й інтенсивний (120 акад. год.)	A1	Структурне оформлення речень в <i>Indefinite (Active)</i>	близько 1000 лексичних одиниць	Елементарні ситуації спілкування (особиста сфера) Загальні теми (спрощені особиста і публічна сфери)
	A2	Структурне оформлення речень в <i>Continuous (Active)</i>	близько 500 лексичних одиниць	Загальні теми (розширені особиста і публічна сфери) Спрощена комунікація (особиста і публічна сфери)
	B1	Структурне оформлення речень в <i>Indefinite (Active, Passive), Continuous (Active)</i>	близько 2000 лексичних одиниць	Біографія та робоче інтерв'ю (особиста і ділова сфери) Ваша професія (спрощені особиста і ділова сфери)
	B1	Структурне оформлення речень в <i>Indefinite, Continuous (Active, Passive), Perfect (Simple)</i>	близько 2500 лексичних одиниць	Спрощена комунікація. Професійна діяльність (ділова, елементи професійної сфери) Контакти, контракти (ділова) Посади та робочі обов'язки.
2-й інтенсивний (120 акад. год.)	B1	Структурне оформлення речень в <i>Indefinite, Continuous (Active, Passive), Perfect (Simple, Continuous)</i>	близько 3000 лексичних одиниць	Професійна діяльність: факти, цифри, розвиток (ділова, спрощена професійна сфери)
	B1	Структурне оформлення речень в усіх формах часу та виду в активному та пасивному станах	близько 3500 лексичних одиниць	Типові професійні ситуації (ділова, професійна сфери) Менеджмент (спрощена ділова сфера)
	B2	Вдосконалення навичок структурного оформлення речень в усіх формах часу та виду в активному та пасивному станах	близько 4000 лексичних одиниць і більше	Спілкування з кількома співрозмовниками у професійних ситуаціях (особиста, публічна, ділова, професійна сфери). Розуміння фахових текстів

Першочерговим завданням першого етапу є розвиток навичок та вмінь читання і говоріння на основі активного запасу загальнонавчальної лексики в обсязі близько 2000 лексичних одиниць.

Важливим чинником стає циклічний характер змісту навчання кожного навчального дня, який забезпечує послідовну зміну відрізків навчання, призначених для повторення засвоєного раніше і введення нового матеріалу, формування та удосконалення відповідних навичок та умінь. Вмотивоване чергування таких циклів, яке створювало необхідні передумови для ефективного інтенсивного навчання, показано в табл. 2.

Таблиця 2
Навчальний режим інтенсивного етапу навчання

Час	Види навчальної діяльності
7:00 – 9:00	Повторення мовного матеріалу
9:00 – 10:00	Сніданок
10:00 – 11:00	Читання та обговорення професійних текстів
11:00 – 12:00	Читання та обговорення професійних текстів
12:00 – 14:00	Підготовка індивідуальних проектних завдань
14:00 – 16:00	Обідня перерва
16:00 – 18:00	Обговорення індивідуальних проектних завдань
18:00 – 19:00	Аудіювання
19:00 – 20:00	Вечеря
20:00 – 21:00	Засідання англійського клубу за темою дня

Важливою умовою ефективного засвоєння мовного матеріалу й оволодіння мовленнєвими навичками та вміннями під час інтенсивного навчання студентів-магістрів є створення міцного іншомовного мовленнєвого середовища [5, с. 14]. Тому режим інтенсивного навчання англійської мови передбачає розвиток мовленнєвих навичок та вмінь не тільки протягом занять, але й під час спільного дозвілля.

На другому етапі інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови відбувається удосконалення навичок та вмінь слухання, говоріння, читання і письма. Відповідно, у навчальному процесі широко використовуються короткі тексти, спеціально розроблені нами для обговорення. Такі тексти, хоча і містять переважно лексику загальнонавчальної англійської мови, створюють можливості для переходу у сферу професійно-орієнтованої англійської мови.

Прочитані тексти стають необхідною основою для застосування проектно-методики, проблемних завдань, дискусій та рольових ігор. Певна частина навчального часу відводиться на виконання індивідуальних проектних завдань у письмовій формі, пов'язаних із тематикою конкретної спеціальності. Підготовлені доповіді

заслуховуються та обговорюються в другій половині навчального дня. Ця половина починається з обговорення індивідуальних проектних завдань і триває до вечері. Для моделювання реальних ситуацій спілкування вправи набувають форми конференції, семінару, переговорів, презентації, під час проведення яких відбувається мовленнєва діяльність у професійно-орієнтованому контексті [3, с. 179]. Після обговорення проектних завдань передбачається прослуховування професійно-орієнтованих текстів та вдосконалення навичок аудіювання як найскладнішого виду мовленнєвої діяльності. Наприкінці кожного навчального дня відбувається засідання англійського клубу, що проходить у формі ділової гри, пов'язаної із професійною тематикою спеціальності, під час якої продовжується процес удосконалення комунікативних вмінь учасників навчання.

Моделювання професійно-орієнтованої іншомовної діяльності студентів на другому етапі здійснюється шляхом виконання умовно-комунікативних та комунікативних вправ у контексті майбутньої фахової діяльності студентів. Це означає, що кожна вправа в розробленій нами системі, формує або розвиває відповідні навички та вміння, необхідні для вирішення майбутніх професійних завдань. Таке формування та розвиток здійснюються завдяки спрямованості усіх вправ на професійну діяльність конкретної спеціальності.

Під час формування мовленнєвих вмінь важливо забезпечувати вмотивованість вправ, зокрема за допомогою схем, мовленнєвих зразків, демонстрації відповідності предметного змісту основної спеціальності змісту тих вправ, які виконуються. Завдання до вправ встановлюють логічний зв'язок загальнонавчаних тем із майбутньою професійною діяльністю студентів, демонструють можливість їх використання для професійних цілей, підтримують комунікативну мотивацію слухачів. Для максимальної інтенсифікації вправ широко застосовуються групові та парні форми роботи.

Матеріал вправ засвоюється в умовно-комунікативних рецептивно-продуктивних вправах, змістом яких є обмін простими репліками для формування навичок діалогічного мовлення. Більшість вправ проводяться в парному та груповому режимі, забезпечуючи високу активність та відносну самостійність слухачів, оскільки викладач виконує лише функцію загального контролю. Вправи виконуються на матеріалі, що відповідає цілям навчального дня і практичній меті інтенсивного професійно-орієнтованого навчання.

Протягом усього періоду інтенсивної підготовки студенти також мають достатньо часу для поглибленої самостійної роботи і закладання надійного підґрунтя для подальшого якісного стрибка на рівень В2 на другому етапі навчання. Метою цього етапу є консолідація матеріалу та навичок, засво-

Таблиця 3

Модель інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови

Етап 1 (інтенсивний) – загальнонавчальне спілкування (120 год.) Формування та розвиток умінь в чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1 (аудіювання – 40%, говоріння – 31%, читання – 18%, письмо – 11%)
Підетап 1.1 (40 год.) Формування та розвиток елементарних мовленнєвих навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні A1
Підетап 1.2 (40 год.) Удосконалення елементарних мовленнєвих навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні A2
Підетап 1.3 (40 год.) Формування та розвиток мовленнєвих навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1
Етап 2 (інтенсивний) – ділове та професійне спілкування (120 год.) Удосконалення навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B2 (аудіювання – 20%, говоріння – 50%, читання – 18%, письмо – 11%)
Підетап 2.1 (40 год.) Удосконалення навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1 за рахунок спілкування з англомовними колегами на загальні й ділові теми
Підетап 2.2 (40 год.) Удосконалення мовленнєвих навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1 за рахунок спілкування з англомовними колегами у професійних ситуаціях на спеціальні теми, а також за рахунок роботи з фаховими текстами
Підетап 2.3 (40 год.) Удосконалення мовленнєвих навичок та умінь в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B2

ених і сформованих протягом першого етапу, розвиток мовленнєвих умінь у професійній сфері на основі фахової тематики, матеріал якої відповідає навчальній програмі відповідних спеціальностей. Тому друга половина кожного навчального дня завжди починається з повторення матеріалу, який вводився у першій половині дня, з наступним виконанням інтенсивних мовленнєвих вправ.

Тривала інтенсивна діяльність вимагає від викладача змінювати ритм навчального процесу, аби уникнути ефекту втоми чи звикання, які спричинюють зниження уваги. Ефективність інтенсивної методики значною мірою залежить від задоволення, яке студенти одержують від тренінгу, що суттєвим чином впливає на їхню активність та працездатність, які зрештою і визначають їхню успішність чи неуспішність. Певна частина вечірнього часу віддається самопідготовці та консультаціям, які викладачі проводять в індивідуальному порядку.

Контроль результатів інтенсивного навчання студентів професійно-орієнтованої англійської мови здійснюється у поточній та рубіжній формах. Об'єктами контролю є навички та вміння використовувати мовленнєві засоби, рівень володіння якими дає змогу здійснювати ефективну іншомовну мовленнєву діяльність у відповідній сфері залежно від етапу інтенсивного навчання.

Поточний контроль здійснюється у процесі виконання кожної вправи або після неї і може проводитися як викладачем, так і у формі самоконтролю із застосуванням ключів.

Рубіжний контроль на перших двох етапах здійснюється в письмовій формі за допомогою лексичних тестів на перевірку знання двох списків лексичних одиниць (по 100 в кожному списку), що відносяться до сфер, засвоєння яких було метою відповідного етапу навчання.

Під час проведення підсумкового контролю письма та говоріння слухачі заповнюють спеціальну анкету, а також проходять співбесіду за нею, відповіді на запитання якої дають вичерпну відповідь про рівень, досягнутий кожним студентом за результатами інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови. Перевірка ж умінь аудіювання та читання здійснюється на основі сприйняття (прослуховування або прочитання) студентами текстів на професійну тематику, після чого вони мають відповісти на запитання до текстів. Тестові завдання укладаються відповідно до програми єдиного вступного іспиту (СВІ) з іноземних мов, затвердженої наказом МОН [7, с. 1].

Узагальнено реалізація розробленої нами моделі у системі інтенсивного навчання студентів професійно-орієнтованої англійської мови наведена в табл. 3.

Висновки. Виходячи з вимог до змісту інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови, необхідно визначити загальні та професійні рубрики й ситуації, характерні для конкретних спеціальностей; встановити лексичний та граматичний матеріал для формування відповідних навичок; обґрунтувати поетапну структуру тренінгу, а також його етапи; визначити конкретну мету, кількісний і якісний зміст кожного етапу інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови; визначити оптимальний режим для забезпечення ефективного навчання та самостійної роботи.

Розглянуто модель інтенсивного навчання студентів професійно-орієнтованої англійської мови, що ґрунтується на системі вправ, яка включає дві підсистеми стосовно кожного виду мовленнєвої діяльності: для формування мовленнєвих навичок та для розвитку мовленнєвих умінь за постій-

ного збільшення питомої ваги мовленнєвих вправ. Ця модель реалізується у межах двох етапів та шести підетапів. На першому етапі протягом 120 годин здійснюється інтенсивне формування та розвиток мовленнєвих навичок і вмій спілкування у загальнонавчаних сферах в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні B1. Другий етап призначено для інтенсивного вдосконалення мовленнєвих навичок та вмій спілкування в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності в діловій та професійній сферах на рівні B2.

Таким чином, модель інтенсивної підготовки студентів для вступу до магістратури має забезпечити оволодіння професійно-орієнтованою англійською мовою з урахуванням комунікативних та професійних потреб відповідної спеціальності.

Список використаної літератури:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання [наук. ред. проф. С. Ю. Ніколаєва]. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Мильцева Н.А. Подготовка специалистов со знанием иностранных языков в высших учебных заведениях. *Иностранные языки в школе*. 2006. № 7. С. 11–19.
3. Стрілець В.В. Сучасні підходи до навчання англійської мови для професійного спілкування за проектною методикою. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2006. Вип. 10. С. 175–181. (Серія «Педагогіка та психологія»).
4. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку: уч. пособ. К.: Ленвіт. 2004. 192 с.
5. Тестов В. А. Стратегия обучения в современных условиях. *Педагогика*. 2005. № 7. С. 12–18.
6. Харлов Г.О. Компактно-системный метод в исследовании интенсификации процесса обучения иностранному (английскому) языку. *Научный вестник Південноукраїнського державного педагогічного університету*. Одеса, ПДПУ ім. Ушинського. 2005. С. 207–211.
7. Програма єдиного вступного іспиту (ЄВІ) з іноземних мов (наказ МОН № 411 від 28.03.2019). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0411729-19#Text>.

Aleksandrov V., Aleksandrova O. Training students by intensive methods for admission to the Master's degree (English)

The article is devoted to the urgent problem of improving the higher school educational process by means of intensive teaching methods. Peculiarities of introduction intensive technique elements in the process of teaching English at high school are investigated; a model of intensive teaching English for admission to the Master's degree is presented.

The main attention is focused on the structural components of intensive teaching model, as well as features of its implementation at high school. The stages of study process, levels of mastery in General English and professionally-oriented English, as well as lexical, grammatical and communicative aspects that should create a reliable basis for the development of foreign language communicative competence are given in a generalized form. These stages for achieving appropriate levels of mastery in General English and professionally-oriented English determine the harmonization of lexical, grammatical and communicative aspects' program content with the subsequent correction of the educational process algorithm. On the basis of the analysis of special literature the possibilities for gradual transition from GE to professionally-oriented English are substantiated. The material of the exercises for training is mastered in conditionally-communicative receptive-productive exercises. Most exercises are performed in pairs and groups, providing high activity and relative independence of students while the teacher performs only the function of general control. The exercises content is based on the material that meets the objectives of the training day and the practical purpose of intensive professional training. The intensive training English model for admission to the Master's degree can be used at non-language specialties for further development of professional foreign language communicative competence.

Key words: model for intensive teaching, General English, professionally-oriented English, foreign language professional communicative competence.

УДК 37.091.12
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.2>

С. Б. Бєляєв

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

О. О. Ільїна

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається суть поняття «soft skills» як вміння спілкуватися і нестандартно, творчо мислити, працювати в команді і брати на себе відповідальність, ефективно організувати свій час і швидко адаптуватися в нових ситуаціях. Проведений аналіз теоретико-методологічних підходів вітчизняних і зарубіжних учених до проблематики soft skills. У статті розкрито зміст і перспективи формування soft skills у майбутніх учителів Нової української школи. Актуальність проблеми формування soft skills зумовлюється комплексними змінами, що відбуваються в системі освіти, в освітніх і особистісних орієнтирах, вимогах до професійної діяльності. З'ясовані основні складники soft skills: комунікативні навички, особистісний розвиток, управлінські навички. Визначені проблеми забезпечення формування м'яких навичок: відсутність належної уваги до формування soft skills під час складання навчальних програм; недостатнє залучення роботодавців до цього процесу; складнощі спостереження й оцінки «гнучких» навичок; розбіжності набору здобутих випускниками ЗВО під час навчання компетентностей з очікуваннями і попиту на ринку праці. Виділені принципи організації освітнього процесу, дотримання яких сприятиме результативному формуванню soft skills. Здійснено аналіз традиційних форм проведення занять, які не забезпечують достатнього рівня мотивації та активності здобувачів освіти. Встановлено, що такі функції виконують гейміфікація, e-learning, m-learning, соціальне навчання. Визначені етапи формування soft skills: розвиток когнітивних здібностей, розвиток діяльнісних здібностей, розвиток особистісних здібностей. Описано досвід формування soft skills у КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» шляхом поєднання роботи студентського самоврядування, волонтерських програм, соціальних проєктів, тренінгів. Зроблені висновки, що в системі професійної освіти формування м'яких навичок студентів потребує внесення змін в освітні програми, навчальні плани, а також у систему поглядів і ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу.

Ключові слова: soft skills, формування soft skills, м'які навички, Нова українська школа, компетентності, майбутні учителі початкової школи, здобувачі освіти.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в системі освіти на сучасному етапі, зумовлені встановленням нових освітніх орієнтирів і вимог до професійної діяльності. Ця трансформація ставить всі дисципліни, що вивчаються у ЗВО, на службу не тільки професійного, але й особистісного розвитку здобувача освіти.

У сучасному світі професіоналу практично в будь-якій сфері зайнятості, щоби бути затребуваним на ринку праці, швидко побудувати кар'єру і домогтися особистого успіху, необхідно володіти soft skills («м'якими/гнучкими навичками»): вмінням спілкуватися і нестандартно, творчо мислити, працювати в команді і брати на себе відповідальність, ефективно організувати свій час і швидко адаптуватися в нових ситуаціях.

Сьогодні професія вчителя початкової школи привертає увагу науковців і практиків у розрізі

впровадження Концепції Нової української школи. Фахівці цього профілю мають володіти великим набором професійних знань і умінь, а також системою soft skills. Зазначені характеристики вчителів початкової школи відбивають об'єктивні вимоги сучасного ринку праці, а отже, конкретизують зміст проблеми формування цих компетентностей у процесі навчання у ЗВО.

Перед суб'єктами освітнього процесу у ЗВО постає проблема не тільки якості професійної освіти, а й її фокусування, практикоорієнтованості тощо. Розвиток soft skills у людей, які займаються педагогічною діяльністю, заслуговує на особливу увагу, оскільки саме вони покликані формувати гнучкі навички у підростаючого покоління. Важливість цього питання відображається в Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті почат-

кової освіти, професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», що прямо вказують на необхідність забезпечення формування soft skills у здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні розробки у дослідженні soft skills представлені в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Ця дослідницька проблематика є, безумовно, міждисциплінарною, оскільки поняття «soft skills» охоплює ті компетентності й особистісні якості фахівця, які потрібні в будь-якій професійній галузі.

У вітчизняній літературі наведені різноманітні трактування поняття «soft skills». Дослідники О. Абашкіна, Н. Бібік, І. Ісаєв, І. Зимня, Н. Кузьміна, К. Коваль, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, С. Ракова, О. Савченко, В. Сластьонін, І. Тимофєєва визначають його як уніфіковані навички та особистісні якості, які підвищують ефективність роботи і взаємодії з іншими людьми. У своїх наукових розробках І. Зимня визначає soft skills як психологічне явище, що виявляється в більшості життєвих ситуацій, пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою [1, с. 34–42]. Дослідниця О. Овчарук в своїх роботах визначає soft skills як соціально-трудова сукупність знань, умінь, навичок і мотиваційних характеристик працівника у сфері взаємодії між людьми [4, с. 66–72]. Водночас констатуємо недостатню розробленість проблеми пошуку шляхів та засобів soft skills в умовах ЗВО.

Мета статті – розкрити зміст і потенціал формування soft skills у майбутніх учителів Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показав, що, розкриваючи суть поняття «soft skills», вчені визначають його як:

– уніфіковані навички та особистісні якості, що підвищують результативність роботи і взаємодії з людьми;

– комунікативні та управлінські таланти;

– соціально-психологічні навички;

– комунікативні та лідерські навички;

– навички та особистий досвід, що придбані через додаткову освіту, для розвитку в професійній діяльності;

– соціально-трудова характеристику, що являє собою готовність до ефективної праці в заданій ситуації на робочому місці в трудовому колективі [6].

Саме ці м'які навички забезпечують високу продуктивність праці в будь-якій галузі. У розвинених країнах тривалий час вивчаються стратегії формування soft skills у різних категорій населення. Євроінтеграційні процеси, що тривають в Україні, також ініціюють наукові пошуки щодо вирішення означеної проблеми. Актуальність проблеми формування soft skills підсилюється комп-

лексними змінами, що відбуваються в системі освіти, в освітніх і особистісних орієнтирах, вимогах до професійної діяльності.

Значущість soft skills підкреслюють аналітики World Economic Forum, називаючи ключові компетентності майбутнього, такі як: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність, управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість. Усі зазначені компетентності належать до soft skills [8].

В Оксфордському словнику soft skills визначаються як особисті якості людини, що дозволяють їй гармонійно і продуктивно взаємодіяти з іншими людьми [7].

Джерелом виникнення поняття «soft skills» став не розвиток наукового знання, а значною мірою практика навчання конкретних груп людей, а також рефлексія досвіду опанування професіями, що вимагають відповідних (не тільки предметних) компетентностей. Показово в цьому сенсі, що використання цього терміна спочатку зафіксовано не стільки в середовищі вчених-фахівців в галузі освіти, скільки серед політиків, менеджерів, представників бізнесу та виробництва, адміністративних працівників та інших фахівців, які включені в різні види людської практики.

Теоретико-методологічний аналіз дає змогу зробити висновок про існуючу потребу формування навичок soft skills у студентів педагогічних ЗВО як необхідної складової частини їхньої професійної компетентності. У Концепції «Нової української школи» враховується запровадження компетентнісного підходу до навчання у школах, що передбачає формування ключових компетентностей: громадянських та соціальних компетентностей, які пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [3]. В основі цих компетентностей є розвиток soft skills.

В умовах розвитку сучасних тенденцій загальної освіти й активного пошуку інноваційних моделей школи, орієнтованих на учня, формується новий образ педагога-консультанта, вихователя, керівника проєктів, комунікатора, дослідника, інноватора.

Основними компонентами soft skills є три групи компетентностей: комунікативні навички, особистісний розвиток, управлінські навички. До особистих якостей відносяться ті компетентності особистості, які важливі абсолютно всім роботодавцям: акуратність, пунктуальність, старанність, працьовитість [2].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють такі м'які навички, як вмотивованість, впевненість у собі, лідерство, емоційний інтелект, критичне мислення, комунікативні, організаторські здібності.

сті, а також адаптивність, креативність, міжкультурна чутливість тощо [6].

Вчені Мюнхенського інституту Макса Планка в основних компонентах soft skills визначають особистісну динаміку, сферу міжособистісних відносин, прагнення до успіху, витривалість. У зв'язку з цим створюються додаткові навчальні програми розвитку особистісних якостей за всіма складовими частинами soft skills [7].

Соціальний, а не когнітивний інтелект, соціальні навички і вміння (soft skills), а не тільки предметні знання, оцінюються фахівцями (соціологами, антропологами, психологами, маркетологами) як вирішальний фактор особистісної успішності, вдалого працевлаштування та кар'єрного росту, що знайшло відображення і в освітніх програмах та стандартах.

Нездатність молодого фахівця оперативно реагувати на потреби ринку праці не є показником неякісної професійної підготовки ЗВО. Ядром проблеми є невміння молодого фахівця застосувати отримані професійні компетентності на практиці. Дослідження останнього десятиліття показують, що для молодого фахівця становлять цінність не тільки професійні компетентності, а й додаткові знання і навички, освоєння яких, як правило, не входить у навчальні програми ЗВО. З цього можна зробити висновок про другорядність їх значення у формуванні освітніх програм тих чи інших напрямів підготовки.

Наявні в різних країнах проблеми щодо формування м'яких навичок показують відсутність належної уваги до формування soft skills під час складання навчальних програм; недостатнє залучення роботодавців до цього процесу; складнощі спостереження й оцінки «гнучких» навичок; розбіжності набору здобутих випускниками ЗВО під час навчання компетентностей з очікуваннями і попитом на ринку праці тощо.

У процесі дослідження виявлено, що під час підготовки майбутніх учителів початкової школи розвинути «м'які навички» можуть спеціалізовані дисципліни, але для успішного формування вміння використовувати ці навички в робочих ситуаціях здобувачі освіти протягом усього періоду навчання повинні їх практикувати, беручи участь у різних конкурсах, проектах, виконуючи командну роботу тощо. У сучасних умовах soft skills не тільки доповнюють hard skills, а й створюють нові можливості, які сприятимуть розвитку і формуванню професіоналізму [2].

Виділяють принципи організації освітнього процесу, дотримання яких сприятиме результативному формуванню soft skills:

1. Формування soft skills і універсальних компетентностей повинно бути метою і найважливішим результатом освіти відповідно до вимог стандартів та освітніх програм.

2. Результативність процесу формування soft skills і універсальних компетентностей вимагає його включення в усі освітні компоненти навчального плану.

3. Формування універсальних компетентностей має забезпечуватися включенням вибіркового компонентів у цілі, зміст і результати освіти усіх освітніх програм підготовки [6].

Реалізація вказаних принципів потребує включення в навчальний план програм освітніх компонентів, що пов'язані з формуванням м'яких навичок.

Спрямування діяльності викладача на розвиток soft skills потребує змін у виборі форм і технологій взаємодії між викладачем та студентом. Традиційні форми проведення занять не забезпечують достатнього рівня мотивації та активності здобувачів освіти. Їх захоплюють гейміфікація, e-learning, m-learning, соціальне навчання. Тобто у процесі проектування форм взаємодії зі студентами, що має метою розвиток soft skills, важливо враховувати сучасну тенденцію переходу від передачі знань до їх створення. Доступність і висока швидкість обміну знаннями часто дозволяє бути більш успішним не тому, хто більше знає, а тому, хто швидше і краще шукає, ідентифікуючи, аналізуючи і створюючи інформацію. Потрібен перехід від звичної схеми «викладач – студенти» до взаємодії, роботи в команді, від вузької спеціалізації до функціонального, діяльнісного навчання. На практиці це може бути реалізовано шляхом поєднання роботи в аудиторії, e-learning, проектів, закріплення професійних і soft skills компетентностей [2].

Етапами формування soft skills є:

– розвиток когнітивних здібностей: вміння панорамно і критично мислити, формування проектного мислення (здатність до передбачення, цілепокладання); вміння приймати рішення в ситуаціях нестачі часу (швидкість реакції, швидкість обробки даних); розвиток умінь творчо вирішувати відкриті завдання;

– розвиток діяльнісних здібностей: лідерські якості, вміння управляти собою і аудиторією (організаторські здібності, міміка, пантоміма, мова); здатність до візуалізації інформації; вміння взаємодіяти з іншими людьми;

– розвиток особистісних здібностей: вміння публічно виступати (здатність зрозуміло викладати свої думки, захопити аудиторію, презентація себе); вміння працювати в команді; комунікативні здібності; вміння мотивувати, захоплювати; вміння «бачити» іншу людину; оволодіння практичними навичками тайм-менеджменту (самоорганізація) [7].

У КЗ «Харківській гуманітарно-педагогічна академія» формування soft skills успішно забезпечується поєднанням роботи студентського самоврядування, волонтерських програм, соціальних проектів, тренінгів.

Студентське самоврядування в академії є особливою формою самостійної громадської діяльності здобувачів освіти, спрямованою на вирішення важливих питань студентського життя, розвиток її соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив, створення умов, що сприяють самореалізації студентів. Волонтерська робота дозволяє відкрити і розвинути в собі нові здібності: навички спілкування, вирішення конфліктів, проведення групових занять. Залучення студентів до проєктів соціальної спрямованості (екологічні, громадянсько-патріотичні, краєзнавчі, культурні, проєкти, націлені на здоров'язбереження, допомога дитячим будинкам тощо) формують такі якості особистості, як любов до Батьківщини, працьовитість, почуття обов'язку, цілеспрямованість, прагнення до самовдосконалення.

Тренінгова робота є інтерактивним методом навчання, що спрямована на формування компетентностей soft skills, здатна створювати передумови для саморозвитку та взаємонавчання студентів, дозволяє учасникам разом з отриманням інформації задавати питання і закріплювати отримані знання на практиці.

Констатуємо наявність значного потенціалу у формуванні soft skills під час педагогічної практики, проходження якої починається вже з другого курсу. Означені тенденції переходу до нової освітньої моделі професійної підготовки ще вимагають наукового аналізу та подальших практичних напрацювань з метою приведення їх змісту до очікувань з боку держави та суспільства.

Висновки і пропозиції. Важливе значення у професійному становленні вчителя Нової української школи мають soft skills, або м'які навички. У системі професійної освіти формування м'яких навичок здобувачів освіти потребує внесення змін

в освітні програми, методи організації педагогічної взаємодії, а також систему поглядів і ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу. Для формування м'яких навичок необхідно більше уваги приділяти можливостям роботи студентського самоврядування, залучення здобувачів освіти до волонтерських програм, соціальних проєктів, тренінгів.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
2. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. URL: ir.lib.vntu.edu.ua.
3. Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola>.
4. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 66–72.
5. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 12.10.2021).
6. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. URL: <https://studway.com.ua/soft-skills> (дата звернення: 12.10.2021).
7. The importance of Soft Skills for students. URL: <https://www.edsys.in/importance-of-soft-skills-for-students>
8. World Health Organization (WHO). Skills for Health. Skills-Based Health Education Including Life Skills: An Important Component of a Child-Friendly/Health-Promoting School. Information Series on School Health. Geneva, 2017. URL: www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf

Belyaev S., Ilna O. Formation of soft skills in future teachers of the New Ukrainian school

The article considers the essence of the concept of "soft skills", as the ability to communicate and non-standard, think creatively, work in a team and take responsibility, effectively organize their time and quickly adapt to new situations. The analysis of theoretical and methodological approaches of domestic and foreign scientists to the problem of soft skills is carried out. The purpose of the article was to reveal the content and potential of soft skills formation in future teachers of the New Ukrainian School. The urgency of the problem of soft skills formation is the complex changes taking place in the education system, in educational and personal guidelines, requirements for professional activity. The main components of soft skills are clarified: communication skills, personal development, management skills. Problems identified before the formation of soft skills: lack of proper attention to the formation of soft skills in the preparation of curricula; insufficient involvement of employers in this process; the difficulty of observing and assessing "flexible" skills; differences in the set of educational institutions acquired by graduates during the training of competencies with expectations and demand in the labor market. The principles of the organization of educational process which observance will promote effective formation of Soft skills are allocated. The study found that traditional forms of training do not provide a sufficient level of motivation and activity of students. They are interested in gamification, e-learning, m-learning, social learning. The stages of soft skills formation are defined: development of cognitive abilities, development of activity abilities, development of personal abilities. It is noted that in KZ "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" the formation of soft skills is successfully provided by a combination of student government, volunteer programs, social projects, trainings. It is concluded that in the system of vocational education the formation of soft skills of students requires changes in educational programs, curricula, as well as the system of views and values of the subjects of the educational process.

Key words: soft skills, soft skills formation, soft skills, New Ukrainian school, competencies, future primary school teachers, students.

УДК [378:373.3.011.3-051]:005.322:316.46:37.012
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.3>

О. В. Білик

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

Л. А. Беспалько

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

А. В. Алмаші-Копин

викладач образотворчого мистецтва
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню проблеми формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів. Зазначено, що вчитель початкових класів повинен бути фахівцем-лідером, оскільки він покликаний забезпечити належний рівень освіченості й вихованості, наявність лідерських проявів у майбутнього покоління. Наведено визначення наукових дефініцій «лідер», «лідерство», «лідерські якості» та «лідерська компетентність». Акцентуємо увагу, що лідерів необхідно готувати, формувати в них лідерські якості на основі накопичення й передачі досвіду лідерства за допомогою різноманітних методів і прийомів навчання тощо. Нова українська школа ставить високі вимоги до особистості вчителя початкових класів, оскільки здійснювати освітній процес у світлі її вимог здатен конкурентоспроможний, гнучкий до змін фахівець-лідер. Однією з компетентностей, якими повинен володіти учитель початкових класів, згідно зі стандартом «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», є лідерська компетентність – здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети. Вважаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів – цілеспрямований і керований процес, спрямований на набуття здобувачами знань, умінь і навичок лідерства, впливу та управління. Для ефективної організації цього процесу пропонуємо створювати відповідні психолого-педагогічні умови, що забезпечують становлення вчителя-лідера, такі як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства.

Ключові слова: майбутні учителі початкових класів, лідер, лідерство, лідерські якості, лідерська компетентність.

Постановка проблеми. Соціальне замовлення сучасного суспільства до якості підготовки фахівців визначається глобальними змінами в житті країни та навколишнього світу, окрім того, сучасна вища освіта, поряд із формуванням готовності випускників до ефективної професійної діяльності, має сприяти становленню конкурентоспроможних, мобільних фахівців-лідерів, які керуються певними цінностями, володіють необхідними знаннями, вміннями і якостями, що забезпечують широкий світогляд, активну громадянську позицію, толерантну поведінку та спілкування з оточенням. Це насамперед стосується майбутніх учителів початкових класів, від

яких безпосередньо залежить рівень освіченості й вихованості майбутнього покоління. Адже «школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [7].

Зазначимо, що інтерес, який науковці виявляють до проблеми лідерства, визначає проблему становлення вчителя-лідера як одну із найважливіших. Цей процес не є стихійним, оскільки ліде-

рів необхідно готувати, формувати в них лідерські якості на основі накопичення й передачі досвіду лідерства за допомогою різноманітних методів і прийомів навчання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють значну увагу феномену лідерства та проблемам прояву лідерських якостей (О. Балашов, М. Вебер, С. Гармаш, Л. Картер, О. Нестуля, С. Нестуля, Б. Паригін, Т. Полковенко, І. Савицька та ін.). Педагогічні аспекти формування лідерських якостей у здобувачів вищої освіти розглядали П. Бабочкін, І. Богданова, Б. Головешко, К. Демчук, О. Жигір, А. Зоріна, В. Карманенко, Н. Мараховська, Н. Семченко та ін. Незважаючи на ґрунтовні наукові напрацювання з проблеми дослідження, вважаємо, що проблема формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів потребує детального вивчення у зв'язку з вимогами суспільства та нової української школи до професійної діяльності цих фахівців.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх лідерів стає стратегічним завданням держави, вирішення якого пов'язане із забезпеченням відповідних психолого-педагогічних і організаційних умов для формування лідерських якостей і розвитку лідерського потенціалу в освітньому процесі як у закладах загальної середньої освіти, так і у закладах вищої освіти. Підготовка лідерів для усіх сфер життя суспільства передбачає наявність лідерських якостей насамперед у вчителів початкових класів.

Важливими професійними утвореннями в діяльності вчителів, що відповідатимуть нині об'єктивним суспільним запитам, життєвим завданням, фаховим потребам, науковці визначають професійну мобільність, готовність до змін, здатність до саморозвитку й самоосвіти впродовж життя, педагогічну рефлексію, розвинуті лідерські якості, які в сукупності дозволять їм зайняти відкриту, творчу й діяльну позицію у взаєминах з учнями, колегами, батьками; вдале прогнозування, проектування й коригування впливу різних ресурсів освітнього середовища на особистісний і пізнавальний розвиток молодших школярів; створення ситуації співпраці, співтворчості, атмосфери досягнення успіху як потужних мотивуючих чинників результативної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії [5, с. 93].

Лідерство як психолого-педагогічний і соціальний феномен є складним багатогранним процесом, який може бути охарактеризований з різних позицій. Однією з важливих характеристик лідерства є його структурний характер. Основні підходи до вивчення лідерства різняться комбінацією

трьох основних змінних, таких як: лідерські якості, лідерська поведінка і ситуація, в якій діє лідер.

Феномен лідерства вивчається різними галузями знань: психологією, педагогікою, менеджментом, соціологією, філософією тощо. Так, у Словнику соціологічних термінів «лідер» визначається як «особистість, яка має найбільший авторитет, вплив у будь-якому колективі» [10, с. 44]. Філософські джерела лідером називають найбільш авторитетного члена організації або соціальної групи, котрий завдяки специфіці своєї особистості домінує в різних політичних, моральних і соціальних ситуаціях [11, с. 267].

Згідно з трактуванням В. Давидова, лідер – це член групи, котрий у значущих ситуаціях спроможний впливати на поведінку інших учасників [3, с. 74]. Нам імponує визначення терміна «лідер» С. Гармаша, який розуміє його як «особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, здатна словами ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу» [2, с. 41].

Лідер, за визначенням В. Жигір, – це член групи, який відіграє ключову роль щодо спрямування, контролю та зміни діяльності інших членів групи з досягнення групових цілей, за яким група визнає перевагу в статусі й надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях [4].

Для нашого дослідження слушною є думка Г. Куценко, згідно з якою педагог як менеджер освіти має бути лідером колективу учнів (студентів) на занятті, щоб ефективно вирішувати різноманітні освітні проблеми (реагувати на непередбачувану поведінку учнів, активізувати їхню розумову працю, встановлювати з ними надійний зворотний зв'язок, ставити учнями чіткі, зрозумілі завдання, управляти навчальною колективною діяльністю, створювати умови для самостійного вирішення проблем тощо). Автор стверджує, що особливість діяльності сучасного педагога як менеджера освіти полягає в тому, що він постійно перебуває в центрі групової активності учнів, колег, адміністрації навчального закладу. Одночасно чи по чергово він виконує ролі керівника, організатора, наставника, ментора, супервізора, консультанта, дослідника, доповідача тощо [5]. Для цього, на нашу думку, сучасному педагогу необхідно володіти лідерськими якостями, які і забезпечать ефективність його професійної діяльності.

Для нас актуальною є позиція Н. Мараховської, яка, визначаючи лідерські якості вчителя як інтегроване особистісне утворення, що сприяє якісному здійсненню педагогічної діяльності, називає такі його складники, як: мотиви, знання, лідерські вміння, стійка лідерська позиція [7].

Відповідно до професійних обов'язків майбутніх учителів початкових класів надзвичайно цінною є думка Дж. Адаїра, який, досліджуючи

особистісні риси й характеристики у контексті сучасних поглядів на лідерство, виділяє сім головних якостей:

1. Захопленість своєю роботою, тими ідеями, які відзначають її зміст і спрямування.

2. Цілісність особистості лідера, його здатність дотримуватися цінностей, які мають стосунок до зовнішнього світу, насамперед таких, як добро і правда. Завдяки цьому люди довіряють лідеру.

3. Жорсткість: вимогливість, прагнення до високих стандартів діяльності, великий життєвий ресурс, прагнення завоювати повагу.

4. Справедливість: неупередженість, прагнення до справедливого винагородження.

5. Душевне тепло: єдність душі і розуму, любов до справи й людей.

6. Скромність: уміння вислуховувати людей, обмежене самолюбство.

7. Упевненість: не самовпевненість і надмірність, а впевненість у власних силах [1, с. 57].

Аналіз сучасних освітніх програм засвідчив, що фахова підготовка майбутніх учителів здійснюється на основі компетентнісного підходу, нового орієнтуру, що забезпечує підготовку професіонала з відповідними теоретичними знаннями, практичними вміннями, здатного втілювати їх у власній професійній діяльності в умовах початкової школи. Сутність компетентнісного підходу до формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів відображено у стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [9]. Йдеться про здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідальне ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерську компетентність).

Лідерську компетентність В. Жигір розуміє як ступінь здатності реалізовувати цілі, завдання, функції та технології лідерського управління; професійний досвід у межах конкретної посади – учителя, викладача, методиста, класного керівника тощо. Лідерська компетентність виступає як першооснова успішної діяльності менеджера освіти у колективі, бо вона полягає не лише в якісному виконанні ним своїх посадових обов'язків, але й в особливостях його особистісних якостей. Авторка визначає такі якості, як: загальні риси лідера (система ціннісних орієнтирів і ставлення до навколишнього світу і людей, емоційний інтелект, психологічна надійність, адекватна самооцінка, самосвідомість, впевненість, саморегуляція, мотивація тощо) і специфічні (лідерська спрямованість, лідерський потенціал, харизма, зануреність і захопаність у свою справу, відповідальність, прагнення до успіху, готовність до змін, прагнення до отримання соціального визнання, задоволення від роботи, задоволення від здійснення соціального впливу, самовдосконалення, впливовість тощо) [4, с. 35].

Як сформувати лідерські якості у майбутніх учителів початкових класів? Вважаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів – цілеспрямований і керований процес, спрямований на набуття здобувачами знань, умінь і навичок лідерства, впливу та управління. Для ефективного організації цього процесу необхідностворювати психолого-педагогічні умови, що забезпечують становлення вчителя-лідера.

На основі аналізу наукових джерел із досліджуваної проблеми виділяємо такі умови формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів, як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства. Сукупність цих умов забезпечує успішну соціалізацію особистості, підготовку до ефективного здійснення професійної педагогічної діяльності та формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів.

Висновки і пропозиції. Сучасний вчитель початкових класів, згідно з вимогами сучасного суспільства і нової української школи, – це фахівець, якому повинні бути притаманні лідерські якості, що зумовлюють ефективну професійну діяльність, взаємодію і спілкування з молодшими школярами, партнерську взаємодію з батьками учнів, колегами, адміністрацією тощо. Пропонуємо впроваджувати у процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів умови, що забезпечать формування у них лідерських якостей, такі як: врахування психологічних особливостей особистості здобувача, формування у майбутнього вчителя мотивації і позитивного ставлення до лідерства, оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства.

Список використаної літератури:

1. Адаир Дж. Эффективное лидерство. Москва: Эксмо, 2003. 320 с.
2. Гармаш С.А. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. *Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності*. 2009. С. 37–44.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва: Педагогика, 1986. 144 с.
4. Жигір В. Сутність і зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник*

- Чернігівського національного педагогічного університету, 2015. № 130. С. 34–37.
5. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи. *Лідер. Еліта. Суспільство = Leader. Elite. Society*. 2019. № 1. С. 91–106.
  6. Куценко Г.Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера. *Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера* : матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г.С. Сковороди / укладачі : Л.В. Литвинюк, Т.О. Бондар. Полтава : ПОІППО, 2012. С. 45–47.
  7. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Х., 2009. 22 с.
  8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
  9. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» і «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста). URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Наказ_2736%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Наказ_2736%20(3).pdf)
  10. Словарь социологических терминов / под ред. А. Михайлова. Варшава: Польская Академия Наук, Институт Философии и социологии, 1991. 92 с.
  11. Словарь-справочник «Человек и общество» (Философия) / авт.-сост. И.Д. Коротец, Л.А. Штомпель, О. М. Штомпель. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. 544 с.

Bilyk O., Bepalko L., Almashi-Kopyn A. The formation of leadership qualities in future primary school teachers as a pedagogical problem

The article has been devoted to the theoretical substantiation of the problem of formation of leadership qualities in future primary school teachers. It has been noted that the primary school teacher should be a specialist leader, as he has been called to ensure the appropriate level of education and upbringing, the presence of leadership in the future generation. The authors have presented the explanations of scientific definitions "leader", "leadership", "leadership qualities" and "leadership competence". We have emphasized that leaders need to be trained, to form leadership qualities on the basis of accumulation and transferring of leadership experience, using a variety of teaching methods and techniques, and so on. The New Ukrainian School has put high demands at the personality of a primary school teacher, as a competitive, flexible leader is able to carry out the educational process in the light of its requirements. One of the competencies that a primary school teacher must have, according to the standard "Primary school teacher of general secondary education", is leadership competence – the ability to make effective decisions in professional activities and a responsible attitude to responsibilities, motivating people to achieve a common goal. We believe that the formation of leadership qualities in future primary school teachers is a purposeful and manageable process aimed at acquiring new knowledge, skills and abilities of leadership, influence and management. To organize this process in the most effective way, we propose to create appropriate psychological and pedagogical conditions that ensure the formation of a teacher-leader, such as: taking into account the psychological characteristics of the applicant, the formation of the future teacher's motivation and positive attitude to leadership, updating the content of psychological and pedagogical disciplines, the connecting of traditional and innovative approaches to solving the problem, the organization of active cognitive activity of applicants, participation in students' government, the organization of leadership trainings.

Key words: future primary school teachers, leader, leadership, leadership qualities, leadership competence.

UDC 373.2.091.321

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.4>**O. L. Bukhalo**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Preschool Education Department
Mariupol State University**A. O. Yemelyanenko**Bachelor Student of the 4th year of studying
Mariupol State University

THE VALUE OF EVALUATORY STATEMENTS OF KINDERGARTEN TEACHERS IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOLERS

The article reveals the essence of the concept of "evaluative statement of the teacher", which is understood as the activities carried out by the subjects, aimed at establishing an assessment of objects, during which the realization of human values of a person to reality with which he interacts is taken place. This problem is relevant for preschool education and directly for the effective personal development of preschool children. Preschool childhood is the age of the most rapid physical and mental development of the child, the initial formation of qualities and properties that are necessary for a person throughout life.

The teacher's evaluation activity has the following components: the study of the pupil's personality, his behavior and attitudes; forecasting the impact of assessments on the child's behavior, personal development; evaluation of own methods of evaluation activity and making evaluation decisions; planning of evaluative statements; implementation of evaluation decisions in the course of pedagogical interaction; correction of evaluative statements. The object of evaluation may be the manifestations of behavior and activities of the preschooler in various spheres of life: actions, reasoning, expressions, process and results of activities, relationships, personal qualities and properties, and so on.

The following types of evaluative statements due to the nature of relationships and interactions in the system "adult-child" are highlighted. They are destructive (containing critical thoughts about the child, his personal qualities, behavioral acts, actions and their results), restrictive (using the ratio of actions and results of the child with a standard, "sample", a rule of conduct that is well known to the teacher and "as if" should be known to the child), restructive (supportive statements of child's behavior and his various activities), developmental (involve not only a positive assessment of qualities, actions, educational achievements of the child, but also the possibility of further acquisition, enrichment of subjective experience, and on its basis to improve the child).

Key words: *teacher's evaluative statements, preschooler's personal development, evaluation activity, pedagogical evaluation, types of evaluative statements, destructive statements, restrictive statements, restructive statements and constructive statements.*

Formulation of the problem. The modern system of preschool education is developing as an open, variable system focused on the provision of educational services to families with preschool children. The problems of providing new approaches to the organization of educational activities of preschool education, its interaction with the family and primary school are brought to the fore; the emphasis is on the effectiveness of socialization processes, individualization of personal development of preschoolers. In this regard, we need a professional, who is able in the changing socio-economic conditions, the general situation in the preschool education system in the country, to assess pedagogical situations and choose the best options for organizing the educational process, calculate socially significant educational outcomes, provide quality of preschool education.

In addition, one of the priority areas of preschool education is the development of the child's person-

ality, which involves the formation of competencies, initiative, independence, curiosity, ability to creative self-expression, as well as involving children in universal values. That is, preschool education is designed to implement the public order – the preparation of the younger generation for socially-oriented, active creative life. However, in the real practice of preschool education, its methodological support lags far behind, and thus complicates the implementation of social expectations, which can be explained by the peculiarities of preschool age.

The problem of the evaluative activity of the teacher and its influence on the process of personal development of the preschool child is important for preschool pedagogy. It is the evaluative statements of the teacher and other adults that mediate the manifestation of positive emotions in the process and result of actions; contribute to the development of responsibility, initiative, the emergence of personal

significance, diverse motivation; provide in the environment of the preschool institution conditions for the full realization of the abilities and potential of the child, i.e. is an incentive for further personal development of the preschooler.

Analysis of recent research and publications.

Scientists, referring to the concept of "personal development" (K. Bondarevskaya, V. Zaitsev, N. Sergeev, V. Serikov, etc.), consider it as self-awareness, self-improvement, self-development, development of creative potential of the individual, creative activity. The main approaches to the problem of personal development in preschool age were studied by S. Izyumova, R. Craig, O. Orlov, K. Rogers, D. Shvetsov, substantiating the need to support the child during this age period.

The analysis of scientific sources showed that the evaluation and evaluation statements, evaluation activities of the teacher are studied mainly during school (Sh. Amonashvili, B. Ananiev, V. Polonsky, etc.). The problem of pedagogical assessment and evaluation, in its various aspects, has been studied in the works of leading psychologists and teachers (S. Rubinstein, V. Blonsky, D. Elkonin, Z. Kalmykova, Y Babansky, N. Talizina, O. Leontiev, G. Schukina, M. Skatkin, I. Lerner, B. Ananiev, O. Luria, I. Yakimanskaya, L. Vygotsky, L. Bozhovich, A. Markova). They define evaluation as a process of "correlation of the process or result of activity with the standard set in the task" (Sh. Amonashvili), as action (O. Wegner), as activity (S. Beznosov), as a set of special skills (L. Mnatsakanyan) and as a function (K. Platonov).

The purpose of the article is to define the concept of "evaluative statements of the kindergarten teacher" and to reveal their impact on the personal development of older preschool children.

Presenting main material. Preschool childhood is the period from birth to school, it is the age of the most rapid physical and mental development of the child, the initial formation of physical and mental qualities necessary for a person throughout life, qualities and properties that make him a person. Analysis of scientific research gives an understanding of preschool childhood as a special stage in the formation of personality [1, 2]. It is proved that during this period in the process of personal development mental properties, qualities and abilities are formed and differentiated, which have value and determine the course of further development (O. Belkin, L. Bozhovych, L. Vygotsky, P. Halperin, O. Zaporozhets, I. Zimnya, O. Leontiev, S. Rubinstein, D. Elkonin).

Humanization of interaction is the most important direction of creating a developmental environment in kindergarten: changing the nature of communication, the relationship between adult and child. The change of the tactics of pedagogical assessment of the child's behavior and activities, its various manifestations that determine emotional well-being; the

child's attitude to himself, the world around him and "himself in this world" is important. The child is able to reveal himself as a person, fully show his creative initiative and independence in the event that he feels safe, comfortable and pleasant to act; he clearly understands the assessments, the requirements for him, where he is valued as he is and celebrates his successes and achievements. It is impossible to organize pedagogical activity without assessment, because assessment is one of the main components of this activity, its indicator of effectiveness.

Evaluation activity means the activity carried out by the subjects, it is aimed at establishing evaluation in relation to the objects, during which the realization of a person's value attitude to the reality with which he interacts is taken place. The result of evaluation activities is evaluation as a quantitative and qualitative expression of the evaluation attitude. In this case, evaluation can be seen as a process of forming an idea, statement, opinion about something, and evaluation is a form, a "shell" of the evaluation result, as "an opinion about the quality, dignity, value of someone or something" [3]. According to N. Seleznyov, pedagogical assessment has a socially specific nature, as it is dictated by "the needs of society in a particular type of personality and is expressed in the form of pedagogical thoughts or marks in accordance with socially set standards" [4, p.53].

In the organization of the process of personal development of children in the environment of kindergarten, an important role is played by the evaluative activity of the teacher, who performs a number of important functions: control (evaluation is manifested in the requirements of society); organizational (assessment is considered as a condition for certain actions of the child and the results of his activities); diagnostic (involves recognition, definition, a brief conclusion about the "essential qualities" of the child's personality: needs, capabilities, abilities, dynamics of its diverse development); indicative (expressed in the setting for the formation of a preschool child positive motives for various activities, readiness for self-control; stimulating self-development (promotes the formation of self-awareness and adequate self-esteem of behavior and activities of children).

The evaluation activity of the teacher has a certain logic and is carried out through the consistent implementation of the following evaluation actions: the study of the child's personality, his behavior and attitudes (assessment of the level of development and current status of children); forecasting the impact of assessments on the child's behavior, personal development; evaluation of own methods of evaluation activity and making evaluation decisions; planning of evaluative statements; implementation of evaluation decisions in the course of pedagogical interaction (interpersonal interaction); correction of evaluative statements.

The results of the analysis of psychological and pedagogical literature allowed to distinguish various forms of assessment of students: partial assessments, as an emotional attitude expressed in words, gestures, facial expressions of the teacher, which means consent, approval, remarks, condemnation, reproach; meaningful assessments, as expressions of evaluative opinions obtained as a result of the process of correlation of the process or the result of activities with the planned standard; assessments are presented in the form of marks, which are recorded in the documents, reflecting the general level of student's achievement (knowledge, skills and abilities) or the level of identification of certain actions, qualities, properties of preschoolers [4].

According to the specifics of preschool education, the teacher's assessment activities should be carried out in the form of meaningful assessments of the level of development and current status of the preschool child, i.e. assessment of educational achievements should not occur in comparison with other children, but only in relation to his own achievements. The object of teacher's evaluation can be external manifestations of behavior and activities of the preschooler in various spheres of life: actions, reasoning, expressions, process and results of productive children's activities, relationships, personal qualities and properties, states and more. In this case, the teacher's assessment will be in different variations: from emotional attitudes to different verbal and non-verbal reactions. Verbal manifestation in the attitude and expressions of the teacher, and nonverbal – in facial expressions, or appropriate behavior (approving nod, sharp hand movements or, for example, "threats" with the index finger) or "label" in a symbolic form (a number, a picture of the sun).

The preschool child is in great emotional dependence on the educator, because the need for positive emotions of a significant adult largely determines the child's behavior. It is important for a child that an adult not only notices, but also gives a positive assessment, praises his actions. The support and approval of adults, even minor successes, can meet a child's need for love, emotional support, respect and recognition. And if an adult constantly makes remarks, critically evaluates, emphasizes the incompetence or inability of the child, he loses interest in this case and he seeks to avoid it.

Under the influence of adult assessments, the child often begins to pay attention to the process and result of his actions, strives to achieve the desired socially and personally significant results. Evaluative statements become a regulator of the child's actions, under their influence the ability to act consciously develops, volitional processes and character are formed. The senior preschooler is concerned not only with the assessment of specific skills, but also with the assessment of him as a person. The child seeks to ensure that the adult's assessments coin-

cide with his own, so it is important to understand the essence of the assessment requirements in order to see himself "as if from the side", consciously adhere to the norms, i.e. manage his behavior, and build his relationships with others.

In the conditions of educational process in kindergarten the following problems in realization of pedagogical estimation are observed: complexity of allocation of a subject of pedagogical estimation and estimation criteria; weakness of the evaluation criterion; the use of school assessment technologies or assessment methods that have questionable scientific and practical value. The results of such an assessment do not always adequately reflect the real picture of the development of a preschool child, which can disorient teachers and parents in organizing interaction with children.

The specificity of preschool age is that all mental processes are very mobile and plastic, and personal development, the disclosure of the potential of the child, largely depends on what conditions are created by the teacher and parents. Assessment activities are carried out in the course of pedagogical interaction with children, in the process of which there is a projection of the value attitude of the teacher to other participants in the educational process. In this regard, it makes sense to highlight the evaluative statements of teachers, formulated within the pedagogical interaction in various spheres of child's life. It is important that pedagogical assessment directly or indirectly determines the emotional and value, socio-personal, cognitive, aesthetic development of the child, preserves his individuality in the educational environment of the preschool institution.

Conditionally we can distinguish the following types of pedagogical statements, due to the nature of the relationship and interaction in the system "adult-child": destructive, restrictive, restructuring and constructive.

Destructive type of pedagogical assessment deals with evaluative statements of the teacher, which contain critical thoughts about the child, his personal qualities, behavioral acts, actions and his results. For example, "Again, you've done everything wrong", "Everything because of you", "What is it?", "I see that you are cheating on me", "All children your age are already drawing well, and you even don't hold a pencil well!"; "Well, who do you look like?"; "Great job, but next time I'm expecting more from you!" etc. Such statements of the teacher are accompanied by exclamatory irritated intonation and brightly expressed "aggressive" facial expressions and pantomime. Destructive statements lead to a significant limitation of independence in cognition of the world and in practical actions, i.e. the child's reluctance to express himself in various activities, withdrawal from activities, communication and interaction; avoidance of assessments; lower self-esteem. Self-doubt leads to the development of inferiority complex, and as a consequence, irritability, resentment, aggression, distrust of others.

Restrictive type of pedagogical assessment deals with evaluative statements using the ratio of actions and results of the child with the standard, "sample", a rule of conduct that is well known to the teacher and "as if" should be known to the child. In most cases, assessment is carried out in accordance with the development of individual qualities, without taking into account a holistic approach to the process of personal development of the preschooler. Examples of restrictive statements are: "If you try harder, we will put your work on display (we will allow you to speak in front of your parents at the party)", "I think, it is your fault. Think about what...", "I know, it's all because you ..."; "Today you did well, but ...". This type of pedagogical assessment limits the child's actions to a conditional framework, the expressiveness of children's manifestations, leads to the extinction of initiative, independence, which reduces emotional tone and satisfaction with the actions performed. The child in the process of pedagogical interaction seeks to identify and keep in mind the multiple limitations (norms, requirements) of the educator, in order to obtain positive assessments of the adult.

Restrictive (supportive) type of pedagogical assessment deals with evaluative statements that are supportive of the child's behavior and various activities ("You are good, smart, kind, and responsible", "I'm very happy for you! You've drawn these figures so well", "Great!", "I liked how you did today"). In most cases, such an assessment is accompanied by open, supportive adult behavior, praise, approval. This assessment is aimed at ensuring the emotional well-being of the child, his positive well-being, self-confidence, the realization of the child's capabilities. Although this type of assessment provides the processes necessary to maintain a sense of comfort of the child, it does not always determine the prospects and tactics of his personal development.

In the developmental type the assessment is carried out taking into account the interests of the child and the prospects for his further development. Evaluative statements of the teacher provide not only a positive assessment of the qualities, actions, educational achievements of the child, but also the possibility of further acquisition, enrichment of subjective experience, and on its basis, improvement, self-change of the child. Examples of constructive evaluative statements are the following: "What a good child you are! How well you did! You didn't succeed until recently, and today, finally, you succeeded without my help. Do you know why did you succeed?"; "What a wonderful work. Maybe you can teach other children this?". This type of expressions gives a lot to the child's self-confidence, a stable positive attitude towards himself, openness to the outside world. The child, being in a state of emotional comfort and well-being, will develop more optimally, that is to make decisions quickly; to make attempts to act, to show initiative, to show independence in various kinds

of children's activity, creative activity, without being afraid of a possibility of failure. If his expectations or that of an adult are not met, the child will try again and again to do what is given with some difficulty.

In our opinion, a real pedagogical assessment should be aimed at the activity and personal components of the child's activity. The assessment should equally present the evaluative statements of the teacher about the process and results of activities, as well as the personal qualities of children. The adult must attach importance to the personal manifestations of the child, his manifestations as a subject, as an individual must be evaluated.

Such types of evaluative statements are manifested in various areas of pedagogical interaction in the regulated and unregulated (free) activities of children in the educational process of preschool education. The nature of evaluative statements affects the change in behavior and activities of students, which in turn determine the effectiveness or the "developmental effect" of the environment in which the child is.

The socio-psychological nature of pedagogical assessment is manifested in the fact that the assessment may be different in its effectiveness, depending on the socio-pedagogical situation in which it is carried out. Pedagogical evaluative statements offered in different situations may have different meanings and with different levels of probability to meet the needs of the child. Pedagogical assessments, which have the greatest "valence" in this situation and provide the highest probability of personal development of the child, his self-realization are predominant in the construction of pedagogical interaction in the preschool institution.

Conclusions and suggestions. Thus, the evaluative activity of the teacher is an integral part of education and training; it is a process that has its own role and identification. We have considered the evaluative statements of teachers, which are manifested in the process of pedagogical interaction as a basis for personal development of a preschool child. The assessment should be equally focused on the formulation of the teacher's statements about the personal and activity successes of the child. Pedagogical assessment provides systematic information; design and transformation of the educational process aimed at education, training and development of preschoolers.

References:

1. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
2. Психічний розвиток дитини-дошкільника: метод. посіб. С.Є. Кулачківська, Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк. К.: Світоч, 2004. 75 с.
3. Кельнер С.С. Оцінювання знань як стимул розвитку. *Шкільному психологу все для роботи*. № 9. 2012. С. 23–28.
4. Селезнев Н. В. Роль педагогической оценки. *Педагогика*. 1996. № 10. С. 52–55.

Бухало О. Л., Ємельяненко А. О. Значення оцінних висловлювань вихователів у особистісному розвитку старших дошкільників

У статті розкрито сутність поняття «оцінне висловлювання педагога», яке розуміється як діяльність, що здійснюється суб'єктами, спрямована на встановлення оцінки відносно об'єктів, у процесі якої відбувається реалізація ціннісного ставлення людини до дійсності, з якою вона взаємодіє. Означена проблема є актуальною для дошкільної освіти та безпосередньо для ефективного особистісного розвитку дітей дошкільного віку. Дошкільне дитинство – це вік найстрімкішого фізичного і психічного розвитку дитини, первинного формування якостей і властивостей, що необхідні людині протягом усього подальшого життя.

Оцінна діяльність педагога має такі складники, як: вивчення особистості вихованця, його поведінки і відносин; прогнозування впливу оцінок на поведінку дитини, особистий розвиток; оцінка власних способів оцінної діяльності й ухвалення оцінних рішень; планування оцінних висловлювань; реалізація оцінних рішень у процесі педагогічної взаємодії; корекція оцінних висловлювань. Об'єктом оцінювання можуть бути прояви поведінки і діяльності дошкільника в різних сферах життєдіяльності: дії, міркування, вислови, процес і результати видів діяльності, відносини, особисті якості і властивості тощо.

Виділено такі типи оцінних висловлювань, зумовлених характером відносин і взаємодії в системі «дорослий – дитина»: деструктивні (містять критичні думки про вихованця, його особисті якості, поведінкові акти, дії і їх результати), обмежувальні (здійснюються за допомогою співвідношення дій і результатів дитини з еталоном, «зразком», правилом поведінки, який добре відомий педагогу і «ніби» повинен бути відомий і вихованцю), реструктивний (висловлювання мають підтримуючий характер поведінки і різних видів діяльності дитини), розвивальні (передбачають не тільки позитивну оцінку якостей, дій, освітніх досягнень дитини, але і можливість подальшого набуття, збагачення суб'єктивного досвіду, а на його основі вдосконалення дитини).

Ключові слова: оцінні висловлювання педагога, особистісний розвиток дошкільника, оцінна діяльність, педагогічна оцінка, типи оцінних висловлювань, деструктивні висловлювання, обмежувальні висловлювання, реструктивні висловлювання і конструктивні висловлювання.

СУТЬ ТА ВИДИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У НАВЧАННІ

Статтю присвячено розкриттю суті та видів міжпредметних зв'язків у процесі навчання. У статті зазначається, що у психолого-педагогічній науці немає єдиного визначення поняття «міжпредметні зв'язки», і вони розглядаються як: міжнаукові зв'язки; принцип дидактики; умова забезпечення послідовного відображення у змісті навчальних предметів об'єктивних взаємозв'язків, що існують у природі; умова розвивального і виховуючого навчання тощо. У цьому дослідженні під міжпредметними зв'язками розуміються зв'язки між поняттями та ідеями різних навчальних дисциплін, які вивчаються учнями, що сприяє цілісності знань учнів, їх кращому осмисленню й розумінню. Визначено функції міжпредметних зв'язків (освітня, дидактична, виховна, розвивальна, конструктивна й психологічна). Розкрито типи і види міжпредметних зв'язків: 1) за складом: змістовні (за поняттями, фактами, теоріями, законами, методами наук); операційні (за вміннями й навичками, а також розумовими операціями, що формуються); методичні (за педагогічними прийомами та методами, що використовуються); організаційні (за способами та формами організації освітнього процесу); 2) за напрямками: прямі, обернені, відновлювані; 3) за спрямованістю: хронологічні (попередні, синхронні, перспективні); хронометричні (локальні, середньодіючі, довгодіючі). Охарактеризоване значення міжпредметних зв'язків у навчанні (формування переконань, наукового світогляду учнів, а також системи наукових знань, умінь та навичок на основі законів, теорій і наукових фактів; сприяння різнобічному і глибокому пізнанню явищ, понять, способів діяльності, які перебувають у взаємозв'язках у навчальних дисциплінах; підвищення продуктивності перебігу психічних процесів особистості, розвиток асоціативного, діалектичного мислення учнів, їхніх пізнавальних інтересів, потреб і здібностей, сприяння оволодінню методами пізнання; формування міжпредметної компетентності особистості; залучення до пізнання культурних цінностей; активізація пізнавальної діяльності учня, підвищення успішності його навчальної діяльності, цілісне сприйняття й усвідомлення навколишнього світу, сприяння вільному застосуванню знань, умінь, навичок, способів та досвіду діяльності; виховання моральної культури особистості тощо).

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, навчальний предмет, принцип, цілісність, учень, навчання.

Постановка проблеми. Основним завданням, що постає перед сучасною системою освіти, є формування різнобічної особистості, яка обізнана й реалізована в різних видах мистецтва, науці, спорті тощо. Одним зі шляхів реалізації цього завдання є налагодження і демонстрація учням зв'язків між різними навчальними предметами, що дозволяє їм цілісно зрозуміти об'єкт вивчення, знайти точки дотику різних наук, перенести знання, отримані під час вивчення однієї навчальної дисципліни, на іншу та сприяє формуванню наукового світогляду особистості.

Дійсно, знання, що отримують учні в освітньому процесі, не повинні бути фрагментарними, а навпаки – системними і цілісними та формувати єдину картину світу. Це дає змогу дитині краще усвідомлювати зв'язки між явищами, предметами і процесами дійсності, легше соціалізуватися й адаптуватися до змін у навколишньому середовищі, адже чим більшою є здатність людини до об'єднання різних знань для розв'язання суспільних і особистих проблем, тим більшими є її можливості для реалізації власних інтересів.

З огляду на це актуальною є проблема визначення суті та видів міжпредметних зв'язків у процесі навчання, що забезпечить усвідомлення шляхів їх реалізації у практичній освітній діяльності і можливостей поєднання навчальної інформації з різних предметів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що проблема інтеграції становить інтерес для вітчизняних та зарубіжних учених. Так, загальні питання здійснення міжпредметних зв'язків та інтеграції в освіті розкрито у працях А. Жукової [6], О. Савченко [9; 10], Ж. Сташко [12]. Питання реалізації міжпредметних зв'язків під час вивчення окремих навчальних дисциплін досліджуються у роботах А. Булди й В. Маньгори [1], Н. Житкової [5], І. Лукашука [7], І. Смагіна [11].

Щодо зарубіжних досліджень, то проблема міжпредметних зв'язків розкривається вченими з позиції інтеграції навчання і зв'язку між різними навчальними предметами, зокрема: між математикою і мистецтвом (G. Autin [13], P. Betts [14], L. Harkleroad [15], A. Song, O. Kulm Gerald і

Ma Tingting [17]), між музикою, культурологією і суспільствознавством (F. Lau [16], Ho Wai-Chung [18]).

Проте проблема суті й видів міжпредметних зв'язків у навчанні не отримала достатнього узагальнення, що і зумовило цей науковий пошук.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття суті та видів міжпредметних зв'язків у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Міжпредметні зв'язки є терміном багатомірним і не мають однозначного трактування у психолого-педагогічній науці. Так, під цим поняттям розуміють взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене дидактичною метою і системою наук [3, с. 210], а також одну з форм інтеграції наукових знань, яка зводить їх у систему [2]. З іншого боку, міжпредметні зв'язки є багатокомпонентним системним утворенням, яке складається з різних підсистем (предметних знань, умінь та навичок, способів діяльності й цінностей), що потребують застосування внутрішньопредметних зв'язків, досвіду предметної компетентності [5, с. 93]. Окрім того, міжпредметні зв'язки стають одним із способів реалізації принципів навчання і принципом побудови дидактичних систем та організації освітньої діяльності. Міжпредметні зв'язки зумовлюються змістом, формами організації чи методами навчання. Вони проникають в освітню діяльність, звертаються до особистості учня, формують його переконання, широкий науковий світогляд, пам'ять, діалектичне мислення та сприяють різнобічному розвитку потреб і здібностей учнів [12].

І. Лукашук під поняттям «міжпредметні зв'язки» розуміє зв'язки між поняттями та ідеями в різних навчальних дисциплінах, які є чітко узгодженими та скоординованими між собою та формують систему наукових знань, умінь та навичок на основі законів, теорій і наукових фактів [7].

На думку О. Савченко, міжпредметні зв'язки передбачають вивчення та включення в заняття запитань та завдань із навчального матеріалу інших дисциплін, які мають допоміжне значення у процесі засвоєння окремої теми. Це можуть бути певні моменти занять, що сприяють більш глибокому сприйняттю й осмисленню конкретного поняття, що вивчається [9]. В освітньому процесі міжпредметні зв'язки стають містком між змістом окремих навчальних дисциплін із метою різнобічного і глибшого пізнання тих явищ, понять, способів діяльності, які дійсно перебувають у різних взаємозв'язках і виступають елементами компетентностей. Установлення міжпредметних зв'язків може здійснюватися на рівні однієї освітньої галузі, окремих навчальних дисциплін і курсів із різних освітніх галузей. Усе це сприяє цілісності знань, що засвоюються учнями, розвитку в них асоціативного мислення, пізнавального інтересу, формуванню універсальних пізнавальних умінь [10].

Водночас міжпредметні зв'язки повинні реалізовуватися не лише під час навчальних занять (фрагменти або окремі етапи процесу навчання), але й у самостійній та позанавчальній діяльності учнів. Важливо впроваджувати міжпредметні зв'язки під час усього освітнього процесу. Але застосування міжпредметних зв'язків повинно стати не самоціллю заняття, а тільки допомогою у розв'язанні завдань, що висувуються у процесі навчання [7, с. 110].

З огляду на це під час реалізації міжпредметних зв'язків один навчальний предмет є основним, а навчальний матеріал з іншої дисципліни – допоміжним (загалом можуть поєднуватися від 2 до 5 навчальних дисциплін); допоміжний навчальний матеріал вкраплюється у загальну логіку заняття й основного предмета; навчальний матеріал подається за лінійною структурою (певні терміни чи поняття пов'язуються з іншими темами або галузями знань) [6].

Отже, у психолого-педагогічній науці міжпредметні зв'язки визначаються як: міжнаукові зв'язки; принцип дидактики; важлива умова забезпечення послідовного відображення у змісті навчальних предметів об'єктивних взаємозв'язків, які існують у природі; умова розвивального і виховуючого навчання тощо.

Міжпредметні зв'язки мають освітню, дидактичну, виховну, розвивальну, конструктивну й психологічну функції завдяки інтеграції знань, що сприяє підвищенню продуктивності перебігу психічних процесів особистості й оволодінню методами пізнання [3, с. 210; 6].

Вищезначені функції міжпредметних зв'язків реалізуються в розмаїтті видів і типів міжпредметних зв'язків.

У психолого-педагогічній науці відсутня єдина класифікація типів міжпредметних зв'язків, які також поділяються на види. Зокрема, існують такі типи і види міжпредметних зв'язків [4; 6]:

– за складом: змістовні міжпредметні зв'язки (за спільними поняттями, фактами, методами наук, теоріями, законами); операційні міжпредметні зв'язки (за вміннями й навичками, а також розумовими операціями, що формуються); методичні міжпредметні зв'язки (за педагогічними прийомами та методами, що використовуються); організаційні міжпредметні зв'язки (за різними способами та формами організації освітнього процесу). Ця класифікація показує, що саме змінюється й застосовується з інших навчальних предметів під час вивчення певної теми. Ці зв'язки зумовлюють формування системи інтегрованих, цілісних, узагальнених знань, умінь, навичок та розумових операцій, а також спрямовують мислення дітей на використання під час вивчення різних навчальних дисциплін спільних для більшості предметів методів наук;

– за напрямками: прямі, обернені, відновлювані. Ці міжпредметні зв'язки демонструють, чи є джерелом міжпредметної навчальної інформації одна чи декілька навчальних дисциплін, чи використовуються міжпредметні знання при вивченні цієї окремої теми (прямі зв'язки), чи ця тема є фундаментом інформації для вивчення інших тем та інших навчальних предметів (обернені й відновлювальні зв'язки);

– за спрямованістю: хронологічні (попередні, синхронні, перспективні); хронометричні (локальні, середньодючі, довгодючі). Ці міжпредметні зв'язки показують, яка інформація з різних навчальних предметів використовується, а який навчальний матеріал вивчатиметься згодом (хронологічні зв'язки); наскільки довго здійснюється взаємодія різних навчальних тем у процесі провадження міжпредметних зв'язків (хронометричні зв'язки).

Міжпредметні зв'язки виступають умовою для різнобічного розвитку особистості, її залучення до пізнання культурних цінностей, активізації пізнавальної діяльності учня, підвищення успішності його навчальної діяльності, а також цілісного сприйняття й усвідомлення навколишнього світу [1, с. 64], розкриття моральних аспектів науки [3, с. 210] та виховання моральної культури особистості, вільного застосування знань, умінь, способів та досвіду діяльності, формування міжпредметної компетентності [11, с. 41].

Міжпредметні зв'язки виявляються у встановленні зв'язків між різними навчальними дисциплінами за змістовим аспектом (зв'язки між подіями, явищами, фактами); взаємній узгодженості форм організації навчальної діяльності; встановленні наступності у формуванні в учнів практичних умінь та навичок [5; 8].

Реалізація міжпредметних зв'язків в освітньому процесі здійснюється на таких засадах, як: практична спрямованість навчального матеріалу; формування цілісної системи знань, умінь і навичок та способів діяльності, кожен із компонентів якої утворює свою підсистему; урахування досвіду предметної компетенції тощо [5, с. 93].

Висновки і пропозиції. Отже, міжпредметні зв'язки передбачають устанавлення зв'язків між поняттями та ідеями різних навчальних дисциплін, які вивчаються учнями, що сприяє цілісності знань учнів, їх кращому осмисленню й розумінню. Міжпредметні зв'язки в освітньому процесі розрізняються за складом (змістовні, операційні, методичні, організаційні міжпредметні зв'язки); за напрямками (прямі, обернені, відновлювані міжпредметні зв'язки); за спрямованістю (хронологічні, хронометричні міжпредметні зв'язки). Установлення міжпредметних зв'язків тем різних навчальних дисциплін сприяє цілісності навчальних досягнень, формуванню наукового світо-

гляду учнів, розвитку їх пізнавального інтересу, умінь і навичок, психічних процесів (мислення, пам'яті, фантазії).

Список використаної літератури:

1. Булда А., Маньгора В. Методика формування знань про державу в учнів основної школи на уроках історії та правознавства: навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 176 с.
2. Варковецкая Г. Методика осуществления межпредметных связей в профтехучилищах: метод. пос. М.: Высшая школа, 1989. 128 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Данилюк А. Теория интеграции образования. Ростов н/Д: Изд-во Рост. пед.ун-та. 2000. 440 с.
5. Житкова Н. Міжпредметні та внутрішньокурсові зв'язки як засоби формування міжпредметної компетентності на уроках правознавства в учнів 10 класів. *Молодь і ринок*. 2015. № 5(124). С. 88–94.
6. Жукова А. Міжпредметні зв'язки – ключовий чинник осучаснення педагогічних технологій профільного навчання. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матер. І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Київ, 18 квіт. 2019 р.). Київ : Фенікс, 2019. С. 70–75.
7. Лукашук І. Міжпредметні зв'язки у підготовці майбутніх медичних сестер у медичному коледжі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»* : зб. наук. праць. Ужгород, 2014. Вип. 33. С. 108–111.
8. Певцова Е. Теория и методика обучения праву : учеб. для студ. высш. учебн. завед. М. : Владос, 2003. 400 с.
9. Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
10. Савченко О. Міжпредметні зв'язки як ресурс реалізації компетентнісного підходу на уроках літературного читання. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 2. С. 48–57.
11. Смагін І. Суспільствознавча компетентність учнів: поняття, зміст, структура. *Вісник Житомирського державного університету* : зб. наук. праць. Житомир : ЖДУ 2014. Вип. 4 (76). С. 39–44.
12. Сташко Ж. Міжпредметні зв'язки як педагогічна категорія. Теоретичні аспекти. *Завуч*. 2018. № 10. URL : <http://www.osvitaua.com/2018/07/65675/#:~:text=«Міжпредметні%20зв%27язки%20-%20педагогічна,функції%20в%20їхній%20органічній%20єдності»> (дата звернення: 27.10.2021).
13. Autin G. The artist teacher uses proportions, the math teacher helps students understand the how and why, fractions fly the kites. *Journal for Learning through the Arts*. 2007. Issue 3(1–6), P. 1–20.

-
14. Betts P. Toward how to add an aesthetic image to mathematics education. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*. 2005. Issue 4 (13). P. 65–87.
15. Harkleroad L. *The math behind the music*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 158 p.
16. Lau F. *Music in China. Experiencing Music. Expressing Culture*. New York : Oxford University Press, 2008. 182 p.
17. Song A. An, Gerald O. Kulm, Tingting Ma. The Effects of a Music Composition Activity on Chinese Students' Attitudes and Beliefs towards Mathematics: An Exploratory Study. *Journal of Mathematics Education*. 2008. Vol. 1. № 1. P. 96–113.
18. Wai-Chung Ho. *Popular Music, Cultural Politics and Music Education in China*. London, New York : Routledge, 2017. 197 p.
-

Wang Yanxia. The essence and kinds of interdisciplinary links in education

The article author reveals the essence and kinds of interdisciplinary links in the learning process. It is noted on the article that there is no single definition of the concept of interdisciplinary links in psychological and pedagogical science, and they are considered as: inter-scientific links; the principle of didactics; the condition of ensuring the consistent reflection of existing objective relationships in the content of subjects; the condition of developmental and up-bringing training etc. The author considers interdisciplinary links to be links between the concepts and ideas of different subjects studied by learners, which contributes to the integrity of learners' knowledge and better understanding of them. The functions of interdisciplinary links are determined. They are educational, didactic, up-bringing, developmental, constructive and psychological functions. The types and kinds of interdisciplinary links are revealed in the article. According to the compounds, there are content interdisciplinary links (by concepts, facts, theories, laws, methods of science), operational interdisciplinary links (by skills and abilities, as well as mental operations that are formed), methodical interdisciplinary links (by pedagogical techniques and methods which are used) and organizational interdisciplinary links (by methods and forms of organization of educational process). According to the directions, there are straight, inverted, renewable interdisciplinary links. According to the orientation, there are chronological interdisciplinary links (preliminary, synchronous, perspective) and chronometric interdisciplinary links (local, medium-term, long-term). The significance of interdisciplinary links in education is characterized. Interdisciplinary links promote the formation of learners' beliefs, scientific world view as well as the system of scientific knowledge, skills and abilities based on laws, theories and scientific facts. They also contribute to versatile and deep cognition of phenomena, concepts and activity methods that are interconnected in subjects. Interdisciplinary links increase the productivity of learners' mental processes, promote the development of their associative and dialectical thinking, learners' cognitive interests, needs and abilities and help to master methods of cognition. Besides, interdisciplinary links form person's interdisciplinary competence and involve learners in cognition of cultural values. Moreover, interdisciplinary links help to activate learners' cognitive activity, increase the success of their educational activities, form holistic perception and awareness of the world around, facilitate free use of knowledge, abilities, skills, methods and experience and promote the formation of person's moral culture, etc.

Key words: interdisciplinary links, subject, principle, integrity, learner, education.

Н. П. Кравчуккандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІЙ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розглядаються психолого-педагогічні аспекти виникнення конфліктів у батьківсько-дитячій взаємодії, а також формування гуманних взаємин батьків із дітьми дошкільного віку, які полягають у створенні оптимальної емоційно-ціннісної атмосфери з настановою суб'єктів взаємодії на взаєморозуміння, співпрацю і взаємодопомогу з абсолютною відмовою від тиску та насильства. Актуальність матеріалу, викладеного у статті, зумовлена тим, що реалії батьківсько-дитячих стосунків засвідчують їх доволі високу проблемність. З'ясовано роль сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин, яка за своєю сутністю є першою школою гуманізації дитини, в якій дитина пізнає культуру, моральні правила і норми міжособистісної поведінки, звички індивідуальної і колективної діяльності, опановує моральні цінності й виробляє свої ціннісні орієнтації.

Означено низку об'єктивних і суб'єктивних причин, які прямо пов'язані з виникненням конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячій взаємодії, а також зумовлюють характер її виховних впливів, специфіку змісту, методів і форм виховання, встановлення добросердечних, довірливих взаємин. Простежено, що в дошкільному віці закладається потенціал психологічного розвитку стосовно наступних етапів життєвого шляху особистості, складаються відносини з оточуючими людьми та ставлення до навколишнього світу.

Метою статті є з'ясування сучасних уявлень про особливості передумов та причини виникнення конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячій взаємодії в дошкільному періоді.

У статті розглядаються різні погляди науковців (Т. Алексєєнко, Н. Андрусич, І. Бех, А. Богуш, Л. Гончар, В. Джелалі, А. Ішмуратов, Н. Шавровська, О. Марченко та ін.) щодо проблеми виникнення конфліктів у батьківсько-дитячій взаємодії. Автори вважають, що передумовами та причинами виникнення конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячій взаємодії в дошкільному періоді виступають недоліки сімейного виховання.

Ключові слова: батьківсько-дитяча взаємодія, сім'я, батьки, діти дошкільного віку, конфлікти.

Постановка проблеми. Майбутнє людства розпочинається із сім'ї, а майбутнє кожної дорослої людини – з дошкільного віку, що є унікальним та найбільш вразливим етапом життя. Його цінність не тільки в неповторності, а й у тому життєвому досвіді, якого набуває дитина у світі людських стосунків через спілкування з батьками, а далі – зі світом, що її оточує, тобто ключовим чинником у характеристиці особистості є її взаємодія із соціумом. Спочатку малюки встановлюють дружні взаємини з близькими людьми, а згодом і з ширшим колом однолітків і дорослих, такі взаємини стають сенсом особистісного розвитку дітей.

Основний інтерес у нас викликають дослідження, в яких розглядається спілкування між дорослими та дітьми дошкільного віку, оскільки основною рисою дитячо-батьківських відносин є їхня конфліктність. Ефективна спільна діяльність неможлива без взаєморозуміння, яке вимагає від суб'єктів здатності ідентифікуватися, високого рівня емпатійності, рефлексивності, вміння долати стереотипи сприйняття, мислення, поведінки тощо. Зразок розуміючого ставлення людини до людини мали б подавати дітям батьки (щоб із

часом розраховувати на взаємність), однак реалії батьківсько-дитячих стосунків засвідчують їхню доволі високу проблемність. Це й визначає актуальність означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині вчені дедалі активніше послуговуються такими поняттями, як «стиль виховання», «виховання», «батьківське виховання», «сімейне виховання», «батьківська позиція», «батьківсько-дитячі стосунки», позначаючи ними взаємодію людей.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять психологічні уявлення про особливості сімейних взаємин (А. Богуш, І. Бех, Є. Головаха, Н. Паніна, К. Крутий, О. Фунтікова, Н. Шавровська та ін.), причини виникнення конфліктів у сім'ї (Т. Алексєєнко, Н. Андрусич, Л. Гончар, В. Джелалі, А. Ішмуратов, О. Марченко та ін.). Аспекти взаємодії батьків із дітьми дошкільного віку розглянуто у працях О. Горецької (психологічні умови оптимізації спілкування батьків із дітьми дошкільного віку), яка вважає, що провідне місце в формуванні особистості дитини належить родині, де головною умовою її особистісного та психічного розвитку виступає спілкування

з батьками [7], та О. Косаревої (формування гармонійних взаємин батьків із дітьми старшого дошкільного віку), яка акцентує на тому, що саме у взаємодії з дорослим дитина входить в оточуючий світ, оволодіває цінностями, нормами і правилами, прийнятими в суспільстві [10], та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість робіт із зазначеної проблеми, передумови та причини виникнення конфліктних ситуацій між дорослими та дітьми дошкільного віку досі не стали предметом детального дослідження науковців.

Виховуючи дитину, дорослі дбають про її духовний та емоційний світ, її здатність спілкуватися, взаємодіяти з іншими, гармонійний розвиток, проте не замислюються над тим, що в основі всебічного розвитку лежить, насамперед, емоційне ставлення самих же батьків до дитини. Саме воно є основою взаємодії дитини з дорослим, особливо на ранніх етапах її розвитку, адже від того, який образ «Я» закріпиться в цей період, залежить усе майбутнє, успіх чи неуспіх у всіх сферах життя особистості.

Мета статті. Мета статті – з'ясувати сучасні уявлення про особливості передумов та причини виникнення конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячій взаємодії в дошкільному періоді.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження порушеної проблеми, необхідно наголосити, що розвиток гуманних взаємин між дорослими та дітьми, передбачає процес позитивних змін, які виявляються в таких площинах: ставлення дорослих і дітей один до одного, до навколишнього світу й людей; взаємодія дорослих і дітей у процесі міжособистісного спілкування та спільній діяльності; відмова дорослих від авторитарної позиції у ставленні до дітей, зниження рівня насильства, підвищення рівня їхньої толерантності; особистісне зростання дітей і дорослих. За такі відносини батьки несуть повну відповідальність, бо саме вони з перших днів життя дитини власними вимогами і вчинками закладають основи не лише особистих стосунків, але й стають зразком відносин між людьми загалом.

Зміст поняття «взаємодія» науковці К. Крутій, О. Фунтікова розглядають як «категорію, що відтворює процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого» [8, с. 35].

Гуманні батьківсько-дитячі взаємини визначаються Т. Алексєнкою як «взаєморозуміння, визнання і повага особистості дітей і батьків, доцільне врахування інтересів, створення умов для самореалізації і самовдосконалення, а також діяльнісна любов – потреба та вміння турбуватись один про одного, допомагати і приносити радість» [1, с. 81].

Досліджуючи дефініцію «гуманні батьківсько-дитячі взаємини» науковець Л. Гончар трактує їх як «двосторонні динамічні суб'єкт-суб'єк-

тні міжособистісні зв'язки, основою яких є синтез моральних знань, мотивів, почуттів, що зумовлює усвідомлене обопільне емоційно-ціннісне ставлення батьків і дітей, яке стійко виявляється в реальній поведінці» [6, с. 4]. На думку дослідниці, є низка недоліків у сімейному вихованні дітей, а саме: наявність гіпер- або гіпоопіки над дітьми, невміння вирішувати конфліктні ситуації, відсутність розумного поєднання любові й вимогливості до дитини, низький рівень батьківської компетентності, наявність авторитарного стилю спілкування, невміння розумно організовувати життєдіяльність сім'ї тощо [6, с. 5]. Батьківсько-дитячі взаємини будуються на об'єктивній оцінці дорослими вікових і характерологічних особливостей дитини з урахуванням її потреб й інтересів та з орієнтацією на потенційний розвиток дитини [6, с. 98].

Орієнтуючись на вище наведені визначення, розглядаємо батьківсько-дитячі взаємини як особливу форму взаємодії між близькими людьми, яка проявляється у дружній прихильності, любові, співчутті, розумінні почуттів, бажань, інтересів та потреб інших людей тощо. Причому саме любов до дитини є своєрідним каркасом, який служить особистості основою для вибору певної моделі поведінки та досягнення нею емоційного благополуччя в майбутньому.

Для розкриття змісту батьківсько-дитячих взаємин вважаємо за потрібне провести аналіз поняття «конфлікт»: «таке спілкування, у якому виявляється неузгодженість дій людей, що дбають про свої інтереси» [9, с. 18]; «боротьба двох чи більшої кількості людей за володіння якими-небудь цінностями або перевагами» [15, с. 20]; «надзвичайно різнобічне явище, водночас позитивне й негативне, розвивальне й руйнівне, що відображає у своєму різноманітті діалектику життя» [13, с. 9]. На думку А. Ішмуратова, із визначення поняття «конфлікт» виходить, що «інтереси можуть бути узгоджені, яким би чином вони не співвідносились і ця можливість вказує загальний напрям – як уникнути конфлікту і як із нього вийти, тобто узгодити інтереси. Отже, інтерес посідає центральне місце в аналізі конфлікту, його розв'язанні, а також у його попередженні» [9, с. 22].

Основними ознаками конфлікту є такі: *наявність протиріччя* (реального чи уявного, вигаданого), що оцінюється як непереборне і набуває відкритої, демонстративної форми учасників конфлікту, їхніх вчинків, поведінки, ставлення один до одного; *зміна характеру спілкування* в напрямі конфронтації, негативної спрямованості мінімум однієї, а частіше обох сторін; *активність сторін*, прагнення до перемоги будь-що, поступове розширення арсеналу використовуваних засобів – осуд, залякування-шантаж, погрози, фізичний вплив та ін.; *підвищений емоційний фон*, загострення нега-

тивних емоцій аж до їх повної безконтрольності. Дружні стосунки між людьми, які базуються на відчуттях та емоціях, ніколи не бувають рівними, як і не буває рівним і сам емоційний стан людини. Емоції завжди шукають свого вираження і впливаються на того, хто заслуговує особливої довіри, а можливість відкрито виразити емоції допомагає дитині зберігати фізичне та психічне здоров'я.

Враховуємо думку Н. Шавровської про те, що в кожному віковому періоді є типові труднощі, які позначаються на батьківсько-дитячій взаємодії. Якщо розглядати причини конфліктності дітей дошкільного віку з батьками, то, насамперед, треба приділити увагу пренатальному періоду розвитку індивіда, який залишає відбиток на все життя. Труднощами цього періоду, як правило, є невмотивованість жінки виношувати дитину, реакція на вагітність (бажана, небажана, спроба переривання), стать дитини (кого хочуть – хлопчика чи дівчинку), зовнішність (хочу щоб був схожий (не схожий) на мене), поведінка матері, яка виношує дитину (хвороби, токсикоз, депресії, сварки, істерики, страхи, дратівливість, вразливість тощо) [17, с. 16]. Тому батьківське програмування не може не позначитись на майбутній батьківсько-дитячій взаємодії. Не менш складним є немовлячий період: конфліктність проявляється у вередуванні, плаксивості, неможливості пояснити, в чому проблема; немовля не пране витримувати режим дня, провокує гіперопіку, маніпулює матір'ю; мати втомилася, батько зайнятий; часте відхилення фізіологічних показників (поява зубів, переїдання тощо); дитина потребує добірки іграшок (не завжди зрозумілих дорослим), живе власним життям і не хоче слухатися. Ранній вік характеризується непередбачуваністю дітей, рухливістю, вередливістю, впертістю, претензіями на самостійність, а привчання до туалету викликає втому й обурення батьків. Середній дошкільний вік включає такі ознаки конфліктності, як впертість, імпульсивність, будь-які порушення дисципліни та схильність до мастурбації [17, с. 17]. Батькам раптово стає важко з дітьми старшого дошкільного віку, коли дитина бажає мати домашню тварину, одразу виникає питання, хто буде її доглядати; дитина починає брехати, красти, захоплюється іграшками чи речами, здатна розповідати та ставити запитання цілодобово [17, с. 18]. Кожен з означених періодів важливий і обов'язково впливає на формування внутрішнього світу дитини, її Я-концепції та характеру, саме у взаєминах із батьками вона здобуває досвід морального етикету та норм поведінки з оточенням.

Звідси впливає, що «джерелом конфліктів дітей із дорослими в кризові періоди розвитку є суперечності між новими потребами, можливостями та здібностями дитини. Дитина відкриває так званий «новий ідеал» дорослої людини, який

нерідко суперечить можливостям його реалізації в умовах «старої» соціальної ситуації розвитку. Таким чином, конфліктність дитини виступає однією з форм випробування власних можливостей» [13, с. 19]. Дослідниця Н. Пов'якель вважає «джерелами конфліктів суперечності або протиріччя, які виникають там, де є зіткнення та неузгодження; у знаннях, уміннях, здібностях, особистісних якостях; у функціях управління; у психічних станах; у технологічних, економічних та інших процесах; у цілях, засобах, методах діяльності; у мотивах, потребах, ціннісних орієнтаціях особистості; у поглядах, переконаннях; у розумінні та інтерпретації інформації; в очікуваннях і позиціях; в оцінках і самооцінці» [13, с. 11]. «Унікальність сімейних стосунків зумовлює не тільки специфіку виникнення й протікання конфліктів у родині, але й особливим чином відбивається на соціальному та психічному здоров'ї всіх членів родини» [13, с. 24].

Підтвердження цього знаходимо в дослідженнях емоційно-психічного здоров'я в системі взаємодії дорослих і дітей. Так, науковець А. Богуш зазначає, що «психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, почуттів, емоцій, характеру, здібностей людини, проявляється в її потребах, мотивах, інтересах, установках, цілях, характері діяльності. Сукупність цих чинників зумовлює специфіку індивідуальних реакцій на життєві ситуації, визначає вірогідність виникнення стресів, конфліктів, афектів. Таким чином, психічне здоров'я забезпечується позитивними емоціями і почуттями, самоставленням, волею, самосвідомістю, резервами психічних можливостей людини тощо. Воно істотно залежить від системи взаємин у родині (батьки-діти-батьки)» [4, с. 10]. Автор вказує, що слід навчити малят «будувати екологічно сприятливі стосунки між людьми, щоб не зашкодити екологічній рівновазі, дотримуючись таких чинників: 1) система позитивних взаємин «дорослий-дитина», враховуючи принципи: рівності, діалогізму, співіснування, свободи, співрозвитку, єдності, прийняття; 2) розвивальні типи спільної діяльності дорослих і дітей; 3) комфортність – результат екологічно сприятливих взаємин дорослих і дітей» [4, с. 10].

У площині батьківських позицій І. Бех виділяє такі виховні позиції: 1) «розуміння дитини – одна з найгостріших людських потреб – бути зрозумілим, прийнятим, визнаним у кожному своєму стані, з визнанням усіх наявних переваг і поблажливості до наявних недоліків»; 2) «визнання дитини – це передусім право дитини бути самою собою, індивідуальністю, яка має свою позицію щодо тих чи інших явищ, ситуацій, проблем»; 3) «прийняття дитини – це не позитивна оцінка, це визнання того, що інший має право бути таким, яким він є». Прийняття дитини передбачає поблажливе, терпляче, доброзичливе, співчутливе, «тепле»,

поважне і водночас принципове і вимогливе ставлення» [3]. Науковець стверджує, що «злагода малюка з близькими може порушуватися через їхні неуважність, байдужість, вчинки, що принижують гідність дитини, применшують її досягнення та престиж, що зумовлює виникнення емоційних бар'єрів та порушує злагоду з іншими» [3].

Цінними для нашого дослідження є виділені Н. Андрусич «причини, що травмують душу дитини, спотворюють її внутрішній світ: 1) *негативна морально-емоційна обстановка в найближчому соціумі* (що дитина бачить, чує, те й наслідує). Якщо дорослі не створили атмосфери любові, взаєморозуміння і поваги, а натомість проявляють роздратованість, грубість, зневагу до інших, дитина переймається такими почуттями; 2) *психологічне напруження дорослих*, постійне висловлювання невдоволення життям і людьми; 3) *надмірна заорганізованість життя малюків*, обмеження в руховій та інших видах активної діяльності, що обов'язково вирветься назовні вередуванням, плачем, неконтрольованою поведінкою» [2, с. 17].

Крім цього, ми суголосні з думкою О. Марченка про те, що «добробут нації починається з благополуччя кожної родини, де батьки будують стосунки «від серця до серця» зі своїми дітьми і починати їх треба від дня народження дитини. При цьому автор надає особливу роль батькові, оскільки саме він є чинником успіхів і невдач нащадків. Автор вважає, що «кожен чоловік, свідомо чи несвідомо, залишає у спадок своїм дітям *«слід батька»*, а яким буде цей слід, таким вибудується майбутнє дітей. Важливими є такі періоди в розвитку батьківсько-дитячих взаємин: 1) до 3 років – повна залежність від батьків. У цей період дитина сама не приймає рішень і має обмежений вибір, хоча власною наполегливістю може спровокувати рішення дорослих на свою користь. Саме в цей період дитина посідає «царську» позицію, тому що їй приділяється підвищена увага; 2) із 3 до 9 років – безумовне захоплення батьками; 3) із 9 до 16 років – часткове розчарування в батьках; 4) із 16 років – самостійне життя. У кожному періоді важливі присутність, доступність надійність і щирість батьків. Знання власної дитини (емоційної, розумової і духовної сфер) не лише дає їй відчуття безпеки, а й приносить радість і впевненість у батьківсько-дитячих стосунках» [11, с. 14].

Науковець Г. Хоментаскас вказує на деякі *передумови і причини виникнення протиріч у батьківсько-дитячій взаємодії*: 1) «через невпевненість, тривожність, вимоги батьків то бувають жорсткими, категоричними, то раптом зникають або змінюються на протилежні; 2) непослідовність батьків – одна з причин того, що надалі діти сприймають своїх батьків як людей непостійних, поведінку яких важко передбачити, і тому менше

розкривають власні відчуття – невідомо, як вкотре на них відреагують мати чи батько!» [16, с. 24]; 3) величезний вплив на розвиток особистості першої дитини в родині має народження другої, тому батькам слід підготувати дитину і сформувати емоційно позитивне ставлення до появи іншого члена сім'ї. В іншому випадку дитина почувається обманутою і покинутою, відчуває ревності, заздрощі, ворожість і агресію до видуманого конкурента та батьків. Якщо негативні відчуття дуже інтенсивні, вони можуть стати причиною глибоких психологічних проблем [16, с. 27]; 4) намагаючись відновити емоційний контакт із батьками, щоб домогтися їхньої уваги і зміцнити власну значимість, деякі діти наслідують поведінку малюка, тобто стають плаксивими та примхливими (регресія); 5) діти дуже чуйні до змін емоційного балансу в сім'ї, тому слід дотримуватись «ритуалів любові», до яких вони звикли і які їм подобаються (вечірні ігри, читання казок, тілесний контакт матері з дитиною, бесіди тощо); 6) небажані форми поведінки проявляються через дефіцит любові та уваги батьків [16] та інші.

Варто також підкреслити, що порушення стосунків дитини і дорослого відбувається згідно з моделлю заохочення – покарання. Так, В. Джелалі підкреслює, що «погроза покарання має особливо негативний вплив та створює для дитини конфліктну ситуацію, в якій вона знаходиться між двома негативними валентностями, тому у відповідь на такий тиск дитина починає уникати обох неприємностей. У цьому випадку дорослий має поставити якийсь бар'єр, що заважає такому уникненню, щоб дитина могла одержати волю, тільки закінчивши завдання або піддавшись покаранню» [15, с. 47]. Негативна оцінка дорослих викликає в дитини негативні емоційні переживання, що підштовхує її до коригування власної поведінки, проте стійка негативна оцінка поведінки дитини є тяжкою психотравмуючою ситуацією, з якої дитина прагне вийти і, не знаходячи можливості подолати перешкоди, оцінює ситуацію, що склалася як ситуацію неможливості. У цьому випадку стан психічної напруженості знижується, емоційний комфорт відновлюється, але водночас припиняється спроба дитини дотримуватися нормативної поведінки. Думка про несправедливість оточуючих викликає в дитини почуття образи, дає їй підстави вважати себе несправедливо скривдженою, виявляючи агресивність та незадоволення, прагнення утвердити себе в бажаній позиції.

Існує ще одна не вирішена проблема конфліктної взаємодії дітей та батьків, яка полягає в тому, що вимоги, які ставляться до дітей у сім'ях, часто протиставляються принципам, що функціонують у закладах дошкільної освіти. Дитина, стикаючись із протилежними вимогами, переживає ці протиріччя, не може визначити власну життєву пози-

цію, розвиток її особистості деформується і ув неї виробляється подвійна система цінностей і здатність до маніпулювання.

Проте варто зазначити, що емоційну напруженість дитини викликає незадоволення її потреб, оскільки відбувається своєрідне блокування психічного акту і може мати різні наслідки: стимулює або прискорення розвитку особистісних якостей, або дезінтеграцію психічних функцій. На захист психіці дитини включається психологічний захист, але, якщо ж він виявляється неефективним, виникає невроз. Обов'язкова умова виникнення захисних проявів – конфлікт між потребою і неможливістю її задоволення.

Психологічними факторами конфліктів у взаємодії батьків і дітей є такі: 1) *тип сімейних відносин* (гармонійний і дисгармонійний тип (негативний характер подружніх відносин, що приводить до невротичних реакцій її членів, виникненню почуття постійного занепокоєння в дітей); 2) *деструктивність сімейного виховання* (розбіжності членів родини з питань виховання; суперечливість, непослідовність, неадекватність; опіка і заборони; підвищені вимоги до дітей, часте застосування погроз, осудів); 3) *вікові кризи дітей* розглядаються як фактори їхньої підвищеної конфліктності (діти стають неслухняними, примхливими, дратівливими, впертими, виникає негативне ставлення до зобов'язань, які вони раніше виконували; часто вступають у конфлікти з батьками: конфлікт нестійкості батьківського відношення, конфлікт гіперопіки, конфлікт неповаги прав на самостійність, конфлікт батьківського авторитету); 4) *особистісний фактор* є одним із можливих факторів, що спричиняє конфлікти в родині (середовище особистісних особливостей батьків: консервативний спосіб мислення, прихильність застарілим правилам поведінки, авторитарність, переконань тощо; особистісні особливості дітей – порушення правил поведінки, ігнорування рекомендацій батьків, неслухняність, упертість, егоїзм, самовпевненість, лінощі тощо) [14].

Загальновідомо, що в сім'ї дитина має засвоїти різні міжособистісні ролі: проявляти непохитність і поступливість, вміння керувати і вміння підпорядковуватись, вимогливість та поблажливість. Чим більше міжособистісних ролей засвоїть вона, тим гнучкішою буде її поведінка в різних колективах, із різними людьми [5, с. 137].

Науковець А. Петровський виділив чотири тактики виховання в сім'ї та чотири типи сімейних взаємовідносин, які відповідають їм: *диктат* (пригнічення одними членами родини ініціативи та почуття власної гідності в інших), *опікування* (система відносин, за якої батьки задовольняють всі потреби дитини, оберігають її від будь-яких обов'язків та труднощів), *невтручання* (визнання можливостей та доцільності незалежного існу-

вання світу дітей і дорослих, пасивність батьків як вихователів, що ухиляються від активного втручання в життя та долю дитини) та *спієробитництво* (опосередкованість відносин загальними цілями спільної діяльності та високими моральними цінностями) [12].

Наголосимо, що сприятливим типом сімейного виховання є прийняття і любов, коли батьки з теплом ставляться до дитини, стараються допомогти в її проблемах і віддають перевагу поясненню, а не наказу, схвалюють незалежність дитини, приймають її індивідуальність. А справжнє мистецтво батьківсько-дитячої взаємодії досягається тоді, коли забезпечуються умови для особистісного розвитку батьків і дітей, через виховання довірою, розвиток ціннісного ставлення до життя, до кожної особистості, коли турбота про благополуччя дітей поєднується з об'єктивними вимогами до них, здатністю дорослих «наближуватись» до дитини, стимулювати ініціативу та самостійність дитини, разом із нею планувати діяльність і розділяти відповідальність за результати, залишаючись при цьому старшими, мудрими, здатними забезпечити безпеку та захищеність.

Аналізуючи вищезгадані причини конфліктів у батьківсько-дитячій взаємодії, можна виділити *шляхи їх попередження*: приймати дитину такою, як вона є, і розвивати найкращі сторони її особистості, створювати для дитини безпечний простір для вияву її інтересів, бажань та здібностей, розвивати емпатію, спілкуватися з дитиною (цікаві розповіді, читання книг, ігри тощо), займатися спільною творчою роботою (аплікації, малювання, конструювання тощо), на власному прикладі навчати гуманного ставлення до природи, соціального й предметного оточення, дозволяти дитині ризикувати та помилятися, набуваючи необхідного життєвого досвіду та впевненості у власних силах; виявляти інтерес до життєдіяльності дитини, спокійно обґрунтовувати свої вимоги, переконувати, чому слід діяти саме так, коли виникають протиріччя між бажаним і реальним; батьки мають допомогти дитині знайти відповідний баланс і вміння встановлювати дружні стосунки тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, передумовами та причинами виникнення конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячій взаємодії в дошкільному періоді виступають недоліки в сімейному вихованні: гіпер- або гіпоопіка над дітьми; несприятливі умови виховання; невміння слухати і чути власну дитину; відсутність розумного поєднання любові й вимогливості до дитини, низький рівень батьківської компетентності та культури спілкування; невміння вирішувати конфліктні ситуації; постійна зміна критеріїв оцінки дитини, тотальність вказівок і контролю; наявність авторитарного стилю спілкування, невміння розумно організувати життєдіяльність сім'ї та багато інших. Перспективу

подальшого наукового пошуку вбачаємо у проведенні досліджень проблеми виникнення внутрішніх конфліктів у дітей дошкільного віку.

Список використаної літератури:

1. Алексєєнко Т.Ф. Основи гуманних взаємин батьків і дітей. *Консультування сім'ї: методичні поради для консультування батьків*. Київ : ДЦССМ, 2003. С. 70–99.
2. Андрусич Н. Захистимо від зла дитячі душі. *Дошкільне виховання*. 2009. № 6. С. 16–17.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник. Київ : ІЗИН, 1998. 240 с.
4. Богуш А.М. Екологія емоційно-психічного здоров'я у системі взаємодії дорослих і дітей. *Дошкільне виховання*. 2014. № 5. С. 9–12.
5. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. Київ : Политиздат Украины, 1989. 189 с.
6. Гончар Л.В. Теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... док. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2018. 510 с.
7. Горецька О.В. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку : монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 231 с.
8. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К.Л. Крутій, О.О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 324 с.
9. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. Київ : Наукова думка. 1996, 192 с.
10. Косарева О.І. Педагогічні умови формування гармонійних взаємин батьків з дітьми старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 2006. 251 арк.
11. Марченко О. Що означає бути батьком... *Дошкільне виховання*. 2009. № 6. С. 14–16.
12. Петровский А.В. Дети и тактика семейного воспитания. Москва, 1981.
13. Пов'якель Н.І. Психопрофілактика конфліктів. Київ : Шк. світ, 2012. 128 с.
14. Психологічні особливості конфліктів батьків і дітей. URL: <https://works.doklad.ru/view/45ZtohJRNKs/all.html> (дата звернення 26.10.2021).
15. Психологія вирішення конфліктів : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / В.О. Джелалі. Харків – Київ, 2006. 320 с.
16. Хоментausкас Г.Т. Семья глазами ребенка. Москва : Педагогика, 1989. 160 с.
17. Шавровська Н.В. Заповіді щасливого батьківства. Київ : Марич, 2009. 57 с. (Бібліотечка соціального працівника).

Kravchuk N. Prerequisites and causes of conflict situations in parent-child interaction

The article considers psychological and pedagogical aspects of conflicts in parent-child interaction, as well as the formation of humane relationships of parents with preschool children, the main essence of which is to create an optimale motion-and-value atmosphere where there is mutual understanding, cooperation and mutualaid with absolute rejection of pressure and violence from the side of the subjects of interaction.

There levance of them aterial presented in the article is due to the factthat the realities of parent-child relationships are rather problematic. The role of the family in the formation of humane parent-child relationships is outlined. The family in its essence is the firsts chool of humanization of the child, in which the childlearns the culture, moral rules and norms of interpersonal behavior, habits of individual and collective activity, as well as masters moral valuesand develops its value orientations.

The author identifies a number of objective and subjective reasons, which are directly related to the emergence of conflict situations in parent-child interaction, as well as determine the nature of its educational influences, the specifics of the content, methods and forms of education; establishing good-natured, trusting relationships. It is traced that in preschool age the potential of psychological development in relation to the nextst ages of a person's life path is laid down; relations with the surrounding people and attitudes to the surrounding world are formed.

The purpose of the article is to clarify modern ideas about the features of the prerequisites and causes of conflict situations in parent-child interaction in the preschool period.

The article considers different views of scientists (T. Alekseienko, N. Andrusych, I. Bekh, A. Bohush, L. Honchar, V. Dzhelali, A. Ishmuratov, N. Shavrovaska, O. Marchenko, etc.) on the problem of conflicts in parent-child interaction. The authors believe that the prerequisites and causes of conflict situations in parent-child interaction in the preschool period are the shortcomings in family education.

Key words: parent-child interaction, family, parents, preschoolchildren, conflicts.

УДК 373.3.015.31

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.7>**С. О. Лавренко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Проблема розвитку творчої особистості в сучасному світі стає особливо актуальною, оскільки здатність висувати оригінальні ідеї, формування вміння використати знання в нестандартних ситуаціях, соціальна активність та ініціативність, вміння висловити свої почуття є обов'язковими рисами успішної людини. Фундамент цього закладається саме в молодшому шкільному віці. У різноманітні визначень поняття творчості є спільна риса – створення нового. У процесі розгляду творчої діяльності як форми діяльності людини, що спрямована на створення якісно нових суспільних цінностей, виділено складники творчої діяльності (гнучкість розуму, систематичність та послідовність мислення, діалектичність, готовність до ризику і відповідальності за прийняте рішення), її передумови (гнучкість мислення, критичність, здатність аналізувати та систематизувати знання) та етапи (накопичення знань і навичок, необхідних для чіткого викладу і формування завдання, виникнення проблем; зосередження зусиль для пошуку додаткової інформації, підготовка до розв'язання завдання; відхід від проблеми, переключення на інші заняття; осяяння, або інсайт; перевірка і доопрацювання задуму, його втілення).

Здібностями називають індивідуально-психологічні особливості конкретної людини, завдяки яким успішно виконується та чи інша продуктивна діяльність. Здібності традиційно поділяють на загальні (виявляються в багатьох видах діяльності на тому чи іншому рівні) та спеціальні (допомагають досягти високих результатів у певній спеціальній галузі діяльності). Різниця між спеціальними та загальними здібностями порівняна.

Здібності, від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності, називають творчими. Їхніми компонентами є творче мислення (особливостями якого є швидкість, гнучкість, оригінальність, здатність бачити проблему там, де її не бачать інші, здатність згорнути розумові операції, замінюючи кілька понять одним, здатність вибирати одну з альтернатив розв'язання проблеми до її перевірки, здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань, здатність бачити речі такими, якими вони є, легкість генерування ідей, закінченість), творча уява (процес створення нових, оригінальних образів та ідей) та застосування методів організації творчої діяльності. Універсальними творчими здібностями є реалізм уяви, уміння бачити ціле раніше частин, ситуативно-перетворюючий характер творчих рішень, експериментування.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчі здібності, новизна, молодші школярі.

Постановка проблеми. Нині особливо актуальною в освіті стає проблема розвитку творчої особистості. Важливими рисами такої особистості є здатність до творчого сприйняття світу, соціальна активність та ініціативність, вміння висловити свої почуття, думки, дати оцінку побаченому, почутому, здатність до емпатії, розуміння позиції, поглядів іншого, потяг до самовдосконалення та самоосвіти протягом життя та ін.

Вкрай необхідно навчати здобувати знання, формувати вміння використати їх у нестандартних ситуаціях, здатність висувати оригінальні ідеї, бути духовною, емпатійною людиною. Тому виховання творчої особистості учня молодшого шкільного віку взагалі та формування в нього творчих здібностей зокрема є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми творчості займалися В. Андреев, Г. Балл, Д. Богоявленська, М. Лейтес,

О. Лук, Я. Пономарьов, Г. Костюк, М. Холодна, О. Кульчицька та ін.

Розвиток творчих здібностей дітей педагоги досліджували в різних аспектах. Так, сутнісний зміст творчих здібностей вивчали О. Антонова, Ю. Бабаєва, Д. Богоявленська, О. Музика, О. Тихомиров, М. Янцур та ін. Методики розвитку творчих здібностей розробляли Г. Альтшуллер, Н. Винокурова, Г. Григор'єва, Б. Злотін, О. Зусман, Г. Іванов, О. Кульчицька, І. Мурашкова, Б. Нікітін, Л. Погонєць, А. Страунінг, М. Хоменко, Л. Шпачук, З. Шустерман, О. Яковлева та ін. Особливості розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку були предметом уваги О. Барташнікова, Т. Воробйової, Г. Колеснікової, О. Липецького, О. Лоюк, О. Нікітіної, М. Поташника, А. Радієвської, Л. Якубової та ін. Розвиток творчих здібностей учнів в умовах родини досліджували О. Ганичева, В. Дружинін, О. Зверева, Г. Ковальов, Т. Кулікова та ін.

Мета статті – уточнити сутність творчої діяльності учнів та творчих здібностей молодших школярів як її основи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільства в нових умовах ставить завдання формування творчого потенціалу особистості. Але саме поняття «творчість» кожен із нас розуміє по-різному: для одного вчителя творчий підхід до навчання – це здібність учня творчо розвивати та доповнювати його (вчителя) погляд, а для іншого – це вміння учня мати й відстоювати інший, часто протилежний погляд.

Творчість – це діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що володіють новизною і суспільною значущістю, тобто в результаті творчості створюється щось нове, що до цього не існувало. Також творчість визначається як процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності [1; 3; 5]

Творчість характеризується як вища форма діяльності особи, що вимагає тривалої підготовки, ерудиції та інтелектуальних здібностей. Вона є основою людського життя, джерелом усіх матеріальних і духовних благ.

Поняття творчості пов'язане з поняттям творчої діяльності.

Науковці по-різному визначають творчу діяльність, але у всіх визначеннях є спільна риса – створення нового:

- індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація витворів, що мають культурну цінність;

- така діяльність людини, в результаті якої створюється щось нове – предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ або відчуття, що відтворює нове ставлення до дійсності;

- форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових суспільних цінностей [1; 3–5].

Зазначають такі складники творчої діяльності:

- гнучкість розуму (здатність до виділення істотних ознак із безлічі випадкових і здатність швидко перебудуватися з однієї ідеї на іншу);

- систематичність та послідовність мислення;

- діалектичність (відкриття народжується з поєднання непоєднуваного);

- готовність до ризику і відповідальності за прийняте рішення [5, с. 134].

Стимулом до творчої діяльності є проблемна ситуація, яку неможливо розв'язати на основі наявних даних, тобто в традиційний спосіб. Оригінальний продукт діяльності отримується в результаті формування нестандартної гіпотези, розсуду нетрадиційного взаємозв'язку елементів, встановлення між ними нових видів взаємозалежності. Передумовами творчої діяльності є:

- гнучкість мислення;

- критичність (здатність людини не потрапляти під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне та помилкове в них);

- здатність аналізувати та систематизувати знання [1; 5].

Виділяють такі етапи творчої діяльності:

- 1) накопичення знань і навичок, необхідних для чіткого викладу і формування завдання, виникнення проблеми (постановка завдань);

- 2) зосередження зусиль для пошуку додаткової інформації, підготовка до розв'язання завдання;

- 3) відхід від проблеми, переключення на інші заняття (період інкубації);

- 4) осяяння, або інсайт (геніальна ідея і проста здогадка скромних масштабів, тобто логічний прорив, стрибок у мисленні, отримання результату, що не витікає однозначно з посилань);

- 5) перевірка і доопрацювання задуму, його втілення [3; 5].

Основою творчої діяльності є творчі здібності.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості конкретної людини, завдяки яким успішно виконується та чи інша продуктивна діяльність, здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду [2–3; 5].

Здібності традиційно поділяють на загальні та спеціальні. Творчі здібності належать до загальних, оскільки виявляються в багатьох видах діяльності на тому чи іншому рівні. Літературні, музичні, образотворчі, акторські здібності є спеціальними і характеризуються як система властивостей особистості, що допомагає досягти високих результатів у певній спеціальній галузі діяльності – музичній, образотворчій, літературній тощо. Різниця між спеціальними та загальними здібностями порівняна: загальні творчі здібності закладені в основі спеціальних здібностей і є однією з головних умов розвитку останніх [1; 5]. Здібності, котрі підлягають розвитку і від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності, називають творчими.

Дотримуючись позиції вчених, виділимо компоненти творчих здібностей молодших школярів – це творче мислення, творча уява та застосування методів організації творчої діяльності [5, с. 133].

В основі творчого мислення лежить дивергентний спосіб мислення. Люди, що володіють таким типом мислення, в процесі вирішення будь-якої проблеми не концентрують усі свої зусилля на знаходженні єдиного правильного розв'язання, а починають шукати рішення за всіма можливими напрямками, щоб розгледіти якомога більше варі-

антів. Такі люди схильні утворювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують тільки певним чином, або формувати зв'язки між двома елементами, що не мають на перший погляд нічого спільного.

Творче мислення характеризують такі основні особливості:

1) швидкість – здатність висловлювати максимальну кількість ідей (у цьому разі важлива не їх якість, а кількість);

2) гнучкість;

3) оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї (це може виявлятися у відповідях, рішеннях, що не збігаються із загальноприйнятими);

4) здатність бачити проблему там, де її не бачать інші;

5) здатність згортати розумові операції, замінюючи кілька понять одним і використовуючи дедалі більш узагальнюючі в інформаційному плані символи;

6) здатність вибирати одну з альтернатив розв'язання проблеми до її перевірки;

7) здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань;

8) здатність бачити речі такими, якими вони є; виділяти те, що стосується того, що приноситься інтерпретацією;

9) легкість генерування ідей;

10) закінченість – здатність удосконалювати свій «продукт» або надавати йому закінченого вигляду [1; 3].

Творча уява – процес створення нових, оригінальних образів та ідей. За своєю суттю творча уява є особливою інтелектуальною діяльністю, спрямованою на перетворення навколишнього світу. Опорою для створення образу з її використанням слугує не лише реальний предмет, а й виражені у слові уявлення. Це зумовлює активний розвиток словесних форм уяви, пов'язаних із розвитком мовлення, мислення, коли дитина створює в уяві казки, історії поза конкретною ситуацією, переживаючи почуття свободи, незалежності від неї, бачить її очима різних людей, тварин, предметів. Виникнення творчої уяви не лише є важливим показником розвитку пізнавальної сфери дитини, а й тісно пов'язане з формуванням її особистості загалом.

Вчителі початкових класів мають створювати оптимальні умови для творчої самореалізації особистості школяра. Однією з таких умов має стати вплетення розвитку творчих здібностей учнів у зміст усіх навчальних предметів початкової школи. Важлива роль у цьому процесі належить вчителю, який має правильно організувати освітній процес, в якому б максимально активізувалося творче мислення та розвивалися творчі здібності молодших школярів.

Науковці виділяють такі універсальні творчі здібності:

1) реалізм уяви – образне схоплення деякої істотної, спільної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкта до того, як людина буде мати про неї чітке поняття і зможе вписати її в систему суворих логічних категорій;

2) уміння бачити ціле раніше за частини;

3) ситуативно-перетворюючий характер творчих рішень – здатність у процесі вирішення проблеми не просто вибирати з нав'язаних ззовні альтернатив, а самостійно створювати альтернативу;

4) експериментування – здатність свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільш яскраво виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях суть, а також здатність прослідкувати і проаналізувати особливості «поведінки» предметів в цих умовах [4–6].

Висновки і пропозиції. Таким чином, творчістю є діяльність людини, що спрямована на створення якісно нових, не відомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські чи інші інновації тощо). Творчість передбачає накопичення знань і навичок, виникнення проблеми, зосередження зусиль і пошуки додаткової інформації, підготовку до вирішення завдання, відхід від проблеми, переключення на інші заняття, осяяння або інсайт, перевірку і доопрацювання задуму, його втілення. В основі творчості лежать творчі здібності. Розвиток творчих здібностей учнів є одним із пріоритетних завдань, які стоять перед сучасною школою, адже творча діяльність спрямована на формування якісно нових суспільних цінностей.

Перспективи подальших наукових пошуків у напрямі проблеми ми вбачаємо в розробці методичних рекомендацій для педагогів і батьків дітей щодо організації роботи з організації творчої діяльності в закладі освіти та в домашніх умовах.

Список використаної літератури:

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі* : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир, 2012. С. 14–41.
2. Барташніков О.О., Барташнікова І.А. Інтелектуальна ігротека. Тренування інтелектуальних і творчих здібностей дітей 6 років. Рівень II: методичний посібник. Львів : Оксарт, 2014. 50 с.
3. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язування навчальних завдань : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2014. 245 с.
4. Лоук О.В. Теорія і практика розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному про-

- цесі початкової школи. Умань : Візаві, 2016. С. 162–184.
5. Радієвська А.А. Структурні компоненти творчих здібностей учнів молодших класів ліцеїв мистецтв як наукова проблема. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : збірник наук. пр. Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. 2012. Вип. 39. С. 133–138.
6. Шпачук Л.Р., Погонєць Л.М. Використання системи творчих вправ на уроках рідної мови в 3 класі як засіб формування творчих здібностей молодших школярів. Кривий Ріг, 2012. 77 с.

Lavrenko S. Organization of creative activity of elementary school child as a factor in the development of a child's personality

The problem of creative personality development in the modern world becomes especially relevant because the ability to put forward original ideas, the ability to use knowledge in unusual situations, social activity and initiative, the ability to express one's feelings are essential features of a successful person. The foundation of this is laid at the primary school age. In the variety of definitions of the concept of creativity, there is a common feature – the creation of a new one.

Considering creative activity as a form of human activity aimed at creating qualitatively new social values, the components of creative activity (flexibility of mind, systematic and consistent thinking, dialectic, willingness to take risks and responsibility for the decision made), its prerequisites (flexibility of thinking, criticality, ability to analyze and systematize knowledge) and stages (accumulation of knowledge and skills are necessary for a clear presentation and formation of the task, the emergence of problems; concentration of efforts to find additional information, preparation for solving the problem; leaving from the problem, switching to other activities; enlightenment, or insight; checking and finalizing the idea, its implementation).

Individual psychological characteristics of a particular person are called abilities, due to which one or particular productive activity is successfully performed. Abilities are traditionally divided into general (they manifest themselves in many types of activities at one level or another) and special (they help to achieve high results in a certain special field of activity). The difference between special and general abilities is relative.

Abilities on which a person's readiness for creative activity depends are called creative. Their components are creative thinking (features of which are speed, flexibility, originality, the ability to see the problem where others do not see it, the ability to convert mental operations replacing a few concepts with one, the ability to choose one of the alternatives to solve a problem before it is tested, the ability to include newly perceived information in existing knowledge systems, the ability to see things as they are, the ease of generating ideas, completeness), creative imagination (the process of creating new, original images and ideas) and the use of organization methods of creative activities. Universal creative abilities are the realism of the imagination, the ability to see the whole before the parts, the situational-transforming nature of creative decisions, experimentation.

Key words: *creativity, creative activity, creative abilities, novelty, elementary schoolchildren.*

УДК 796.011.3-057.875]:001.8

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.8>

С. А. Лазоренко

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спортивних дисциплін та фізичного виховання
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Д. І. Балашов

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

У статті порушуються така важлива тема, як формування інтересу студентів до фізичної культури, розглянуто ставлення студентів вищої освіти до занять фізичного виховання, до рухової активності.

Нинішня система фізичного виховання в Україні не може повністю задовольнити природні фізіологічні потреби дітей, учнів початкових класів та студентів в оздоровчій руховій активності, що призводить до різних відхилень у здоров'ї та фізичному розвитку більшості людей. Причинами поганої фізичної підготовленості та погіршення здоров'я підлітків та студентів є недостатня увага як у школі так, і в закладах вищої освіти, які мало уваги приділяють фізичному вихованню.

Рухова активність – один із основних факторів, які визначають фізичне здоров'я студентів. Достатній рівень рухової активності молоді є основою нормального фізичного розвитку, а недостатня рухова активність негативно впливає на більшість функцій організму і є чинником виникнення й розвитку різних захворювань.

Відсутність спортивної діяльності сучасних студентів та молоді – явище соціальне, а не біологічне. Тому в даному випадку багато залежить від фізичної активності молоді, метою є зміна їхнього фізичного стану та отримання нового рівня фізичної підготовленості та фізичних здібностей, чого неможливо досягти жодним іншим способом, крім фізичних вправ та занять спортом.

Вивчення формування інтересу студентів до занять фізичною культурою, структури попиту та інтересу до занять спортом є початковим позитивним показником, який суттєво впливає на спортивну діяльність студентів. Серед різних рис особистості особливе місце займає інтерес, оскільки він в основному визначає соціально значущу поведінку в діяльності людини. У зв'язку із цим можна сказати, що в науці питання формування інтересу до фізичної культури є дуже важливим, оскільки ядром особистості є глибоке усвідомлення пробудження людини у формі мотивації та інтересів.

Ключові слова: фізична культура, фізичне виховання, студент, заклади вищої освіти, формування інтересу.

Постановка проблеми. В останні роки в умовах інтенсивного процесу педагогічної освіти фізична активність студентів має тенденцію до зменшення, що негативно позначилося на показниках фізичної підготовленості. Одним із важливих завдань закладів вищої освіти є формування фізичної активності майбутніх учителів та інтересу до фізкультурної діяльності, яка визначає ініціативність, рішучість, цілеспрямованість, це важливий засіб для поліпшення психічного здоров'я, фізичного здоров'я, а також є одним із показників ефективності тренувального процесу, адже ставлення вчителя до фізичної культури проектується на учнів, що є прикладом, який можна наслідувати [7].

Фізичний розвиток та здоров'я українських молодих студентів погіршуються все швидше, і зараз це стає життєво важливим. Перспектива сповзання української нації до межі небезпеки з подальшим її фізичним, психічним та моральним виродженням стала цілком реальною [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років багато дослідників (С. Рубінштейна, А. Леонтьєва, П. Сімонова, А. Карабанов, Н. Караванова, Зубрицький Б.) зверталися до теми формування інтересу студентів до систематичних занять фізичними вправами і підвищення ефективності фізкультурно-оздоровчих занять зі студентською молоддю. Фахівці продовжують відзначати дефіцит рухової активності

студентів, низький рівень фізичної підготовленості і фізичного здоров'я, що свідчить про відсутність педагогічних умов реалізації мотиваційного підходу до організації фізичної культури у вузі [5].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз формування інтересу студентів до занять фізичної культури під час навчання в закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Дослідження базується на теоретичних методах, а також синтезі та узагальненні.

Виклад основного матеріалу. Організаційна структура закладів вищої освіти та процес суттєвої трансформації активізували її гуманістичну функцію, і її реалізація знаходить своє відображення в розвитку особистості майбутнього учителя фізичної культури. Важлива роль у цьому розвитку належить фізичному вихованню як цілому процесу. Відповідно, необхідно створити умови для формування фізичної культури студентів закладів вищої освіти.

Найефективніший спосіб вирішення цієї проблеми – вивчення резерву фізичної активності людей молодого віку як суб'єктів навчання та освітнього процесу. Одним з основних джерел особистої діяльності є мотивація, яка забезпечує ефективно спрямування та суб'єктивну цінність процесу фізичної культури. У зв'язку із цим формування сучасної педагогічної фізичної культури – це, перш за все, питання виховання позитивного ставлення до неї. Аналіз освітньої практики закладів вищої освіти показує, що найслабшою ланкою є формування у студентів активного ставлення до фізичного виховання. Негативні явища у цій сфері зберігають тенденцію, яка проявляється в декларативній та достовірній поведінці та ставленні до фізичного виховання, а також відображається на здоров'ї та на і фізичному розвитку студентів [8].

У педагогічному словнику «інтерес визначається як активна пізнавальна спрямованість людини на той або інший предмет чи явище. Ця спрямованість пов'язана з позитивним емоційним ставленням до пізнання об'єкта або оволодіння тією чи іншою діяльністю» [3].

Глибина інтересу та ступінь його задоволеності безпосередньо залежать від того, скільки видів діяльності стали надбанням людей та засобом для реалізації особистості.

Розвиток інтересів поділяється на три рівні. Нижчий, елементарний рівень розвитку інтересів – це прямий інтерес до нових фактів та нової діяльності. Водночас існує емоційне пізнавальне ставлення до предмета, явища та діяльності, причому таке ставлення виникає у формі ситуативного досвіду. Якщо ми не створимо умов для стимулювання позитивного настрою, інтерес далі не розвиватиметься і може згаснути. Студенти та молодь часто мають низький інтерес до фізичної

культури на ранніх етапах навчання, що є результатом недостатньої шкільної освіти.

Середній рівень розвитку інтересів спонукає молодь вивчати основні атрибути предметів чи видів діяльності. Це вимагає від студентів активного пошуку та використання отриманих знань та рухових навичок. Оскільки вчитель стимулює позитивні емоції, пов'язані з фізичними вправами, інтерес розвивається до цього рівня. Це пов'язано з посиленням пізнавальної діяльності студентів на заняттях фізичної культури, дане рішення заохочує мислення та стимулює фізичну і вольову діяльність.

Такі заходи, спрямовані на поліпшення стану організму, принесуть позитивні емоції, деякі позитивні переживання узагальнюються і трансформуються в емоційно позитивне ставлення до процесу фізичного виховання.

Розвиток інтересів на високому рівні не тільки заохочує молодь до регулярних вправ, але й спрямовує їхню пізнавальну діяльність на встановлення залежності та причинно-наслідкового зв'язку між обсягом і змістом фізичних вправ та результатами, яких можна досягти у фізичному розвитку. Під впливом інтересів високого рівня студенти виявляють оригінальність, креативність та наполегливість у досягненні цілей. Стабільні інтереси високого рівня представляють особисті емоції та когнітивну орієнтацію. У результаті змінився особистий спосіб життя. Наприклад, сильний інтерес до спорту заохочує молодих людей розвивати та дотримуватися певних щоденних звичок та розумно використовувати свій вільний час [7].

Інтерес до фізкультурної діяльності має вікові відмінності, оскільки з віком змінюються мотиви, які спонукають до занять фізичною культурою.

Одним із завдань є активізація інтересу до спортивної культури, адже без такого роду психологічного механізму неможливо стимулювати мотивацію та емоційний розвиток людини. Вирішення цієї проблеми переплітається з двома основними завданнями підготовки молоді до професійної діяльності та організації самостійного життя: по-перше, заохочувати студентів до роздумів та розкриття важливості спортивної діяльності та особистісного розвитку; по-друге, на цій основі заохочувати та підтримувати таке ставлення до всіх структурних компонентів фізкультурної діяльності. Це ставлення матиме як результат бажання самостійно оволодіти інформацією та вільно використовувати набуті спортивні знання для роботи, реалізовувати їх у практичній діяльності. Реалізація цих завдань забезпечує взаємозв'язок навчання та розвитку, показником є вираження фізкультурного інтересу [4].

У навчальному процесі активізація спортивного інтересу відбувається переважно у трьох аспектах: змісті методичного матеріалу, навчальної та

позааудиторної фізкультурної діяльності. У літературі також зазначено деякі об'єктивні психологічні та навчальні умови, які можуть стимулювати виникнення, зміцнення та розвиток спортивного культурного інтересу [9].

Т.С. Плачинда у своїй роботі зазначає, «що стимуляція виступає єдиним способом активізації фізкультурного інтересу, принаймні відомим з огляду на психолого-педагогічну літературу. Вона необхідна в навчальному процесі, оскільки окремі навчальні дії і фізкультурна діяльність у цілому реалізуються в сучасній практиці при спонуканні зовнішнього плану, тобто під впливом стимулів. На практиці завдання полягає в майстерності викладача щодо впровадження системи стимулів у колективі групи та виборі найбільш ефективних стимулів щодо конкретних студентів» [7, с. 46].

Мотиваційний аспект навчання та виховання викликав інтерес у багатьох дослідників. Так, Т.Ю. Круцевич [6] та інші автори довели, що змістовні аспекти діяльності багато в чому визначають характер та напрямки діяльності та її результати.

Вчені виділяють такі класифікації потреб: за сферами діяльності; характером (матеріальні, духовні, естетичні тощо); функціональною роллю (домінуючі і другорядні, стійкі й ситуативні); суб'єктові (індивідуальні, групові, суспільні) [6; 7; 8].

Дослідження експертів довели відмінні вікові особливості мотивації та інтересу, і ці характеристики необхідно враховувати під час формування мотивації різних груп населення [2; 7; 8].

Відповідно до цієї думки необхідно змінити процес фізичного виховання з урахуванням інтересів кожного учасника, при цьому враховуючи індивідуальні особливості студента, зміст рухової активності повинен відповідати ритму та основним законам вікового розвитку. Слід цілеспрямовано трансформувати потенціал організму.

Діяльність студента у сфері фізичної культури відображає суспільно-значущі потреби у фізичному вдосконаленні. Потреба постає як стан особистості, завдяки якому регулюється її поведінка, визначаються особистості мислення, почуттів, волі, свідомості. Їх виховання – одне з головних завдань вищої школи у формуванні особистості студента.

Визначення реалізації потреб рухової активності має непрямий вплив на задоволення інших потреб молоді в контексті біологічного суспільства (здоров'я), соціальної психології (спілкування, самореалізація, самоствердження, соціальна значимість) тощо.

Усвідомлення необхідності занять спортом стало вибірковим інтересом. Виникнення інтересу молоді стимулювало бажання діяти та формувало мотивацію поведінки підлітків. Однак мотивацію слід відрізняти від свідомих цілей та намірів. Цілі молодого студентського спорту можна поділити на довгострокові та короткострокові.

До перспективних слід віднести самоактуалізацію, забезпечення ефективних форм відпочинку, соціальне визнання, авторитет, виховання вольових якостей, відчуття прекрасного, професійну і суспільну діяльність у сфері фізичної культури, рухову активність з її емоційними компонентами спілкування [6].

Для того, щоб стимулювати навчальну мотивацію студентів, необхідно виявити стимули, які часто виступають у ролі прямої поведінки. Стимул часто є короткочасним, але безперервна мотивація у фізичному вихованні набуває цінність. У фізичну оздоровчу роботу університетів необхідно включати сприятливі умови, необхідні для регулярних фізичних вправ [8].

До об'єктивних умов формування потреби слід віднести в тому числі надання студентам можливості вільно вибирати види фізичної культури, форми занять, що проводяться, наявність необхідного вільного часу для занять. Крім того, це включає наявність високоякісних вчителів, обладнання, розташування спортзалу та характер навчальних курсів.

Суб'єктивні умови включають звички, ставлення, переконання, рівень здоров'я, вікові та статеві особливості організму, умови розумової діяльності, зайнятість тощо [2]. Під час формування потреб фізичного виховання дуже важливими є матеріальні умови та загальний освітній рівень молоді. Водночас вчителі недооцінювали роль виховних моментів, інформаційно-пропагандистської, цілеспрямованої діяльності зі зміни стосунків, що склалися, та стереотипів.

Зацікавити студента в заняттях фізичною культурою можна двома шляхами: впливаючи цілеспрямовано на окремі мотиви та мотиваційну сферу в цілому.

Для виховання в особистості студента такої якості необхідна гнучка методологія освітнього процесу, що базується на законах особистісно-орієнтованого і диференційованого навчання. Це вимагає внесення змін до змістовних компонентів вищої освіти та їх корекції, переходу на принципи гуманізації освіти. Тому ефективність всієї фізкультурно-оздоровчої роботи зі студентами залежить від створення педагогічних умов, які сприяють формуванню мотивації до занять фізичними вправами, враховують їхні інтереси та схильності до занять різними видами спорту, спрямованих на підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Висновки і пропозиції. З'ясовано, що особливості актуальності в закладах вищої освіти набуває орієнтація фізичного виховання на збільшення рухової активності в процесі проведення занять, а саме збільшення загального об'єму рухової активності та інтенсивності навантажень, підвищення моторної щільності занять. Встановлено, що недостатня увага приділяється забезпеченню

необхідного рівня фізичної культури, тобто вихованню інтелектуального компонента особистої спортивної культури.

Список використаної літератури:

1. Балашов Д.І., Бермудес Д.В., Возний А.П. Дослідження рухової активності учнів основної школи. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наукових праць / Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. Випуск 4 К (132) 21. С. 34–38.
2. Бех І.Д. Теоретико-методологічні засади сучасного навчально-виховного процесу. *Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Знання, 2009. Вип. 3. С. 226–234.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Закатнов Д.О. Виховання в учнів професійних інтересів у процесі економічної підготовки. *Теоретично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ-Житомир : Вид-во Волинь, 2003. С. 219–225.
5. Карабанов А., Караванова Н., Зубрицький Б. Шляхи підвищення мотивації студентів до фізичного виховання й спорту у закладі вищої освіти. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк. 2010. № 4(12). С. 43–46.
6. Круцевич Т.Ю. Соціально-педагогічні аспекти системи фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві*. Луцьк, 2002. Т. 1. С. 125–131.
7. Плачинда Т.С. Педагогічні умови стимулювання активності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до фізкультурної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 215 с.
8. Рибалко П.Ф. Професійна підготовка учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу загальної середньої освіти : монографія. Суми, 2019.
9. Уенберг Р.С. Основы психологии спорта и физической культуры. Киев : Олимпийская Литература, 1998. 336 с.

Lazorenko S., Balashov D. Analysis of formation of students interest in physical education

The article touches on such an important topic as the formation of students' interest in physical culture, the attitude of higher education students to physical education classes, to physical activity.

The current system of physical education in Ukraine cannot fully meet the natural physiological needs of children, primary school students and students in physical fitness, which leads to various abnormalities in the health and physical development of most people. The causes of poor physical fitness and the deteriorating health of adolescents and students are insufficient attention, both in schools and in higher education institutions, which pay little attention to physical education.

Physical activity is one of the main factors that determine the physical health of students. A sufficient level of motor activity of young people is the basis of normal physical development, and insufficient motor activity negatively affects most body functions and is a factor in the emergence and development of various diseases.

Lack of sports activities of modern students and youth is a social phenomenon, not a biological one. Therefore, in this case, an important role depends on the physical activity of young people, but ultimately the goal is to change their physical condition and gain a new level of physical fitness and physical abilities, which can not be achieved by any means other than exercise and sports.

The study of the formation of students' interest in physical education, the structure of demand and interest in sports is the initial positive indicator, which significantly affects the sports activities of students. Among all the different personality traits, a special place is occupied by interest, because they mainly determine the socially significant behavior in human activities. In this regard, we can say that in science the question of the formation of interest in physical culture is very important, because the core of the individual is a deep awareness of human awakening in the form of motivation and interests.

Key words: *physical culture, physical education, student, institutions of higher education, formation of interest.*

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.9>

Т. В. Дніпровська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проведено розгляд педагогічних особливостей підготовки майбутніх учителів до індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами англійської мови у закладах загальної середньої освіти.

Розглянуто поняття «індивідуалізація навчання» як складне і багатогранне педагогічне явище, проведено аналіз наукової літератури щодо індивідуалізації у навчальному процесі.

На основі аналізу, систематизації та узагальнення різноманітних підходів щодо характеристики поняття «індивідуалізація» зазначено, що індивідуалізація сприяє процесу реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти, враховує індивідуальні особливості учнів з особливими освітніми потребами і відповідним чином структурується.

До змісту матеріалу про індивідуалізовану технологію навчання, що повинні знати майбутні учителі, віднесено такі складники, як: характеристика об'єкта проектування; таксономія завдань, що відповідають вимогам індивідуалізованого навчання; педагогічні умови, що покращують індивідуалізоване навчання; етапи індивідуалізованого навчально-виховного процесу; форма проекту (програма, де відображено зміст, форми, порядок індивідуалізованого навчання); система форм, методів, засобів реалізації індивідуалізованого навчання; критерії продуктивності індивідуалізованого навчання. Виділено компоненти технології, що мають свій зміст, етапи, перебіг етапів, методи та форми навчання: методологічний, організаційно-технологічний, дидактичний, індивідуалізований.

Ключові слова: заклади загальної середньої освіти, майбутні учителі, індивідуалізоване навчання учнів, учні з особливими освітніми потребами, англійська мова.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти України є узгодження і конкретизація базових цінностей, основ національних систем професійної освіти, формування правил, норм і механізмів їхнього спільного розвитку в європейському просторі освіти [1]. Особливе місце тут займає питання підготовки майбутніх учителів мов для системи загальної середньої освіти.

Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів української та іноземної мов визначаються низкою нормативних документів, серед яких чільне місце займають Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти. Згідно з вищезазначеним документом, рівень володіння C2, визначений для випускників вищих мовних навчальних закладів, передбачає володіння стратегіями активізації загальної та комунікативної компетенцій з метою здійснення видів діяльності та процесів, включених у продукцію та рецепцію текстів, та

для побудови мовлення на певні теми, що дає їм змогу виконувати завдання, які постають перед ними у різних ситуаціях соціального життя [2].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки серед дослідників та керівників шкіл суттєво зріс інтерес до вчителя-професіонала, що здатен конструювати актуальний зміст освіти, спиратися на нові парадигми навчання та виховання учнів, будувати і враховувати їхні індивідуальні траєкторії зростання.

Традиційна освіта сьогодні більше спрямована на передачу готових знань, ретрансляцію відомих варіантів вирішення соціокультурних ситуацій. У таких умовах усе більшого значення набуває процес індивідуалізації навчання майбутніх учителів, що є важливим для їхньої майбутньої діяльності у сучасній середній школі, особливо в умовах інклюзивної освіти. Тому пріоритетними стають підготовленість фахівця, прояв його гнучкості, соціальної відповідальності та відкритості як осо-

бистості та професіонала, компетентного і глибоко освіченого у своїй галузі знань, для виконання завдань у системі загальної середньої освіти.

Також проведений нами аналіз рівня розвитку професійно важливих якостей студентів спеціальності 014 – середня освіта (українська мова та література, англійська мова та література) показав, що молоді фахівці недостатньо готові до вирішення педагогічних ситуацій під час спілкування з учнями з особливими освітніми потребами, недостатньо враховують їхні індивідуальні особливості, що означає недостатній рівень сформованості психолого-педагогічних знань та вмінь, комунікативної компетентності, недостатню мотивацію до професійного й особистісного вдосконалення тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз наукових праць із психології та педагогіки свідчить, що науковці приділяють належну увагу окресленій вище проблемі, зокрема таким її аспектам, як: теоретичні засади компетентнісного підходу в педагогіці (В. Андрущенко, Н. Бібік, В. Бондар, І. Зязюн, І. Єрмакова, В. Луговий, Н. Муранова, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Савченко, С. Скворцова, Ж. Таланова) та психології (І. Бех, П. Гальперін, Е. Зеєр, І. Лернер, І. Якиманська); реалізація компетентнісного підходу у початковій школі (О. Біда, В. Бондар, Н. Кічук, Л. Коваль, Л. Корольова, А. Крамаренко, О. Рома, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа).

Проблема індивідуалізації навчання значною мірою відображена у психолого-педагогічних дослідженнях, у тому числі на основі діяльнісного підходу (Г. Балл, П. Гальперін, Т. Кудрявцев), розвивального навчання та активізації пізнавальної діяльності (Д. Богоявленська, Л. Виготський, Н. Талізін). Загальні педагогічні основи індивідуального підходу до навчання та виховання учнів розкриті А. Бударним, А. Кірсановим, І. Унт. Індивідуальним відмінностям особистості присвятили свої праці психологи Б. Ананьєв, Л. Виготський, К. Платонов.

Засновниця дальтон-плану Е. Пархерст вважала, що успіх будь-якої навчальної діяльності залежить від пристосування темпу роботи в школі до можливостей кожного учня [3].

Сьогодні науковцями обґрунтовані методичні аспекти індивідуалізації навчання школярів креслення (Г. Гавришак), врахування індивідуальних особливостей, технічних здібностей у процесі підготовки майбутніх учителів технологій (Г. Мамус). Однак у цих працях недостатньо розглянуто мету, зміст, технологічні основи, форми та засоби підготовки майбутніх учителів до індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами англійської мови.

Постановка проблеми. Аналіз проблем підготовки майбутніх учителів до індивідуалізова-

ного навчання учнів шкіл з особливими освітніми потребами англійської мови показав, що їхня психолого-педагогічна компетентність у цьому аспекті перебуває сьогодні на недостатньому рівні.

Результати такого аналізу дали змогу визначити існуючі протиріччя між: необхідністю засвоєння студентами знань із дисципліни «Методика викладання англійської мови» і неповною розробленістю змістовних одиниць, методів та форм, що могли б дозволити врахувати різний рівень підготовленості учнів з особливими освітніми потребами в процесі їх навчання; необхідністю формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів та відсутністю методів і завдань, що могли б забезпечити цей процес індивідуалізовано; різним вхідним рівнем знань студентів перед вивченням дисципліни та недостатньою можливістю викладача спиратися на дані педагогічної діагностики і самодіагностики студентів.

Метою статті є розгляд педагогічних особливостей підготовки майбутніх учителів до індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами англійської мови у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел показав, що дослідники вважають поняття «індивідуалізація навчання» складним і багатограним педагогічним явищем. Так, із психолого-педагогічної позиції *індивідуалізацію* розглядають як сукупність елементів, процесів, тенденцій, які утворюють особливу форму існування явищ об'єктивного світу, особливий рівень його буття [4]. Науковець Д. Чернилевський трактує поняття «індивідуалізація» як «організацію навчально-виховного процесу, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання» [5].

Наведемо поняття індивідуалізації навчання, які використовуються в науковій літературі нині:

1. Індивідуалізація навчання як організація дидактичного процесу, за якої вчитель вибирає способи, прийоми, темп навчання, враховуючи індивідуальні особливості учнів, ступінь їхніх здібностей до оволодіння знаннями (А. Бударний, О. Кірсанов).

2. Індивідуалізація навчання як розуміння сильних і слабких сторін особистості, врахування особливостей кожного і створення умов для їхнього розвитку (В. Володько, Ю. Кулюткін).

3. Індивідуалізація навчання як індивідуальна або самостійна робота учнів чи студентів (О. Абдуліна, П. Гальперін та ін.).

4. Індивідуалізація навчання як організована пізнавальна діяльність індивіда, що здійснюється у відносній незалежності від педагогічних дій (А. Новиков, Д. Тхоржевський та ін.).

У XIX ст. індивідуалізація як форма навчання припускала роботу вчителя (викладача) з окремим учнем (студентом) індивідуально, як на заняттях, так і в позаурочній діяльності, а також вдома [6]. Форми навчання ділилися на індивідуально-групові і власне індивідуалізовані. Під час індивідуально-групових форм навчання учні одного класу (студенти групи) певного рівня підготовленості займалися разом, і один педагог працював з кожним із присутніх за гнучким графіком, видаючи окремі завдання та здійснюючи контроль за їх виконанням.

Власне індивідуалізовані системи (форми) навчання – досить широкий клас систем. На їх основі здійснювалося індивідуальне просування у навчанні за загальною для певного контингенту учнів (студентів) програмою.

В основу механізму підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів з особливими освітніми потребами нами покладена гнучка система організації та обліку індивідуального просування студента за темами, самостійний розподіл студентами часу і порядку навчальної роботи, консультаційну допомогу педагога, виконання індивідуальних завдань щодо проходження змістових дидактичних одиниць.

На нашу думку, під час викладання дисципліни «Методика викладання англійської мови» акцент повинен робитися на тому, що поєднання режиму індивідуалізації і змісту навчальної роботи з діяльністю учнів з особливими освітніми потребами в навчальних групах повинно супроводжуватися гнучким управлінням їхньою роботою. Така система має такі переваги: темп навчання буде пристосований до можливостей кожного; учні зможуть проявляти самостійність, ініціативу; буде розвиватися їхня відповідальність за якість навчання; можливість урахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів; відбувається самостійний пошук учнями раціональних методів роботи; змога диференційовано навчатися за різними програмами на основі групування учнів за певними особливостями, інтересами або успішністю.

На наш погляд, технологія індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами – це така організація дидактичного процесу, за якої індивідуальний підхід та індивідуальна форма навчання є пріоритетними, а навчання учнів набуває більш оптимального, дидактично продуманого, особистісно орієнтованого характеру, що дає змогу підвищити мотивацію до навчання та врахувати індивідуально-психологічні особливості учнів.

У такій технології акцент цілей переноситься на покращення навчальної мотивації і розвиток пізнавальних інтересів учнів; збереження і подальший розвиток індивідуальності, потенційних можливостей (здібностей) учнів; сприяння засобами індивідуалізації виконанню навчальних програм;

врахування зони найближчого розвитку учня; формування особистісних якостей, самостійності, творчості тощо.

Сенс та головне призначення такої технології індивідуалізованого навчання учнів полягає у формуванні їхньої лінгвістичної компетенції, що означає здатність розуміти, створювати правильно побудовані речення за допомогою засвоєних правил, їх поєднання; здатність обробляти, групувати, запам'ятовувати, в разі потреби актуалізувати в пам'яті знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення; здатність враховувати під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність мовних одиниць; розуміння та знання понятійного апарату, аналіз та оцінку засобів мовленнєвого спілкування.

Майбутнім учителям пропонується для ознайомлення варіант педагогічної технології індивідуалізованого навчання учнів англійської мови, що поєднує такі основні три рівні: науковий, теоретико-методичний та праксиологічний [7].

Науковий рівень передбачає аналіз та застосування професійної педагогіки, яка досліджує та обґрунтовує цілі, зміст і методи індивідуалізованого навчання та проектує відповідні педагогічні процеси.

Теоретико-методичний рівень дозволяє визначити ієрархію цілей, змісту, методів, методик, засобів та організаційних форм навчання учнів.

Праксиологічний рівень полягає у практичній реалізації розробленої технології індивідуалізованого навчання учнів, результатом якої буде сформованість їхньої іншомовної комунікативної компетентності.

До змісту матеріалу про індивідуалізовану технологію навчання, що повинні знати майбутні вчителі, нами віднесено такі складники, як: характеристика об'єкта проектування; таксономія завдань, що відповідають вимогам індивідуалізованого навчання; педагогічні умови, що покращують індивідуалізоване навчання; етапи індивідуалізованого навчально-виховного процесу; форма проекту (програма, де відображено зміст, форми, порядок індивідуалізованого навчання); система форм, методів, засобів реалізації індивідуалізованого навчання; критерії продуктивності індивідуалізованого навчання. Окремо розглядаються компоненти технології, що мають свій зміст, етапи, перебіг етапів, методи та форми навчання: методологічний, організаційно-технологічний, дидактичний, індивідуалізований.

Теоретична частина занять для майбутніх учителів була присвячена теорії індивідуалізованого навчання, технологіям навчання та спрямована на оволодіння студентами системою знань щодо поняття, сутності, складників таких технологій під час формування комунікативної компетентності на основі традиційної організації навчального

процесу. Друга частина – практична, вона була спрямована на формування у студентів практичних умінь і навичок вирішення навчально-виховних ситуацій, проведення тренінгів, рольових ігор, проектування занять, доцільних методів викладання в системі загальної середньої освіти та включала два блоки: перший – українською, другий – англійською мовою.

Для самостійної роботи студентів були розроблені індивідуальні завдання творчого характеру, які підбиралися з урахуванням їхньої майбутньої діяльності і мали проблемний характер.

Студентам було запропоновано загальний алгоритм самостійної роботи. На першому етапі: постановка мети, завдань, пред'явлення студентам зразків виконання завдань, первинний аналіз умов виконання завдання. На другому етапі: моделювання ситуацій, що ускладненні різними факторами, пошук доцільних методів та засобів індивідуалізованого навчання учнів. На третьому етапі: групова робота та робота в парах в аудиторії, особиста демонстрація студентами виконаних завдань, що засновані на індивідуальному підході до учнів, оцінювання викладачем методів та правильності їх розв'язання.

Під час розгляду аспектів оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами враховувалося, що якщо учні увесь час працюють із класом на початковому рівні, то це може свідчити про недоліки в організації інклюзивного навчання, а саме: навчальна програма не відповідає нозології, освітнім потребам учня з особливими освітніми потребами; індивідуальна програма розвитку складена не точно; на уроці не реалізована корекційна складова частина, індивідуальний підхід має вади.

Висновок. У статті розглянуто педагогічні особливості підготовки майбутніх учителів до індивідуалізованого навчання учнів з особливими освітніми потребами англійської мови у закладах загальної середньої освіти.

Під час викладання дисципліни «Методика викладання англійської мови» акцент повинен робитися на тому, що поєднання режиму індивідуалізації і змісту навчальної роботи з діяльністю учнів з особливими освітніми потребами в навчальних групах повинно супроводжува-

тися гнучким управлінням їхньою роботою. Така система має такі переваги: темп навчання буде пристосований до можливостей кожного; учні зможуть проявляти самостійність, ініціативу; буде розвиватися їхня відповідальність за якість навчання; можливість урахування у процесі навчання індивідуальних особливостей учнів; відбувається самостійний пошук учнями раціональних методів роботи; змога диференційовано навчатися за різними програмами на основі групування учнів за певними особливостями, інтересами або успішністю. У подальшому планується робота щодо визначення критеріїв оцінювання ефективності викладання дисципліни «Методика викладання англійської мови».

Список використаної літератури:

1. Керницький О.М. Професіоналізм діяльності інженера-педагога: аспект суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. Журнал. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. № 6 (60). С. 162–172
2. Лісіна Л. Формування готовності майбутніх учителів до конструювання навчальних технологій: теоретичний аспект. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю. Бердянськ, 2018. С. 23–29.
3. Макотрова Г.В. Індивідуальна програма розвитку старшокласників в умовах профільного навчання. *Школьні технології*. 2018. № 6. С.104–108.
4. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе. ЮНИТИ-ДАНА. 2002. 437 с.
5. Конверський А.Є. Логіка. К.: Український Центр духовної культури, 1999. 400 с.
6. Козловська І.М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи, дидактичні основи [ред. С.І. Гончаренко]. Львів: Світ, 1992. 302 с.
7. Днепровская Т.В. Подготовка инженеров автотранспорта к профессиональной деятельности. *Известия Южного федерального университета*. Научно-педагогический журнал. № 6, 2013. 107–117.

Dniprovskaya T. Pedagogical peculiarities of the training of future teachers to the individualized English study of students in general secondary education institutions

The article considers of the pedagogical features of the training of teachers to the individualized studies of scholars was carried out with the special educational needs of the English language and the pledges of the home middle education. The understanding of the "individualization of the new" was seen as a foldable and rich pedagogical phenomenon, an analysis of the scientific literature was carried out as well as the individualization of the initial process.

Based on the analysis, systematization and generalization of various approaches to the characterization of the concepts of "individualization" and "differentiation", it is noted that: differentiation and individualization – two sides of the same process of implementation of personality-oriented paradigm of education; both processes take into account the individual characteristics of students and are structured accordingly; differentiation of

learning can be interpreted as an effective way to individualize it; differentiation and individualization are necessary when teaching students foreign languages.

The following warehouses have been introduced to the material about the individualized technology of modernization, which is guilty of the nobility and teachers, the following warehouses have been introduced: characteristics of the project; taxonomy of the plant, which is related to the visibility of individualized services; educators think about how to paint individualized products; stage of an individualized initial-wicked process; the form of the project (the program is displayed, the form, the order of the individualized navchannya); a system of forms, methods, in the implementation of an individualized science; Criteria for the productivity of individualized labor. We saw the components of the technology, which may be different from the change, the stage, the change of stages, the methods of formation of the technology: methodological, organizational-technological, didactic, individualization. The following warehouses have been introduced to the material about the individualized technology of the invention, which is guilty of the nobility of the maybutny, the following warehouses: characteristics of the project; taxonomy of the plant, which is related to the visibility of individualized services; educators think about how to paint individualized products; stage of an individualized initial-wicked process; the form of the project (the program is displayed, the form, the order of the individualized navchannya); a system of forms, methods, in the implementation of an individualized science; Criteria for the productivity of individualized labor. The components of the technology are very well looked at, which may be different from the change, the stage, the change of stages, the methods and the formation of new methods: methodological, organizational-technological, didactic, individualized.

Key words: *pledge a foreign middle education, teachers, individualized scientific studies, studies with special educational needs, English language.*

УДК 378.1:373.623

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.10>**О. В. Кондрашова**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського**С. О. Чередник**викладач вищої категорії
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного університету внутрішніх справ**Л. В. Іванченко**викладач вищої категорії
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті зазначено, що нині системі загальної середньої освіти потрібні кваліфіковані вчителі з високим рівнем знань іноземної мови, бо країна дуже стрімко інтегрується в європейський економічний простір, і постає питання підвищення рівня іншомовної компетентності сучасної української молоді для вільного функціонування на ринку праці.

Зазначено, що проектна діяльність починає займати важливе місце в системі загальної середньої освіти, тому що вчитель школи має застосовувати засоби та методи, які ґрунтуються на співпраці і передбачають залучення учнів до спільної діяльності, яка сприяє їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Визначено основні підходи до навчання іноземної мови: комунікативно-діяльнісний підхід, свідомий пізнавальний підхід, інтуїтивно-свідомий підхід, біхевіористський підхід тощо.

Аналіз педагогічної літератури, наукових підходів до поняття «метод проектів» дав змогу визначити, що організація проектної діяльності учнів повинна бути спрямована на формування навичок самостійного здобування знань, формування визначених програмою знань і умінь з англійської мови.

Констатовано, що метод проектів є особистісно-орієнтованою технологією, яка дозволяє організувати самостійну діяльність учнів, спрямовану на вирішення завдань навчального проекту, що інтегрує в собі проблемний підхід, групові методи, рефлексивні, пошуково-дослідницькі, комунікативні методики.

Аналіз організації проектувальної діяльності з учнівською молоддю дав змогу запропонувати майбутнім учителям англійської мови основні етапи проектної технології: початковий, основний, завершальний.

Досвід підготовки майбутніх учителів англійської мови у ЗВО засвідчує, що проектна методика успішно доповнює інші види технологій навчання. Вона корисна й ефективна як для слабких, так і для сильних у навчанні студентів – майбутніх учителів англійської мови для закладів середньої освіти України.

Ключові слова: майбутні вчителі, метод проектів, англійська мова, навчання учнів англійської мови на основі методу проектів.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Нові соціально-економічні умови розвитку України та освітні реформи викликали зміну вимог до професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови, які повинні не лише володіти високою професійною та іншомовною комунікативною компетенціями, але ще і мати педагогічну майстерність вище базового рівня випускника ЗВО, самостійно здобувати нові знання, креативно мислити під час конструювання методів навчання, особливо в умовах змішаного навчання.

Аналіз наукових праць показав, що сьогодні переважає думка про те, що основною метою введення інновацій у ЗВО є створення та подальший розвиток викладачем мотивів студентів до навчання, формування умінь самоорганізації та орієнтації у моделях пошуку інформації, їх використання у певних умовах, креативності у використанні новітніх досягнень науки і техніки [1].

Нині система загальної середньої освіти потребує кваліфікованих учителів з високим рівнем знань іноземної мови та технологій її

викладання, бо країна дуже стрімко інтегрується в європейський економічний простір, і гостро постає питання підвищення рівня іншомовної компетентності сучасної української молоді для вільного функціонування на ринку праці. Знання іноземної мови, кваліфікація у відповідній галузі, професійна культура та мобільність фахівця стають сьогодні пріоритетними цінностями в умовах інформаційного суспільства [2]. Отже, суттєво підвищується значення підготовки майбутніх учителів англійської мови щодо застосування ефективних методів навчання учнів закладів загальної середньої освіти, до яких, на наш погляд, відноситься метод проектів.

Аналіз наукових джерел і публікацій.

Питанням розроблення сучасних технологій та методик навчання присвячено багато наукових праць, зокрема роботи О. Коваленко, В. Монахова, Л. Тархан, Н. Ничкало, Г. Селевка та інших.

Теоретичні засади проектної діяльності досліджували О. Безпалько, В. Гузеєва, С. Давидова, І. Єрмакова, С. Ізбаш, В. Киричук, О. Коберник, О. Леонтєв, А. Макаренко, Л. Савченко, С. Сисоєва, М. Ступницька та інші. Використання методу проектів у підготовці учителів в українській школі досліджували такі вчені, як: С. Давидова, В. Дем'яненко, Л. Кулик, В. Одарченко, А. Ткаченко та інші.

Мету, зміст та особливості проектних методик навчання іноземних мов визначено у наукових працях Е. Арванітопуло, де на основі методу проектів розроблено вправи щодо навчання окремих видів мовленнєвої діяльності, що активізують мислення студентів [3].

Згідно з аналізом наукових праць, можна виділити такі підходи до навчання іноземної мови:

- комунікативно-діяльнісний підхід, що передбачає органічне поєднання свідомих та підсвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвою функцією (Ю. Пасов, С. Шатілов, Г. Рогова);

- свідомий пізнавальний підхід, коли слухач засвоює правила використання лексико-граматичних моделей і на їх основі здійснює конструювання висловлювань;

- інтуїтивно-свідомий підхід, що передбачає оволодіння іноземною мовою в інтенсивному режимі моделювання з наступним усвідомленням їх значення;

- біхевіористський підхід, де оволодіння іноземною мовою відбувається на основі реакцій на іншомовні стимули у навчанні.

Однак аналіз наукової літератури та практики підготовки майбутніх учителів засвідчив наявність проблематики фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови до застосування методу проектів у закладах загальної середньої освіти.

Метою статті є розгляд дидактичних аспектів фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови до застосування методу проектів у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел із методики викладання показав, що одним із дієвих методів навчання сьогодні вважається метод проектів, який включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за самою своєю суттю [4].

Термін «проект» (у перекладі з латинської «projectus») означає «кинутий вперед», а у словниках визначається як «план, задум, прообраз якого-небудь об'єкта, виду діяльності» [5].

Проектна діяльність починає займати важливе місце і в системі загальної середньої освіти, тому що вчитель школи має застосовувати засоби та методи, які ґрунтуються на співпраці і передбачають залучення учнів до спільної діяльності, сприяє їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Поглиблене вивчення методу проектів та проектних технологій у фаховій підготовці вчителів стає нагальною потребою [6, с. 57]. Анкетне експрес-опитування, проведене нами, показало, що майбутні учителі, опановуючи програмний матеріал із різних дисциплін, не повністю розуміють його значення для своєї спеціальності, не усвідомлюють його місце і роль у загальній фаховій підготовці, неповно володіють технологічними основами застосування методу проектів під час викладання англійської мови учням шкіл.

Опанування методу проектів може допомогти майбутнім учителям англійської мови сформулювати логічну структуру з теоретичних знань, якими вони можуть вільно оперувати на практиці, без обмежень певним предметом, дасть змогу інтегрувати та комбінувати знання, отримані під час усього освітнього процесу, та здобувати необхідні нові [6, с. 19].

Вчені В. Коваль та А. Шевантаєва зазначають, що метод проектів поєднує дослідницьку і продуктивну діяльність із процесом набуття знань та вмінь, він ґрунтується на особистих інтересах. Ця технологія забезпечує реалізацію міжпредметних зв'язків та інтеграцію знань і вмінь із різних навчальних дисциплін [7, с. 56].

На думку багатьох дослідників, метод проектів є особистісно-орієнтованою технологією, яка дозволяє організувати самостійну діяльність учнів, спрямовану на вирішення завдань навчального проекту, що інтегрує в собі проблемний підхід, групові методи, рефлексивні, пошуково-дослідницькі, комунікативні методики [8, с. 30].

Проектна діяльність сьогодні – одна з форм організації роботи з учнями загальних середніх шкіл, що забезпечує досягнення освітньої та розвивальної мети навчання, бо найкраще дитина проявляє себе в діяльності: чим вона активніша,

тим багатогранніше розкривається особистість, формуються соціальні компетентності. А проектна технологія дає можливість активізувати особистісний потенціал кожної дитини, стимулювати учнів до пошуку певних проблем та шляхів їх вирішення, дає змогу педагогу створити такі умови навчально-виховного процесу, результатом якого буде позитивний індивідуальний досвід діяльності учня. Робота учня над проектом формує комунікативні навички, досвід спілкування, розвиває пізнавальні інтереси та творчі здібності; сприяє систематизації та інтеграції знань.

Аналіз педагогічної літератури, наукових підходів до поняття «метод проектів» дає змогу визначити, що організація проектної діяльності учнів повинна бути спрямована на формування навичок самостійного здобування знань, формування визначених програмою знань і умінь з англійської мови. Отже, зміст навчального матеріалу для майбутніх учителів повинен забезпечити усвідомлення, що проектна діяльність учнів під час навчання англійської мови допоможе:

- систематизувати, закріпити, поглибити отримані теоретичні знання;
- закріпити і розвинути отримані практичні уміння учнів;
- розвинути пізнавальні, творчі здібності учнів;
- розвивати здібності до саморозвитку, самовдосконалення мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку чотирьох її видів – слухання (аудіювання), читання, говоріння й письма.

На думку американського дослідника Г. Бауна, труднощі у прийнятті іноземного мовлення зумовлені чотирма факторами [9]: 1. Фактор того, хто говорить: скільки їх – багато чи один; як швидко вони говорять; з яким акцентом вони говорять. 2. Фактор того, хто слухає: чи учасник він, чи «німий свідок» розмови; наскільки йому цікава тема розмови; наскільки глибоко він може зрозуміти зміст почутого. 3. Фактор тексту: наскільки він складний лексично, граматично, інформаційно; на які екстралінгвістичні реалії він спирається. 4. Фактор візуальної підтримки: наявність чи відсутність візуальної підтримки; які малюнки, карти, діаграми, медіаматеріали використовують для візуальної підтримки.

Під час організації навчання проектної діяльності майбутніх учителів нами запропоновано і використано класифікацію Е. Полат відповідно до типів проектів [10]:

1. Домінуюча в проекті діяльність: дослідницька, пошукова, творча, рольова, практико-орієнтована.
2. Предметно-змістовна сфера; монопроект (у межах однієї галузі знання; за типом: мовні (лінгвістичні), додаткові: географічні, історичні; міжпредметний проект (кілька дисциплін).
3. Характер координації проекту: гнучкий.

4. Характер контактів: внутрішні (серед учасників одного навчального закладу).

5. Кількість учасників проекту: особистісні (між двома партнерами), парні (між парами учасників).

6. Тривалість виконання проекту: короткострокові – вирішення невеликої проблеми), середньої тривалості (до 2 тижнів).

Як основні види проектів під час навчання учнів англійської мови було запропоновано такі:

– інформаційні проекти, що спрямовані на збір, аналіз та узагальнення інформації англійською мовою, необхідної для визначення висновків та результатів;

– творчі проекти, що спрямовані на розвиток професійної спрямованості, творчих здібностей, лінгвістичних умінь учнів;

– прикладні проекти, що мають чіткі соціальні інтереси; мають чітку структуру, сценарій, розподілені ролі.

Аналіз організації проектувальної діяльності з учнівською молоддю дозволяє запропонувати майбутнім вчителям англійської мови основні етапи проектної технології: початковий, основний, завершальний. На початковому пропонується виробити в учнів мотивацію до дослідницької роботи, оскільки особистий інтерес учнів сприяє усвідомленому підходу до виконання проекту загалом.

Темою проекту може стати об'єкт, певне дослідження, проблема або справа. Об'єкт – це насамперед предмет проекту (сутність, річ, реалія), він часто самостійно вибирається учнями. Учителю же активізує розумову діяльність учнів як учасників проектної діяльності.

Дослідження – це коли вибраний об'єкт треба дослідити у певному напрямі. Учителю формулює запитання: що ми хочемо дізнатися про цей об'єкт? Робота при цьому має саме пізнавальний та дослідницький характер.

Проблема ж ставиться із вибраного об'єкта чи ситуації, з якими пов'язана проблема. Учителю визначає ставлення учнів до вибраної проблеми.

На етапі підготовки учнів до роботи над проектом учителю пропонується здійснити: створення ініціативної групи школярів, пошук чи вибір проблеми, низки питань, які потребують вирішення; визначення теми на предмет її необхідності й актуальності, реальності здійснення, суспільного значення; формулювання цілей та встановлення конкретних завдань; обговорення методів та засобів реалізації; збір необхідної початкової інформації; моделювання кінцевого результату; планування майбутньої діяльності; нормування робочих груп і визначення завдання для кожної; розроблення критеріїв оцінювання проекту. Принциповим тут є колективне обговорення учнями всіх рішень, що приймаються на основі узгодження їхніх інтересів, використовуючи різноманітні методи групової роботи (мозковий

штурм, виявлення альтернатив, загальне коло, вибір оптимального варіанту тощо).

Для організації основного етапу роботи учнів над проектом пропонується провести збір та аналіз інформації учнями, отриманої на основі спостережень, особистого досвіду; пошук учнями оптимального способу досягнення цілі проекту, побудову алгоритму діяльності, планування роботи; пошук свідчень, що містяться у друкованих виданнях, архівах, Інтернеті тощо; виконання запланованих кроків: спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент тощо.

Пропонується організувати обговорення учнями результатів роботи в групах, після чого формулюються ідеї, версії, варіанти вирішення проблеми. Висунуті учнями гіпотези перевіряються, зібрані ними матеріали готуються до захисту.

Для організації основного етапу роботи учнів над проектом учителю пропонується провести: аналіз результатів, формулювання висновків, їх коригування; оцінку якості проекту, групове обговорення, «мозкову атаку», «круглий стіл»; самостійну роботу учнів, консультації з керівником проекту; узагальнення та класифікацію зібраних матеріалів; подання результатів (лабораторна робота, творчий звіт, виготовлення ілюстративного матеріалу, схем, альбомів, газет, сценаріїв, альманаху, відеорепортажу, створення сайту тощо); презентацію, захист проекту. Під час усного захисту, що за формою нагадує процедуру обговорення наукової роботи, пропонується, щоб учні-автори представляли, обґрунтовували актуальність, значення, новизну і логіку свого проекту, відповідали на запитання слухачів та зауваження опонентів.

Досвід підготовки майбутніх учителів англійської мови у ЗВО засвідчує, що проектна методика успішно доповнює інші види технологій навчання. Вона корисна й ефективна як для слабких, так і для сильних у навчанні студентів – майбутніх учителів англійської мови для закладів середньої освіти України.

Отже, на основі проведеного наукового пошуку можемо зробити такі **висновки**: у статті розглянуто основні підходи до навчання іноземної мови, дидактичні аспекти застосування методу проектів у навчанні майбутніх учителів англійської мови. Наведено характеристику видів, етапів, особливостей застосування методу проектів під час навчання майбутніх учителів англійської мови застосування методу проектів у закладах загальної середньої освіти.

Подальшим перспективним напрямом дослідження вважаємо розгляд аспектів продуктивного навчання для розвитку креативних здібностей учнів закладів загальної середньої освіти.

Подальшим перспективним напрямом дослідження вважаємо розгляд аспектів продуктивного навчання для розвитку креативних здібностей учнів закладів загальної середньої освіти.

Список використаної літератури:

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування : навчальний посібник. Київ, 2010. 127 с. 4.
2. Томіліна А.О. Використання системи електронного навчання Moodle при вивченні іноземної мови. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 32. 2011. С. 75–80.
3. Арванітопуло Е.Г. Проектна робота з англійської мови учнів старшої школи. К. : Ленвіт, 2006. 56 с.
4. Шевченко І. Педагогічне проектування та його складові. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер.: Педагогічні науки. 2010. № 91. С. 256–260.
5. Чернилевский Д.В. Технология обучения в высшей школе. М.: Экспедитор, 1996. 228 с.
6. Кузнецова О.В., Одарченко В.І. Метод проектів – сучасна технологія навчання в умовах Нової української школи. *VIRTUS*. 2017. № 14. С. 74–77.
7. Коваль В.О., Шевантаєва А.В. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в процесі проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1, т. 54.1. С. 55–58.
8. Курбатова М.Ю. Игровые приемы обучения грамматики английского языка на начальном этапе. *Иностранные языки в школе*. 2006. № 3. С. 64.
9. Ткаченко Л.І. Використання проектної технології у формуванні критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових праць. Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. Випуск 6. Частина 3. С. 121–127.
10. Полат Е.С. Что такое проект. *Відкритий урок*. 2004. № 5–6. С. 10–17.

Kondrashova O., Cherednik S., Ivanchenko L. Didactic aspects of professional training of future English teachers to the application of the project method in general environmental institutions

The article notes that currently the general secondary education system needs qualified teachers with a high level of foreign language skills, because the country is already rapidly integrating into the European economic space and raises the issue of increasing the foreign language competence of modern Ukrainian youth to function freely in the labor market. It is noted that project activities are beginning to play an important role in the system of general secondary education, because the school teacher must use tools and methods that are based on cooperation and involve students in joint activities that promote their socialization and successful adoption of social experience. The main approaches to learning a foreign language are identified: communicative-activity approach, conscious cognitive approach, intuitive-conscious approach, behaviorist approach, etc. Analysis of pedagogical literature, scientific approaches to the concept of "project method", determined that

---

the organization of project activities of students should be aimed at developing skills of independent acquisition of knowledge, the formation of defined knowledge and skills in English. It is stated that the project method is a personality-oriented technology that allows to organize independent activities of students aimed at solving the problems of the educational project, which integrates a problem-based approach, group methods, reflective, research, communicative methods. The analysis of the organization of design activities with student youth allowed to offer future teachers of English the main stages of project technology: initial, basic, final. The experience of training future English teachers in the Free Economic Zone shows that the project methodology successfully complements other types of teaching technologies. It is useful and effective for both weak and strong students of future English teachers for secondary education in Ukraine.

Key words: *future teachers, project method, English language, teaching English students on the basis of project method.*

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.937

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.11>**І. Б. Андрейкова**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Державного університету «Одеська політехніка»**РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
ВИКЛАДАЧАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Статтю присвячено аналізу реального стану та узагальненню педагогічного досвіду викладачів іноземної мови щодо особливостей застосування засобів дистанційного навчання під час іноземної підготовки студентів у закладах вищої освіти. Виявлено, що однією із основних є проблема соціально-психологічної адаптації та техніко-технологічної готовності провідних учасників процесу навчання іноземних мов, як студентів, так і викладачів, до спільної діяльності у кардинально змінених – дистанційних – умовах освітнього середовища. Означена проблема негативно впливає на прикінцеві результати навчання студентів іноземних мов – набуття іноземної комунікативної та міжкультурної компетентностей, необхідних для успішної професійної кар'єри та ефективного спілкування із зарубіжними партнерами. Основна увага сконцентрована на висвітленні особливостей та способів упровадження викладачами іноземної мови інтерактивних технологій, класифікованих за критерієм організації іноземної комунікативної взаємодії суб'єктів у ситуаціях: «Людина – Людина», «Людина – Технічний засіб» та «Людина – Інформаційна система – Людина». Узагальнено, що під час іноземної підготовки студентів у режимі дистанційного навчання відбувається перебіг різних інформаційних технологій: презентаційних, технологій доставки та технологій взаємодії (телеконференції; електронна пошта; соціальна, групова мережа), упродовж реалізації яких найбільш доцільними виявилися такі засоби: мультимедіа-презентація; мультимедіа-доповідь; слайд-шоу; електронний звіт; електронний журнал; віртуальний тур; flash, shockwave-ігри; мультимедійні Internet-ресурси. Зафіксовано, що за критерієм інтерактивності найбільш перспективними середовищами іноземного спілкування студентів є MUDs (92%) та чати (88%), найменш потужними – e-mail (67%) та телеконференції (73%).

Ключові слова: навчання іноземної мови, викладач іноземної мови, іноземної підготовки студентів, дистанційне навчання, інформаційні технології, мультимедійні засоби.

Постановка проблеми. Інтеграція України у європейський і світовий освітній простір, сприяючи відчутному збільшенню інтересу студентів закладів вищої освіти до вивчення іноземних мов, значно актуалізувала проблему оновлення змісту, форм і методів їхньої іноземної освіти, зокрема шляхом більш інтенсивного використання засобів інформаційно-комунікативних, телекомунікаційних і цифрових технологій. Про значущість запровадження останніх йдеться у державних документах (Закони України «Про вищу освіту» [4], «Про освіту» [5], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [6]; «Концепція впровадження медіаосвіти в Україні» [8]; «Концепція розвитку дистанційної освіти України» [9]; Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [11] тощо.

Суттєво й те, що сучасне освітнє законодавство України спрямовує зусилля іноземної освіти студентської молоді на досягнення таких цілей, як:

– виховання людини з гуманістичним світоглядом і такими властивостями, як цілісність особистості, миролюбність, добросердечність, самостійність мислення, здатність до вибору в оцінках і вчинках, толерантність до іншої думки, уміння вести діалог на основі рівних прав, взаєморозуміння і взаємоповаги [6, с. 7];

– підготовка молоді до життя у демократичному суспільстві, виховання освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, полікультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання [6, с. 4].

При цьому подальший розвиток іншомовної освіти студентів як майбутніх фахівців дуже тісно пов'язується із діджиталізацією освітнього середовища, використанням найновітніших інформаційно-комунікаційних технологій, розширенням форм інтерактивного та дистанційного навчання, на що наголошує Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти». Зокрема, в умовах ліцензування та акредитації освітньо-професійних програм однією із технологічних вимог щодо інформаційного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти є наявність електронного ресурсу закладу освіти, який повинен містити навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін навчального плану, оформлені у вигляді конспектів лекцій, виданих або електронних підручників та навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій з організації самостійної роботи студентів та дистанційного навчання [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оскільки модернізація іншомовної освіти студентів супроводжується активними пошуками нових форм, технологій і засобів навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, то значна увага вчених, особливо в умовах карантинних заходів, спричинених поширенням коронавірусної інфекції, сконцентрована на апробації найбільш ефективних засобів інтерактивного, змішаного та онлайн-навчання, під час здійснення якого все більш пріоритетними стають інформаційно-комунікаційні, комп'ютерні та цифрові технології. В означеному контексті набуває значущості суттєвий внесок у теорію та методику професійної освіти студентів, зроблений вченими, які опікувалися ідеями інформатизації освітнього середовища вищої школи (О. Абакумова, В. Бадер, К. Баханов, О. Гончарова, Д. Джоба), запровадженням форм медіаосвіти (В. Кремень, Л. Найдьонова, М. Слюсаревський) та дистанційної освіти (Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Кушнір, В. Либин-Левач, В. Мадзігон, О. Малихін, О. Мацюк, П. Стефаненко), а також застосування засобів інтерактивного навчання та інформаційно-комунікативних технологій у процесі навчання студентів іноземної мови (О. Аракелян, І. Бахов, Н. Жевакіна, О. Казанцева, М. Моцар).

У результаті проведених досліджень встановлено, що іншомовна підготовка студентів у закладах вищої освіти під час практичної реалізації різних моделей дистанційного навчання:

– постає формою організації професійної освіти майбутніх фахівців, яка заснована на використанні персональних комп'ютерів, електронних посібників і засобів комунікацій, що пропонують якісно нову технологію дидактичної взаємодії провідних учасників освітнього процесу, за якої сту-

денти і викладачі віддалені одне від одного у просторі і часі, але можуть спілкуватися за допомогою засобів телекомунікації та надання тим, хто вивчає іноземну мову, доступу до навчальних матеріалів і рекомендацій із роботи з ними [3, с. 61];

– відбувається через перебіг різних інформаційних технологій: презентаційних (електронні книги та друковані матеріали; електронні тексти та публікації; комп'ютерні навчальні програми; мультимедіа; телебачення; радіо; віртуальна реальність та моделювання; електронні підтримуючі системи); технологій доставки (радіотрансляція; аудіоносії; телетрансляція; відеозаписи; CD-ROM; DVD (цифрові відеодиски); інтернет, інтранет); технологій взаємодії (телеконференції; електронна пошта; соціальна, групова мережа) [15, с. 121];

– має певні переваги порівняно з традиційним освітнім процесом, оскільки передбачає використання найсучасніших освітніх, інформаційних, цифрових технологій та дає змогу звільнити час для більш активної самостійної роботи студентів щодо їх практичного опанування, сприяє індивідуалізації їхніх освітніх маршрутів за рахунок більш зручного графіку роботи у вигляді наближення процесу навчання іноземної мови до місця перебування студентів та персоналізованої системи їх консультування, забезпечення більшої доступності різних джерел знань та навчальної інформації навіть без відвідування закладу вищої освіти [1, с. 96].

Накопичений досвід упровадження різноманітних засобів інтерактивного, дистанційного, змішаного та онлайн-навчання, а також застосування інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у системі організації іншомовної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти свідчить, що однією з основних є проблема соціально-психологічної адаптації та мотиваційної готовності провідних учасників процесу навчання іноземних мов, як студентів, так і викладачів, до спільної та активної діяльності у кардинально змінених – дистанційних умовах освітнього середовища. Через це за безсумнівної перспективності різноманітних форм і моделей інтерактивного, дистанційного, онлайн або змішаного навчання спостерігається недостатня їх якість, що значно знижує прикінцеві результати навчання студентів іноземних мов у вигляді набуття іншомовної комунікативної та міжкультурної компетентностей, необхідних для успішної професійної кар'єри та ефективного спілкування із зарубіжними партнерами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення реального стану та особливостей застосування викладачами іноземної мови засобів дистанційного навчання під час організації іншомовної підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивчення практичного досвіду організації іншомовної освіти у закладах вищої освіти м. Одеси дає змогу констатувати, що інформатизація іншомовного освітнього середовища в них відбувається по-різному. Найчастіше це здійснюється за допомогою використання певних інтерактивних технологій навчання іноземної мови професійного спрямування, зокрема класифікованих за критерієм організації іншомовної комунікативної взаємодії суб'єктів у ситуаціях: «Людина – Людина», «Людина – Технічний засіб» та «Людина – Інформаційна система – Людина» [13, 14].

У межах створення ситуацій іншомовної комунікативної взаємодії в системі відносин «Людина – Людина» використання інтерактивних технологій навчання іноземної мови професійного спрямування забезпечує безпосереднє спілкування між усіма учасниками освітнього процесу. Цьому сприяє завчасне моделювання з боку викладача іноземної мови відповідного предметного й соціально-психологічного контексту життєвих та професійно орієнтованих ситуацій іншомовної комунікативної взаємодії на підставі використання імітаційних, рольових та ділових ігор, елементів тренінгу (комунікативного, лексичного, граматичного, соціокультурного тощо), методів аналізу обставин і професійних ситуацій (кейсів), способів групової роботи та спільного вирішення завдань.

Суттєво, що процес створення іншомовного освітнього середовища із застосуванням означених інтерактивних засобів та технологій потребує передусім врахування викладачем іноземної мови прагматичної адекватності комунікативної поведінки учасників взаємодії, яка має включати мовний етикет, типові інтонаційні моделі, кінеми – навички оперування відображенням мінімумом, комунікативно стереотиповані рухи тіла і міміку, а також вживання певних мовних шаблонів і кліше, що виконують роль фреймів. При цьому з боку викладача іноземної мови має відбуватися цілеспрямована організація навчання за допомогою конструювання переважно типових мовленнєвих ситуацій, що стимулюють прояв комунікативних патернів, характерних для лінгвокультури, яка досліджується і вивчається.

За результатами опитування викладачів іноземної мови закладів вищої освіти, які працюють у Державному університеті «Одеська політехніка», Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова, Міжнародному гуманітарному університеті, Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К.Д. Ушинського, Одеській державній академії будівництва та архітектури у кількості 198 осіб, створення ситуацій іншомовної комунікативної взаємодії в системі відносин «Людина – Технічний засіб» використовується з різними, але дуже важливими дидактичними цілями:

– з одного боку, з метою забезпечення адекватної, тобто наближеної до моделі, комунікативної поведінки носія іноземної мови на вербальному рівні через наслідування, що потребує активізації емоційно-чуттєвих та сенсорно-перцептивних складових частин свідомості студентів як мовних особистостей, які розвиваються. Для цього викладачі іноземної мови вдаються до застосування певних медіа- та комп'ютерних технологій. Останні дають змогу працювати з навчальним матеріалом, представленим у формі друкованого тексту, гіпертексту або гіпермедіа, аудіо-, відео- і CD-записів;

– з іншого боку, з метою сприяння процесу подальшої інформатизації іншомовного освітнього середовища закладу вищої освіти, який передбачає не тільки вдосконалення засобів збору, зберігання і поширення інформації (медіатизації), розширення методів її пошуку та обробки (комп'ютеризації), але й розвиток здатності студентів як майбутніх фахівців сприймати, аналізувати, зіставляти, класифікувати, коментувати опрацьовану навчальну інформацію, формувати нові системи знань (інтелектуалізації).

Слід зазначити, що під медіатехнологіями, які застосовуються під час навчання студентів іноземної мови у закладах вищої освіти, розуміють такі інформаційні технології, де джерелами інформації слугують засоби масової інформації (книги, газети, журнали), електронні та цифрові засоби передачі різноманітних відомостей і даних (радіо, ефірне, кабельне, супутникове телебачення, відео та інші) [15, с. 173]. Означені інформаційні технології, інтегровані в систему іншомовної освіти студентів, не лише забезпечують розвиток у них предметної поінформованості та критичного мислення, здатності оцінювати повідомлення ЗМІ з погляду «індивідуальної корисності кожної «порції» інформації, але й розвивають практичну спрямованість навчання іноземної мови, формують навички комунікації студентів у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, письмо, читання)» [7, с. 23].

Під комп'ютерними технологіями розуміється комплекс психолого-педагогічних, методичних, програмно-технічних засобів, призначених для підвищення ефективності навчання іноземної мови на підставі своєчасної зміни (оновлення) змісту і характеру діяльності того, хто навчає, і того, хто навчається, вдосконалення управління цим процесом за рахунок забезпечення адекватності засобів його планування, організації та контролю. Серед комп'ютерних технологій, які ефективно застосовуються у навчанні студентів іноземної мови, найбільш пріоритетними визнаються кейс-технології. Останні представлені «комплексом необхідних навчальних матеріалів, завдань та рекомендацій, оформлених у вигляді певної

системи засобів навчання (кейс), серед яких найпоширенішими є CD-, DVD-лекції та відеокліпи, що ілюструють їх, слайд-лекції, слайд-фільми, flash-заняття, flash-ролики» [13, с. 34].

Отже, застосування медіа- та комп'ютерних технологій під час організації іншомовної освіти, на думку опитаних викладачів закладів вищої освіти, є досить ефективним, оскільки під час вивчення іноземної мови у студентів з'являється можливість досліджувати лінгвокультуру зарубіжних країн шляхом спостереження, опису та доказу висунутих гіпотез, що необхідно для формування позитивного ставлення до неї. Крім того, взаємодія студента, що вивчає іноземну мову та досліджує відповідну лінгвокультуру, із джерелом інформації відіграє роль основи певного інформаційно-предметного контексту іншомовного комунікативного середовища, необхідного для формування в нього компетенцій (дискурсивної, соціокультурної, загальнокультурної тощо), необхідних для його розвитку як суб'єкта іншомовного спілкування та міжкультурної співпраці.

За даними опитування викладачів іноземної мови означених закладів вищої освіти, створення ситуацій іншомовної комунікативної взаємодії в системі відносин «Людина – Інформаційна мистема – Людина» відбувається переважно на основі технології «студент – інтерфейс», що передбачає обов'язкове використання інформаційних систем для його взаємодії з іншими студентами, викладачем та навчальним матеріалом. При цьому спеціально змодельована в навчальних цілях комп'ютерно-опосередкована комунікація, як правило, включає всі традиційні форми мовлення (усну, письмову, внутрішню, монологічну, діалогічну), оскільки спрямована на залучення студентів, які вивчають іноземну мову, до участі та опанування способів особливого – метакомунікативного виду спілкування. Означений вид іншомовної комунікативної взаємодії, поступово перетворюючись на засіб міжособистісного спілкування, прилучає кожного студента як майбутнього фахівця до спільного вирішення проблем» [1, с. 15]. Зумовлено це тим, що метакомунікативне спілкування знімає просторово-тимчасові обмеження під час роботи з різними джерелами інформації і визначає новий темп і ритм розвитку розумової діяльності студентів у процесі навчання іноземної мови.

В означеному контексті переважна частина опитаних викладачів іноземної мови (87%) вважає, що оптимальним способом оволодіння студентами іноземною мовою і відповідною лінгвокультурою є віртуальне їх занурення в автентичне мовне середовище, особливо майбутніх філологів та лінгвістів, що можливе лише у разі систематичного використання певних Інтернет-технологій. Серед останніх перевага віддається таким, як:

- телеконференції та відеоконференції (73%);
- інтерактивне телебачення, при якому зворотний зв'язок здійснюється через провайдера Інтернету, а пряма взаємодія – через супутникову комунікацію (81%);
- Skype, вебінари, чат-кімнати (мається на увазі IRG) і форуми (88%);
- MUDs (від «multi-user dimension» – рольова гра), в якій багато користувачів об'єднані в одному віртуальному просторі (92%);
- листування по e-mail (67%);
- соціальні мережі Facebook, Twitter, Instagram, Microsoft Live Spaces (87%).

Як бачимо, за критерієм інтерактивності найбільш перспективними середовищами іншомовного спілкування студентів вважаються MUDs (92%) та чати (88%), найменш потужними – e-mail (67%) та телеконференції (73%). Пояснюють це викладачі іноземної мови тим, що під час організації телеконференцій та зв'язку за допомогою e-mail спілкування переважно відбувається тільки навколо певного предмета та в режимі off-line, на відміну від вебінару, чату (IRC) і MUDs, де студенти мають змогу спілкуватися on-line та заради самого спілкування.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що методичний супровід іншомовної підготовки студентів у режимі онлайн-навчання охоплює різноманітні довідкові матеріали (рекомендації щодо організації навчання, паперові носії інформації, статичний конспект лекцій, змістове наповнення дисциплін у середовищі «Microsoft Live Spaces», допоміжні інформаційні матеріали для професійно орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються іноземною мовою) та інтерактивний навчальний інструментарій (динамічний конспект лекцій («блог»), «лекції-подкасти» тощо). При цьому під час іншомовної підготовки студентів найбільше використовуються такі засоби: мультимедіа-презентація; мультимедіа-доповідь; слайд-шоу; електронний звіт; електронний журнал; віртуальний тур; flash, shockwave-ігри (навчальні ігри, розміщені в Інтернеті); мультимедійні Internet-ресурси.

Серед основних завдань, що використовуються на заняттях з іноземної мови для формування складників іншомовної комунікативної компетентності студентів у режимі інтерактивного та онлайн-навчання здебільшого пропонуються такі, які спрямовані на формування й розвиток їхніх умінь і навичок щодо конспектування матеріалів Інтернет-телебачення; конкретизації змісту й інтерпретації професійних текстів; порівняльного аналізу інформації, отриманої через Інтернет; здобуття додаткових знань із застосуванням веб-квестів; самоконтролю результатів індивідуальної навчальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в пошуку більш адекватних засобів контролю та моніторингу якості іншомовної підготовки студентів за дистанційними формами навчання.

Список використаної літератури:

1. Аракелян О.А. Обогащение иноязычной речи студентов идиоматическими средствами выражения с помощью компьютерных технологий (на материале английского языка): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. СПб, 2006. 200 с.
2. Думанський Н.О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2008. № 610: Інформаційні системи та мережі. С. 119–125.
3. Жевакіна Н.В. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2009. 192 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». 2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
6. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
7. Казанцева А.А. Интеграция медиаобразования и иностранного языка как педагогическая проблема. *Педагогическая мастерская*. Москва. 2005. №6. С. 22–23.
8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)/ за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
9. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України від 20 грудня 2000 р.). URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. №1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.
11. Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page>.
12. Amelina S., Tarasenko R. Aspects of media education in the formation of information competence of future translators. *Trendy Ve Vzdělávání*. Olomouc: Palacky University, 2014. P. 162–165.
13. Hillman D.C., Willi, D.J. & Gunawardena C.N. Learner-interface interaction in distance education: An extension of contemporary models and strategies for practitioners. *The American Journal of Distance Education*. 1994. №8 (2). P. 30–42.
14. Moore M. Editorial: Three types of interaction. *The American Journal of Distance Education*. 1989. № 3 (2). P. 1–7.
15. Motsar M.M., Bakhov I.S. The use of media educational technologies in formation of multicultural competence of future translators. Ukrainian experience. *International Review of Management and Marketing*. 2015. V 5. № 18. P. 170–174.

Andreykova I. The actual state and peculiarities of implementation by foreign language teachers of methods of the remote education during foreign language training of students at higher educational institutions

The article under study is devoted to the analysis of the actual state and generalization of the pedagogical expertise acquired by foreign language teachers as related to the peculiarities of implementation of methods of the remote education during foreign language training of students at higher educational institutions. We have managed to reveal that one of the major issues is that one of the social-psychological adaptation and the technical-technological awareness of the primary participants of the process of education, namely the students and the teachers for the joint activities under the dramatically changing remote conditions of the educational environment. The said issue tends to negatively impact the final results of education of foreign language students which boils down to the acquisition by the latter of the foreign language communicative and the inter-cultural competences which are essential for the successful professional career as well as the efficient communication with international partners. Thus, the main emphasis has been placed therein upon the elucidation of the peculiarities and methods of implementation by foreign language teachers of certain interactive technologies which have been classified according to the criteria of organization of the foreign language communicative interaction of the participating parties in such situations as: "human – human", "human – media gadget" or "human – data storage system – human". On top of that, we have also attempted to generalize that during the remote mode of the foreign language education of students there appears a sequence of various information-sharing technologies, such as: the presentation, the technology of rendering and the technology of interaction (tele-conference; email forwarding; social and group networks) during the implementation of which the most effective ones have been the following methods: the multi-media presentation, the multi-media narration; the slide-show; the electronic report; the electronic digest; the virtual guidance tour; flash-games or shockwave games, other multimedia data storage & share resources. Meanwhile, we have ascertained that according to the criteria of the "interactive approach", – the most promising among miscellaneous foreign language communicative environments have turned out to be the MUD's (92 per cent) and the Interactive Chats (88 per cent) whereas less effective have been the email sharing (67 per cent) or tele-conferences (73 per cent).

Key words: the foreign language education, a foreign language teacher, the foreign language training of students, the remote education, the data storage&share technologies, the multi-media channels.

УДК 378.093.5.011.3-051:373.3]:159.955.4
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.12>

О. О. Андрющенко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано актуальність дослідження проблеми розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів в умовах рефлексивно-орієнтованої парадигми освіти.

На основі аналізу й узагальнення психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що феномен «рефлексивні вміння вчителя» розглядається з позиції положень системомислєдїяльнїсного, діяльнїсного, компетентнїсного, акмеологічного підходів, а також у контексті вивчення рефлексії як психологічного явища. Зазначено, що в сучасних наукових джерелах рефлексивні вміння педагога виокремлюються відповідно до механізмів рефлексії, основних етапів рефлексивної діяльності, форм здійснення рефлексії, структурних компонентів діяльності, структури професійної компетентності тощо.

Зміст феномену «рефлексивні вміння вчителя початкових класів» розглянуто в семантичній єдності базових понять «педагогічна рефлексія» й «уміння» та охарактеризовано як особистісно-професійне утворення, систему усвідомлених дій та операцій, що спрямовані на аналіз різних сфер професійної активності вчителя з метою розв'язання проблемних ситуацій.

Визначено механізми рефлексивної діяльності як способи рефлексивних дій, що у процесі теоретичного та практичного засвоєння стають базовими рефлексивними вміннями педагога початкової школи.

Акцентовано увагу на необхідності розвитку рефлексивних умінь як метаінтегральних, що забезпечують аналіз, свідому регуляцію, своєчасну корекцію освітньої та професійної діяльності вчителя початкової школи.

Охарактеризовано окремі методи розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів, а саме: рефлексивні методи та прийоми навчання, виокремлені на основі механізмів рефлексії; метод схематизації; рефлексивна дискусія; рефлексивний полілог; ведення рефлексивного щоденника.

Ключові слова: педагогічна рефлексія, механізми рефлексивної діяльності, рефлексивні вміння вчителя початкових класів, методи розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів початкової школи.

Постановка проблеми. Інтеграція України в Європейський освітній простір, реформування та розвиток національної системи освіти зумовлюють нові підходи до процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Одним із перспективних напрямів такої підготовки є рефлексивно-орієнтована парадигма освіти, що передбачає переважно активне навчання студентів з метою глибшого вивчення та розуміння матеріалу, рефлексивну взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу, організацію розвивального рефлексивного середовища, в якому створюються всі умови для активного саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації кожного здобувача вищої освіти [5].

На думку М. Марусинець, рефлексія є однією з ключових складових частин сучасного інноваційного навчання, тією «педагогічною універсалією», завдяки якій свідомість стає «живим» інструментом самоорганізації майбутнього фахівця [10, с. 83]. Саме рефлексія є інструментом мислення, вагомим чинником самопізнання та само-

розвитку особистості, джерелом формування внутрішнього досвіду. Проте відомо, що здатність учителя здійснювати рефлексію забезпечується розвиненими рефлексивними вміннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що феномен «рефлексивні вміння вчителя» у психолого-педагогічній літературі розглядається в різних аспектах. Так, у працях А. Бізяєвої, І. Зязюна, Ю. Кулюткіна, М. Марусинець, І. Муштавінської, О. Новікова, О. Стеценко та інших рефлексивні вміння вчителя досліджуються в контексті вивчення проблем педагогічної рефлексії. У роботах І. Зимньої, І. Ісаєва, Т. Леонтєвої, А. Маркової, В. Сластьоніна та інших рефлексивні вміння виокремлюють у структурі професійної компетентності педагога Теоретико-методичні аспекти розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів наведено в дослідженнях О. Герасимової, М. Косової, М. Лопарьової, А. Умінської, Т. Ушевої, зокрема вчителів початкової школи – в роботах Г. Лозенко, Л. Панової.

Аналітичне осмислення наукового доробку згаданих авторів доводить, що розвинені рефлексивні вміння вчителя, зокрема вчителя початкової школи, стають дієвим інструментом особистісного та професійного вдосконалення педагога, що забезпечує постійне підвищення ефективності педагогічної діяльності. У зв'язку з цим розвиток уміння здійснювати рефлексію має займати чільне місце у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Мета статті – розкрити науково-методичні аспекти розвитку рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз численних наукових досліджень доводить, що рефлексивні вміння вчителя розглядаються з позиції положень системомислєдїяльнїсного (М. Алексєєв, Г. Щєдровицький та ін.), діяльнїсного (А. Леонтєєв, В. Шадриков та ін.), компетентнїсного (А. Маркова, В. Сластьонін та ін.), акмеологїчного (О. Анїсімов, А. Деркач та ін.) підходів; у процесі вивчення проблематики рефлексії як психологїчного явища (А. Карпов, І. Семенов, С. Степанов та ін.). Критичний аналіз наукових джерел засвідчує, що для поняття «рефлексивні вміння вчителя» характерна поліаспектність поглядів щодо визначення його сутності, змісту та класифікації.

У межах компетентнїсного підходу А. Маркова, С. Білоконний рефлексивні вміння вчителя розглядають як особливу групу педагогїчних умінь, що характеризують рівень рефлексивності мислення особистості [9, с. 35] та допомагають педагогу здійснювати аналіз, облік і оцінювання результатів власної діяльності та діяльності учнів [1, с. 16].

З позиції діяльнїсного підходу М. Лопарьова процес формування рефлексивних умінь у студентів характеризує як систему усвідомлених дій та операцій, спрямовану на розуміння та осмислення особистістю власних якостей, дій і вчинків [8, с. 11].

За визначенням О. Герасимової, рефлексивні вміння майбутніх учителів є складним особистісним утворенням, що реалізується у здатності особистості об'єктивно аналізувати свій внутрішній світ, індивідуальні властивості, діяльність, поведінку тощо [2, с. 44].

Спираючись на положення системомислєдїяльнїсного підходу, Т. Ушева рефлексивні вміння здобувачів вищої освіти визначає як способи виконання рефлексивної діяльності, що засвоєні на основі знань про рефлексію [12, с. 28].

Цікавими для нас є наукові погляди Г. Лозенко, яка рефлексивні вміння майбутнього вчителя початкових класів інтерпретує як комплексні психічні утворення, що представлені системою знань і способів дій для здійснення різних видів рефлексії [7, с. 10].

У сучасних підходах до класифікації рефлексивних умінь педагога вони виокремлюються відповідно до структурних компонентів діяльності (М. Демидко); механізмів рефлексії (О. Новіков); основних етапів рефлексивної діяльності (С. Білоконний); форм здійснення рефлексії (Т. Ушева); у структурі професійної компетентності (Т. Леонтєєва, В. Сластьонін та ін.) тощо.

У визначенні сутності поняття «рефлексивні вміння вчителя початкових класів» ми спираємося на основні характеристики базових понять «педагогїчна рефлексія» та «уміння». Таким чином, визначаємо їх як особистісно-професійне утворення, систему усвідомлених дій та операцій, що спрямовані на аналіз різних сфер професійної активності вчителя з метою розв'язання проблемних ситуацій.

Рефлексивні вміння вчителя початкових класів ми розглядаємо як компонент педагогїчної рефлексії, яка, згідно з дослідженнями А. Карпова [6], існує в трьох модусах: як процес (тобто рефлексивна діяльність), професійна властивість (рефлексивність) і як стан (рефлексування).

Рефлексивна діяльність здійснюється етапами завдяки певним механізмам, про що доводять наукові дослідження М. Алексєєва, О. Анїсімова, Т. Разіної, А. Тюкова, А. Хуторського, Г. Щєдровицького та інших. Осмислення та узагальнення означених праць щодо дослідження процесуальних ознак рефлексії дало змогу визначити такі механізми, як: *рефлексивна пауза, рефлексивний вихід, аналіз послїдовності дій, категоризація, конструювання, схематизація, об'єктивація та рефлексивне повернення*. Виокремлені механізми є тими способами рефлексивних дій, що у процесі теоретичного та практичного засвоєння стають базовими рефлексивними вміннями педагога початкової школи. Ці вміння застосовуються під час аналізу проблемної ситуації в різних сферах професійної активності вчителя, зокрема в інтелектуальній, особистісній, діяльнїсній, комунікативній. Виокремлення саме цих сфер, на наш погляд, зумовлено специфікою професії вчителя початкової школи, а саме: її поліпредметністю; багатофункціональністю, динамічністю; широким спектром соціальних ролей (учитель, вихователь, мотиватор, тьютор, фасилітатор, новатор, друг, лікар тощо), референтністю ролі вчителя для учнів початкової школи; необхідністю постійної взаємодії та комунікації з дітьми молодшого шкільного віку, їхніми батьками (опікунами) та іншими учасниками освітнього процесу.

Зауважимо, що визначені рефлексивні механізми в комплексі відображають цілісний процес розгортання рефлексії, проте вивчення та осмислення кожного з них дає змогу розглядати їх як окремий метод (прийом) розвитку базових рефлексивних умінь учителів початкових класів.

Оскільки рефлексія належить до найвищих метаінтегральних процесів психічної регуляції діяльності та поведінки людини (А. Карпов [6]), рефлексивні вміння вважаємо метаінтегральними, що забезпечують аналіз, свідому регуляцію, своєчасну корекцію освітньої, професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, розглянемо деякі методи розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти. Ці методи можна використовувати в циклі дисциплін загальної та професійної підготовки фахівців, як окремий спецкурс або курс за вибором студентів, під час проходження навчальної та виробничої практики, в процесі проведення лекційно-практичних занять, семінарів, тренінгів, майстер-класів тощо.

Насамперед зазначимо, що поняття «метод» розуміємо як сукупність прийомів та операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності» [4, с. 486]. Нам імпонує думка Г. Щедровицького, який наголошував на необхідності застосування методу для вирішення будь-якого завдання, оскільки для цього «потрібно знати його умови, володіти певними засобами, вміти побудувати процедуру або процес розв'язання» [13, с. 226].

На наш погляд, відпрацювання базових (процесуальних) рефлексивних умінь доцільно здійснювати під час моделювання вирішення професійних проблемних ситуацій. Майбутнім учителям варто запропонувати пригадати і коротко записати таку ситуацію із власного досвіду (під час проходження практики). Застосування базових рефлексивних методів і прийомів під час вирішення проблемної ситуації сприяє формуванню у студентів системи рефлексивних дій, а саме: вміння робити зупинку (рефлексивну паузу), що дає можливість зробити проблемну ситуацію об'єктом власного мислення; вміння свідомо здійснювати перехід із позиції діяча в позицію аналітика («рефлексивний вихід», Г. Щедровицький); вміння аналізувати ситуацію та знаходити нові концепції, знання, способи, умови, на підставі яких можливий вихід із проблемної ситуації (аналіз і категоризація); вміння конструювати нову модель поведінки та презентувати її у вигляді схеми, малюнка, плану дій (конструювання та схематизація); вербалізація та інтерпретація створеної моделі та впровадження її у практику (об'єктивація, рефлексивне повернення).

Активізації процесуальних рефлексивних умінь студентів сприяє постійна фіксація уваги на механізмах рефлексії, їхніх функціях та послідовності виконання. Такий підхід забезпечує формування майбутнього вчителя як рефлексивного практика, дослідника, що здатен вивчати власну педагогічну діяльність, аналізувати її ефективність із метою постійного підвищення якості освітньо-виховного процесу молодших

школярів. Отже, рефлексивна діяльність учителя стає не додатковою майстерністю фахівця, а розглядається як усвідомлена частина професійної ідентичності педагога, що цілісно інтегрована в усі професійні компетентності [14].

Особливу увагу хочемо приділити методу *схематизації, який сприяє розвитку рефлексивного мислення вчителів*. Схематизація, на думку А. Тюкова [11], є найважливішим механізмом рефлексії, оскільки «тільки представлена у спеціальних знакових засобах у вигляді цілісної картини діяльність, яка рефлексується, отримує своє усвідомлене інобуття» [11, с. 73]. Метод схематизації передбачає розвиток умінь здійснювати перекодування будь-якої інформації, тексту, проблеми в буквенний запис, модель, схему, що, безумовно, сприяє організації мисленнєвої діяльності особистості, оскільки дозволяє визначити сутнісні ознаки досліджуваного об'єкта [3, с. 228].

За допомогою методу схематизації в майбутніх учителів формується вміння працювати з різними типами схем: об'єктно-онтологічними (для визначення сутнісних характеристик досліджуваних понять і явищ); функціональними (для відображення та осмислення їх процесуальних ознак); організаційно-діяльнісними (моделями, що відтворюють рух процесу мислення під час створення перших двох типів схем).

Рефлексивна дискусія – ще один дієвий метод, який не тільки сприяє розвитку рефлексивних умінь здобувачів вищої освіти, а й дає їм можливість отримати досвід культурної взаємодії в процесі обговорення актуальних освітніх проблем.

Як продуктивна форма співтворчості між усіма суб'єктами навчання рефлексивна дискусія передбачає проходження таких процедур, як: 1) об'єднання студентів у три групи, одна з яких пропонує проект, наступна вносить пропозиції щодо його вдосконалення, а третя синтезує роботу перших двох груп та надає свої конструктивні доповнення; 2) зміна ролей в групах, зокрема, хто був у ролі генераторів ідей стають критиками; 3) рефлексія діяльності кожної групи в різних позиціях. Включення останнього етапу, на наш погляд, є обов'язковим, оскільки спрямоване на розвиток умінь студентів здійснювати рефлексивний аналіз власної діяльності, осмислювати позитивні та негативні сторони своїх ідей, пропозицій і набути досвід прийняття продуктивних рішень під час роботи в групах.

Ефективним методом активізації самостійного осмислення студентом освітніх проблем є *рефлексивний полілог*. Важливим, на нашу думку, є те, що цей метод допомагає створити розвивальний ефект для кожного учасника.

Для розгляду викладач вибирає актуальну освітню проблему, яка потребує аналізу або розв'язання. Процес обговорення здійснюється по

колу від найбільш активного учасника до найменш активного або навпаки. Свої думки щодо проблемної теми студенти висловлюють по черзі, не перериваючи один одного. Заборона на повторення думок попередніх учасників дає змогу досягти ефекту максимального осмислення теми або отримання різних варіантів рішень. Викладач фіксує процес та основні результати обговорення на дошці чи фліпчарті. Відповідно до ситуації запускається нове коло, проте найбільш цінним є спонтанне виникнення полілогу. Це відбувається після альтернативної відповіді одного зі студентів, виникнення нових питань, які потребують аналізу, тощо.

Розвитку рефлексивних умінь здобувачів вищої освіти сприяє проходження навчальної та виробничої практики, під час якої предметом роздумів студентів стають їхні думки щодо правильності вибору професії, аналіз своїх особистісних і професійних якостей, методів і засобів власної педагогічної діяльності тощо. Надзвичайно важливою в цей час є організація керівником практики самоаналізу проведених уроків та рефлексивне обговорення отриманих результатів у групі. Доцільним, на наш погляд, є ведення студентами *рефлексивного щоденника*, в якому майбутні фахівці аналізують набутий педагогічний досвід, занотовують власні думки щодо застосування інноваційних технологій під час викладання різних освітніх галузей. Такий підхід до організації практики розвиває рефлексивне мислення педагога, формує позитивне ставлення вчителя до рефлексивної діяльності, сприяє осмисленню та поглибленню його первинного педагогічного досвіду.

Висновки і пропозиції. Отже, на сучасному етапі розвитку освіти, в умовах реалізації ідей Нової української школи рефлексивні вміння як метавміння стають для майбутнього вчителя початкових класів дієвим механізмом особистісного і професійного зростання, успішного формування власної педагогічної концепції викладання і навчання та сприяють підвищенню рівня професійної компетентності вчителя. Використання рефлексивних методів навчання в процесі професійної підготовки педагогів у закладах вищої освіти спрямоване на активізацію внутрішнього діалогу вчителя із самим собою, формування та розвитку рефлексивного мислення, що впливає на здатність ефективно вирішувати проблеми в життєвих і професійних ситуаціях та створює підґрунтя для свідомого застосування цих методів у майбутній педагогічній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Білоконний С.П. Формування рефлексивних умінь студентів педагогічних університетів у процесі педагогічної практики : автореф. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2011. 23 с.
2. Герасимова О.І. Формування рефлексивних умінь студентів педагогічного університету в процесі навчання філологічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 20 с.
3. Гура Т.Є. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2013. 304 с.
4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юринком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Закон України про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.10.2021).
6. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. Москва : Институт психологии РАН, 2004. 424 с.
7. Лозенко А.П. Формування рефлексивних умінь у майбутніх учителів початкової школи в процесі дидактичної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 25 с.
8. Лопарева М.А. Формирование рефлексивных умений студента в учебно-познавательной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Оренбург, 2009. 23 с.
9. Маркова А.К. Психология труда учителя. Москва : Просвещение, 1993. 192 с.
10. Марусинець М.М. Рефлексивна парадигма в координатах модернізації підготовки психологів. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 82–87.
11. Тюков А.А. О путях описания психологических механизмов рефлексии. *Проблемы рефлексии. Современные комплексные исследования*. Новосибирск : Наука, 1987. С. 71–74.
12. Ушева Т.Ф. Педагогические условия формирования рефлексивных умений студентов в учебном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук. Иркутск, 2009. 184 с.
13. Щедровицкий Г.П. Проблемы методологии системного исследования. Москва : Знание, 1964. 489 с.
14. The General Teaching Council for Northern Ireland. Teaching: the Reflective Profession. Belfast : GTCNI, 2011. 51 p.

Andryushchenko O. Scientific and methodological aspects of the development of reflective skills of future primary school teachers

The article explains the relevance of the study of the problem of development of reflective skills of future primary school teachers in the conditions of reflexive-oriented paradigm of education.

Based on the analysis and generalization of psychological and pedagogical literature, it was found that the phenomenon of the «teacher's reflexive skills» is considered from the position of system-thinking, activity, competence, acmeological approaches, as well as in the context of studying reflection as a psychological phenomenon. It was mentioned that in contemporary scientific sources the reflective skills of the teacher are distinguished according to the mechanisms of reflection, the main stages of reflective activity, types of reflection, structural components of activity, in the structure of professional capacity etc.

The substance of the phenomenon of «primary school teacher's reflective skills» was considered in the semantic unity of the basic concepts of «pedagogical reflection» and «facilities» and was characterized as a personal-professional education, a system of reflective actions and operations provided by the teacher, aimed at analyzing various areas of his/her professional activity in order to solve difficult situations.

The mechanisms of reflexive activity were defined as ways of reflexive actions, which become the basic reflexive skills of a primary school teacher in the process of theoretical and practical assimilation.

Emphasis is placed on the need to evolve reflective skills as meta-integral skills, which provide analysis, conscious regulation, forehanded correction of educational and professional activities of primary school teachers.

Some methods of amplification of reflective skills of future primary school teachers were characterized, that are: reflective methods and techniques of learning, identified on the basic mechanisms of reflection; method of schematization; reflective discussion; reflective polylogue; keeping a reflective diary during pedagogical practice.

Key words: *pedagogical reflection, mechanisms of reflective activity, reflective skills of primary school teachers, methods of development of reflective skills of future primary school teachers.*

УДК [378:373.3.011.3-051:37.015.31:7]:124.5
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.13>

В. В. Басараб

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

Н. В. Король

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

О. Г. Куцик

викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті наведено теоретичне обґрунтування потенціалу аксіологічного підходу у формуванні естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. Сьогодення надає великого значення розвитку і становленню гармонійної, творчої особистості, якій притаманні відповідні ціннісні орієнтації. Оскільки вчитель початкових класів є провідником майбутнього покоління у світ краси, естетичного і прекрасного, то актуальним постає питання формування його естетичної культури у процесі фахової підготовки. Здійснено характеристику дефініцій «культура», «естетична культура», «естетична культура особистості» та наведено бачення науковців щодо сутності аксіологічного підходу у педагогічній науці. Аксіологічний підхід забезпечує формування в майбутнього вчителя початкових класів системи професійних та загальнолюдських цінностей, що дає змогу визначити перелік цінностей, які відіграють провідну роль під час формування естетичної культури. Наведено перелік цінностей, які науковці ставлять в основу аксіологічної системи сучасного вчителя. Переконані, що основою для формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів є гуманістичні цінності як основа взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвитонченіших емоційних-почуттєвих переживань, які становлять сутність людського життя. Вважаємо, що майбутній учитель початкових класів, якому притаманний високий рівень естетичної культури, повинен проявляти себе як активний творець естетичних цінностей, вихователь естетичної свідомості у підростаючого покоління; як здатний до естетичного самовиховання та самовдосконалення фахівець. У процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів пропонується робити акцент на формування зазначених цінностей, будуючи відповідним чином як освітній процес, так і естетизоване освітнє середовище закладу вищої освіти.

Ключові слова: аксіологічний підхід, майбутні учителі початкових класів, культура, естетична культура, естетична культура особистості, цінності.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство, в якому переважають високі технології, потребує естетичної константи буття – гармонії, краси, досконалості тощо. Першочергового значення набувають проблеми відродження національної духовності, толерантності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості, якій притаманні відповідні ціннісні орієнтації.

В основі модернізації сучасної системи освіти, що відбувається шляхом формування взаємопов'язаних професійно-культурних і загальнокультурних її складників, лежить культурологічний тип парадигми. Підтримуємо думку О.Рудницької, що «культура завжди залишається скарбницею досвіду, яку люди постійно збагачують. Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда» [9, с. 110–111].

Враховуючи специфіку професійної діяльності вчителя початкових класів, який є провідником майбутнього покоління у світ краси, естетичного і прекрасного, вважаємо, що одним із завдань вищої освіти є формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розвитку педагогічної аксіології важливими є напрацювання В. Андрущенка, Т. Андрущенко, І. Бежа, Б. Бім-Бада, І. Зязюна, Т. Калюжної, М. Култаєвої, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, В. Сластьоніна, Н. Ткачової та ін. Відповідна увага науковцями приділяється питанням фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів (К. Авраменко, О. Дубасенюк, Н. Кічук, О. Савченко, С. Харченко, Л. Хомич та

ін.). Формування естетичної культури особистості є предметом дослідження І. Беґа, І. Зязюна, М. Каґана, С. Миропольської, Г. Падалки, О. Рудницької та ін. Проблема розвитку естетичної культури вчителів початкових класів розкрита С. Мельничук, О. Остряньською, Л. Подимовою, Ю. Шаповал, О. Шевнюк, О. Щолоковою та ін. Аналіз наукових праць показав важливість досліджуваної проблеми у світлі вимог сучасного високотехнічного суспільства, Нової української школи та необхідність її детального вивчення.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні потенціалу аксіологічного підходу у формуванні естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Професійно-педагогічні орієнтації українського вчительства, як стверджує Т. Калюжна, – це унікальне явище за духовною глибиною, емоційною насиченістю й альтруїстичною готовністю «віддати себе дітям», це тезаурус, наповнений етичними заповідями, скарбами думки, поведінковими моделями. Дослідниця переконана, що для того, щоб проаналізувати ціннісні орієнтації української освіти, треба використовувати будь-яке праґнення, будь-який почин, будь-яку можливість актуального прочитання педагогічної спадщини класиків вітчизняної педагогіки, бо ця спадщина володіє універсальним духовним потенціалом, який може і повинен слугувати джерелом розроблення і впровадження освіти, що гарантує розвиток у молоді сприйняття неревісійних духовно-етичних цінностей, розбірливості щодо ціннісних новоутворень, що породжуються сучасною ситуацією [5, с. 7].

Для розкриття феномену естетичної культури вважаємо за необхідне охарактеризувати поняття «культура». Акцентуємо увагу на тому, що це поняття широко досліджене різними галузями знань і не має єдиного, загальноприйнятого трактування. Розкриємо найбільш актуальні для нашого дослідження.

Термін «культура» С. Гончаренко трактує у широкому та вузькому розумінні. «У широкому розумінні – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості» [3, с. 182].

І. Беґа вважає, що культура виникає із праґнення людини утверджувати цінності, втілюючи їх досконало, «духовно зріла особистість, репрезентуючи загальнородові духовні надбання, долає суперечність, що може виникнути між індивідуальними і загальнолюдськими ціннісними контекстами» [2, с. 11]. Це так зване ціннісне (аксіологічне) розу-

міння культури. Адже саме ціннісною властивістю світ культури відрізняється від світу природи.

Поняття естетичної культури, як вважає О. Гук, вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості. І тоді суть процесу формування естетичної культури студента можна охарактеризувати як таку навчально-освітню діяльність, яка спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, забезпечення у такий спосіб готовності й уміння особи жити, працювати, поводитися за законами краси. Суть загальної естетичної культури особистості науковець розглядає як таку, що акумулює в собі елементи всіх складників розвитку людини і виявляється як у розумовій (інтелектуальній) діяльності, так і у фізичній досконалості, а також у моральному, трудовому, валеологічному процесах, всіх їх об'єднуючи і гармонізуючи. Таким чином, із великого і складного емоційно-почуттєвого та інтелектуально-інформаційного розмаїття складників естетичної культури ми виділяємо три складові частини, які вбирають у себе всі інші. Такими поняттями О. Гук вважає: естетичне виховання, естетичний розвиток, естетичну культуру [4, с. 194].

Поняття «естетична культура особистості» Н. Пилипенко [8] трактує як системне утворення, що складається з елементів естетичної свідомості (ідеї, погляди, смаки, ідеали, естетичне сприйняття, поцінування, судження); естетичних почуттів та переживань; досвіду естетичної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують розвиток естетичних здібностей, потреб і мотивів у сприйнятті та створенні естетичних цінностей. Розгляд естетичної культури як універсальної наукової категорії дає змогу автору стверджувати, що становлення естетичної культури є одним із значущих чинників усебічного розвитку особистості. На основі узагальнення різних наукових поглядів і найбільш визнаних у сучасній науці концепцій із зазначеної проблеми Н. Пилипенко визначає феномен естетичної культури як складову частину особистісно-професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Н. Пилипенко стверджує, що ефективність майбутньої професійної діяльності вчителя початкових класів залежить від багатьох чинників, у тому числі й рівня розвитку його естетичної культури, що передбачає: здатність вирішувати особистісні та професійні проблеми на основі естетичних критеріїв оцінки конкретних ситуацій, орієнтування в провідних естетичних цінностях та культурних домінантах сучасного світу, безперервність процесу набуття естетичного досвіду, освоєння та творення естетичних цінностей, широту естетичних інтересів, насиченість естетичних переживань, розвиненість естетичного смаку, потребу в естетичному саморозвитку. Автор трактує естетичну

культуру майбутніх учителів початкових класів як комплексне інтегративне утворення в цілісній професійній структурі особистості фахівця, що характеризується певним рівнем теоретичних естетико-педагогічних знань та умінь і є показником сформованості особистісних естетичних якостей, цінностей та переживань, умотивованої діяльності, які в комплексі зумовлюють готовність майбутнього фахівця до оптимального впровадження набутого досвіду художньо-естетичної діяльності в освітній процес початкової школи [8, с. 227–228].

Важливою для нашого дослідження є позиція А. Макаренка, який вважає відмінною рисою аксіологічного підходу до педагогічної діяльності опору на єдність педагогічного колективу, яка визначає якість роботи, процесуальні рішення, унікальність відносин між людьми. Підкреслюючи «абсолютно визначальну» роль педагогічного колективу, автор розшифровує деякі позиції, реалізація яких створює аксіологічний простір освітньої системи. Так, у підсистемі відносин «вчитель – вчитель» А. Макаренко виділяє цінності єдності, взаємної допомоги і вимогливості, що визначають стиль, тон життя колективу, а у підсистемі «вчитель – учень» автор відзначає цінність «мажору» – бадьорого настрою, готовності до дій; відчуття власної гідності, що базується на гордості за свій колектив; захищеності, що гарантує учневі допомогу і підтримку; відповідальності як фундаменту справжньої роботи. Відомий педагог спеціально підкреслював цінність такого феномена, як «вимога», вважаючи його основою вибудовування відносин і творення колективу – унікального живильного середовища виховання особистості, що удосконалюється за допомогою пред'явлених вимог. При цьому важливо відзначити ціннісні характеристики вимог, що роблять його аксіологічним інструментом управління процесом розвитку колективу й особистості: щирість, відкритість, переконливість, рішучість [6, с. 144–150].

Використання аксіологічного підходу у педагогічній науці, на думку О. Барліт, є виправданим під час організації таких напрямів діяльності, як: цілісний розгляд становлення особистості в нерозривній єдності соціального й екзистенційного; включення в дослідницький простір таких феноменів, як цінність, ідеал, духовне піднесення, переживання, віра тощо; вивчення не абстрактної, а конкретної людини у конкретних історико-культурних умовах життя, повсякденних формах функціонування, зокрема в освіті як невід'ємному атрибуті людського буття і в конкретних геокультурних умовах [1, с. 27].

В. Чайка переконаний, що у методологічній площині аксіологічний підхід ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряму в освітніх дослідженнях, що безпосередньо стосується ана-

лізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій, з огляду на їхню відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства. Тобто, як зауважує автор, аксіологізація навчання забезпечує зміцнення наголосів із зовнішніх аспектів управління процесом формування знань, умінь і навичок на «внутрішні фактори активізації ціннісно-сміислової сфери, самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів» [10, с. 49].

В аксіологічному аспекті основу професійної культури майбутніх учителів початкових класів становлять педагогічні цінності. Виходячи з характерних потреб особистості і відповідності їх професії вчителя, Є. Шиянов цінностями професійно-педагогічної діяльності визначає:

1) цінності, пов'язані із затвердженням у суспільстві, найближчому соціальному середовищі (суспільна значущість праці вчителя, престиж професійної діяльності вчителя, визнання рідних, близьких, знайомих тощо);

2) цінності, пов'язані із задоволенням потреб у спілкуванні (постійна робота з дітьми, можливість спілкування з цікавими людьми тощо);

3) цінності, пов'язані із самовдосконаленням (творчий і різноманітний характер праці вчителя, можливість займатися улюбленою справою, предметом, постійно поповнювати свої знання тощо);

4) цінності, пов'язані із самовираженням (романтичність і захоплення педагогічною діяльністю, відповідність педагогічної діяльності здібностям особистості тощо);

5) цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами (фізично легка робота, непогана зарплатня, велика відпустка, можливість просування по службі тощо) [11, с. 34–35].

Акцентуємо увагу на тому, що в основі аксіологічної системи сучасного вчителя науковці визначають моральні (повага до іншого, толерантне ставлення до думки й позиції учнів, колег, батьків, милосердя, доброта тощо), громадянські (патріотизм, соціальна активність), національні (повага до мови й національної культури), екзистенційні (цінність дитини, цінність людського життя, сенс життя), цінність родини (повага до сімейних традицій), естетичні (краса в різноманітних проявах, прагнення до її збереження й примноження), валеологічні (цінність здоров'я кожного учасника освітнього процесу) цінності [7].

Вважаємо, що процес формування естетичної культури майбутнього вчителя початкових класів має аксіологічну спрямованість, яка, за словами Л. Михайлової, включає систему цінностей, що є внутрішньо усвідомленими і прийнятими, пропущеними крізь інтелектуально-емоційну сферу свідомості, стали його особистісними орієнтирами в професійній діяльності і відповідають вимогам суспільства [7, с. 15].

Висновки і пропозиції. Отже, аксіологічний підхід забезпечує формування в майбутнього вчителя початкових класів системи професійних та загальнолюдських цінностей, дає змогу визначити перелік цінностей, що відіграють провідну роль під час формування естетичної культури. Враховуючи наукові позиції, вважаємо, що основою для формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів є гуманістичні цінності як основа взаємопорозуміння, миролюбності, поваги до людини, її почуттів, до тих найвиштонченіших емоційних-почуттєвих переживань, які становлять сутність людського життя відповідно до законів Істини, Добра, Краси. Майбутній учитель початкових класів, якому притаманний високий рівень естетичної культури, повинен проявляти себе як активний творець естетичних цінностей, вихователь естетичної свідомості у підростаючого покоління; як здатний до естетичного самовиховання та самовдосконалення фахівець. У процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів пропонуємо робити акцент на формування зазначених цінностей, будуючи відповідним чином як освітній процес, так і естетизоване освітнє середовище закладу вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Барліт О.О. Аксіологічний підхід в управлінні сучасними знаннями про природу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості*. Запоріжжя, 2007. Вип.45. С. 23–28.
2. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання* / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. К., 1997. С. 8–11.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ.: Либідь, 1997. 376 с.
4. Гук О.Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 193–199.
5. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 128 с.
6. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 8 т. Т. 6. Москва: Изд-во «Правда», 1983. 365 с.
7. Михайлова Л. М. Естетично ціннісний розвиток особистості в навчально-виховному просторі закладу освіти: теорія і практика: наук.-метод. посіб. для керівників шкіл, педагогів, студ. пед. спец. Харків: Видавництво «Точка», 2018. 248 с.
8. Пилипенко Н.В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Вип. 2 (77). 2017. С. 222–232.
9. Рудницька О. Культуровідповідність мистецької освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монограф. зб. ст. Київ, 2000. С. 108–133.
10. Чайка В.М. Основи дидактики: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.
11. Шиянов Е.Н. Гуманізація педагогічного образования : состояние и перспективы. Москва: Ставрополь, 1991. 252 с.

Basarab V., Korol N., Kutsyk O. An axiological approach to the formation of aesthetic culture of future primary school teachers

The article has presented a theoretical justification of the potential of the axiological approach to the formation of aesthetic culture of future primary school teachers. Nowadays great importance has been attached to the development and formation of a harmonious, creative personality, which has been characterized by appropriate value orientations. The primary school teacher is the leader of the future generation into the world of beauty, aesthetics and beautiful, that's why the question of forming aesthetic culture during the process of professional teacher's training has become very relevant. The authors of the article have characterized definitions of "culture", "aesthetic culture", "aesthetic culture of personality" and have presented the vision of scientists on the sense of the axiological approach in pedagogical science. The axiological approach ensures the formation of a system of professional and universal values in the future primary school teacher, which makes it possible to determine the list of values that play a leading role in the formation of aesthetic culture. We have presented the list of values which scientists put in a basis of axiological system of the modern teacher. We have been convinced that the basis for the formation of aesthetic culture of future primary school teachers are humanistic values as a basis for mutual understanding, peace, respect of a person, his feelings, for those most subtle emotional experiences that constitute the sense of human life. We believe that the future primary school teacher, who has a high level of aesthetic culture, should prove himself as an active creator of aesthetic values, an educator of aesthetic consciousness in the younger generation; as a specialist capable of aesthetic self-education and self-improvement. In the process of forming the aesthetic culture of future primary school teachers, the authors have proposed to emphasize the formation of these values, building accordingly both the educational process and the aestheticized educational environment of higher educational establishment.

Key words: axiological approach, future primary school teachers, culture, aesthetic culture, aesthetic culture of a personality, values.

УДК 502.504

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.14>**Н. В. Вичалковська**кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ МАЛАКОЛОГІЇ

У статті розглядаються підходи, які дають змогу студентам на основі вивчення дисципліни «Малакологія» засвоїти методи статистичної обробки даних, отриманих під час наукових досліджень. Такий підхід відповідає вимогам освітньо-професійної програми спеціальності 091 Біологія. Важливим є те, що об'єкти (раковини, або фіксовані особини із м'яким тілом) збираються та фіксуються особисто студентами під час проходження польової практики із зоології. Приступаючи до вивчення малакології, студенти володіють навичками збору, фіксації, транспортування матеріалу в польових умовах, що також є важливою складовою частиною дослідницької роботи біолога. Порядок виконання лабораторних занять передбачає поступове ускладнення поставлених перед студентами завдань.

Впродовж вивчення малакології студент усвідомлює складність процесу отримання інформації про особливості морфології, фізіології, мінливості особин живої природи у специфічних представників типу Молюски. Вони починають розуміти підходи для отримання, наприклад, кількості особин для ідентифікації видів. Поняття «видова ознака» набуває оновленого змісту. Впродовж лабораторних занять студенти користуються необхідним обладнанням для вимірювання показників черепашки та фрагментів статевого апарату. Студенти оволодівають практичними навичками роботи з біокулярним мікроскопом, із мікрометром, інструментами для вивчення м'якого тіла. Завдання виконуються групами студентів, що дає змогу в межах часу проведення лабораторного заняття отримати дані, кількість яких відповідає вимогам для отримання статистично значущих результатів. Така робота сприяє отриманню досвіду роботи в команді, об'єднує студентів на тлі досягнення спільного результату та його оцінки.

Перед вивченням курсу малакології студенти оволодівають навичками збору, фіксації, транспортування матеріалу в польових умовах, що також є важливою складовою частиною дослідницької роботи біолога.

Ключові слова: малакологія, зоологія, дослідницька робота студентів, статистика.

Постановка проблеми. Програма дисципліни «Малакологія» розроблена для студентів ступеня «бакалавр» спеціальності 091 Біологія, освітньо-професійної програми «Біологія: лабораторна діагностика». Ця дисципліна викладається на кафедрі хімії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Розглядаються методи дослідження молюсків у польових та лабораторних умовах. На прикладі кількісних та якісних характеристик популяцій засвоюються способи статистичної обробки даних популяційних та міжпопуляційних показників мінливості. Це дає змогу удосконалити уявлення про загальні тенденції еволюційних процесів. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями, як: ЗК03. – Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; ЗК07. – Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями; ЗК08. – Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу; ПК 1. – Здатність застосовувати знання та вміння з математики, фізики, хімії та інших суміжних наук для вирішення конкретних біологічних завдань; ПК 4. –

Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах; ПК 6. – Усвідомлення необхідності збереження біорізноманіття, охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування; ПК 9. – Здатність аналізувати результати взаємодії біологічних систем різних рівнів організації, їхньої ролі у біосфері та можливості використання у різних галузях господарства, біотехнологіях, медицині та охороні навколишнього середовища.

Для спеціальності 091 Біологія у стандарті вищої освіти України, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України 21.11.2019 р. № 1457, як методи, методики та технології для спеціальності передбачаються: методи лабораторних та польових біологічних досліджень, статистичної обробки експериментальних даних та інтерпретації результатів біологічних досліджень, інформаційні та комунікаційні технології [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання статистичних підходів у біології часто розглядаються на прикладі обробки матеріалів

дослідження молюсків [2, с. 99] завдяки доступності та численності особин у популяціях. Наше дослідження вперше демонструє доцільність акценту на статистичні методи досліджень під час вивчення курсу малакології у вищій школі.

Мета статті. У статті розглядаються підходи, які дають змогу студентам на основі вивчення дисципліни «Малакологія» засвоїти методи статистичної обробки отриманих даних, що і є метою дослідження.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Обґрунтувати доцільність введення до курсу малакології акценту на засвоєння методів статистичної обробки результатів малакологічних досліджень.

2. Проаналізувати зміст лабораторних занять із малакології.

3. Оцінити вплив оновлених підходів під час викладання курсу малакології на формування компетентностей студентів у межах освітньо-професійної програми.

Виклад основного матеріалу. Сучасний аналіз отриманих результатів досліджень у галузі біології неможливий без статистичної обробки даних. Без глибокого аналізу фактів не вдається вилучити закладену в них інформацію. Система знань, яка спирається на союз математики і біології (біометрія), відіграє суттєву роль у біологічних дослідженнях [3, с. 7].

Більшість методів морфологічних та екологічних досліджень передбачає, як правило, умертвіння об'єктів дослідження. Тому методологія досліджень повинна враховувати гуманістичний аспект, тобто необхідно уникати шкоди об'єктам дослідження. Особливо це стосується навчального процесу, коли, з одного боку, треба віддати перевагу природним об'єктам, а з іншого – необхідно уникнути зайвої загибелі представників тваринного або рослинного світу. У цьому аспекті наземні молюски є ідеальним матеріалом. Насамперед це стосується раковин, які вдосталь трапляються в ареалах популяцій видів. Як правило, після закінчення життя особин наземних молюсків їхні раковини залишаються на поверхні ґрунту. Саме ця особливість, пов'язана з наявністю раковини, дала змогу з'ясувати окремі внутрішньо- та міжпопуляційні особливості еволюційних процесів [4, с. 68, с. 156] на численному матеріалі, що дозволяє досягнути високих показників достовірності отриманих результатів.

Дуже важливим для забезпечення високих показників результатів навчання як під час вивчення особливостей типу Молюски, так і під час засвоєння статистичних методів досліджень є те, що об'єкти (черепашки, або фіксовані особини з м'яким тілом) збираються та фіксуються особисто студентами під час проходження польової прак-

тики із зоології. Тобто, приступаючи до вивчення малакології, студенти оволодівають навичками збору, фіксації, транспортування матеріалу в польових умовах, що також є важливою складовою частиною дослідницької роботи біолога.

Порядок виконання лабораторних занять передбачає поступове ускладнення поставлених перед студентами завдань. Спочатку їм пропонується провести первинний аналіз даних та його тлумачення із використанням загальноприйнятої термінології. Пропонується створити гістограми, визначити середні показники ознаки в межах вибірки, ліміти показників ознаки тощо. Потім пропонується використання формул переважно параметричної статистики та опрацьовується уміння аналізувати отримані результати.

Як наслідок означених підходів під час вивчення малакології, студенти усвідомлюють всю складність процесу отримання інформації про особливості морфології, фізіології, мінливості особин тваринного світу, зокрема представників типу Молюски. Вони починають розуміти підходи для отримання, наприклад, даних, необхідних для ідентифікації видів. Поняття «видова ознака» набуває оновленого змісту.

Під час проведення лабораторних занять студенти користуються необхідним для вимірювання показників черепашки та елементів статевого апарату обладнанням, оволодівають практичними навичками роботи з біокулярним мікроскопом з окуляр-мікрометром, штангенциркулем, інструментами для розтину м'якого тіла молюсків. Окремі завдання виконуються групами студентів, що дає змогу в межах часу проведення лабораторного заняття отримати дані, кількість яких відповідає вимогам для отримання статистично значущих результатів. Така робота сприяє отриманню досвіду роботи в команді, об'єднує студентів на тлі досягнення спільного результату та його оцінки.

Після вивчення морфо-фізіологічних особливостей та біології всіх класів типу Молюски студенти опрацьовують лабораторні заняття, які дозволяють оволодіти основами статистичної обробки результатів досліджень у малакології.

Як приклад наводимо фрагменти лабораторних занять, які відповідають темі статті.

Приклад 1. Тема лабораторного заняття: Мінливість черепашки наземних молюсків на прикладі виду *Brephulopsis cylindrica* (Menke, 1828).

Мета: 1. Вивчити особливості зовнішньої будови наземних молюсків. 2. На прикладі поширеного виду *Brephulopsis cylindrica* засвоїти методику математичної обробки даних варіювання розмірів черепашки в окремій локальній популяції. Скласти полігон розподілу ознаки.

Обладнання: лінійка, чашки Петрі, чотиризначні математичні таблиці, штангенциркуль.

Вибірка, що досліджується, зроблена в м. Миколаїв.

Хід роботи. 1. Виміряти висоту черепашки 50 особин виду *B. cylindrica* за допомогою штангенциркуля (від апікального краю до базального краю устя). Записати результати вимірювань. 2. Визначити оптимальну кількість класів для складання варіаційного ряду за допомогою формули Стерджеса: $K = 1 + 3,32 \lg n$ (K – кількість класів, n – об'єм вибіркової сукупності). 3. Визначити кількість рівних інтервалів: $i = (x_{\max} - x_{\min})/K$ (i – розмір класового інтервалу з точністю, з якою проводилося вимірювання, $x_{\max}$ – максимальна варіанта сукупності, $x_{\min}$ – мінімальна варіанта сукупності, $(x_{\max} - x_{\min})$ – розмах варіювання ознаки). 4. Скласти допоміжну таблицю розподілу частот по класах:

Класи (x_i)	Шифр частот	Частоти (p_i)
Сума		50

Для підрахунку результатів вимірювань використовують шифр частот. Графа «Частоти (p_i)» виражає залежність між окремою варіантою і частотою їх зустрічальності в цій сукупності, тобто закономірність варіювання розглянутої ознаки (висота черепашки). 5. Скласти графік – полігон розподілу висот черепашок у 50 особин виду. На осі абсцис вказують висоти раковини, на осі ординат – частоти варіант. 6. Порівняти розмах варіювання ознаки з літературними даними. 7. Визначити, використовуючи графік, закономірності варіювання ознаки. 8. Зробити висновки.

Приклад 2. Тема лабораторного заняття: Оцінка характеру варіювання ознак черепашки за допомогою коефіцієнту варіації ознаки.

Мета. Навчитися визначати форму та вимірювати морфологічні показники черепашки червононогих молюсків за загальноприйнятими методиками. Навчитися проводити оцінку характеру варіювання ознак за допомогою коефіцієнту варіації ознаки.

Обладнання та матеріали. Черепашки червононогих молюсків різних видів з різними типами черепашок. Черепашки молюсків одного виду із двох локальних популяцій. Таблиці, малюнки, штангенциркуль, бінокулярний мікроскоп МБС 10, прості олівці.

Хід роботи. Для роботи використовують дві групи молюсків одного виду, що представляють різні популяції. Показники черепашок для кожної окремої популяції вимірює окрема група студентів. Отримані дані об'єднуються для проведення визначення показника варіації (висоти черепашки).

1. Розмістити черепашку одного із видів за існуючими правилами (устям до себе). За допомогою таблиці визначити тип черепашки, виконати малюнок, позначити тип черепашки. 2. За допомогою штангенциркуля виміряти висоту черепашки

(ВЧ), ширину черепашки (ШЧ), висоту устя (ВУ), ширину устя (ШУ) (30 особин із кожної популяції). Записати показники (рис. 1). 3. За допомогою бінокулярного мікроскопа знайти на апексі початок першого оберту черепашки, опустити умовну середню лінію (збігається з центральною лінією стовпчика), відмітити її за допомогою олівця на поверхні черепашки. Підрахувати кількість повних і неповних обертів. Зафіксувати показники.

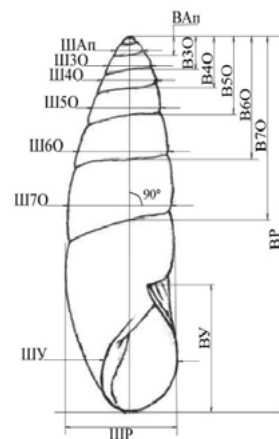

Рис. 1. Показники черепашки та правила їх вимірювання

4. Для всіх виміряних черепашок у межах кожної популяції знайти коефіцієнт варіації (CV) за її висотою, для чого виконати такі розрахунки:

а) знайти середню арифметичну висоти черепашки;

б) знайти середнє квадратичне відхилення;

в) знайти відносний показник варіації ознаки;

Зафіксувати отримані результати.

5. Зробити висновки щодо характеру варіювання ознаки у двох груп молюсків, що порівнюються за висотою черепашки. Виявити, у якій із популяцій ознака варіює значніше, зробити припущення щодо причин таких відмінностей між популяціями.

Приклад 3. Тема лабораторного заняття: Обробка даних фенетичної структури популяцій наземних молюсків.

Мета. Засвоєння методики дослідження фенетичної структури популяцій молюсків за характером смугастості черепашки.

Обладнання та матеріали. Матеріалом для цієї роботи стали 60 особин виду наземних молюсків *Helix albescens* Rossmässler, 1839, які були зібрані у межах популяцій з м. Первомайськ, м. Миколаїв, с. Парутино, с. Рибаківка, по 15 особин із кожної популяції. Були використані черепашки дорослих особин молюсків означеного виду.

Характер смугастості черепашки фіксувався загальноприйнятим способом з урахуванням кількості смуг, їхнього злиття, відсутності окремих смуг, враховуючи максимальну кількість смуг, яка дорівнює 5.

Отримані результати заносилися у таблицю.

Смуги нумеруються відповідно до порядку розташування на останньому оберті від шва до пупка. У разі злиття смуг їх беруть у дужки, наприклад (23), що означає злиття другої та третьої смуги. У разі відсутності їх позначають нулем – 0.

Фенетична різноманітність популяцій є важливою складовою частиною біорізноманітності. Показник внутрішньопопуляційної різноманітності (μ) оцінює ступінь фенетичної різноманітності популяції, а частка рідкісних морф (h) – структуру цієї різноманітності. Показники та їх похибки (S_μ , S_h) вираховують за формулами, де $p_1, p_2 \dots p_m$ – частоти морф у вибірці; m – загальна кількість морф; N – кількість особин (раковин) у вибірці.

Значення μ коливається від 1 (коли популяція або вибірка мономорфна, тобто містить лише особин з однаковим фенотипом) до 0 (якщо усі морфи трапляються з однаковою частотою). В останньому випадку частка рідкісних морф мінімальна ($h = 0$), оскільки жодна з морф не є рідкісною.

Для порівняння фенетичної структури різних популяцій використовують показник подібності популяцій: $r = \sqrt{p_1 q_1} + \sqrt{p_2 q_2} + \dots + \sqrt{p_m q_m}$; де $p_1, p_2 \dots p_m$ – частоти морф у першій популяції (вибірці); $q_1, q_2 \dots q_m$ – частоти відповідних морф у другій популяції (вибірці).

Значення показника коливаються від $r = 0$, коли порівнювані вибірки не мають жодної спільної морфи, до $r = 1$, коли вибірки є ідентичними за частотами морф. Слід відзначити, що на практиці навіть дві вибірки з однієї популяції або порівняно невеликої колонії ніколи не бувають повністю ідентичними, отже, r може лише наблизитися до 1.

Хід роботи. 1. За допомогою калькулятора підрахувати частоти основних фенотипів кожної популяції. 2. За допомогою калькулятора підрахувати індекси різноманітності для кожної популяції. 3. Занести отримані дані в таблицю. 4. Прокоментувати отримані результати.

5. Порівняти фенетичну структуру двох будь-яких досліджених популяцій, використовуючи показник подібності популяцій r . 6. Прокоментуйте отримані результати.

У всіх випадках пропонуються формули та варіанти таблиць для заповнення.

Висновки і пропозиції. Отриманий досвід свідчить про те, що підходи, які використовуються під час організації лабораторних занять із малакології, надихають студентів на вибір тем дипломних робіт, пов'язаних з цією дисципліною. За результатами досліджень підготовлено 12 магістерських робіт за спеціальністю 091 Біологія, опубліковано статті, у тому числі фахові [5, с. 67], та тези сумісно із студентами. Володіння методами статистичної обробки даних біологічних досліджень є невід'ємною складовою частиною у підготовці біологів, здатних до науково-дослідної роботи.

Список використаної літератури:

1. Наказ про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 091 «Біологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти від 21.11.2019 р. №1457 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-091-B.pdf>
2. Шибанін В.С., Мельник С.І., Крамаренко С.С., Ганганов В.М. Аналіз структури популяцій. Миколаїв: МДАУ. 2008. 240 с.
3. Лакин Г.Ф. Биометрия. М.: Высш. шк., 1980. 293 с.
4. Яблоков А.В. Юсуфов А.Г. Эволюционное учение (Дарвинизм): Учеб. для биол. спец. вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1989. 335 с.
5. Вичалковська Н.В., Кірсанов Д.А. Особливості структури та пігментації раковини молюсків *Sepaea vindobonensis* Ferussac, 1821 з чотирьох локальних популяцій Північного Причорномор'я. *Вісник проблем біології і медицини*. Вип. 4, том 2 (140) Полтава, 2017. С. 67–71.

Vichalkovska N. The use of mathematical methods in laboratory classes in malacology

The article discusses approaches that allow students to learn the methods of statistical processing of data obtained during scientific research on the basis of «Malacology» discipline. This approach meets the requirements of the educational and professional program of specialty 091 Biology. The procedure for performing laboratory classes involves a gradual complication of the tasks set for students. Initially, they invited to conduct an initial analysis of the data and its interpretation using generally accepted terminology. It proposed to create histograms, determine the average indicators of the features, limits of indicators of features, etc. Then it proposed to use formulas mainly of parameters statistics and the ability to analyze the results.

During the study of malacology, the student realizes the complexity of the process of obtaining information about the peculiarities of morphology, physiology, variability of wildlife individuals, in particular representatives of the Molluscs type. They are beginning to understand approaches to obtain, for example, the data needed to identify species. The concept of "species feature" acquires updated meaning.

During laboratory classes, students use the necessary equipment to measure the indicators of the shell and elements of the copulative apparatus. Master practical skills of working with a binocular microscope with a micrometer, tools for study of the soft body. Tasks are performed by groups of students, which allows obtain data within the time of laboratory training, the number of which meets the requirements for obtaining statistically significant results. Such work contributes to gaining experience in the team, unites students in achieving a common result.

It is important that objects (shells or fixed individuals with a soft body), are collected and fixed personally by students during the field practice in zoology. Before study of malacology, students have the experience of collecting, fixing, transporting material in the field, which is also an important component of the biologist's research work.

Key words: malacology, zoology, research work of students, statistics.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.15>

В. Б. Вишківська

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Г. А. Бевзо

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін
Українсько-американського університету Конкордія

Ю. А. Запольська

аспірант кафедри освіти дорослих,
викладач кафедри іноземних мов
факультету природничо-географічної освіти та екології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

О. В. Шикиринська

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

О. О. Малінка

старший викладач кафедри методики навчання іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу перспектив застосування електронного навчання в системі педагогічної освіти; уточнено поняття «електронне навчання». Під електронним навчанням розуміється організація освітньої діяльності із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), таких як: комп'ютерні технології навчання, інтерактивні мультимедіа, навчання на основі веб-технологій, онлайн-навчання тощо. Наведено огляд теоретичних засад і практичних засобів реалізації електронного навчання в контексті стратегічних пріоритетів модернізації освіти, пов'язаних із забезпеченням її доступності та безперервності. На основі аналізу інституціональних підстав впровадження електронного навчання і дистанційних освітніх технологій обґрунтовані достатні умови його ефективної реалізації.

Доведено, що електронне навчання дає можливість реалізувати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до когнітивних особливостей суб'єкта навчання, його знань і рівня підготовки, наявності часу для навчання, матеріальних можливостей. А також може сприяти підвищенню якості освітнього процесу в умовах домінування кліпової культури, оскільки його впровадження супроводжується підвищенням якості навчальних курсів і програм з орієнтацією на особливості кліпового мислення і кліпової свідомості, що дає змогу сформувати новий стиль інтелектуальної роботи, який включає в себе усвідомлення багатозначності різних поглядів і альтернативності прийнятих рішень. Обґрунтовується думка про те, що на сучасному етапі розвитку освіти утверджується інноваційна технологія навчання, спрямована на професіоналізацію та підвищення мобільності учасників освітнього процесу, а ІКТ можуть розглядатися як технологічна основа фундаменталізації освіти, яка сприяє оновленню форм, засобів, технологій та методів викладання дисциплін.

Ключові слова: освітній процес, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), електронне навчання, дистанційне навчання, ефективність навчання, кліпова культура, кліпове мислення.

Постановка проблеми. Нові умови освітнього процесу потребують розроблення нових та істотної модернізації існуючих методів навчання, проєктування інноваційних педагогічних технологій. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, інтегрованих у процес навчання, продовжує актуалізуватися ідея відкритої освіти. Така форма освітнього процесу залучає учня до відкритої

інформаційної системи, знімає просторово-часове обмеження в роботі з різними джерелами інформації, передбачає використання нових засобів телекомунікацій і дає змогу молодій людині нової соціальної формації повніше реалізувати свої потенційні можливості. Завдяки таким можливостям зростають масштаби застосування електронного навчання, на яке орієнтуються сучасні освітні системи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Термін «електронне навчання» (ЕН) (англ. E-Learning, скорочення від англ. Electronic Learning) не є новим у професійному середовищі. Здебільшого його розуміють як навчання, побудоване з використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій. Саме таке трактування зафіксовано у визначенні ЮНЕСКО: «E-Learning – навчання за допомогою Інтернету і мультимедіа» [1, с. 238–257].

Нині єдиного тлумачення цього поняття не існує. При цьому наголошується, що поняття «е-навчання» часто вживається як синонім понять: «дистанційне навчання», «навчання із застосуванням комп'ютерів», «мережеве навчання», «віртуальне навчання», «мультимедійне навчання», «мобільне навчання». Тому вкрай важливо чітко розуміти, що мається на увазі, коли говорять про електронне навчання.

Досить змістовним, на нашу думку, є тлумачення сутності електронного навчання А.Ф. Манако та Е.М. Синицею, які обґрунтовують, що досліджуваний феномен включає в себе всі види освітніх технологій з використанням електронних засобів навчання, зокрема: мультимедіа-навчання; технології розвитку і навчання (англ. – TEL); розміщені на комп'ютері інструкції (англ. CBI), навчальний контент (англ. CBT); комп'ютерно (автоматично) згенеровані інструкції або консультації (англ. CAI); інтернет-навчання (англ. IBT); веб-навчання (англ. WBT); онлайн-освіту, віртуальну освіту через віртуальні середовища навчання (англ. VLE) (віртуальні середовища також називають платформами навчання); мобільне навчання (англ. m-learning) та цифрові освітні проекти [2, с. 392–414].

Останнім часом набув поширення термін «Електронне навчання 2.0» (англ. «E-Learning 2.0»), який відображає тенденції у сфері організації ЕН, що пов'язані із застосуванням технологій Веб 2.0, і передбачає використання у процесі навчання таких засобів Веб 2.0, як блоги, вікі, підкасти, соціальні мережі тощо.

Водночас Б. Донохью стверджує, що ринок ідей, пов'язаних із застосуванням нових технологій, породив плутанину в термінології [8, р. 20–32]. Багато авторів, що описують використання електронних технологій у навчальному процесі, не мають чіткості у визначенні ролі і функцій таких технологій і підкреслюють той факт, що електронне навчання ще не досить вивчене як галузь знання і науки. Так, наприклад, у деяких визначеннях загострюється увага на інтерактивності комунікації в режимі онлайн, тоді як у інших висувається на перший план доступ до великих і віддалених сховищ даних [3, р. 20–32].

Як спосіб викладання і навчання на базі освітньої прикладної моделі або її частини, що заснований на використанні електронних засобів та

пристроїв як інструменту для поліпшення доступу до навчання, визначає електронне навчання Alastair Creelman [4].

Мета статті – узагальнення існуючих підходів до тлумачення змісту категорії «електронне навчання», обґрунтування його ролі у сучасній освітній системі в умовах домінування кліпової культури.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізація проблеми електронного навчання потребує конкретизації сутності понять «електронне навчання» і «дистанційне навчання». Вчені і практики у галузі освіти, як правило, використовують ці терміни як взаємозамінні, визначаючи e-Learning як нове покоління дистанційної освіти (Т.В. Якушенко, В.А. Дрейвс, А.В. Хуторський, С. Арафех). Наприклад, С. Твіггі зазначає, що «дистанційне навчання», «дистанційна освіта», «розподілене навчання» і «навчання в режимі онлайн» є синонімічними поняттями. А.В. Батес підкреслює, що «дистанційне навчання може існувати без навчання в режимі онлайн, а онлайн-навчання – не обов'язково дистанційне навчання» [5, с. 67–70].

На наш погляд, дистанційне навчання й електронне навчання (e-Learning) мають багато спільного, але все-таки це не синонімічні категорії. Дистанційне навчання існує вже не одне десятиліття, тоді як електронне навчання є відносно новим явищем, пов'язаним із розвитком Інтернету. Водночас електронне навчання не обов'язково передбачає дистанційне навчання, оскільки відстань не є визначальною характеристикою електронного навчання.

Ми розділяємо підхід до розуміння сутності електронного навчання, орієнтований за своїм змістом на налагодження належної комунікації та взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу з метою конструктивного накопичення знань за допомогою діалогу і дискусії між студентами і викладачем.

На наш погляд, найбільш оптимальним є змішане (комбіноване) навчання, за умов якого частина заняття проводиться аудиторно із застосуванням цифрових технологій (електронне навчання), а частина – на відстані (дистанційне навчання).

У цьому контексті вважаємо, що основна мета застосування дистанційних технологій навчання полягає у формуванні в учнів системоутворюючого вміння вчитися, вміння самостійно «добувати» нове знання, у розвитку мислення, яке дозволить гнучко сприймати нову інформацію й аналізувати її. Дистанційні технології навчання як невід'ємна частина технологій медіаосвіти повинні сприяти підвищенню якості сприйняття учнями узагальненого людського досвіду: комплексне використання преси, телебачення і радіомовлення, реклами, кінематографа, нових інформаційно-комунікаційних технологій має забезпечити підготовку професійно компетентного і мобільного фахівця [6, с. 66–80].

Яку ж роль в епоху цифрових технологій в умовах електронного навчання відведено педагогу? Чи так само важливою залишається його роль у системі суб'єкт-суб'єктних взаємин в освітньому процесі? Актуальною у цьому контексті є і «криза інституту лекцій», яку можна пов'язати зі сформованою у студентів «кліповою свідомістю»: молодь хоче отримати в одному абзаці все найважливіше, без малозначущих деталей.

В. Кузнецов зауважує, що одна із основних установок фрагментарної кліпової культури – «спостереження замість міркування». Через те, що людина не має можливості осмислити інформаційний простір, вона фіксує миттєві події, при цьому не обтяжуючи себе питаннями про їхню сутність і сенс [7]. Як результат, відбуваються фундаментальні зміни в характері сприйняття інформації: у школярів (студентів) падає інтерес до навчання, пошуку і формування логічних зв'язків, відпадає необхідність самоаналізу. Більшість виявляються непристосованими до серйозної пізнавальної діяльності, оскільки акцентують увагу тільки на зовнішніх поверхневих ознаках, мають знижений рівень критичного аналізу. До того ж у кліпових формах когнітивної сфери відображення властивостей об'єктів відбувається без зв'язків між ними. Тому воно характеризується як фрагментарне, поверхове. Під впливом кліпової свідомості знижується інтерес до навчання, рівень самокритичності, з'являється поверховість в оцінці подій, що відбуваються. Крім того, у представників кліпової свідомості ослаблене почуття співпереживання і рефлексії.

Одночасно з негативними характеристиками відзначаються і позитивні особливості кліпових форм, їх перспективність для сприйняття і обробки великих обсягів сучасного інформаційного потоку. Наприклад, представники масмедіа розцінюють їх як еволюцію в мисленні, відзначаючи високу значущість образності й інтуїтивності, швидкості переключення під час сприйняття інформації [8, с. 110–112].

Деякі дослідники вважають, що кліпове мислення стимулює оновлення педагогічної практики, «формує мислення, що дозволяє успішно жити і пристосовуватися до екстремальних ситуацій, вимагає від людини не тільки швидкості обробки великого масиву розрізної інформації, а й оперативного прийняття рішень» [9, с. 7].

Беручи до уваги той факт, що нове покоління вимагає подачі інформації у стислій, «кліповій» формі (презентації занять, стислі конспекти, опорні схеми тощо), зауважимо, що важливим для організації сучасного освітнього процесу є питання про способи організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. У цьому контексті важливо згадати про концепцію конструктивізму, яка описує процес конструювання нових знань на основі наявного досвіду [10, с. 91–109]. Конструктивістський підхід

в електронному навчанні передбачає залучення студентів до активної і (або) інтерактивної діяльності, що сприяє налагодженню співробітництва між усіма учасниками освітнього процесу. Виконуючи конструктивні завдання в межах електронного навчання, студенти самостійно контролюють власний процес навчання, зазвичай у форматі так званих керованих (викладачем або за допомогою підказок на екрані) відкриттів, у результаті яких студент приймає рішення сам. Педагоги, котрі впроваджують у практику викладання прийоми конструктивізму, активно використовують приклади з життя і дають студентам можливість відрефлексувати свою роботу [11, с. 3–18].

Висновки. Під впливом інформаційних технологій змінюється рівень вимог споживачів освітніх продуктів, включаючи учнів, студентів, вчителів та викладачів, роботодавців. Зміна потреб диктує необхідність постійного вдосконалення способів, прийомів і методів навчання для успішної роботи на ринку освітніх послуг. Тому розвиток електронного навчання є необхідним доповненням очної форми навчання для підвищення якості та ефективності навчання, розширення доступу до знань з урахуванням можливості побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

У перспективах подальших досліджень – висвітлення теоретичних засад функціонального підходу до застосування електронних ресурсів навчального призначення у закладах загальної середньої і вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Trenholm S. Long-Term Experiences in Mathematics E-Learning in Europe and the USA / Sven Trenholm, Angel A. Juan, Jorge Simosa, Amilcar Oliveira, Teresa Oliveira. *Teaching Mathematics Online: Emergent Technologies and Methodologies*. USA: Information Science Reference, 2012. P. 238–257.
2. Манак А.Ф., Сеница Е.М. КТ в обучении: взгляд сквозь призму трансформаций. *Международный журнал «Образовательные технологии и общество»*. 2012. Том 15. № 3. С. 392–414. URL: http://ifets.ieee.org/russian/periodical/V_153_2012EE.html.
3. Donhue B., Howe-Steiger L. Faculty and administrators collaborating for e-learning courseware. *EDUCAUSE Quarterly*. 2005. № 28 (1). Н. 20–32].
4. Creelman Alastair What is e-Learning? *Alastair Creelman*. URL: <http://acreelman.blogspot.se/2012/04/what-is-elearning.html> 15.
5. Bates A.W. Distance education in a knowledge-based society. *A keynote address in the ICDE Conference on The Metamorphosis of Distance Education in the Third Millennium*. Toluca, Mexico, 2007. P. 67–70.
6. Тархов С.В. Медиакомпетентность и электронное обучение: проблемы, задачи и пути

- решения. *Медиаобразование*. 2016. № 4. С. 66–80.
7. Кузнецов В.Г., Кузнецова И.Д., Миронов В.В., Момджян К.Х. *Философия: Учебник*. М.: ИНФРА-М, 2004. 519 с.
  8. Азаренок Н.В. Клиповое сознание и его влияние на психологию человека в современном мире. *Материалы Всероссийской юбилейной научной конференции, посвященной 120-летию со дня рождения С.Л. Рубинштейна*. В 6 т. Т. 5. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. С. 110–112.
  9. Ривкин Е.Ю. Клиповое мышление как стимул педагогической практики. *Психолог в школе*. 2015. № 1 (13) январь. С. 3–9.
  10. Koohang A., Riley L., Smith T., Schreurs J. (2009) E-Learning and Constructivism: from Theory to Application. *Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects*. No 5. P. 91–109.
  11. Mödritscher F. (2006) E-Learning Theories in Practice: A Comparison of Three Methods. *Journal of Universal Science and Technology of Learning*. Vol. 28. P. 3–18.

Vyshkivska V., Bevzo G., Zapolska Y., Shykyrynska O., Malinka O. Prospects of functioning e-learning in the conditions of information society development

The article is devoted to the prospects analysis of applying the e-learning in the system of pedagogical education; the concept of «e-learning» is clarified. Electronic learning means the organization of educational activities with using information and communication technologies (ICT), such as computer-based learning technologies, interactive multimedia, web-based learning, online learning and others. It is presented an overview of the theoretical foundations and practical means of implementing e-learning in the context of strategic priorities for the modernization of education, which are related to providing its accessibility and continuity. Based on the analysis of the institutional grounds for the implementation of e-learning and distance learning technologies, sufficient conditions for its effective implementation are justified.

E-learning is proved to make it possible to realize an individual educational trajectory in accordance with the cognitive characteristics of the subject, his / her knowledge and level of training, the availability of time for learning, material opportunities. And also it can improve the quality of the educational process in the conditions of dominating the clip culture, as its implementation is accompanied by means of improving the quality of training courses and programs with a focus on clip thinking and clip consciousness. It allows to form a new style of intellectual work, which includes awareness of different points of view and alternative decisions. It is substantiated an opinion that at the modern stage of education development an innovative learning technology is being established, aimed at professionalization and increasing the mobility of participants in the educational process, and ICT can be considered as a technological basis for fundamentalization of education.

Key words: *educational process освітній процес, information and communication technologies (ICT), e-learning, distance learning, learning efficiency, clip culture, clip thinking.*

UDC 378.147.091.39:811.111'276.6:61:[004.9+004.77]
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.16>

G. K. Volkova

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Zaporizhzhia State Medical University

G. O. Wieler

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Zaporizhzhia State Medical University

SMART-TECHNOLOGY IN THE ASYNCHRONIC SYSTEM OF TEACHING ENGLISH TO SMART MEDICAL STUDENTS

The article is devoted to the problem of reconsidering approaches to the implementation of existing information technologies, analysis and evaluation of their use in the educational process in order to improve students' cognitive abilities, development of independence, self-affirmation of young people in acquiring and developing professional competencies in the 21st century. The article presents the purpose, objectives and content of Smart education in the Smart-society system, analyzes the features of organization of the educational process using SMART-technologies in foreign language classes in higher medical educational institutions. Nowadays, Smart-learning draws on and highly depends on the use of cloud technologies as well as a wide range of available modern programme applications and other additional options of virtual communication. Such efficient facilities enable young people to get proper education, realize their creative and intellectual potential within the framework of intermediated contact with a teacher and without a fixed place of training.

Witnessing an onward and continual transfer from e-learning to Smart-learning the authors present their own experience in asynchronous learning process, as well as give recommendations for ensuring the practical focus and effectiveness of the educational process, increased motivation and engagement of young people in the learning process, implementation of various forms and types of educational activities in the English language for professional purposes classes with senior medical students. Introduction of innovative approaches, technologies and methods of work with foreign language material while its acquisition as well as developing engagingly original exercises are sure to enhance foreign language skills acquisition in this new paradigm of learning, which will definitely lead to formation of an efficient specialist who complies with the challenges of this new SMART époque. Smart students, in their turn, are sure to get satisfaction with their professional growth as well as comprehension of their readiness to work in the modern world of professional communication.

Key words: SMART-students, SMART-learning, asynchronous teaching, senior medical students, foreign languages acquisition, advanced level, professional competences.

Problem statement. Nowadays the development of mankind is taking place at the background of changes in attitudes to technologies which characterizes a certain level of society development. Educational technologies that serve outdated technological systems and industrial society are based on the so-called academic system of education, meeting the requirements of the labor market, in which knowledge is communicated in the classroom, and the teacher simultaneously performs the functions of communicating knowledge as well as of control and assessment of students' academic achievement. Present day society requires higher education to comply with informatization progress. Educators are facing the task of creative reconsideration of approaches to implementation of existing information technologies, analysis and evaluation of their use in the educational process in order to increase students' cognitive abilities and the formation of independence and self-affirmation of young people in acquiring and developing professional competencies. At present,

the traditional academic system of educational services cannot fully meet the requirements of modern students. The answer was the so-called Smart education in the Smart-society system.

Overview of recent research and publications.

Active foreign language acquisition is a mandatory factor in the formation of a specialist these days. The works of N.F. Borisko, G.A. Kitaygorodskaya, S.Yu. Nikolaeva are devoted to the education of a professional in the process of learning a foreign language. Despite the existing achievements in solving the problem of developing abilities in intercultural communication, the issue of foreign language training of future medical professionals is not fully covered [1, p. 16].

Much research has been done by both domestic and foreign scientists and teachers who have analyzed the pedagogical potential of new information technologies in the educational process. Thus, in particular, the problem of using SMART-technologies in foreign language teaching has been studied by

B.A. Abdrakhmanova, T.M. Gerasimchuk, I.O. Gogol, G.O. Ivanenko, O.B. Kosovska, O.O. Osova, S.P. Yakubov, J. Park, P. Rizebos and others.

Researchers note that the use of SMART-technologies in foreign language classes allows the teacher to achieve positive results: increase the amount of speaking material for both general and professional purposes, which significantly increases the quality and efficiency of the foreign language course; to intensify the cognitive activity of students; to develop creative abilities and logical thinking of students; create conditions for individual research work; realize the possibility of processing a large amount of information. What is more, these researchers note that SMART-technologies provide a practical focus and effectiveness of the learning process; increased motivation of young people to the learning process; contribute to the implementation of various forms and types of educational activities.

We are now witnessing an active transition from e-learning to Smart-learning. The abbreviation "Smart", which was widely used by P. Drucker, while analyzing the structure of management in 1954, includes the following elements: specific, measurable, attainable, relevant, time-bound. However, as noted by L.N. Alekseeva [2], a perfect linguistic translation of this term still does not exist.

The purpose of the article. The abbreviation SMART carries a double meaning: in addition to the literal translation from English, a very interesting interpretation of the name is offered: Self-directed, Motivated, Adaptive, Resource-enriched, Technology-embedded. Today we quite consciously use the terms: Smart-TV, Smart-Home, Smart-Phone. Smart technologies are a way to develop mobility in education, professional employment, social communication.

What is more, many people of all ages work and study remotely, overtime. Such conditions of social interaction will become commonplace. In addition, for the past two years, all higher educational institutions in Ukraine had to work remotely in the pandemic situation. It is worth mentioning that Smart-education is based on the use of cloud technologies, available types of modern software components and other opportunities for virtual communication. It is these conditions that give young people the opportunity to get a decent education, to realize their creative and intellectual potential within the framework of indirect contact with the teacher, without being tied to the main place of study. Smart learning differs from traditional educational technologies in mobility, globalization, the ability to constantly develop and improve together with external sources. Introduction of Smart-technologies to higher education gives an opportunity to improve the system of distance learning, to organize high-quality and effective creative independent work of young people, to accustom them to persistent development of professionally

significant skills and acquisition of appropriate competencies on the basis of general study of important components. The abbreviation SMART carries a double meaning: in addition to the literal translation from English, a very interesting interpretation of the name is offered: Self-directed, Motivated, Adaptive, Resource-enriched, Technology-embedded. Today we quite consciously use the terms: Smart-TV, Smart-Home, Smart-Phone. Smart technologies are a way to develop mobility in education, professional employment, social communication.

From the point of view of typology of methodological classification of educational process academics recognize synchronous and asynchronous training. In synchronous learning, both students and a teacher are in the same place of study at the same time. This type of training is called direct. Participants in the learning process should not be separated by time, but they can be separated by space. This type of training includes classroom sessions and webinars, video conferences, etc., in which there is a direct full or partial connection between the participants of the educational interaction. During asynchronous learning, the teacher and the student are separated by time and distance. The student performs the task in the absence of the teacher on his own schedule outside the classroom in order to demonstrate the performed assignment some time later and then get the teacher's assessment. At the last stage of the assignment preparation, the two opposite sides may not meet at all, however the student receives a grade along with the analysis. As experience shows, a persistent student is not always satisfied with a written feedback. They seek direct communication with the teacher about the nuances of learning.

The purpose of the article is to share the experience of creating Smart teaching materials in English for Smart senior students and using them in the system of asynchronous learning at the Medical University.

We set ourselves the task of considering the meaning and functions of an elective foreign language course in medical schools and substantiating the basic ground of its organization.

Presentation of the main material. English is recognized as an important tool of international communication in academic and professional life, the only way to access knowledge, a condition for effective integration of young people into the world community. Graduates from Ukrainian universities must have such a level of English that will allow them to fully and adequately participate in the educational process and professional life at both national and international levels (they must have at least B2 level of English) [3]. Foreign language education is an important tool that shapes consciousness of an individual and their ability to be socially mobile in the world. It contributes to the dialogue of cultures in a globalized world when dealing with different challenges.

During the last decade, by order of the Rector of Zaporizhzhia State Medical University, the Department of Foreign Languages conducts special training in English for future scientists, teachers and leading specialists in the field of medicine. The best students of the medical faculties of the university during the last two years of study take an advanced curriculum in English, which is the course called "English for Professional Purposes: Advanced Level". This category of university students is called talented youth, "smarts". It is these young men and women who are the reserve of scientific and pedagogical staff of the Ukrainian higher medical school.

During the two final academic years, students take an Intermediate English course (5th year) and an advanced Medical English course (6th year).

Groups are streamed at every year of studies according to the students' specialization: Medicine and Pediatrics. As a rule, 20-25 students are selected at each year of studies, who make two academic groups. The distribution of students into groups is based on the results of the Placement Test. The course of study comprises a total of 160 hours and is conducted in accordance with the curriculum of the discipline "Foreign language for professional purposes: advanced level". It is created in accordance with the standard of higher education of the second (master's) level of knowledge 22 "Health" specialty 222 "Medicine", 228 "Pediatrics" educational program of master / specialist in medicine [4], which ensures basic requirements of foreign language teaching and organization of the educational process at the final stage in higher medical school.

Foreign language for professional purposes: advanced level as a discipline:

- extends the basics of medical terminology with the aim of providing the students with necessary skills at the license exam "Step 2" and the English language exam as the part of the state qualifying exam, as well as in educational process;

- is based on the study of lexical and grammar material by students in a foreign (English) language and integrates with the disciplines Therapy and Normal and Pathological Anatomy, Normal and Pathological Physiology, Surgery, Traumatology, Obstetrics and Gynecology, Ophthalmology, Otolaryngology, Infectious Diseases, Neuro and Medical Ethics.

Such groups are taught by highly skilled experienced teachers. Training in groups is carried out in accordance with the curriculum custom-designed by teachers for each group, taking into account the students' s level of English. Plans and schedules are annually adjusted and approved at a meeting of the Department of Foreign Languages in September. Classes usually begin in September. The final certification of language knowledge and speaking skills takes place in April.

The course includes practical classes (not less than 50% of the total number of classes), tutoring classes (not more than 10% of the total study time), and distance learning, which means students' mastery of the English language material, tailor-made for certain categories of students or the whole group.

Practical offline classes are based on:

- study of the basic professional terminology based on processing original medical texts in a foreign language;

- mastering the skills of reading, comprehension and two-way translation of the text;

- compilation of abstracts and summaries in a foreign (English) language;

- development of communication skills within the subject of the programme.

- During practical distance learning classes with foreign students it is recommended to:

- take notes of lexical and grammar material presented by the teacher;

- perform written assignments;

- make oral presentations on the suggested topic;

- perform a two-way translation;

- participate in discussions, role-play dialogues.

During the 6th year of studies, the final qualification certification comprises 2 stages. Students take tests to determine their level of English for general purposes as well as for professional medical use (English Placement Test) and (Occupational English Language Test for the Health Care Professionals). Speaking skills for professional purposes are assessed by a special commission during the defense of the course work done by students on the basis of original materials (professional articles) in their field of professional interest. Examination board members can objectively assess the students' written and oral language skills by checking their written papers as well as during professional discussions on the problems of modern medicine. The final lesson is held in the form of a conference on medical issues, where future professionals can share in English their professional knowledge obtained at university (based on their overview of medical articles printed in English), demonstrate their ability to respond to professional questions on modern approaches to scientific observations, research of pathological conditions of patients, discuss conditions and means of treatment of diseases, etc.

Based on the test results and the oral interview the assessment board which consists of the leading teachers of English and medical professionals determine each student's level of the English language proficiency and provides the document valid at the university for admission to graduate and postgraduate studies. The foreign language proficiency level is determined according to the global scale, created on the basis of the Common European Framework of Reference for Languages [7, p. 24].

The 5th year students undergo an intermediate certification of their speaking skills during an interview on the general English topics.

The elective English course should not only complement the core curriculum, but also improve students' reading, writing, listening and speaking skills within the scope of their medical occupation: case history, patient examination, communication with patients and colleagues on treatment procedures, appointments and recommendations.

During the course medical students realize that English is a key tool for international communication, and a high level of the English language proficiency allows medical professionals to fully and effectively participate in life in their native country and abroad.

Introduction of non-standard approaches, technologies, original tasks, methods of processing a foreign language material, is a favorable factor for the development of students' linguistic competencies. The new learning paradigm encourages modern students to be efficiently independent learners under motivational guidance of their teachers who motivate, organize, coordinate, advise and control the process and results of learning.

The "Professional English Course book" is designed for senior medical students in their 5th and 6th year of studies at a medical university who continue studying English to improve their second language skills or with the purpose of being admitted to graduate and postgraduate studies.

The need to create the Course book is determined by the present day situation, which the world is facing in the time of the COVID-19 pandemics. Future physicians must be aware of the dangers and must be prepared to address the issues of modern medicine together with physicians from other countries. The programme of the course, which is custom designed for the students of the category "Talented Youth" ensures development of professional general and special medical terminology and the development of professional communicative competencies of senior medical students. English language course book for senior students of the 5th and 6th year of studies of the specialty "Medicine" will allow students to develop and improve professional language skills.

The authors of the Course book implemented the latest achievements of domestic and overseas methodological science, took into account the recommendations of experts in preparation for international exams in English while creating the Course book. The purpose of the Course book is to improve receptive and reproductive language skills of students and further form and develop the skills of professional communicative competence. The texts and exercises of the Course book are aimed at expanding the professional potential English grammar and vocabulary of future medical professionals as well as bringing

their professional English communication skills to a higher level.

Structurally, the Course book consists of four sections:

- Module 1: Global Diseases.
- Module 2: World Medicine Takes the Challenge of Covid-1.
- Module 3: Systems and Organs of the Human Body Meeting the Challenge of Coronavirus Disease.
- Module 4: Medical English Development under the Influence of New Diseases.

Each of the sections contains such subdivisions: grammar review, vocabulary focus, reading, listening, translation, speaking (interactive communication, individual long turn), and writing.

The sections have almost the same structure: 1) grammar theory and practice. The examples in the textbook are based on general language vocabulary taught in high school and during a Basic English course at university. Necessary explanations with examples are given in tables and models; 2) practical tasks in the form of exercises, tests and quizzes for the formation of grammar skills, containing grammar material given in the theoretical section; 3) lexical material necessary for communication within the framework of the topic specified in the section, which is achieved by performing practical tasks; 4) authentic texts for reading, selected according to the topic of the section, which are available on the Internet (references to sources are provided after each text). The "Reading" section contains a variety of practical tasks created by the authors of the Course book, the purpose of which is to improve skimming and scanning reading skills; 5) audiovisual presentation in the form of several (2-3) short original English-language videos on the topic with authentically created exercises; 6) text materials for summary writing and translation; 7) communicative tasks to improve the skills of professional interactive communication and individual oral presentation in English; 8) practical tasks for the development of skills of professional business written communication, which are provided with theoretical background information on lexical, grammar and structure features of modern writing.

The Course book employs original English language materials that are available on the Internet, to which the authors have created a set of practical tasks.

Students perform the assignments from the Course book independently, outside the classroom, as well as under the teacher's guidance in the classroom. The teacher monitors independent work of students online. The teacher can choose the following types of supervision and control of the students' work: 1) assessing students' work submitted in the form of screenshots or word documents (performing practical tasks of the section: exercises, tests and quizzes); 2) interview on videos, text materials and use of English; 3) conducting computer testing on the topic.

The final control of receptive and reproductive English language skills (reading, listening, speaking and writing) is carried out during the final lesson offline or at online conferences by performing test tasks with the whole class feedback on the progress.

The duration of the course is determined by the number of sections and makes up 80 hours (20 hours per section) within one academic year, but the teacher can extend or reduce the time frame necessary to complete the work on the Course book, taking into account students' performance, language proficiency and study conditions.

Conclusion. The organization of the course "English for Professional Purposes: Advanced Level" at the Medical University shows that nowadays information technology should be considered as a necessary element of the educational process. Textbooks with up-to-date information materials, interactive exercises and communicative tasks based on Smart-technologies and approaches are a powerful learning tool in promotion the development of creative learning activities on both sides of the learning process. In turn, Smart students are getting ready to test their professional and social communication skills, while teachers meet the challenge of creating methodological smart complex in English for teaching smart students.

References:

- Іноземна мова за професійним спрямуванням (Спеціальність «Медицина»). URL: : <https://www.umsa.edu.ua/fakultets/stomat/kafedry/ukr-znavstva/resources/inozemna-mova-za-profesiyim-spryamuvanniam-specialnost-medicina> (дата звернення 11.07.2021).
- Алексеева, Л.Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента. *Учитель*. 2004, № 3. С. 78.
- Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 168 с.
- Програма вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням, Просунутий рівень» складена відповідно до Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» освітньої програми магістра/спеціаліста медицини/ авт.-уклад. Г.К. Волкова. Запоріжжя, 2020. 36 с.
- Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. Перекл. з англ. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
- Проект Концептуальних засад з розвитку електронної освіти в Україні URL: <http://www.mon.gov.ua/pr-viddil/1312/1381224620> (дата звернення 11.07.2021).
- Абдрахманова Б.А. Смарт-технологии в образовании. URL: www.zkoipk.kz/b2/369-conf.html (дата звернення 11.07.2021).
- Биков В.Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. *Личность в Едином образовательном пространстве* : сб. науч. статей I Международного образовательного форума (г. Запорожье, 5–7 мая 2010 г.) / под науч. ред. проф. К.Л. Крутий. Часть 2. Запорожье: ООО «ЛИПС» ЛТД, 2010. С. 234–243.
- Василенко А. Смарт-освіта як чинник інноваційного розвитку суспільства. *Smart-освіта: ресурси та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.) : тези доповідей. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 25–27.
- Герасимчук Т.М. Перспективи навчання іноземної мови з метою формування професійної компетентності студентів за допомогою інтернет-технологій. *Сучасна парадигма викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : тези доповідей Міжуніверситетського науково-практичного семінару. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. С. 40–44.
- Гоголь І.О. Модель змішаного навчання іноземної мови студентів немовних вузів. *Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов* : тези доповідей. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 23–26.
- Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. Перекл. з англ. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
- Іваненко Г.О. Використання інформаційно-комунікативних технологій в навчанні іноземній мові. *Smart-освіта: ресурси та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.) : тези доповідей. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 350 с. укр., рос. та англ. мовами. С. 61–63.
- Косовська О.Б. Використання інформативно-комунікативних технологій (інтерактивної дошки) на уроках німецької мови в школі. *Сучасні підходи до навчання іноземної мови: шляхи інтеграції школи та ВНЗ* : матеріали II Міжнародної конференції. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. С. 60–61.
- Методика застосування технології SMART Board у навчальному процесі : навчальний посібник / Г.Ф. Бонч-Бруевич, В.О. Абрамов, Т.І. Косенко. К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2007. 102 с.
- Осова О.О. Досвід використання технологій навчання іноземних мов студентів в умовах смарт-освіти. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 60. С. 53–63.

17. Пуховська Л.П. Вивчення іноземних мов у контексті формування загальноєвропейського освітнього простору. *Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців* : зб. наук. ст. К: КІТЕП, 2000. С. 32–38.
18. Smart-технології в Україні і світі URL: <http://molodi.in.ua/smart-tehnolohiji> (дата звернення 07.09.2021).
19. Терпиловська В.М. Особливості іншомовної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів. НМУ ім. О.О. Богомольця : *наук.-практ. конф.* К., 2012. С. 151–155.
20. Тихомиров В.П. Тихомиров Н.В. Smart-education: новий похід к розвитку образования. URL: <http://www.elearningpro.ru/forum/topics/smart-education> (дата звернення 02.09.2021).
21. У професію – з англійською / Г.К. Волкова. URL: http://zsmu.edu.ua/allnews_uk_170.html (дата звернення 08.08.2021).
22. Якубов С., Якінін Я. Технології SMART та навчальні матеріали. *Hi-Tech у школі*. 2011. № 3-4. С. 8–11.
23. Jae Hyeong Park, Jeon Won Choi, Young Jun Lee. Analysis of Instruction Models in Smart Education. URL : [https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED562364.pdf](https://www.google.com/search?q=smart+in+education&oq=smart+in+education&aqs=chrome..69i57j0i512j0i22i3018.16194j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8) (дата звернення 11.07.2021).
24. Shandyrova G.A. Smart Technologies in Education: International and Kazakhstani Experience. URL : <https://zkoipk.kz/ru/2016smart1/2696-conf.html> (дата звернення 15.07.2021).
25. SMART Sync 2010. Новые функции – SMART Technologies. URL: <http://downloads.smarttech.com/media/sitecore/ru/support/product/smartsync/smartsync2010win/other/newfeatureessync2010win14apr10.pdf> (дата звернення 15.08.2021).
26. Palanivel Kuppusamy. Emerging Technologies to Smart Education. URL: https://www.researchgate.net/publication/340261450_Emerging_Technologies_to_Smart_Education (дата звернення 20.08.2021).
27. Zhi-Ting Zhu, Ming-Hua Yu. Peter Riezebos. A Research Framework of Smart Education. URL: <https://slejournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40561-016-0026-2> <https://rdcu.be/cxDUI> (дата звернення 04.09.2021).

Волкова Г., Вілер Г. Смарт-технології в асинхронному навчанні англійської мови smart студентів-медиків

Статтю присвячено проблемі переосмислення підходів до реалізації існуючих інформаційних технологій, аналізу і оцінки можливостей їхнього використання в навчальному процесі з метою підвищення когнітивних здібностей студентів, розвитку самостійності, самоствердження молоді під час набуття та розвитку професійних компетентностей. Перед освітянами постає завдання творчого переосмислення підходів до реалізації існуючих інформаційних технологій, аналізу й оцінки можливостей їхнього використання в навчальному процесі з метою підвищення когнітивних здібностей студентів та становлення самостійності та самоствердження молоді під час набуття та розвитку професійних компетентностей.

У статті розкрито мету, завдання та зміст розумної (Smart) освіти у системі Smart-суспільства, проаналізовано особливості організації навчального процесу з використанням SMART-технологій на заняттях з іноземної мови у вищих медичних навчальних закладах. Авторами представлено власний досвід роботи в умовах асинхронного навчання, а також подано рекомендації щодо забезпечення практичної спрямованості та результативності навчального процесу; підвищеної мотивації молодих людей до процесу навчання; втілення різноманітних форм і видів навчальної діяльності на заняттях з англійської мови професійного спрямування зі студентами-медиками старших курсів. Організація курсу «Англійська мова професійного спрямування: просунутий рівень» у медичному університеті свідчить про те, що інформаційні технології у нашому сьогоденні повинні розглядатися як необхідний елемент навчального процесу. Навчальні посібники, складені на основі сучасних інформаційних матеріалів та укомплектовані інтерактивними вправами і комунікативними завданнями з урахуванням Smart-технологій і підходів, є потужним засобом навчання і сприяють розвитку творчої навчальної активності обох сторін навчального процесу. У свою чергу Smart-студенти отримують разом із задоволенням від власних досягнень у медичній англійській усвідомлення своєї професійної готовності до випробувань у всесвітньому просторі професійного і соціального спілкування.

Ключові слова: SMART-технології, SMART-студенти медичних вишів, розумна освіта, англійська мова за професійним спрямуванням, навчальний процес, професійні компетентності, просунутий рівень.

УДК 378:001.895

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.17>

І. А. Волощук

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
Криворізького державного педагогічного університету

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті на основі аналізу науково-методичної літератури розкрито особливості підготовки майбутніх фахівців із використанням інноваційних технологій під час навчання у педагогічному закладі вищої освіти. Розглянуто сутність поняття «інноваційний розвиток вищої освіти», принципи педагогічної інноватики та переваги впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес підготовки майбутніх учителів.

У дослідженні окреслено складники інноваційної діяльності майбутнього вчителя, такі як: мотиваційний компонент; організація та впровадження інноваційних педагогічних технологій як під час проведення уроків, так і під час позакласної роботи з усіма учасниками навчального процесу; педагогічний самоаналіз, самооцінка вчителя та прагнення до постійного самовдосконалення (готовність до навчання протягом всього життя); створення психологічного комфорту під час використання інноваційних технологій (співпраця із психологом та соціальним педагогом); використання нових інноваційних технологій; диференціація науково-методичної роботи з педагогічними кадрами; громадянська активність; ведення шкільної документації.

Включення інноваційних форм до вивчення педагогічних дисциплін («Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Педагогічна майстерність майбутнього вчителя») суттєво впливає на розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця. У дослідженні наведені різноманітні інноваційні форми та методи проведення занять із цих дисциплін, що допоможуть визначити основні причини та бар'єри у процесі впровадження інноваційних технологій; формувати психологічну готовність до педагогічних нововведень; здобути компетентності у галузі інноваційної діяльності вчителя; сформуувати у майбутніх вчителів творче та критичне мислення на основі розширення наукового світогляду в галузі педагогічної інноватики.

У статті виокремлено перспективні напрями подальших педагогічних розвідок, а саме розроблення робочої програми з дисципліни «Інноваційні технології підготовки майбутніх учителів Нової української школи».

Ключові слова: майбутній фахівець, інноваційний освітній процес, інноваційні технології.

Постановка проблеми. У сьогоdnішніх реаліях сутність і структура інноваційного освітнього процесу у педагогічному закладі вищої освіти повинні відповідати характеру і швидкості соціальних змін у суспільстві, високим європейським стандартам підготовки конкурентоспроможних фахівців інноваційного типу. Для цього потрібно під час підготовки майбутніх учителів використовувати інформаційно-комунікаційні, інтерактивні технології в умовах як очного, так і електронного навчання з доступом до цифрових ресурсів. У зв'язку з цим невідкладного вирішення потребує проблема просування механізмів навчання в Інтернеті (електронного, дистанційного навчання) та впровадження навчальних матеріалів нового покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л. Ващенко, І. Дичківська, В. Куровський, Г. Селевко, Л. Подимова та інші розглядають освітню інноваційну діяльність як соціально-педагогічний феномен, який виступає найважливішою особливістю педагогічної праці та характеризує

складний взаємозв'язок загальної культури педагога, його творчого потенціалу та професійної спрямованості.

Шляхи впровадження інноваційних процесів у навчальний процес закладів вищої освіти розкрито у дослідженнях А. Алексюка [1.], І. Доброскок [3.], Г. Клімової [4.; 5.], Г. Коцури, С. Нікітчиної, В. Кременя [10.], В. Ільїна [10.], С. Пролєєва [10.], М. Лисенка [6.], П. Сауха та інших. У своїх працях автори основні інноваційні напрями в навчальному процесі закладів вищої освіти пов'язують із необхідністю як його вдосконалення, так і радикальних перетворень. При цьому впровадження нових технологій навчання та досконале оволодіння ними вимагають певної внутрішньої готовності як викладачів, так і майбутніх фахівців до серйозних перетворень, що відповідають умовам швидкозмінного інформаційного суспільства.

Педагогічна інноватика відповідно до особливостей інноваційних процесів має відповідати таким принципам [2., с. 10]:

1) створення нового в системі освіти та педагогічної науки;

2) сприйняття нового соціально-педагогічним співтовариством;

3) застосування педагогічних новацій (система рекомендацій для теоретиків і практиків щодо пізнання інноваційних освітніх процесів та управління ними).

Інноваційний розвиток вищої освіти – це процес модернізації освіти за рахунок створення, розповсюдження і засвоєння інновацій. Це циклічний процес, який проходить такі стадії [2., с. 21]:

– виявлення потреб у зміні (виявлення проблеми);

– розроблення ідеї вирішення проблеми;

– розроблення способу вирішення проблеми (нововведення);

– апробації і експертизи нововведення;

– засвоєння нововведення;

– інституалізації нововведення.

Мета статті – розглянути особливості підготовки майбутніх учителів в умовах інноваційного освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне вивчення навчальних дисциплін, з одного боку, ускладнює впровадження інноваційних технологій у навчальний процес та вимагає постійної самоосвітньої діяльності здобувачів вищої освіти, а з іншого – сприяє їх самовдосконаленню та самоорганізації, що необхідні в майбутній професійній діяльності.

В. Піддубник визначає такі переваги впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес підготовки майбутніх вчителів [9., с. 26]:

1. Інноваційні педагогічні технології дають можливість забезпечувати конкурентоспроможність спеціалістів, підготовлених у процесі їх професійного навчання, сприяти підвищенню їхньої професійної мобільності.

2. Розкуте, вільне спілкування в навчальному процесі дає можливість зняти дискомфорт, синдром безпорадності у суб'єктів цього процесу, надати їм психологічну підтримку. Це досягається використанням ігрових технологій, що сприяють їхній активній позиції, модульного навчання, яке допомагає їм відчувати своє просування в навчанні і скоротити його терміни. Особистісно-орієнтований підхід має бути присутній в основі впровадження у практику професійного навчання інноваційних педагогічних технологій.

3. Побудову освітнього процесу необхідно проводити з урахуванням індивідуальних запитів і можливостей суб'єктів навчання. Також важливо налагодити постійну систему моніторингу роботи випускників за місцем працевлаштування, проводити регулярні консультації з роботодавцями і випускниками і за цим результатом здійснювати корекцію навчальних програм.

4. Впровадження нових освітніх підходів є ще однією можливістю набуття знань та інформації.

У Криворізькому державному педагогічному університеті предмети, що передбачені навчальним планом, здебільшого вивчалися з використанням платформи Moodle. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес майбутніх учителів можна розпочати з дисциплін педагогічного напрямку підготовки – педагогіки, історії педагогіки, теорії виховання, основ педагогічної майстерності, методики виховної роботи та інших. Розглянемо деякі з них детальніше.

Результатами навчання за дисципліною «Загальна педагогіка» є вміння [8.]:

– розкривати сутність та основні змістові положення педагогіки;

– планувати педагогічну діяльність, ставити мету і завдання, визначати близькі, та віддалені перспективи;

– використовувати у практичній роботі методи і засоби виховання та навчання, вибираючи оптимальне співвідношення для конкретних ситуацій;

– ефективно виконувати функції класного керівника, організувати позакласну і позашкільну роботу з учнями, а також роботу з батьками, громадськими організаціями, органами учнівського самоврядування.

Для цього пропонуємо використовувати такі методи, форм і прийоми під час занять з майбутніми вчителями, як: аналіз помилок «Вибір форм роботи на дистанційному уроці»; дискусія із запрошенням фахівців «Формувальне чи стандартне оцінювання учнів?»; ділова гра (студенти перебувають у ролі класного керівника, що намагається налагодити роботу із громадською організацією щодо захисту безпритульних тварин); майстер-клас «Організація і ведення батьківської групи в Viber»; «публічний» виступ під час відеоконференції в Zoom; груповий тренінг «Таймменеджмент під час віддаленої роботи вчителя» тощо.

Під час вивчення дисципліни «Методика виховної роботи» майбутні фахівці мають [8.]:

– планувати систему позакласної виховної роботи;

– визначати рівень вихованості учнів та розвитку учнівського колективу з використанням комплексу психолого-педагогічних методів;

– встановлювати доцільний стиль взаємин із дітьми, батьками та вчителями.

Для досягнення такої мети, крім традиційних засобів, методів та форм навчання, пропонуємо використовувати й інноваційні: «займи позицію» під час вирішення конфлікту, що виник між однокласниками під час спілкування в соціальних мережах; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників, які можна організувати на форумі або в документі з можливістю його редагування; анкетування, організоване за допомогою елек-

Лабораторно-практичні заняття дисципліни «Педагогічна майстерність майбутнього вчителя»

№ п/п	Тема лабораторно-практичного заняття	Форми, методи та засоби навчання
1.	Вступ до педагогічної професії	– Тренінг «Я – вчитель»; – складання нормативного портфоліо вчителя (вивчення друкованих та Інтернет-джерел).
2.	Розповідь учителя як фрагмент педагогічної діяльності	– Майстер-клас розповіді вчителя під час проведення очного й онлайн уроків за однією і тією ж темою (спільні та відмінні риси); – складання кейсу педагогічних лайфхаків під час проведення очного і онлайн-уроків; – підбір наочного матеріалу (таблиці, презентації, відеофрагменти) під час пояснення вчителя (за самостійно вибраною темою); – запис ролику для YouTube-каналу (коментування готової презентації).
3.	Майстерність учителя в керуванні учнівським колективом	– Імітаційно-рольова гра «Як підтримати дисципліну на уроці?»; – майстер-клас «Інструменти відеоконференцій, що допомагають підтримати дисципліну на онлайн-уроці»; – проект «Використання гаджетів школярів для організації співпраці із класом»
4.	Комунікативні якості професійного мовлення вчителя	– Дискусія «Як подолати бар'єри у педагогічному спілкуванні?»; – тренінг «Позитивна емоційна налаштованість учителя»; – імітація «Виступ на вебінарі» (тема за вибором студента).
5.	Елементи акторської майстерності в педагогічній діяльності	– Складання кейсу методик володіння своїм голосом, дуже виразною мімікою, жестами, здатністю керувати собою; – рольова гра «Використання міміки на уроках»; – використання смайликів і картинок під час онлайн-спілкування з учнями та їх батьками.
6.	Конкурс педагогічної майстерності	– Проведення інноваційних уроків під час проходження практики; – конкурс на кращий відеоролик (онлайн-заняття), портфоліо кейсів інноваційних педагогічних методик; – виступ на наукових вебінарах чи конференціях.

тронних систем тестування з метою вивчення учнівського колективу; метод проектів «Розваги моєї сім'ї у день без гаджетів»; моделювання педагогічних ситуацій під час проведення виховного заходу онлайн; проблемний метод «Як організувати учнівське самоврядування під час дистанційного навчального процесу»; «гонка за лідером» під час організації голосувань за класні, учнівські чи міські проекти.

Під час вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність майбутнього вчителя» пропонуємо організувати лабораторно-практичні заняття, що включатимуть форми, методи та засоби, які знадобляться студентам у їхній майбутній професійній діяльності (табл. 1).

Зважаючи на вищесказане, можемо окреслити складові частини інноваційної діяльності майбутнього вчителя:

– мотиваційний компонент (прагнення бути конкурентоспроможним фахівцем в умовах Нової української школи);

– організація та впровадження інноваційних педагогічних технологій як під час проведення уроків, так і під час позакласної роботи з усіма учасниками навчального процесу;

– педагогічний самоаналіз, самооцінка вчителя та прагнення до постійного самовдосконалення (готовність до навчання протягом всього життя);

– створення психологічного комфорту під час використання інноваційних технологій (співпраця

із психологом та соціальним педагогом: проведення тренінгів, психологічних консультацій тощо);

– використання нових інноваційних технологій (відвідування майстер-класів, вивчення передового педагогічного досвіду, проведення групових методичних засідань з зазначеної проблематики тощо);

– диференціація науково-методичної роботи з педагогічними кадрами (створення комісій методичної підтримки молодих учителів);

– громадянська активність (співпраця з благодійними організаціями, ведення блогу чи сайту, організація навчальних екскурсій, реалізація різноманітних соціальних проектів з учнями та їх батьками під час позакласної роботи);

– ведення шкільної документації (паперових журналів, журналів інструктажів, плану виховної роботи та електронних журналів, заповнення адаптованого розкладу (під час карантинів) тощо).

Висновки і пропозиції. Включення в освітній процес інноваційних форм навчання суттєво впливає на розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця. У педагогічних закладах вищої освіти підготовка майбутніх педагогів до інноваційної діяльності має бути зорієнтована на:

– визначення основних причин та бар'єрів у процесі її здійснення;

– формування психологічної готовності до педагогічних нововведень;

– здобуття компетентностей у галузі інноваційної діяльності вчителя в сучасному закладі середньої освіти.

– формування у майбутніх вчителів творчого та критичного мислення на основі розширення наукового світогляду в галузі педагогічної інноватики.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні робочої програми з дисципліни «Інноваційні технології підготовки майбутніх вчителів Нової української школи».

Список використаної літератури:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 558 с.
2. Волошина О.В. Педагогіка інновацій у вищій школі: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2014. 161 с.
3. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: монографія / І.І. Доброскок, В.П. Коцур, С.О. Нікітчина та ін.; Переяслав-Хмельницький: Вид-во С.В. Карпук, 2008. 284 с.
4. Климова Г.П. Образование в контексте цивилизационного развития: монография. Харьков: Вапнярчук Н. Н., 2007. 248 с.
5. Климова Г.П. Парадигмальні концепти інноваційного розвитку вищої освіти України. *Право та інновації*. 2015. №1. С. 11–18.
6. Лисенко М.В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». Київ, 2013. 16 с.
7. Михайліченко М., Рудик Я. Освітні технології: навчальний посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
8. Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів вищої освіти. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський). Спеціальність: 014 Середня освіта (математика). URL: https://drive.google.com/file/d/1onIMGRUBc17G980H_quGk0tzpsJJ3gqV/view (дата звернення: 22.09.2021).
9. Піддубник В. Інформаційно-технологічний ресурс освіти в Україні. Українське суспільство – 2003. *Соціологічний моніторинг*. Київ, 2003. № 7. С. 24–34.
10. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролєєв та ін.; Ін-т обдар. дитини АПН України. Київ: Пед. думка, 2008. 471 с.

Voloshchuk I. Training of future specialists in the conditions of innovative educational process of pedagogical educational institution

The article, based on the analysis of scientific and methodological literature, reveals the features of future professionals training with the use of innovative technologies while studying at a pedagogical institution of higher education. It considers the concept of "innovative development of higher education", the principles of pedagogical innovation and the benefits of introducing of innovative pedagogical technologies in the process of future teachers training.

The study outlines the components of the innovative activity of the future teacher: motivational component; organization and implementation of innovative pedagogical technologies both during lessons and during extracurricular activities with all participants in the educational process; pedagogical self-analysis, teacher's self-assessment and the desire for continuous self-improvement (readiness to learn throughout life); creation of psychological comfort while using of innovative technologies (cooperation with a psychologist and a social pedagogue); usage of new innovative technologies; differentiation of scientific and methodical work with pedagogical staff; civic activity; maintaining school records.

The inclusion of innovative forms in the study of pedagogical disciplines ("General pedagogy", "Methodology of educational work", "Pedagogical skills of the future teacher") significantly affects the development of professional and personal qualities of the future specialist. The study presents a variety of innovative forms and methods of conducting courses in these disciplines, which will help: identify the main causes and obstacles in implementation of innovative technologies; to form psychological readiness for pedagogical innovations; to acquire competencies in the field of innovative activity of a teacher; to develop creative and critical thinking in future teachers on the basis of expanding the scientific worldview in the field of pedagogical innovation.

The article highlights promising areas of further pedagogical research, namely: the development of a working program in the discipline "Innovative technologies for the training of future teachers of the New Ukrainian School."

Key words: future specialist, innovative educational process, innovative technologies.

УДК 371.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.18>

О. А. Данильченко

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано підходи науковців щодо визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх фахівців.

Констатовано, що серед основних вимог до офіцерів Національної гвардії України під час їхньої управлінської діяльності визначено такі: високий рівень педагогічної майстерності з метою якісного проведення занять з підлеглими, знання нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність Національної гвардії України, та вміння правильно застосовувати її у практичній діяльності, готовність до вирішення різноманітних конфліктних ситуацій у військових колективах та з цивільним населенням під час виконання службово-бойових завдань, якісне проведення заходів, спрямованих на патріотичне виховання та профілактику правопорушень тощо.

За результатами професіографічного дослідження визначено, що соціально-правова компетентність майбутніх офіцерів Національної гвардії України – це сукупність соціально-правових знань, умінь, навичок, необхідних для якісного виконання службових обов'язків після закінчення вищого військового навчального закладу, які сприяють подальшому професійному становленню військового фахівця, а також готовність до активної та ефективної соціально-правової діяльності під час виконання обов'язків за посадою.

Зазначено, що цей термін складається з двох взаємопов'язаних між собою компетентностей – соціальної та правової.

Запропоновано таке визначення поняття «соціальна компетентність майбутнього офіцера Національної гвардії України» – це його здатність зміло орієнтуватися у соціальному середовищі та вибудовувати ефективні стратегії взаємодії у соціумі, що сприятиме ефективному виконанню службово-бойових завдань.

Зазначено, що рівень правової культури та правосвідомості випускника вищого військового навчального закладу визначає подальшу модель поведінки такого офіцера та здатність його до ефективної професійної діяльності.

Виділено такі змістовні компоненти соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України: організаційний, профілактичний, правовиховний, правозахисний, просвітницький. Розкрито сутність кожного компоненту.

Визначено такі структурні компоненти соціально-правової компетентності майбутнього офіцера Національної гвардії України щодо виконання функцій з охорони громадського порядку: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-смісловий, рефлексивний. Розкрито сутність цих компонентів.

Ключові слова: майбутні офіцери Національної гвардії України, вищий військовий навчальний заклад, охорона громадського порядку, соціально-правова компетентність, компоненти соціально-правової компетентності.

Постановка проблеми. Враховуючи існування цілої низки загроз національній безпеці України, особливе місце в системі освіти займає підготовка майбутніх офіцерських кадрів. Особливої актуальності вона набуває для Національної гвардії України (НГУ), оскільки офіцери цього військового формування України залучаються сьогодні до виконання різноманітних поліфункціональних завдань.

Вимогою сьогодення є те, щоб майбутні офіцери НГУ мали широкий світогляд, якісно реалізували державну політику у сфері національно-патріотичного та правового виховання особового складу НГУ з метою виховання національної сві-

домості та самосвідомості, історичної пам'яті, відданості Українському народові, формування правової свідомості, поваги до законів, переконання в необхідності їх свідомого виконання як основи дисципліни та правопорядку у військах.

Сьогодні серед основних вимог до офіцерів під час їхньої управлінської діяльності визначено такі: високий рівень педагогічної майстерності з метою якісного проведення занять з підлеглими, знання нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність НГУ, та вміння правильно застосовувати її у практичній діяльності, готовність до вирішення різноманітних конфліктних ситуацій у вій-

ських колективах та з цивільним населенням під час виконання службово-бойових завдань, якісне проведення заходів, спрямованих на патріотичне виховання та профілактику правопорушень тощо.

У зв'язку з цим особливо гостро постає завдання підвищення рівня підготовленості курсантів НГУ як майбутніх офіцерів та командирів підрозділів, які незабаром будуть відповідати за навчання та виховання підлеглих, їх патріотичне та правове виховання, будуть управляти діями особового складу в різних умовах обстановки.

Аналіз наукової літератури показав, що сьогодні є достатньо сучасних досліджень у галузі формування або розвитку соціально-правової компетентності особистості, але саме питання формування соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України розкрито недостатньо і потребує подальшого наукового вивчення та обґрунтування.

Тому постає необхідність визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досвід підготовки майбутніх офіцерів НГУ засвідчує, що сьогодні існують такі істотні протиріччя у підготовці майбутніх офіцерів: між вимогами до професійної діяльності офіцерів НГУ і наявним рівнем сформованості соціально-правової компетентності у офіцерів; між динамікою соціальних явищ у військових колективах та недосконалістю технологій підготовки курсантів до них у ВВНЗ; між вимогами до професійних, особистісних і індивідуально-психічних якостей, що необхідні майбутньому офіцеру НГУ, та недоліками їх формування у процесі його підготовки; між стрімким зростанням вимог до підготовленості майбутніх офіцерів НГУ щодо ефективної управлінської діяльності та рівнем педагогічної майстерності НПП; між необхідністю цілеспрямованого формування соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ та фактичним станом забезпечення цього процесу у ВВНЗ тощо.

Аналіз сучасних наукових праць дає можливість стверджувати, що сьогодні немає чіткого визначення поняття «соціально-правова компетентність». Проте сучасна практика, проблеми підготовки майбутніх офіцерів, визначені нами протиріччя, випадки неякісного виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями НГУ доводять необхідність більш детального розгляду поняття «соціально-правова компетентність» майбутніх офіцерів НГУ.

Поняття, характеристики і проблеми формування соціальної компетентності розкрито в наукових роботах М. Гончарової-Горянської, Є. Прямикової, М. Докторович, С. Нікітіної, Т. Алексеєнко, А. Капської, Т. Шишової, В. Радуга, К. Абульханової-Славської, Н. Рототаєвої,

О. Шестополюка, С. Хазова, Р. Скірко та інших. На визначенні поняття та ролі соціально-правової компетентності особистості ґрунтуються наукові дослідження Т. Волох, В. Ковалевської, О. Мартинюка, А. Медведєва, І. Панькова, В. Симоненко, О. Соловйова, Ткачука, І. Чабдарова.

У працях Н. Євпалової, С. Кожевникова, Л. Мостовщикова, Н. Щербакова, Н. Галустяна, С. Жевакіна соціально-правова компетентність особистості розглядається крізь призму правосвідомості, правової активності та соціальної поведінки молоді.

Так, С. Кожевников розглядає соціально-правову активність особистості як процес передачі спеціальних соціально-правових знань, наголошує на тому, що відповідно до з соціально-правових знань в учнів мають формуватися компетентності, метою яких є засвоєння ними позитивного соціально-правового досвіду та розвиток базових соціально-правових компетентностей. Високий ступінь соціально-правової активності створює нетерпимість до порушень законності та правопорядку, дозволяє належним чином оцінити поведінку оточення, вибрати оптимальний варіант особистої морально-правової поведінки [1].

Є. Яковлев розглядає соціально-правову активність і правову соціалізацію як складники громадянської культури [2, с. 151].

Визначення соціально-правової компетентності, запропоноване Н. Ковалевською, розглядає її як наявність елементарних законодавчо-правових знань у контексті використання їх у професійній діяльності; вміння визначати власний соціальний статус, стримано реагувати на психоемоційний стан членів сім'ї [3].

О. Ткачук поняття «соціально-правова компетентність» трактує як: а) важливу інтегровану властивість особистості, основою якої є система знань, мотивів, умінь та навичок, виявом – соціальна захищеність та активізація соціально-правового досвіду; б) ефективну взаємодію із соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації.

Складниками соціально-правової компетентності, за О. Ткачуком, є:

а) соціальне пізнання світу через формування правової компетентності (правові освіченість, позиція та досвід);

б) здатність проявити активну життєву позицію;

в) правова соціалізація (усвідомлення і прийняття соціальних цінностей, які знаходять своє відображення в праві [4, с. 33].

Мета статті – визначити сутність та розкрити структуру соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

Виклад основного матеріалу. Для розгляду сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ нами про-

ведено професіографічне дослідження діяльності офіцера, який керує підрозділом, що виконує завдання з охорони громадського порядку (ОГП).

Проведене дослідження дозволило дати тлумачення терміна «соціально-правова компетентність майбутніх офіцерів НГУ» – це сукупність соціально-правових знань, умінь, навичок, необхідних для якісного виконання службових обов'язків після закінчення ВВНЗ, які сприяють подальшому професійному становленню військового фахівця, а також готовність до активної та ефективної соціально-правової діяльності під час виконання обов'язків за посадою.

Термін «соціально-правова компетентність» складається з двох взаємопов'язаних між собою компетентностей – соціальної та правової.

На нашу думку, соціальна компетентність майбутнього офіцера НГУ – це його здатність вмільо орієнтуватися у соціальному середовищі та вибудовувати ефективні стратегії взаємодії у соціумі, що сприятиме ефективному виконанню службово-завдань завдань.

Широкий спектр завдань, які стоять перед НГУ, необхідність постійно взаємодіяти не тільки із підлеглими, але й із цивільним населенням під час виконання різноманітних завдань вимагають від майбутнього офіцера бути соціально свідомим, мати комунікативні здібності, володіти технологіями безконфліктного спілкування.

Тому в час, відведений для заходів із роботи з особовим складом, доцільно спрямувати зусилля на формування комунікативної компетентності особового складу. Враховуючи, що ми живемо в полікультурній та багатонаціональній країні, постає необхідність формування й міжкультурної комунікативної компетентності. Відмінність моральних чи етичних вимірів, звичаїв, традицій, мовних і немовних стандартів може стати причиною конфлікту.

Майбутні офіцери НГУ під час проведення інформувань, бесід з особовим складом повинні роз'яснювати підлеглим, що міжкультурна комунікація – це сукупність вербальних і невербальних форм спілкування між людьми, які належать до різних культур. Не знаючи певних етнокультурних особливостей, які притаманні громадянам інших країн, можна не тільки спровокувати конфлікт, навіть того не бажаючи, а й негативно вплинути на імідж Національної гвардії та правоохоронних органів України.

Під час виконання завдань з ОГП військовослужбовцю необхідно бути доброзичливим, привабливим, ввічливим, тактовним, гуманним. Успішне виконання СБЗ здебільшого визначається спроможністю військовослужбовця НГУ встановити правильні відносини з громадянами – це одна із найважливіших професійних вимог до військовослужбовця. Комунікативні здібності та стресостій-

кість під час спілкування з громадянами різного віку, статі, соціального статусу є вимогою для сучасного офіцера, який виконує завдання з ОГП.

Діяти зрозуміло для громадян – ще одна з особливостей виконання службових обов'язків. У громадських місцях постійно виникають ситуації, що потребують втручання військовослужбовців, які виконують завдання з ОГП. І тут важливо діяти так, щоб оточення розуміло, що військовослужбовець діє професійно, виходячи з інтересів захисту особистості, прав і свобод громадян.

Бути справедливим і твердим у своєму рішенні – невід'ємна якість військовослужбовця, який виконує завдання з ОГП. Його дії, жести, міміка та мовлення стають чинниками, які оцінюють громадяни. І висновки вони роблять не тільки про військовослужбовця особисто, але й про НГУ загалом (тим більше що підрозділи та військові частини ОГП – це третина всієї НГУ). Усе це покладає на майбутнього офіцера, який буде виконувати завдання з ОГП, неабияку відповідальність за себе та підлеглих військовослужбовців.

Офіцер НГУ повинен не лише особисто дотримуватися цих вимог, а й вчити та вимагати цього від підлеглого особового складу.

Розглядаючи правову компетентність, необхідно зазначити, що рівень правової культури та правосвідомості випускника ВВНЗ визначає подальшу модель поведінки такого офіцера та здатність його до ефективної професійної діяльності.

Відповідно до вимог статті 1 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна – це бездоганне і неухильне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України. А кожен командир відповідно до своїх службових обов'язків відповідає за стан військової дисципліни у підпорядкованому підрозділі.

Чітка упорядкованість правовідносин у військовій сфері, твердий військовий правопорядок та міцна військова дисципліна сприяють ефективному виконанню покладених на НГУ завдань, підвищують її авторитет у суспільстві та зменшують рівень загроз національній безпеці України.

Забезпечення виконання законів і підтримання військової дисципліни та правопорядку у Національній гвардії України покладено на органи військового управління, а також командирів та начальників всіх рівнів.

Саме з цією метою органами військового управління та відповідними командирами організовується та проводиться правова робота у Національній гвардії України.

Тверде знання командирами і начальниками законодавства, їх висока правова культура є необхідною умовою чіткої організації службово-бойової діяльності, успішного виконання службових обов'язків.

Під правовою культурою майбутніх офіцерів можна розуміти сукупність соціально-корисних якостей, що знаходять свій прояв під час їхньої управлінської діяльності, заснованої на знанні і глибокій повазі до законодавства, його правильному розумінні, виконанні, застосуванні та пропагуванні серед підлеглих, а також формування у них високого рівня правосвідомості.

На наш погляд, правова культура військовослужбовця НГУ характеризується такими складниками, як:

- 1) юридичні знання і уявлення;
- 2) традиції, потреби і навички діяти відповідно до національного та міжнародного законодавства;
- 3) практична діяльність у суворій відповідності до законодавства, відповідно до правових установок і переконань;
- 4) правова активність;
- 5) нетерпимість до проявів беззаконня та правопорушень.

Аналіз наукових джерел дає можливість визначити поняття «правосвідомість» як специфічну форму суспільної свідомості, систему відображення правової дійсності у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце і роль в забезпеченні свободи особи, інших загальнолюдських цінностей.

Специфічний характер і призначення Національної гвардії України визначає необхідність детальної правової регламентації практично всіх сторін життя і діяльності НГУ та відповідну специфіку правової роботи в умовах забезпечення діяльності цього військового формування держави.

Гарантією законності, правопорядку та військової дисципліни в Національній гвардії України виступає системна, упорядкована, планова, послідовна та ефективна правова робота у системі заходів забезпечення законності в Національній гвардії України.

Низький рівень правосвідомості та правової культури підриває бойову готовність підрозділу, погіршує морально-психологічний клімат у військовому колективі та підриває віру громадян у державні інститути.

Актуальність детального зосередження уваги на питанні формування відповідної компетентності майбутніх офіцерів НГУ підтверджується статистикою. Так, у 2015 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено інформацію про 987 кримінальних правопорушень, скоєних військовослужбовцями НГУ. Якщо взяти до уваги, що максимальна чисельність НГУ відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» не перевищує 60 тисяч військовослужбовців, то тільки за один рік 1,6% військовослужбовців НГУ скоїли кримінальне правопорушення. У 2020 році проявилася тенденція до збільшення кількості злочинів, скоєних кадровими офіцерами,

однією з основних причин цього і є несформованість соціально-правової компетентності у випускників ВВНЗ.

Якщо розглядати рівень ротної ланки, де і буде відбуватися первинне професійне становлення майбутнього офіцера НГУ, то слід зазначити, що правова робота у такому підрозділі має такі складники, як:

- правове виховання;
- правова підготовка.

Аналіз керівних документів, які регламентують життєдіяльність військового колективу, дає можливість визначити, що правове виховання – це цілеспрямована, послідовна система заходів впливу на свідомість і поведінку військовослужбовця правовими засобами та методами з метою формування їх високої правової культури, правової свідомості, навичок та звичок активної правомірної поведінки, готовності до самопожертви під час виконання бойових та службово-бойових завдань.

На наш погляд, змістом правового виховання у підрозділах, які виконують завдання з ОГП, є:

- вивчення та роз'яснення особовому складу Конституції та законів України, нормативно-правових актів, що регламентують виконання завдань з ОГП;

- роз'яснення військовослужбовцям правових відносин громадянина та держави;

- виховання у військовослужбовців нетерпимості до будь-яких порушень законів, статутів, принципового ставлення до осіб, які їх допускають.

У повсякденній діяльності підрозділів з ОГП, а також за підсумками виконання завдань з ОГП важливим складником правового виховання є дисциплінарна практика.

Аналіз керівних документів, які регламентують діяльність НГУ, показує, що правова підготовка є особливим видом професійної підготовки на сучасному етапі розвитку НГУ. Вона проводиться з метою підвищення рівня правових знань військовослужбовців та працівників НГУ, формування у них належної правової культури, стійких правових переконань, навичок та звичок правомірної поведінки, забезпечення виконання особовим складом НГУ функціональних обов'язків, неухильного додержання правових норм та запобігання випадкам порушення чинного законодавства і спрямована на подальше підтримання НГУ організованою, військової дисципліни та правопорядку.

На нашу думку, можна виділити такі змістовні компоненти соціально-правової компетентності майбутнього офіцера НГУ:

- організаційний – планування, організація та здійснення соціально-правової діяльності в межах займаної посади відповідно до встановлених правил поведінки та згідно з чинним законодавством;
- профілактичний – попередження негативної поведінки, порушень військової дисципліни,

проявів девіантної або делінквентної поведінки через систему соціально-правових заходів із метою підтримання морально-психологічного стану особового складу та стану військової дисципліни в підрозділі на належному рівні;

– правовиховний – реалізація у практичній діяльності правового виховання і правової просвіти підлеглих, а також пропагування поваги до законодавства та підвищення рівня правової культури серед військовослужбовців;

– правозахисний – систематична робота щодо підтримання належного рівня військової дисципліни, неухильного виконання наказів та розпоряджень старших командирів, доведення юридичної відповідальності за порушення законодавства;

– просвітницький – систематичне роз'яснення чинного законодавства підлеглому особовому складу, оперативне доведення змін до нього, організація роботи щодо роз'яснення військовослужбовцям їхніх прав та соціальних гарантій, пільг, що сприятиме соціально-правовому захисту особи та укріплюватиме віру в державу.

Враховуючи результати опитування фахівців підрозділів з ОГП та науково-педагогічних працівників Національної академії НГУ, нами визначено, що соціально-правова компетентність майбутнього офіцера НГУ щодо виконання функцій ОГП включає такі структурні компоненти, як:

– ціннісно-мотиваційний – мотиви, цілі, ціннісні установки військового фахівця, передбачає ставлення до професійної діяльності як до цінності, потреба у самовдосконаленні своєї соціально-правової компетентності, усвідомлення необхідності формування та розвитку соціально-правової компетентності підлеглому особовому складу. Функціональне призначення ціннісно-мотиваційного компонента полягає в тому, що його сформованість опосередковує розвиток інших компонентів соціально-правової компетентності;

– когнітивний – знання теоретичних і методологічних основ правознавства, чинних нормативно-правових актів, що регламентують повсякденну та службово-бойову діяльність НГУ, зокрема виконання завдань з ОГП, технологій соціально-правової роботи у підрозділі;

– діяльнісно-поведінковий – визначає стиль роботи з особовим складом, вибір способів подолання конфліктних ситуацій під час виконання завдань з ОГП, включає умови успішної реалізації соціально-правової компетентності. Цей компонент передбачає наявність готовності військового фахівця до неухильного дотримання чинного законодавства та моральних принципів особисто та контроль за їх дотриманням у підрозділі, що виявляється під час виконання завдань з ОГП;

– ціннісно-смисловий – передбачає наявність професійно значущих якостей особистості, емоційно-вольову стійкість військового фахівця під час виконання завдань з ОГП, ціннісне ставлення до

професії військового правоохоронця та спроможність привити такі цінності підлеглому особовому складу. Труднощі військової служби не повинні позбавити військового фахівця натхнення та прагнення до самовдосконалення та бажання привити такі цінності підлеглому особовому складу;

– рефлексивний – усвідомлення майбутнім офіцером результатів своєї професійної діяльності, рівня сформованості своєї соціально-правової компетентності, а також його самооцінка на основі самосвідомості і рефлексії, тобто усвідомлення і оцінювання тих внутрішніх змін, які відбуваються в ньому. Тільки адекватна самооцінка забезпечує успіх у розвитку соціально-правової компетентності та професійній діяльності загалом. Рефлексія людини як суб'єкта соціально-правової компетентності охоплює всі її компоненти: усвідомлення власного рівня сформованості соціально-правової компетентності, стилю поведінки, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери та інших питань.

Висновки і пропозиції. У статті проаналізовано підходи науковців щодо визначення сутності та структури соціально-правової компетентності майбутніх фахівців. Проведене нами професіографічне дослідження дало змогу визначити сутність та розкрити структуру соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ. Подальшою перспективою дослідження є розроблення критеріїв, показників та рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів НГУ, що дасть змогу перейти до визначення технологій формування вказаної компетентності майбутніх офіцерів НГУ та розробити структурно-функціональну модель її формування.

Список використаної літератури:

1. Кожевников С.Н. Социально-правовая активность личности и условия ее действительности : дисс. ... д-ра юрид. наук : / Москва, 1991. 189 с.
2. Яковлев Е.В. Гражданская культура как условие социально- правовой активности и правовой социализации личности в процессе формирования в России гражданского общества : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ростов-на-Дону, 2009. 191 с.
3. Ковалевська Н.В. Професійна підготовка студентів факультетів дошкільної педагогіки до роботи у сім'ях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Полтава, 2007. 234 с.
4. Ткачук О.В. Проблеми формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами. *Інформація і право*. 2014. Вип. 2. С. 88-93.
5. Керницький О.М. Організаційно-педагогічні проблеми формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів у сучасних умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 50. С. 409–415.

Danylchenko O. The essence and structure of socio-legal competence of the National Guard future officers

This article analyses the scientific approaches to the essence and structure of socio-legal competence among future specialists.

It was stated that the main requirements to National Guard officers during their management activity are: the high level of pedagogical mastership (to perform high-rated classes with subordinates); knowledge of the legal and regulatory base (which controls the NGU activity) and ability to use it on a practical level; availability for solving different conflicts within military personnel and civilians while conducting service and combat tasks; performing high-rated arrangements, directed on patriotic education and misdemeanor prevention, etc.

The professional and graphic research shows that the socio-legal competence of the National Guard future officers is a complex of socio-legal knowledge, proficiencies, and skills, which are necessary for the qualitative performance of duties after graduation and contribute to further professional development as a military specialist. It is also about readiness for an active and effective socio-legal activity while performing the official duties.

As noted, this term consists of two interrelated competencies – social and legal.

The proposed definition for the term “social competence of the National Guard future officer” is his ability to verse in the social environment and build effective strategies for interaction in society. These before noted qualities will contribute to an effective performance of service and combat duties.

The article claims that the level of legal culture and awareness among graduates of a higher military educational institution determines their further behavior model and availability for effective professional activity.

The identified conceptual components of a future officer’s socio-legal competence are organizational, preventive, law-educative, law-protective, and educational. The essence of these components has been revealed in the article.

As for the structural components of this officer’s competence according to public order protection function, the list includes value-motivational, cognitive, activity-behavioral, axiological, reflexive. The article explains the essence of each component.

Key words: *the future officers of the National Guard of Ukraine, higher military educational institution, public order protection, socio-legal competence, components of socio-legal competence.*

УДК 378.32

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.19>

І. М. Данилюк

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ДИСЦИПЛІНИ «МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВОМУ ПІДРОЗДІЛІ» НА ОСНОВІ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ

У статті проведено аналіз застосування методу проектів у підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності. Зазначено, що офіцери цього військового формування України залучаються сьогодні до виконання різноманітних поліфункціональних завдань, що потребують високої військово-фахової компетентності, розвинутого мислення, психологічної стійкості та загартування.

Розглянуто різні наукові парадигми щодо застосування методу проектів у підготовці майбутніх фахівців у ЗВО. Наведено та охарактеризовано методика проектування навчання курсантів дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» у ВВНЗ.

Завданнями проектною діяльністю під час навчання майбутніх офіцерів визначені: систематизація, закріплення, поглиблення отриманих за фахом теоретичних знань і умінь на основі методу проектів; закріплення і розвиток отриманих практичних умінь; розвиток пізнавальних, творчих здібностей курсантів за рахунок активізації самостійної роботи та процесів мислення.

Для організації проектного навчання курсантів обґрунтовано загальну схему такого навчання, де визначено ієрархію цілей, зміст і методи навчання курсантів, спроектовано ідеальну модель та уявлення про її функціонування та результати. На наступному етапі визначено зміст, підібрано методи, засоби та організаційні форми навчання курсантів. На останньому етапі проведено практичну реалізацію запланованих дидактичних заходів.

До базису методики навчання курсантів дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» включено характеристику об'єкта проектування: перебіг навчального процесу, таксономію завдань, що поетапно відображають конкретний алгоритм; педагогічні умови, що покращують навчання курсантів та створюють можливості для їхнього розвитку під час проектного навчання; етапи індивідуального і групового навчання; програму, де відображено зміст, форми, порядок навчання; систему форм, методів, засобів реалізації тощо.

В основу проектного навчання курсантів покладено матеріал про історичні події, важливі дати в житті української держави, етапи та ситуації героїчного минулого українського народу, героїські вчинки українських військовослужбовців, службово-бойової діяльності тощо.

Ключові слова: майбутні офіцери Національної гвардії України, професійна підготовка, метод проектів, службово-бойові завдання.

Постановка проблеми. Військові дії на Сході України потребують сьогодні суттєвих кроків від державних інституцій та побудови нових концепцій підготовки військових фахівців, розроблення та впровадження як перспективних наукових підходів, так і сучасних методик навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ). Така довготривала ситуація впливає і на професійну підготовку в Національній гвардії України (НГУ), що характеризується значним посиленням уваги до надійного й ефективного функціонування особистості в умовах службово-бойової діяльності. Необхідність зміцнення морально-психологічного стану та психологічної стійкості військовослужбовців, підвищення їх здатності виконувати завдання в будь-яких умовах зумовили процеси реформування всієї освітньої системи країни, зокрема у ВВНЗ НГУ.

Першочергового розв'язання, на нашу думку, вимагають такі суперечності, що існують сьогодні у системі підготовки майбутніх офіцерів НГУ: між вимогами сучасних службово-бойових завдань до військовослужбовців НГУ та існуючим рівнем їх підготовленості до виконання завдань в екстремальних умовах; між вимогами до професійних, особистісних і індивідуально-психічних якостей, що необхідні військовослужбовцю, та недостатньою ефективністю традиційних методів навчання, що покликані формувати їх у ВВНЗ; між складністю сучасних завдань, які потрібно вирішувати офіцерам НГУ, та недостатнім рівнем їх підготовленості до виконання таких завдань тощо.

Основні ж вимоги української держави до якостей майбутніх офіцерів НГУ є такими: офіцери повинні мати високу професійну компетентність, здатність до вирішення найскладніших завдань

в екстремальних умовах, оперативно приймати рішення, знаходити оптимальні шляхи для виконання службово-бойових завдань, володіти іноземною мовою, ефективно проводити індивідуальну роботу з підлеглими та взаємодіяти в колективі тощо [1].

Водночас аналіз навчально-виховного процесу у ВВНЗ показав, що викладачі у своїй роботі недостатньо орієнтуються на професійно-особистісну підготовку курсантів, недостатньо спираються на їхню свідому активність та креативність у вивченні навчального матеріалу, віддаючи перевагу репродуктивним знанням та простим умінням.

Аналіз наукових джерел і публікацій.

Дослідження історії становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні проведено В. Ягуповим, М. Нещадимом, В. Толубко, Й. Варієм та іншими. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розробляють О. Диденко, Ю. Кузь, О. Бойко, І. Ліпатов, О. Міршук та інші.

Теоретичні засади проектної діяльності досліджувалися такими ученими, як О. Безпалько, О. Коберник, О. Леонтєв, А. Макаренко, С. Сисоєва, В. Ягупов та інші.

У фундаментальних працях науковцями Ю. Бабанським, В. Оконею, М. Махмутовим зазначено, що креативні методи у процесі професійної підготовки суттєво сприяють підвищенню її ефективності, бо вони відповідають завданням розвитку особистості, творчій, пошуковій, дослідницькій діяльності учнів та студентів [2].

Аналіз військово-наукових джерел дав змогу визначити основні організаційно-педагогічні недоліки підготовки військовослужбовців військових формувань України [3; 4]. Однак особливості навчання майбутніх офіцерів НГУ виконання службово-бойових завдань на основі методу проектів у наукових дослідженнях сьогодні розкрито не зовсім повно.

Метою статті є розкриття педагогічних особливостей навчання курсантів ВВНЗ дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» на основі методу проектів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні науковці вважають метод проектів одним із найбільш дієвих, який включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за самою своєю суттю [5]. Термін «проект» (в перекладі з латинської «projectus») у словниках визначається як «план, задум, прообраз якогонебудь об'єкта, виду діяльності» [6].

У навчальному процесі метод проектів, або метод вирішення проблем, почали застосовувати в 20-ті роки ХХ століття в США. Засновник «прагматичної педагогіки» Дж. Дьюї вважав, що проектом може бути будь-яка діяльність, спрямована на вирішення якої-небудь проблеми, виконана самостійно

групою учнів, об'єднаних спільним інтересом, що сприяє розвитку інтелектуального інтересу [6].

Проектна діяльність займає важливе місце в системі вищої освіти і дає змогу набувати тих навичок, які не досягаються у разі застосування традиційних методів навчання. Так, на думку Е. Полат, проектна діяльність студентів – це «розгляд на новому витку педагогічних, соціальних і культурних досягнень давно забутих старих педагогічних істин, які використовувалися раніше в інших умовах і в іншій інтерпретації» [7]. Ми погоджуємося з думкою провідних педагогів, які вважають метод проектів одним із найбільш ефективних методів розвитку когнітивних і творчих здібностей студентів, формування їхньої професійної компетентності [8]. Отже, у системі вищої військової освіти метод проектів можна застосовувати як компонент системи навчання та організації самостійної діяльності курсантів, яка спрямована на вирішення дидактичних проблем, на досягнення певного результату креативними та дослідницькими шляхами.

На нашу думку, проектна діяльність курсантів сприяє розвитку їхнього інтересу до навчальної діяльності, розкриттю схильностей особистості, розвитку інтелектуальних, творчих здібностей у процесі квазіпрофесійної діяльності у ВВНЗ та вирішення навчально-виховних проблем.

Аналіз наукових джерел, наукових підходів до тлумачення поняття «метод проектів» дав змогу визначити, що організація проектної діяльності курсантів повинна бути спрямована на формування навичок і вмінь самостійного здобування знань, формування професійних компетенцій за допомогою створення проектів, що стосуються діяльності посадових осіб під час інформаційно-пропагандистського забезпечення у військових частинах НГУ. Отже, завданнями проектної діяльності під час навчання майбутніх офіцерів є: систематизація, закріплення, поглиблення отриманих за фахом теоретичних знань і умінь на основі методу проектів; закріплення і розвиток отриманих практичних умінь під час проектування діяльності посадових осіб під час інформаційно-пропагандистського забезпечення у військових частинах НГУ; розвиток пізнавальних, творчих здібностей курсантів за рахунок активізації самостійної роботи та процесів мислення тощо.

На думку В. Ягупова, сьогодні є актуальним комплексне використання різноманітних методів та технологій навчання, у нашому разі – традиційного та інноваційного навчання, які взаємно доповнюють одне одного і компенсують недоліки [9]. Саме такого підходу усе більше вимагає професійна підготовка офіцерів НГУ у ВВНЗ, бо тут відбувається поєднання пізнання, практичної діяльності, соціально-психологічних відносин, виховання, розвитку та керівництва підготовкою курсантів. Таке навчання все більше набуває проблемно-діяльницького та творчого, дослідницького характеру.

Оскільки головний недолік традиційного навчання – це слабка реалізація розвиваючої функції навчального процесу, то проектна навчальна діяльність курсантів покликана позбавити їх нецікавих занять, які переважно мають репродуктивний характер. А під час проектного навчання педагог не дає готових знань, а організує їх пошук курсантами шляхом спостереження, аналізу фактів, спілкування, активної розумової діяльності, створення власного навчального продукту.

Основними видами проектів під час навчання майбутніх офіцерів дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» у ВВНЗ є:

– інформаційні проекти, що спрямовані на збір, аналіз та узагальнення інформації, що стосується інформаційно-пропагандистського забезпечення, необхідної для формулювання висновків та результатів;

– творчі проекти, що спрямовані на розвиток професійної спрямованості, творчих здібностей курсантів, їхніх фахових умінь;

– прикладні проекти, що мають чітке прикладне значення з питань інформаційно-пропагандистського забезпечення у підрозділах НГУ.

Для організації проектного навчання курсантів нами обґрунтовано загальну схему такого навчання, визначено ієрархію цілей, зміст і методи навчання курсантів, спроектовано ідеальну модель та уявлення про її функціонування та результати. На наступному етапі визначено зміст, підбрано методи, засоби та організаційні форми навчання курсантів. На останньому етапі проведено практичну реалізацію запланованих дидактичних заходів, зафіксовано результат тощо.

Для роботи над проектами майбутніх офіцерів за дисципліною «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» пропонуємо такі етапи та кроки:

1. Підготовка до проектування (визначається тема і мета, завдання, склад учасників, робочі групи, форми звітності, сумісна робота).

2. Планування (визначення методів і основних відкритих джерел інформації, визначення способів збору та аналізу інформації, форма представлення результатів проекту).

3. Дослідження (збір інформації, поетапне виконання завдань проекту).

4. Висновки (формулювання висновків, виокремлення значення для фаху і службово-бойової діяльності).

5. Подання (підготовка звіту, оформлення, створення презентацій, аналіз виконання проекту і конкретизація результатів).

6. Захист проекту.

7. Підведення підсумків, обмін досвідом, заохочення курсантів, що підготували кращі проекти.

До базису методики навчання курсантів дисципліни «Морально-психологічне забезпечення

у військовому підрозділі» було включено характеристику об'єкта проектування: перебіг навчального процесу, таксономію завдань, що поетапно відображають конкретний алгоритм; педагогічні умови, що покращують навчання курсантів та створюють можливості для їхнього розвитку під час проектного навчання; етапи індивідуального і групового навчання; програму, де відображено зміст, форми, порядок навчання; систему форм, методів, засобів реалізації навчання; критерії продуктивності навчання курсантів та основні показники тощо.

Розроблена методика спрямована на формування таких компетенцій курсантів під час вивчення дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі», як: здатність планувати та організовувати особисту діяльність; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня; здатність ефективно використати у процесі військового управління різні теорії в галузі комунікації; розуміння факторів, які мають позитивний чи негативний вплив на результати виконання поставленого завдання, та здатність визначити та врахувати ці фактори в конкретних умовах обстановки тощо.

Теоретична частина методики була спрямована на оволодіння системою знань щодо сутності, ролі, особливостей організації індивідуальної роботи у підрозділі НГУ. Тут здебільшого було використано положення традиційної організації навчального процесу. Друга, практична частина була спрямована на формування у курсантів практичних умінь і навичок, опанування методикою морально-психологічного забезпечення у військовому підрозділі. Саме тут і було використано переваги проектного навчання курсантів. Також вони мали можливість отримати консультацію викладача.

Третя частина, яка мала самостійний характер, була спрямована на вивчення матеріалів, що присвячені досвіду проведення морально-психологічного забезпечення у військовому підрозділі НГУ.

Четверта частина мала контрольню-оцінювальний характер, де курсанти мали змогу за контрольними питаннями та тестовими методиками з дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» перевірити рівень здобутих знань та вмій.

В основу такого навчання курсантів на заняттях було покладено історичні події, важливі дати в житті української держави, події та ситуації героїчного минулого українського народу, життя видатних постатей, геройські вчинки українських військовослужбовців під час АТО (ООС), службово-бойової діяльності. Такі теми та ситуації стимулюють творчу активність курсантів, вмикають механізми особистісного розвитку, збільшують активність та продуктивність мислення у подо-

ланні труднощів, що постають на шляху до мети, відображають дії професійної діяльності тощо.

Для спонукання курсантів до пошукової активності на заняттях із дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі» створювалися ситуації взаємодії в мікрогрупах, пропонувалися організаційно-комунікативні способи вирішення їхніх службових, особистісних, колективних проблем тощо. Ситуації пропонувалися двох варіантів: типові, що часто трапляються під час служби (відомі) у підрозділах НГУ; нетипові ситуації, що виникають рідко, але можливі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті проведено аналіз застосування методу проектів у підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності. Зазначено, що офіцери цього військового формування України залучаються сьогодні до виконання різноманітних поліфункціональних завдань, що потребують високої військово-фахової компетентності, розвинутого мислення, психологічної стійкості та гнучкості поведінки. Для визначення сутності проектного підходу проведено історичний аналіз наукової літератури.

Розглянуто різні наукові парадигми щодо застосування методу проектів у підготовці майбутніх фахівців у ЗВО. Наведено та охарактеризовано методіку проектного навчання курсантів дисципліни «Морально-психологічне забезпечення у військовому підрозділі». У подальшому планується розроблення проектних завдань для курсантів старших курсів, що забезпечують проведення семінарських та практичних завдань із зазначеної дисципліни.

Список використаної літератури:

1. Платонов І.В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності. *Психологія*. 2010. Вип. 11. С. 320–326.
2. Серветник Р.М. Моделювання підготовки військових фахівців як важлива проблема оптимального входження системи військової освіти у Болонський процес. *Військова освіта*. 2008. Вип. 8. С. 274–283.
3. Хацановський В.С. Підготовка персоналу миротворчих контингентів Збройних Сил України як педагогічна проблема. *Військова освіта*. 2016. Вип. 2. С. 58–66.
4. Керницький О.М. Організаційно-педагогічні проблеми формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів у сучасних умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол. : Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. № 50 (103). С. 68–74.
5. Вовк Н.В. Ігрове проектування як засіб формування споживчих знань студентів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету* : Педагогічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2013. № 2. С. 26–31.
6. Okon W. U podstaw problemowego uczenia sie. Warszawa, P, 1994. 210 s.
7. Полат Е. С. Что такое проект. *Відкритий урок*. 2004. № 5–6. С. 10–17.
8. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Моногр. / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О. Кульчицька, Л.Є. Сігаєва, Я.В. Цехмістер та ін.; За ред. С.О. Сисоєвої. К.: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
9. Ягупов В. Педагогіка. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2000. 400 с.

Daniluk I. Pedagogical features of education of students of the discipline “Moral and psychological support in the military unit” on the basis of the project method

The article analyzes the application of the project method in the preparation of future officers of the National Guard of Ukraine for combat operations. It is noted that the officers of this military formation of Ukraine are involved today in performing various multifunctional tasks that require high military professional competence, developed thinking, psychological stability and hardening. Various scientific paradigms for the application of the project method in the training of future specialists in the Free Economic Zone are considered.

The method of project training of cadets in the discipline «Moral and psychological support in a military unit» in higher education is given and characterized. Tasks of project activity at training of future officers are defined: systematization, consolidation, deepening of the theoretical knowledge and abilities received on a specialty on the basis of a method of projects; consolidation and development of acquired practical skills; development of cognitive, creative abilities of cadets due to activation of independent work and thought processes. For the organization of project training of cadets the general scheme of such training is substantiated, where the hierarchy of the purposes, the maintenance and methods of training of cadets is defined, the ideal model and representation about its functioning and results is projected. At the next stage, the content is determined, selected methods, tools and organizational forms of training cadets. At the last stage, the practical implementation of the planned didactic activities was carried out. The basis of the method of teaching cadets in the discipline «Moral and psychological support in a military unit» includes a description of the design object: the course of the educational process, the taxonomy of tasks, which gradually reflects a specific algorithm; pedagogical conditions that improve the training of cadets and create opportunities for their development during project training; stages of individual and group learning; program, which reflects the content, forms, procedures; system of forms, methods, means of implementation, etc. The project training of cadets is based on material about historical events, important dates in the life of the Ukrainian state, stages and situations of the heroic past of the Ukrainian people, heroic deeds of Ukrainian servicemen, military service, etc.

Key words: *future officers of the National Guard of Ukraine, professional training, project method, combat missions.*

УДК 373.2-37.014.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.20>**В. Ю. Дем'янова**

директор

ТОВ «Дошкільний навчальний заклад «Ясла-садок «Левенятко»

І. І. Драч

доктор педагогічних наук, професор,

директор

Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД США

У статті здійснено аналіз освітніх програм з підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти 10 провідних університетів США за Міжнародним рейтингом Academic Ranking of World Universities (ARWU) в галузі «Education». Узагальнення досвіду підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти в університетах США дозволило зробити висновок, що вимоги до такої підготовки є різними у різних штатах. Водночас освітні програми мають спільні особливості. Основними особливостями освітніх програм бакалаврського рівня є їх спрямованість на формування: розуміння особливостей інтелектуального, соціального, емоційного та фізичного розвитку дітей; здатності до розроблення програм і використання методів навчання в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти; вміння підготувати дітей до взаємодії з оточуючим середовищем, життєдіяльності в умовах культурного плюралізму; готовності до роботи з дітьми з особливими потребами; усвідомлення важливості співпраці з родинами дітей.

Магістерські програми орієнтовані на студентів, які прагнуть бути керівниками дошкільних установ, займатися політичною або науковою діяльністю в галузі дошкільної освіти. Особливостями освітніх програм магістерського рівня є: акцентування уваги на опануванні студентами: методами контролю та розвитку персоналу закладів дошкільної освіти; фінансовими та правовими механізмами управління в дошкільній освіті, освітнього менеджменту; методиками проведення освітніх моніторингові та оцінювання якості дошкільної освіти; а також ознайомлення з успішними практиками співпраці з родинами дітей та громадою, створення гармонійного та безпечного освітнього середовища для розвитку, навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку; орієнтація на формування інноваційних способів пізнання, використання методів дослідження та креативних, нешаблонних підходів до вирішення проблем в сфері дошкільної освіти; виконання магістерського дослідження.

Ключові слова: освітні програми, підготовка педагогів дошкільної освіти, університети США.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування дошкільної освіти в Україні надважливим завданням українських педагогічних університетів є модернізація системи підготовки педагогів дошкільної освіти. В документах ЮНЕСКО (UNESCO) «Survey of teachers in pre-primary education (STEPP): lessons from the implementation of the pilot study and field trial of international survey instruments» (2020) [16], Організації Економічної Співпраці та Розвитку (Organization for Economic Co-operation and Development) «Building a High-Quality Early Childhood Education and Care Workforce» (2020), звіті Всесвітньої організації дошкільної освіти (Organization Mondiale Pour L'Education Pré scolaire) та Міжнародної організації праці (International Labor Organization) «Policy Guidelines on the promotion of decent work for early childhood education personnel» підкреслено актуальність затребуваності професійно підготовлених педагогів дошкільної освіти, які здатні створити

необхідні умови для повноцінного розвитку дітей раннього та дошкільного віку. У вітчизняних законодавчих документах, таких як Закон України «Про дошкільну освіту» (2021), Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Базовий компонент дошкільної освіти (2020), закладені орієнтири модернізації освітнього контенту підготовки педагогів дошкільної освіти з метою підвищення її якості.

Оновлення змісту підготовки педагогів дошкільної освіти передбачає, зокрема, і аналіз кращих практик провідних світових університетів. Зважаючи на той факт, що університети США залишаються довгий час світовими лідерами вищої освіти відповідно до міжнародних рейтингів, зокрема, Academic Ranking of World Universities 2020, The QS World University Rankings 2020, заслуговує на увагу аналіз досвіду цієї країни щодо особливостей підготовки педагогів дошкільної освіти на бакалаврському та магістерському рівнях.

Проблемам підготовки педагогів для закладів дошкільної освіти США присвячено наукові праці американських дослідників: М. Whitebook (2021), R. E. Williams (2021) досліджено підготовку педагогів до роботи в державних закладах дошкільної освіти; С. Lim (2007), Harriet Able-Boone (2007) проаналізовано інноваційний досвід та перспективні напрями підготовки вихователів закладів дошкільної освіти; М. Hyson (2013), R. E. Gomez (2015), Sharon Lynn Kagan (2015) охарактеризовано проблеми університетської підготовки педагогів дошкільної освіти.

Серед вітчизняних вчених особливості підготовки фахівців з дошкільної освіти у США досліджують Т. Кресан, Н. Мельник.

Водночас у вітчизняній освітній науці дотепер приділяється недостатня увага аналізу особливостей освітніх програм в університетах США для підготовки педагогів закладів дошкільної освіти.

Наукова новизна статті полягає в аналізі сучасних освітніх програм підготовки фахівців з дошкільної освіти, яка здійснюється в університетах США на бакалаврському та магістерському рівнях, визначенні їх особливостей для підвищення ефективності відповідної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти.

Метою статті є визначення особливостей підготовки педагогів дошкільної освіти в освітніх програмах університетів США.

Завдання статті – проаналізувати освітні програми підготовки педагогів дошкільної освіти університетів США; охарактеризувати особливості змісту відповідної підготовки на бакалаврському та магістерському рівнях.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети та розв'язання окреслених завдань використано теоретичні методи, зокрема метод аналізу, синтезу, порівняння, систематизації, що дало змогу виявити особливості підготовки педагогів на бакалаврських та магістерських освітніх програмах університетів США.

Підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти в США є актуальною проблемою для американських дослідників, адже має свої особливості, пов'язані з різними вимогами штатів до професійної готовності педагогічних працівників дошкільної освіти, а також з «невідповідністю у застосуванні стандартів професійних асоціацій в державній політиці та університетських програмах» (Stayton V. D. і ін. 2012).

Американські університети пропонують широкий спектр освітніх програм навчання для педагогів дошкільних установ. Для аналізу освітніх програм було обрано 10 провідних університетів за Міжнародним рейтингом Academic Ranking of World Universities (ARWU) в галузі «Education». Аналізувалися описи освітніх програм для підготовки педагогів дошкільної освіти бакалаврського

та магістерського рівнів, які представлені на офіційних сайтах університетів.

У *Michigan State University* реалізуються освітня програма бакалаврського рівня «Догляд та освіта раннього дошкільного віку» (Early Care and Education). Фокус цієї програми – підготовка до інтелектуального, соціального, емоційного та фізичного розвитку дитини. Програма пропонує комплексні рішення щодо успішних взаємин батьків і дитини, вдалих батьківських практик, особливих потреб дітей, родинного впливу на розвиток дитини, взаємодії вихователя та дитини, роз'яснення державної політики. Програма навчання містить такі курси, як «Розвиток дитини від 0 до 3 років»; «Розвиток дитини від 4 до 8 років»; «Навчання для дітей та середовище для занять»; «Здоров'я, безпека та харчування дітей дошкільного віку»; «Розроблення навчального плану для дітей віком від 0 до 3 років»; «Розроблення навчального плану для дітей віком від 4 до 8 років»; «Моніторинг та оцінювання розвитку дітей дошкільного віку»; «Особливості процесу догляду та навчання дітей дошкільного віку»; «Співпраця з батьками дітей дошкільного віку»; «Адміністрування та координування в дошкільних установах». Програма передбачає набуття практичного досвіду шляхом спостереження за дитиною в середовищі закладу дошкільної освіти; планування занять, а також безпосередньо набуття навичок роботи з дітьми.

University of Southern California пропонує освітню програму бакалаврського рівня «Динаміка раннього дитинства» (The Dynamics of Early Childhood Minor), де студентам пропонується курси: «Вектори, які впливають на розвиток дітей раннього віку», «Вплив навчальних планів та навчальних закладів на раннє дитинство», «Дошкільне дитинство та сучасне суспільство», «Дошкільне дитинство: фокус досліджень дій». Курс «Вектори, які впливають на розвиток дітей раннього віку» передбачає аналіз глобальних перспектив щодо раннього дитинства, сімей та раннього розвитку дітей. Кожен студент матиме можливість дослідити, як певні чинники сприяють чи стримують розвиток дітей, і як політика може змінити траєкторію розвитку дітей. Студенти повинні дослідити одну з проблем розвитку дітей раннього віку.

Автори курсу «Вплив освітніх програм на розвиток дитини дошкільного віку» вважають, що освіта дітей відображає сучасні проблеми суспільства. Суспільство повинно підготувати дітей до безперервного особистісного зростання для того, щоб вони в дорослому віці зробили свій унікальний внесок на благо суспільства в якому живуть. Суспільні проблеми, які впливають на загальну якість дошкільної освіти в державі, є першочерговими для вирішення, а також здійснення досліджень з погляду філософії та педагогіки дошкільної освіти.

Курс «Раннє дитинство та сучасне суспільство» має за мету привернути увагу до проблеми впливу суспільства на розвиток дітей раннього та дошкільного віку. Даний курс описує вплив політичних, соціальних, гендерних, економічних важелів та їх наслідки для філософії, ідеології щодо виховання дітей раннього та дошкільного віку. Передбачено аналіз впливу наслідків «корпоративного світу» на формування очікувань дітей раннього та дошкільного віку як споживачів, членів суспільства та науковців з акцентом на фільмах, телевізійних програмах, іграшкового реквізиту тощо, які впливають на цю вікову групу. Крім того, технології та їх вплив на дітей раннього та дошкільного віку будуть вивчатися з огляду на соціальний, інтелектуальний, емоційний та фізичний розвиток даної вікової групи. Отже, студенти, які цікавляться політичною діяльністю, кінематографією, психологією, журналістикою та соціологією, зможуть зрозуміти численні фактори, що впливають на виховання та освіту дітей раннього та дошкільного віку.

Ідея курсу «Раннє дитинство: фокус досліджень» полягає в тому, щоб студенти обрали проблему, яка має як контекстуальні, так і часові рамки, що стосуються раннього дитинства (наприклад, фактори розвитку, що впливають на дітей раннього та дошкільного віку, ефективність освітніх програм раннього та дошкільного віку, вплив політики, законодавства та економіки на дітей та їх сім'ї). Основні методи дослідження та аналіз, представлені в описі курсу, допоможуть студентам практично провести відповідні дослідження в середовищі дітей раннього та дошкільного віку. Метою дослідження є визначення факторів, що впливають на розвиток та гармонійне зростання дітей раннього та дошкільного віку. Під керівництвом викладача студенти, які опановують цей курс, мають виконати дослідницький проект з обраного аспекту раннього дитинства, а саме розробити протокол дослідження для вивчення проблеми та презентувати результати дослідження.

Vanderbilt University пропонує освітню програму бакалаврського рівня «Раннє дитинство та початкова освіта» (Early Childhood and Elementary Education Program), яка розділяється на два напрями: дошкільна освіта та початкова освіта (до 3 класу); дошкільна освіта та початкова освіта (до 5 класу). Обидва напрями освітньої програми орієнтовані на вивчення особливостей розвитку мислення дітей, використовуючи інноваційні педагогічні практики. Університет забезпечує вже з першого курсу активну практику в місцевих школах, державних установах та експериментальних школах на кампусі.

University of Washington пропонує бакалаврську програму в онлайн-режимі «Ранній догляд та освіта» (online Bachelor of Arts in Early Care &

Education). Програма має курси із загальної теорії дошкільного дитинства, расової рівності в дошкільному віці, взаємодії дитини з оточуючим середовищем (інтерактивної взаємодії), досліджень в галузі освіти для дітей раннього та дошкільного віку, соціальної політики в сфері дошкільної освіти, ролі сім'ї та суспільства, розроблення освітніх програм для дітей раннього та дошкільного віку.

У *National Louis University* функціонує National College of Education, який акредитований Національною Радою з акредитації педагогічної освіти (National Council for Accreditation of Teacher Education) та має найбільшу кількість лауреатів премії «Золоте яблуко», яка присуджується за видатні досягнення у викладанні та лідерстві (The Golden Apple Awards for Excellence in Teaching & Leadership). National College of Education пропонує бакалаврську програму «Дошкільна освіта» (B.A. in Early Childhood Education), та дві магістерські програми «Магістр дошкільної освіти» (M.A.T. in Early Childhood Education) та «Управління в галузі раннього дитинства» (Master's in early childhood administration).

Ступінь бакалавра гуманітарних наук National Louis University в галузі дошкільної освіти дає можливість роботи з дітьми з народження до 8 років. Студенти за бакалаврською програмою «Дошкільна освіта» вивчають принципи, які впливають на розвиток, навчання та виховання дитини; історичні та теоретичні основи методик навчання та оцінювання його результатів; методи навчання в освітньому середовищі; методи розроблення навчальних планів та занять, вивчення потреб та перспектив співпраці з родинами дітей; англійську мову (мовлення та грамота). Дана програма доступна для дистанційного та очного навчання. Після успішного завершення навчання випускники отримують Професійну ліцензію педагога (PEL).

Ступінь магістра в галузі дошкільної освіти передбачає завершення обов'язкових курсів: «Розвиток людини – період немовляти та дитинства»; «Історичні та філософські основи дошкільної освіти»; «Освітній запит та оцінювання якості дошкільної освіти». Освітня програма передбачає вивчення принципів розвитку дитини; історії та теоретичних основ дошкільної освіти; підходів до навчання з підтримкою відео-коучинга та менторства, а також особливостей розроблення навчального плану, який орієнтований на розвиток навичок у дітей молодшого віку; інноваційних технологій викладання та навчання; особливостей роботи з дітьми різних національностей та їх родинами; особливостей освітньої діяльності в умовах мультикультурності. Опанування програмою магістерського рівня в галузі адміністрування дошкільної освіти передбачає володіння методами контролю та розвитку персоналу; використання фінансових та правових аспектів управління в дошкільній

освіті; проведення освітніх моніторингових та оцінювальних; взаємодії з родиною, суспільством; організаційної теорії, групової динаміки та лідерства.

Walden University пропонує магістерську програму «Магістр наук в сфері раннього дитинства» (MS in Early Childhood) (від 0 до 8 років), яка передбачає опанування наступних курсів: «Основи раннього дитинства»; «Ранній розвиток дитинства»; «Ефективні програми та практики»; «Проблеми і тенденції в сфері раннього дитинства»; «Формування дослідницьких компетенцій»; «Спілкування і співробітництво в сфері раннього дитинства». Освітня програма також пропонує курси спеціалізації: «Творчість, розвиток та навчання»; «Стратегія роботи з дітьми»; «Практика в сфері раннього дитинства».

За магістерською програмою «Адміністрація дошкільного віку, управління та лідерство» (MS in Early Childhood Studies «Early Childhood Administration, Management, and Leadership») студенти мають ознайомитися з найкращими практиками створення гармонійного середовища для розвитку, навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку; отримати практичні інструменти для планування та керівництва програмою раннього дитинства. Освітньою програмою передбачається засвоєння наступних курсів: «Етапи розвитку дитини дошкільного віку»; «Перспективи різноманітності та рівності»; «Спілкування та співпраця в сфері раннього дитинства»; «Основи досліджень в сфері раннього дитинства»; «Проблеми та тенденції в сфері раннього дитинства»; «Ефективні програми та практики в сфері раннього дитинства»; «Розвиток дослідницьких компетенцій»; «Професійний розвиток персоналу та командотворення»; «Бюджетування та розподіл ресурсів»; «Планування та управління програмами раннього дитинства»; «Практичний досвід в сфері раннього дитинства». Курсова робота за цією програмою узгоджується з професійними рекомендаціями, створеними Національною асоціацією освіти дітей (National Association for the Education of Young Children).

University of Minnesota пропонує магістерську програму «Магістр дошкільної освіти» (M.Ed. in early childhood education), яка готує вчителів для дітей віком від 0 до 8. Практику студенти проходять в лабораторії імені Ширлі Дж. Мура, яка знаходиться на території кампусу Інституту розвитку дитини (Institute of Child Development) та в місцевих міських державних школах, що є потужною базою для використання принципів та методик, які були засвоєні на університетських курсах. Освітня програма включає в себе курси: «Планування навчальних програм»; «Оцінювання розвитку дітей дошкільного віку»; «Практики та курси професійного розвитку та етики»; «Вивчення особливостей роботи з дітьми дошкільного віку та молодшого шкільного віку»; «Практичний досвід роботи в дошкільній та початковій освіті». Освітня програма передбачає магістерський проєкт. Основні курси освітньої програми: «Основи дитячої психології»; «Соціальний та особистісний розвиток»; «Когнітивний розвиток»; «Практика в сфері дошкільної освіти»; «Художня література»; «Основи читання»; «Технологія викладання та навчання»; «Співробітництво закладу освіти та громади»; «Соціально-філософські основи дошкільної освіти»; «Освіта немовлят, дітей раннього та дошкільного віку»; «Навчання дітей дошкільного віку з інвалідністю: спеціалізовані підходи»; «Сприяння соціальному та емоційному навчанню дітей дошкільного віку»; «Сприяння когнітивному та мовленнєвому навчанню дітей раннього та дошкільного віку»; «Сприяння творчості та моториці в дітей дошкільного віку».

University of Florida, College of Education пропонує магістерську програму «Магістр дошкільної освіти» (Master of Arts in Education in Early Childhood). Ця освітня програма присвячена дітям віком від 0 до 8 років. Студент, який обирає дану освітню програму, може планувати здобути ступінь магістра і мати право на проведення тренінгів для педагогів та батьків. Основними курсами освітньої програми є: «Розвиток немовляти»; «Соціальна компетентність»; «Співробітництво з родиною дитини»; «Моніторинг якості освіти»; «Розроблення навчальних планів та освітній менеджмент»; «Основи створення навчальних програм»; «Мультикультурний підхід у вихованні»; «Методи роботи з дітьми дошкільного віку»; «Політика та просвітництво в дослідженнях раннього дитинства». Освітня програма передбачає написання магістерського дослідження.

University of Pittsburg пропонує магістерську програму «Магістр дошкільної освіти» (Master of Education in Early Childhood Education), яка має основні напрями: освіта та людський розвиток; освіта та суспільство; методологія досліджень. До вивчення пропонуються наступні курси: «Мова та література для дітей дошкільного віку»; «Інтегроване мистецтво та музика в початковій школі»; «Навчання немовлят, дітей раннього та дошкільного віку»; «Методики навчання читання та письму». Основні практики: «Основи раннього дитинства»; «Семінар суспільного ресурсу: діти дошкільного віку та їх сім'ї»; «Основи сім'ї». Освітня програма пропонує обов'язковий практикум. На вибір студент має обрати курс, який передбачає роботу з дітьми з особливими потребами: «Основи спеціалізованої освіти»; «Дитина з інвалідністю»; «Оцінювання громадської діяльності з дітьми, які мають інвалідність»; «Аутизм: характеристики та втручання».

**Курси освітніх програм підготовки педагогів дошкільної освіти університетів США
(рівень бакалавр)**

No з/п	Університети США	Курси освітньої програми
1	Мічиганський державний університет (Michigan State University)	Освітня програма «Догляд та освіта раннього дошкільного віку»: <ul style="list-style-type: none"> – розвиток дитини від 0 до 3 років та розвиток дитини від 4 до 8 років; – навчання для дітей та середовище для занять; – здоров'я, безпека та харчування дітей дошкільного віку; – розробка навчального плану для дітей віком від 0 до 3 років; – розробка навчального плану для дітей віком від 4 до 8 років; – моніторинг та оцінювання розвитку дітей дошкільного віку; – особливості процесу догляду та навчання дітей дошкільного віку; – співпраця з батьками дітей дошкільного віку; – адміністрування та координування в дошкільних установах.
2	Університет Південної Каліфорнії (University of Southern California)	Освітня програма «Динаміка раннього дитинства» <ul style="list-style-type: none"> – вектори, які впливають на розвиток дітей раннього віку; – вплив навчальних планів та навчальних закладів на раннє дитинство; – дошкільне дитинство та сучасне суспільство; – дошкільне дитинство: фокус досліджень дій.
3	Університет Вандербільту (Vanderbilt University)	Освітня програма «Раннє дитинство та початкова освіта» <ul style="list-style-type: none"> – дитячий розвиток; – когнітивні дослідження; – діти з інвалідністю; – організаційний розвиток; – англійська мова та грамотність; – математика; – природознавство; – особливості вивчення другої мови дітьми дошкільного віку.
4	Державний науково-дослідницький університет штату Вашингтон (University of Washington)	Освітня програма «Ранній догляд та освіта» <ul style="list-style-type: none"> – загальна теорія дошкільного дитинства; – расова рівність в дошкільному дитинстві; – взаємодія дитини з оточуючим середовищем (інтерактивна взаємодія); – дослідження в галузі освіти для дітей раннього та дошкільного віку; – соціальна політика в сфері дошкільної освіти; – роль сім'ї та суспільства, розроблення освітніх програм для дітей раннього та дошкільного віку.
5	Національний університет Луї штату Іллінойс (National Louis University)	Освітня програма «Дошкільна освіта» <ul style="list-style-type: none"> – принципи, які впливають на розвиток, навчання та виховання дитини; – історичні та теоретичні основи методик навчання та оцінювання; – методи навчання в освітньому середовищі; – методи розроблення навчальних планів та занять; – вивчення потреб та перспектив співпраці з родинами дітей; – англійська мова (мовлення та грамота).
6	Університет Аризони (The University of Arizona)	Освітня програма «Дошкільна освіта»: <ul style="list-style-type: none"> – управління процесами в класній кімнаті; – розвиток мовлення та грамотність; – культурний плюралізм для дітей дошкільного віку; – навчання математиці/технології для дітей дошкільного віку; – інклюзивна освіта; – мовленнєва грамота дітей дошкільного віку; – поглиблене вивчення англійської мови; – викладання природничих наук для дітей дошкільного та молодшого віку; – професіоналізм та лідерство в дошкільній освіті. Освітня програма «Прикладна наука: дошкільна освіта»: <ul style="list-style-type: none"> – розвиток дитини; – оцінювання якості дошкільної освіти; – вступ до ранньої дошкільної освіти; – методики навчання математиці; – сім'я і суспільство; – мова та грамота; – технології для навчання дітей дошкільного віку; – математика для природничих наук; – етика в державному та приватному секторі; – керівництво та управління класом; – діти з особливими потребами; – осередок раннього дитинства; – методи аналізу; – мультикультурне суспільство.

**Курси освітніх програм підготовки педагогів дошкільної освіти університетів США
(рівень магістр)**

No з/п	Університети США	Курси освітньої програми
1	Національний університет Луї штату Іллінойс (National Louis University)	<p>Освітня програма «Магістр дошкільної освіти»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розвиток людини – період немовляти та дитинства; – історичні та філософські основи дошкільної освіти; – освітній запит та оцінювання якості дошкільної освіти; – принципи розвитку дитини, які впливають на практику викладання та результати навчання; – історія та теоретичні основи дошкільної освіти; – підходи до навчання з підтримкою відео-коучинга та менторства; – особливості розроблення навчального плану, який орієнтований на розвиток навичок у дітей молодшого віку; – інноваційні технології викладання та навчання; – особливості роботи з дітьми різних національностей та їх родинами; – особливості освітньої діяльності в умовах мультикультурності. <p>Освітня програма «Управління в галузі раннього дитинства»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – методи контролю та розвитку персоналу; – фінансові та правові аспекти управління в дошкільній освіті; – проведення освітніх моніторингів та оцінювання; – взаємодія та вплив сім'ї, суспільства, оточення; – організаційна теорія, групова динаміка та лідерство.
2	Університет Уолден (Walden University)	<p>Освітня програма «Магістр наук в сфері раннього дитинства»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – основи раннього дитинства; – ранній розвиток дитинства; – ефективні програми та практики; – проблеми і тенденції в сфері раннього дитинства; – формування дослідницьких компетенцій; – спілкування і співробітництво в сфері раннього дитинства; – творчість, розвиток та навчання; – стратегія роботи з дітьми; – практика в сфері раннього дитинства. <p>Освітня програма «Адміністрація дошкільного віку, управління та лідерство»</p> <ul style="list-style-type: none"> – успішні практики створення гармонійного середовища для розвитку, навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку; – практичні інструменти для планування та керівництва програмою раннього дитинства; – етапи розвитку дитини дошкільного віку; – перспективи різноманітності та рівності; – спілкування та співпраця в сфері раннього дитинства; – основи досліджень в сфері раннього дитинства; – проблеми та тенденції в сфері раннього дитинства; – ефективні програми та практики в сфері раннього дитинства; – розвиток дослідницьких компетенцій; – професійний розвиток персоналу та командотворення; – бюджетування та розподіл ресурсів; – планування та управління програмами раннього дитинства; – практичний досвід в сфері раннього дитинства
3	Університет Мінесоти (University of Minnesota)	<p>Освітня програма «Магістр дошкільної освіти»</p> <ul style="list-style-type: none"> – планування навчальних програм; – оцінювання розвитку дітей дошкільного віку; – практика та курси професійного розвитку та етики; – вивчення особливостей роботи з дітьми дошкільного віку та молодшого шкільного віку; – практичний досвід роботи в дошкільній та початковій освіті; – основи дитячої психології; – соціальний та особистісний розвиток; – когнітивний розвиток; – практика в сфері дошкільної освіти; – художня література; – основи читання; – технологія викладання та навчання; – співробітництво закладу освіти та громади; – соціально-філософські основи дошкільної освіти; – освіта немовлят, дітей раннього та дошкільного віку; – навчання дітей дошкільного віку з інвалідністю: спеціалізовані підходи; – сприяння соціальному та емоційному навчанню дітей дошкільного віку; – сприяння когнітивному та мовленнєвому навчанню дітей раннього та дошкільного віку; – сприяння творчості та моториці в дітей дошкільного віку.

4	Університет Флориди, Педагогічний коледж (University of Florida, College of Education)	Освітня програма «Магістр дошкільної освіти» – розвиток немовляти; – соціальна компетентність; – співробітництво з батьками; – вимірювання та оцінювання; – розроблення навчальних планів та освітній менеджмент; – мультикультурність у вихованні; – методи роботи з дітьми дошкільного віку; – політика та просвітництво в дослідженнях раннього дитинства.
5	Університет Пітсбурга (University of Pittsburgh)	Освітня програма «Магістр дошкільної освіти» – мова та література для дітей дошкільного віку; – інтегроване мистецтво та музика в початковій школі; – навчання немовлят, дітей раннього та дошкільного віку; – методики навчання читання та письму. – основи спеціалізованої освіти; – дитина з інвалідністю; – оцінювання громадської діяльності з дітьми, які мають інвалідність; – аутизм: характеристики та втручання.
6	Університет Аризони (The University of Arizona)	Освітня програма «Магістр дошкільної освіти/мова, читання, культура»: – оцінювання розвитку дитини; – керівництво лідерства у сферах грамоти та мови; – дослідження в громадах та школах; – стажування; – мова, читання та культура. Освітня програма Магістр дошкільної освіти «Викладання та освіта вчителів»: – вступ до освітніх досліджень; – дослідження в галузі викладання та навчання; – теорія та політика освітніх програм; – розвиваючі програми для дітей дошкільного віку; – теорія розвитку раннього дитинства; – спостереження та документування як інструменти для оцінки дитячих та сімейних взаємин; – освітня програма з ранньої грамоти; – мистецтво книги з малюнками; – література та грамота для дитини дошкільного віку; – розвиток мовлення; – письмо; – перспективи раннього дитинства при соціалізації мови в різних культурах.

The University of Arizona пропонує програми бакалаврського рівня «Дошкільна освіта» (Early Childhood Education), «Прикладна наука: дошкільна освіта» (Applied Science: Early Childhood Education Emphasis) та дві магістерські програми «Дошкільна освіта: мова, читання, культура» (Language, Reading & Culture (MA) – Early Childhood Education) та Дошкільна освіта: навчання та педагогічна освіта» (Teaching & Teacher Education (MA) – Early Childhood Education). Бакалаврська програма «Дошкільна освіта» включає в себе такі курси: «Управління процесами в класній кімнаті»; «Розвиток мовлення та грамотність»; «Культурний плюралізм для дітей дошкільного віку»; «Навчання математиці/технології для дітей дошкільного віку»; «Інклюзивна освіта»; «Мовленнєва грамота дітей дошкільного віку»; «Поглиблене вивчення англійської мови»; «Викладання природничих наук для дітей дошкільного та молодшого віку»; «Професіоналізм та лідерство в дошкільній освіті».

Бакалаврська програма «Прикладна наука: дошкільна освіта» пропонує курси: «Розвиток

дитини»; «Оцінювання якості дошкільної освіти»; «Вступ до ранньої дошкільної освіти»; «Методики навчання математиці»; «Сім'я і суспільство»; «Мова та грамота»; «Технології для навчання дітей дошкільного віку»; «Математика для природничих наук»; «Етика в державному та приватному секторі»; «Керівництво та управління класом»; «Діти з особливими потребами»; «Осередок раннього дитинства»; «Методи аналізу»; «Мультикультурне суспільство».

Освітні програми «Магістр дошкільної освіти/ мова, читання, культура» та «Викладання та освіта педагогів» готують студентів в якості педагогів, політиків, директорів, адміністраторів і дослідників, які будуть створювати привабливе та безпечне середовище для дошкільнят. Підкреслюючи соціокультурну перспективу, магістерські програми передбачають інноваційні способи пізнання, методи дослідження та різноманітні підходи до вирішення проблем в сфері дошкільної освіти. Основні курси цієї програми: «Вступ до освітніх досліджень»; «Дослідження в галузі викладання та навчання»; «Теорія та політика освітніх про-

грам»; «Розвиваючі програми для дітей дошкільного віку»; «Теорія розвитку раннього дитинства»; «Спостереження та документування, як інструменти для оцінки дитячих та сімейних взаємин»; «Освітня програма з ранньої грамоти»; «Мистецтво книги з малюнками»; «Література та грамота для дитини дошкільного віку»; «Розвиток мовлення»; «Письмо»; «Перспективи раннього дитинства при соціалізації мови в різних культурах».

Узагальнення результатів аналізу освітніх програм бакалаврського та магістерського рівнів університетів США представлено у таблицях (табл. 1, табл. 2).

Висновки. Підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти в США є актуальною проблемою, вона має особливості, пов'язані з різними вимогами штатів до професійної готовності педагогічних працівників дошкільної освіти, а також з невідповідністю у застосуванні стандартів професійних асоціацій в державній політиці та університетських програмах. Проблема ускладнюється і тим, що отримані в результаті підготовки ступінь і свідоцтво або сертифікат про опанування освітньої програми, які є достатніми для роботи в одному штаті, можуть бути недостатніми для іншого штату.

Узагальнення досвіду підготовки педагогів дошкільної освіти в провідних університетах США дозволило зробити висновок, що, незважаючи на різні вимоги різних штатів до такої підготовки, освітні програми мають і спільні особливості. Основними особливостями освітніх програм бакалаврського рівня є їх спрямованість на формування:

- розуміння особливостей інтелектуального, соціального, емоційного та фізичного розвитку дітей;

- здатності до розроблення програм і використання методів навчання в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти;

- вміння підготувати дітей до взаємодії з оточуючим середовищем, життєдіяльності в умовах культурного плюралізму;

- готовності до роботи з дітьми з особливими потребами;

- усвідомлення важливості співпраці з родинами дітей.

Особливостями освітніх програм магістерського рівня є:

- визначеність цільової аудиторії (студенти, які прагнуть бути керівниками дошкільних установ, займатися політичною або науковою діяльністю в галузі дошкільної освіти тощо);

- акцентування уваги на опануванні студентами: методами контролю та розвитку персоналу закладів дошкільної освіти; фінансовими та правовими механізмами управління в дошкільній освіті, освітнього менеджменту; методиками проведення освітніх моніторингів та оцінювання якості дошкільної освіти; а також ознайомлення з успіш-

ними практиками співпраці з родинами дітей та громадою, створення гармонійного та безпечного освітнього середовища для розвитку, навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку;

- орієнтація на формування інноваційних способів пізнання, використання методів дослідження та креативних, нешаблонних підходів до вирішення проблем в сфері дошкільної освіти;

- виконання магістерського дослідження.

Наведені особливості підготовки педагогів дошкільної освіти в університетах США можуть слугувати певними орієнтирами у процесі модернізації системи вітчизняної дошкільної освіти.

Список використаної літератури:

1. Ahmed, Syeda Kashfee, Walker, Maurice, Kaga, Yoshie, 2020, 43 pages. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374204>.
2. Diane M. Horm , Marilou Hyson & Pamela J. Winton (2013) Research on.
3. Early Childhood Teacher Education: Evidence From Three Domains and Recommendations.
4. for Moving Forward, Journal of Early Childhood Teacher Education, 34:1, 95-112. URL : <https://doi.org/10.1080/10901027.2013.758541>.
5. Howes, C., Whitebook, M., Phillips D. Teacher characteristics and effective teaching in child care: Findings from the National Child Care Staffing study / Creating a Qualified Preschool Teaching Workforce : [Child & Youth Care Forum]. 1992. Part I. № 21. P. 399–414.
6. Michigan State University. (n.d.). *Undergraduate Degree – Early Care and Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://reg.msu.edu/academicprograms/ProgramDetail.aspx?Program=7739>.
7. National Louis University, N. (n.d.). *M.Ed. in Early Childhood Administration*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://nl.edu/national-college-of-education/programs/advanced-professional-programs/graduate/med-in-early-childhood-administration/>.
8. National Louis University. (n.d.). *B.A. in Early Childhood Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://nl.edu/undergraduate-college/programs/education/ba-in-early-childhood-education/>.
9. National Louis University. (n.d.). *M.A.T. in Early Childhood Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://nl.edu/national-college-of-education/programs/teacher-preparation/graduate/mat-in-early-childhood-education/>.
10. OECD. (2020, November 30). *Building a High-Quality Early Childhood Education and Care Workforce*. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/education/building-a-high-quality-early-childhood-education-and-care-workforce_b90bba3d-en.

11. OMEP. (2013). URL : https://www.ilo.org/sector/Resources/codes-of-practice-and-guidelines/WCMS_236528/lang-en/index.htm.
12. Stayton V. D., Smith B. J., Dietrich S. L., & Bruder M. B. (2012). *Comparison of state certification and professional association personnel standards in early childhood special education. Topics in Early Childhood Special Education*. 32. P. 24–37.
13. The University of Arizona Graduate College. (n.d.). *Language, Reading & Culture (MA) – Early Childhood Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://grad.arizona.edu/catalog/programinfo/LRCMAECED>.
14. The University of Arizona Graduate College. (n.d.). *Teaching & Teacher Education (MA) – Early Childhood Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://grad.arizona.edu/catalog/programinfo/TTEMAELCED>.
15. The University of Arizona. (2020, August 18). *Early Childhood Education (Applied Science BAS)*. Retrieved November 16, 2020. URL : <https://online.arizona.edu/programs/undergraduate/online-bachelor-applied-science-early-childhood-education-applied-science-bas>.
16. UNESCO. Survey of teachers in pre-primary education (STEPP): lessons from the implementation of the pilot study and field trial of international survey instruments.
17. University of Florida, College of Education. (n.d.). *Traditional Early Childhood Master's Degree*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://education.ufl.edu/early-childhood/traditional-early-childhood-masters-degree/>.
18. University of Minnesota. (n.d.). *M.Ed. in early childhood education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://icd.umn.edu/academics/early-childhood-education-master-of-education/>.
19. University of Pittsburgh. (n.d.). *Master of Education in Early Childhood Education*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://www.education.pitt.edu/academics/early-childhood-education/elementary-education/master-education-early-childhood-education>.
20. University of Southern California. (n.d.). *Course Descriptions*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://rossier.usc.edu/programs/minors/the-dynamics-of-early-childhood/course-descriptions/>.
21. University of Washington. (n.d.). *Course Descriptions*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://www.earlyeducationonline.uw.edu/academic-experience/courses/course-descriptions/>.
22. Vanderbilt University. (n.d.). *Early Childhood and Elementary Education Program*. Retrieved November 13, 2020. URL : https://peabody.vanderbilt.edu/departments/tl/undergraduate_program/early_childhood_program.php.
23. Walden University. (n.d.). MS in Early Childhood Studies Early Childhood Administration, Management, and Leadership. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://www.waldenu.edu/online-masters-programs/ms-in-early-childhood-studies/administration-management-and-leadership>.
24. Walden University. (n.d.). *MS in Early Childhood*. Retrieved November 13, 2020. URL : <https://www.waldenu.edu/online-masters-programs/ms-in-early-childhood-studies>.
25. Whitebook, M., & Williams, RE (2021). Анна Еванс Мюррей: Лідерство у державних дитячих садках та підготовка вчителів. *Профілі в ранній освітній лідерській діяльності*, № 2. Берклі, Каліфорнія : Центр вивчення зайнятості по догляду за дітьми, Каліфорнійський університет, Берклі. URL : <https://cscse.berkeley.edu/anna-e-murray/>.
26. Баєр О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г. (2021, Січень 12). *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні* / Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
27. Воронов В.А., Гавриш Н.В., & Канишевська Л.В. (2020, Липень 13). Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. URL : <http://naps.gov.ua/ua/press/releases/2008/>.
28. Закон України (2021, Січень 1). *Про дошкільну освіту*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.
29. Закон України (2021, Січень 1). *Про освіту*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
30. Закон України. (2021, February 26). *Про вищу освіту*. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
31. КресанТ. URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/18987/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D1%83%20%D0%A1%D0%A8%D0%90.%20pdf>.
32. Мельник Н.І. Розвиток дошкільної освіти у США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 ; Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2011. 327 с.

Demyanova V., Drach I. Features of teacher training preschool education: the US experience

An important factor of success of preschool education reform in Ukraine is modernization of training preschool teachers system. The documents of UNESCO, the Organization for Economic Cooperation, the strategy of the World Association for Education of Children, the World Organization for Preschool Education, and the International Labor Organization emphasize the importance of training highly professional preschool teachers who can create necessary conditions for early childhood development. Taking into consideration that updating the content of preschool education involves, in particular, the analysis of best practices of the world's leading universities, it is worth analyzing the experience of US universities, which have been world leaders in higher education according to international rankings, including Academic Ranking of World Universities, The QS World University Rankings.

The scientific works of both American researchers (M. Whitebook, RE Williams, C. Lim, Harriet Able-Boone, M. Hyson, RE Gomez, Sharon Lynn Kagan) and national scientists (Zdanevich, T. Kresan, N. Melnik, O. Borisova) are devoted to the problems of teacher training for preschool institutions in the United States. The peculiarities of training specialists in preschool education in the United States are studied by such national researchers as L. Zdanevich, T. Kresan, N. Melnyk, and O. Borisova. At the same time, national educational science still pays insufficient attention to analysis of peculiar features of educational programs in US universities to train teachers for preschool education.

The article includes analysis of educational programs for training future preschool teachers of leading US universities according to the International Academic Ranking of World Universities (ARWU) in the field of "Education" – Michigan State University, University of Southern California, Vanderbilt University, National Louis University, Walden University, University of Minnesota, University of Florida, University of Pittsburg, The University of Arizona. Generalization of the experience of training future preschool teachers in US universities led to the conclusion that the requirements for such training were different in different states. At the same time, educational programs have common features. The main specific feature of Bachelor's educational programs is their focus on the formation of the following: understanding the characteristics of intellectual, social, emotional and physical development of children; ability to develop programs and use teaching methods in educational environment of preschool education; ability to prepare children for interaction with the environment, life in conditions of cultural pluralism; readiness to work with children with special needs; awareness of the importance of cooperation with children's families.

Master's programs are aimed at students who aspire to be heads of preschool institutions, to engage in political or scientific activities in the field of preschool education. Peculiarities of Master's educational programs are the following: emphasis on students mastering the methods of control and development of staff in preschool educational institutions; financial and legal mechanisms of management in preschool education, educational management; methods of conducting educational monitoring and assessing the quality of preschool education; as well as acquaintance with successful practices of cooperation with children's families and the community, creation of well-balanced and safe educational environment for the development, education and upbringing of children of early and preschool age; focus on the formation of innovative ways of learning, use of research methods and creative, unconventional approaches to solving problems in the field of preschool education; conducting research of Master's level.

Key words: *educational programs, training of preschool teachers, US universities.*

УДК 37.078

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.21>**О. В. Жабенко**

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник відділу інтеграції вищої освіти і науки
Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

ПОВНОВАЖЕННЯ КОЛЕГІАЛЬНИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ КОНТИНГЕНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ВИЩОЇ ЛАНКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Статтю присвячено аналізу повноважень колегіальних органів управління університетів у формуванні (відбір, призначення, заохочення, просування, звільнення) управлінського персоналу університету вищої ланки.

Інституційна автономія і принципи діяльності (а саме автономії і самоврядування, поєднання колегіальних та єдиноначальних засад) передбачають підвищення ролі колегіальних органів у всіх аспектах діяльності університетів в Україні, у тому числі й у здійсненні кадрової політики. Відзначено, що в Україні колегіальні органи (а саме вчена рада (основний колегіальний орган управління університету), наглядова рада університету; колегіальний орган громадського самоврядування – загальні збори (конференція) трудового колективу університету) мають повноваження лише ініціювати відкликання керівника університету. Проте реалізація таких повноважень колегіальними органами переважно є номінальною, зважаючи на те, що наглядова рада – частково залежна структура від університету та його керівництва. Адже порядок формування наглядової ради, строк її повноважень, компетенція та порядок діяльності визначаються статутом університету. А одним із головних завдань є здійснення нагляду за управлінням майном університету; ректор університету створює вчену раду та вносить зміни до її складу (також може її очолювати її), затверджує персональний склад конференції трудового колективу університету (та за посадою є членом цього колегіального органу громадського самоврядування).

Виявлено, що в зарубіжних університетах колегіальні органи, а особливо наглядові ради, мають широкі повноваження стосовно формування (відбору, призначення, заохочення, просування, звільнення) управлінського персоналу університету вищої ланки. Вони уповноважені формувати умови відбору, відбирати, приймати на посади кандидатів, контролювати їхню роботу та звільняти із посад (розривати контракт). Рада університету у питаннях кадрової політики виступає здебільшого у ролі дорадчо-консультативного органу.

За результатом дослідження запропоновано розширити повноваження наглядових рад університетів в Україні, наділивши їх повноваженнями з формування (призначення, заохочення, просування, звільнення) контингенту управлінського персоналу вищої ланки університетів.

Ключові слова: вчена рада, наглядова рада, конференція трудового колективу, ректор, проректор.

Постановка проблеми. Важливою складовою частиною інституційної автономії університетів України є кадрова автономія, яка передбачає самостійний, незалежний і відповідальний добір і розстановку кадрів. Кадрова автономія у діяльності університетів України реалізується на основі принципів автономії і самоврядування та поєднання колегіальних і єдиноначальних засад. Інституційна автономія та зазначені принципи діяльності передбачають підвищення ролі колегіальних органів у всіх аспектах діяльності університету, у тому числі й у здійсненні кадрової політики університету. Тому актуальним є виявлення повноважень колегіальних органів управління університетом щодо формування (відбору, заохочення, просування, звільнення) контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університетах України та порівняння їх із повноваженнями колегіальних органів закордонних університетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання запровадження інституційної автономії розглядали І.В. Богачевська [1], М. Михайліченко [2], оцінювання рівня автономії й ефективності управління та стратегічного розвитку закладу вищої освіти в умовах конкурентного середовища – О.Б. Моргулець [3], впливу децентралізації на діяльність закладів вищої освіти – Л. Тупичак [4], удосконалення процесу децентралізації менеджменту закладом вищої освіти – В.Я. Гаврилюк [5] та інші. Однак поза увагою вчених залишилися питання повноважень колегіальних органів університетів щодо формування в університетах контингенту управлінського персоналу вищої ланки.

Мета статті. Виявлення повноважень колегіальних органів управління університетом щодо формування контингенту управлінського персоналу університетів вищої ланки в Україні та порів-

няння їх із повноваженнями колегіальних органів закордонних університетів.

Виклад основного матеріалу. В Україні до управління університетом залучені такі колегіальні органи: вчена рада (основний колегіальний орган управління університету); наглядова рада університету; колегіальний орган громадського самоврядування – загальні збори (конференція) трудового колективу університету; орган студентського самоврядування університету – загальні збори (конференція) студентів [6, ст. 24, 27, 29; 7, ст. 36, 37].

Вчена рада університету (її склад затверджується наказом ректора університету) має право вносити подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування університету про відкликання керівника університету з підстав, передбачених законодавством, статутом університету чи контрактом [7, ст. 36]. Також вчена рада на основі рекомендації конкурсної комісії університету може таємним голосуванням приймати рішення про обирання на посади заступників керівника університету, проректорів (відповідно до [8]). Ректор університету на основі цього рішення видає накази про призначення своїх заступників (проректорів) [9]. Повноваження вченої ради щодо формування (відбору, заохочення, звільнення) управлінського персоналу вищої ланки досить обмежені. До того ж і перераховані вище повноваження щодо відкликання керівника університету можуть бути лише номінальними, зважаючи на те, що вчена рада створюється наказом ректора і за посадою ректор та проректори входять до неї, а також наказом ректора вносяться зміни до її складу. Крім того, ректор може також і очолювати вчену раду у разі його обрання таємним голосуванням зі складу вченої ради університету.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» члени наглядової ради мають право як аналізувати та оцінювати діяльність університету, так і аналізувати й оцінювати діяльність ректора університету, а також вносити подання засновнику університету про заохочення або відкликання ректора університету з підстав, визначених законом [7, ст. 37]. А сама наглядова рада (яка створюється за рішенням засновника університету) має право «сприяти кадровому забезпеченню університету, здійснювати контроль за діяльністю керівництва університету, заслуховувати звіти ректора університету про виконання основних завдань закладу» [10], «вносити вищому колегіальному органу громадського самоврядування та/або засновнику університету подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти, контрактом» [7]. Як бачимо, повноважень щодо формування управлінського персоналу університету вищої ланки у наглядової ради не так

і багато. До того ж сильного впливу на кадрову політику щодо управлінського персоналу вищої ланки можна не очікувати, адже наглядові ради не є повністю незалежними структурами від університету та його керівництва, тому що і порядок формування наглядової ради, і строк її повноважень, і компетенція та порядок діяльності визначаються статутом університету. А одним із головних завдань є здійснення нагляду за управлінням майном університету, а вже потім – нагляду за додержанням мети його створення [7, ст. 37].

Конференція трудового колективу університету (далі – КТКУ) має право оцінювати діяльність ректора. Проте, згідно з повноваженнями КТКУ, за результатом такого оцінювання не передбачено ніяких заходів щодо діяльності (чи бездіяльності) ректора. Єдиним впливом є розгляд питання про дострокове припинення повноважень (відкликання) ректора за обґрунтованим поданням наглядової або вченої ради університету (не менш як половиною від статутного складу [7]). Тобто за власною ініціативою КТКУ не може якимось чином (та й відповідно до її повноважень) коригувати діяльність ректора. На нашу думку, це неможливо ще й тому, що персональний склад КТКУ затверджується ректором, а сам ректор за посадою є членом КТКУ [11].

Орган студентського самоврядування університету щодо управлінського персоналу вищої ланки має лише повноваження погоджувати кандидатуру проректора університету. Повноважень щодо оцінювання діяльності чи ініціювання звільнення не передбачено [7, ст. 40].

Тепер розглянемо повноваження колегіальних органів управління щодо формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університетах зарубіжних країн. Наприклад, у Республіці Казахстан організаційно-правовою формою університету є некомерційне акціонерне товариство. Тому організація управління університетами переходить на так зване «корпоративне управління». Замість наглядових рад створюються ради директорів [12] (уповноважені ради [13]).

Рада директорів визначає кількісний склад, термін повноважень членів виконавчого органу – правління (крім голови правління – ректора і члена правління з академічних питань), порядок обрання голови правління – ректора і членів правління (крім члена правління з академічних питань), а також достроково завершує їхні повноваження та притягує до дисциплінарної відповідальності (крім голови правління – ректора і члена правління з академічних питань) [14, с. 2, 8], приймає рішення про проведення конкурсу на посади членів правління (крім члена правління з академічних питань), а також визначає умови, дату та місце його проведення, розглядає документи осіб, допущених до участі в конкурсі, програми претендентів на

посаду голови правління – ректора щодо розвитку університету, за результатом якого формує список рекомендованих осіб для подальшого розгляду республіканською комісією при «уповноваженому органі відповідної галузі» [15, с. 2, 4]. За результатом проведення співбесіди таємним голосуванням визначає кандидатуру на посаду члена правління, визначає термін її повноважень (крім члена правління з академічних питань) [15, с. 10, 11].

Вчена рада (сенат), виборний колегіальний орган (склад якого затверджує голова правління – ректор університету (президент), який також і очолює вчену раду) не має повноважень щодо формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університетах [16, с. 23–24; 17]. Вони лише «заслуховують річний звіт президента про проведену роботу, а також обговорюють подані ректоратом звіти про проведену роботу, виконання стратегічного плану і його індикаторів» [17].

В університетах Нідерландів в основу організації системи управління університетами покладено «корпоративне управління», згідно з яким наглядова рада (raad van toezicht) університету призначає, звільняє членів виконавчої ради (college van bestuur) із узгодженням із радою університету (universiteitsraad) [18, ст. 9.3.2], визначає розмір оплати їхньої праці, контролює дотримання ними повноважень [19], щонайменше раз на рік оцінює якість діяльності членів виконавчої ради (розглядає питання їхньої діяльності та робить відповідні висновки за результатами індивідуальних співбесід із членами виконавчої ради), укладає контракти із членами виконавчої ради, визначає їхні посадові повноваження й обов'язки, дає їм дозвіл на зайняття оплачуваних та неоплачуваних додаткових посад [20, с. 3, 4], визначає умови найму (відбору та призначення) членів виконавчої ради [21, с. 14]. Виконавча рада університету здійснює керівництво справами університету («відповідає за управління та адміністрування університету в цілому» [18, ст. 9.2.1]). До її складу якої входить «максимум три члени, включаючи ректора (rector magnificus)» [18, ст. 9.3.1] (rector magnificus – особа академічної спільноти, яка несе відповідальність за наукові дослідження, освіту та студентів в університеті [22; 23], кандидатів на посаду пропонує рада деканів (raad van decanen) зі складу професорів університету [24, с. 2]).

Рада університету є головним колегіальним органом університету, як уже було зазначено вище, дає згоду на призначення чи звільнення наглядовою радою членів виконавчої ради, вносить пропозицію Міністру освіти щодо призначення кандидатури одного із членів наглядової ради університету, вносить пропозиції наглядовій раді щодо профілів для призначення членів виконавчої ради [25, с. 5, 6, 7]. Студенти залучені до всіх питань, що розглядаються радою універ-

ситету, адже половину складу ради університету становлять студенти, які й обираються студентами університету [26].

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу можна зробити висновки.

У зарубіжних університетах управління університетом реалізується на основі принципу колегіальності. Всі управлінські структури здійснюють управління на основі колегіального прийняття рішень.

В університетах Нідерландів наглядові ради виступають у ролі роботодавців для управлінського персоналу вищої ланки університету. Вони уповноважені формувати умови відбору, відбирати, приймати на посади кандидатів, контролювати їхню роботу та розривати контракт. Рада університету у питаннях кадрової політики виступає здебільшого у ролі дорадчо-консультативного органу.

В університетах України, як і в зарубіжних університетах, діють колегіальні органи управління. Однак, на відміну від колегіальних органів управління зарубіжних університетів, повноцінно у процесі формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки університету вони участі не беруть. Їхні повноваження обмежуються переважно виробленням пропозиції роботодавцю про звільнення управлінського персоналу.

В Україні слід розширити повноваження наглядових рад університетів, наділивши їх повноваженнями з формування (призначення, заохочення, просування, звільнення) контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університетах.

Список використаної літератури:

1. Богачевська І.В. Автономізація університетів як складова реформа вищої освіти України: аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/avtonomizaciya-universitetiv-yak-skladova-reformi-vischoi>.
2. Михайліченко М. Автономія університетів як необхідна умова децентралізації державної влади в освіті України. *Нова парадигма*. 2017. Вип. 132. С. 33–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2017_132_6.
3. Моргулець О.Б. Управління вищим навчальним закладом як суб'єктом ринку : монографія. К. : КНУТД, 2017. 454 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9467/2/Morgulets_Mono_Titul_Zmist_Vstup.pdf.
4. Тупичак Л. Особливості децентралізації управління освітньою системою як шлях до модернізації вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4 (53). Ч. 1. С. 56–62. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_53/fail/8.pdf.
5. Гаврилук В.Я. Децентралізація менеджменту вищих навчальних закладів як спосіб підви-

- щення ефективності їх функціонування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 727. С. 16–23. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13830/1/4_16-23_Vis_727_Menegment.pdf.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
  7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (у редакції від 23.04.2021, підстава – 1357-XI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
  8. Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів), затверджені наказом МОН України від 05.10.2015 № 1005 (у редакції наказу МОН України від 26.11.2015 № 1230). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1005729-15#Text>.
  9. Про призначення проректора : накази від 09.09.2019 № 2987л, № 2988л, № 2989л, № 2990л / Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського». URL: https://ae.fea.kpi.ua/ae-files/doc/nakaz/20190909_N2987-2990.pdf
  10. Статут Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 02.11.2016 № 1308. URL: https://kpi.ua/statute#_Тос468289890.
  11. Статут Сумського державного університету державної форми власності. 25 с. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/index.php?task=getfile&tmpl=component&id=802fff39-0fb2-e011-9640-001a4be6d04a&kind=1>.
  12. Об образовании : Закон Республики Казахстан от 27.07.2007 № 319-III. URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/Z070000319_
  13. Устав Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Ясави. 18 с. URL: <http://ayu.edu.kz/about/management/New%20Folder/ustav-2019.pdf>.
  14. Положение о Правлении Некоммерческого акционерного общества «Казахский национальный университет имени аль-Фараби», утверждено решением Совета директоров НАО «КНУ имени аль-Фараби» 16.06.2021, протокол № 4. Алматы, 2021. 12 с. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder23065/Положение о Правлении.pdf>.
  15. Порядок отбора и назначения Председателя Правления – Ректора и избрания членов Правления Некоммерческого акционерного общества «Казахский национальный университет имени аль-Фараби», утверждено решением Совета директоров НАО «КНУ имени аль-Фараби» 14.01.2021, протокол № 1, (с изменениями от 10.03.2021, протокол № 3, от 16.06.2021, протокол № 4). 14 с. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder23065/Порядок отбора июнь 2021.pdf>.
  16. Устав Некоммерческого акционерного общества «Казахский национальный университет имени аль-Фараби», утвержден приказом Председателя Комитета государственного имущества и приватизации Министерства финансов Республики Казахстан от 25.08.2020 № 512. Нур-Султан, 2020. 37 с. URL: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder23065/ҚазҰУ КЕАҚ Жарғысы-Устав.pdf>.
  17. Деятельность Сената университета (Ученого совета) / Университет им. Ахмета Ясави. URL: <https://ayu.edu.kz/ru/senate>.
  18. Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek : Wet van 08.10.1992. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2020-08-01>.
  19. Profielschets Raad van Toezicht Universiteit Leiden / Universiteit Leiden. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/over-ons/profielschets-raad-van-toezicht-universiteit-leiden.pdf>.
  20. Reglement van de Raad van Toezicht van de Universiteit Leiden / Universiteit Leiden. URL: <https://www.organisatiegids.universiteitleiden.nl/reglementen/algemeen/reglement-van-de-raad-van-toezicht-van-de-universiteit-leiden>.
  21. Code goed bestuur universiteiten. Vastgesteld op 22 november 2019 / VSNU (vereniging van universiteiten; association of universities the Netherland). URL: https://www.vsnu.nl/files/documenten/Domeinen/Governance/VSNU_CodeGoedBestuur_Nederlands_definitief_11122019.pdf.
  22. Academic ranks in the Netherlands. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_ranks_in_the_Netherlands.
  23. Profile for new Rector Magnificus / Utrecht University. URL: <https://www.uu.nl/en/news/profile-for-new-rector-magnificus>.
  24. Management and Administration Regulation of Leiden University / University Leiden. 16 p. URL: <https://www.organisatiegids.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/ul2staff/reglementen/bestuur-en-organisatie/management-and-administration-regulation-of-leiden-university.pdf>.
  25. Regulations relating to the University Council / Universiteit Leiden. 13 p. URL: <https://www.organisatiegids.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/ul2staff/reglementen/bestuur-en-organisatie/reglement-universiteitsraad-eng.pdf>.
  26. University Council / Universiteit Leiden. URL: <https://www.universiteitleiden.nl/en/about-us/management-and-organisation/university-council>.

Zhabenko O. Powers of collegial management bodies in the formation of senior management staff contingent at the university

The article is devoted to the analysis of the powers of collegial governing bodies of universities in the formation (selection, appointment, incentive, promotion, dismissal) of senior management staff of the university.

Institutional autonomy and principles of activity (namely autonomy and self-government, a combination of collegial and undivided authority) provide for increasing the role of collegial bodies in all aspects of the universities activity in Ukraine, including the implementation of personnel policy. It was noted that in Ukraine collegial bodies (namely: the academic council (the main collegial governing body of the university); the supervisory board of the university; the collegial body of public self-government – general meeting (conference) of the university staff) have the authority only to initiate the recall of the head of the university. However, the realization of such powers by collegial bodies is mostly nominal, given that the supervisory board is partly dependent on the university and its management. After all the procedure for forming the supervisory board, the term of its powers, competence and order of activities are determined by the university statutes. And one of the main tasks is to supervise at the management of university property; the rector of the university creates an academic council and makes changes to its composition (may also head it), approves the personal composition of the conference of the university staff (and ex officio is a member of this collegial body of public self-government).

It was found that in foreign universities collegial bodies, and especially supervisory boards, have broad powers to form (selection, appointment, incentive, promotion, dismissal) senior management staff of the university. They are authorized to formulate the conditions of selection, select, accept candidates for positions, control their work and dismiss them (terminate the contract). The university council in matters of personnel policy acts mainly as an advisory-consultative body.

As a result of the study, to expand the powers of supervisory boards of universities in Ukraine, giving them the power to form (appoint, incentive, promotion, dismissal) of senior management staff contingent of universities was proposed.

Key words: *academic council, supervisory board, conference of the university staff, rector, vice-rector.*

УДК 61:519.2+311+378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.22>**В. В. Жеребкін**кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри професійно-орієнтованих дисциплін
ПВНЗ «Харківський міжнародний медичний університет»**Ж. В. Давидова**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін
ПВНЗ «Харківський міжнародний медичний університет»

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ ДОКАЗОВОЇ МЕДИЦИНИ»

Стаття присвячена обґрунтуванню ефективності вивчення курсу «Методологія доказової медицини» на початкових етапах підготовки здобувачів вищої освіти медичних спеціальностей щодо підвищення рівня інформаційної компетентності. Визначено законодавчу основу вивчення курсу доказової медицини. Наведено визначення цього поняття як добросовісне, точне і свідоме використання кращих результатів клінічних досліджень для вибору лікування конкретного пацієнта. Окреслено мету та завдання, що мають бути досягнуті під час вивчення навчального курсу. Описано досвід практичної діяльності з викладання навчального курсу «Методологія доказової медицини» для здобувачів вищої освіти другого року навчання. Наведено підходи та методи навчання, які спрямовані на опанування методологією пошуку інформації та її опрацювання. Працюючи із джерелами даних доказової медицини, здобувачі освіти вчилися ставити клінічне питання, отримувати кращі дані щодо цього питання та оцінювати ці дані з позицій доказової медицини, етичних принципів та академічної доброчесності.

Зазначено складнощі, з якими зіткнулися студенти під час опанування дисципліни, такі як вивчення методів статичної обробки даних медичних досліджень. Окрему увагу приділено академічній доброчесності в наукових публікаціях, наведено види порушень академічної доброчесності з погляду доказової медицини. Доведено, що аналіз публікацій у фахових виданнях сприяє формуванню у студентів усвідомлення нерозривності між дотриманням у професійній та дослідницькій діяльності етичних норм, засад доказової медицини та принципів академічної доброчесності. Визначено, що вивчення навчального курсу «Методологія доказової медицини» на початкових етапах медичної підготовки закладає фундамент для формування інформаційної компетентності студентів та застосування кращих даних доказової медицини в майбутній клінічній практиці. Водночас студентам прищеплюються етичні норми та моральні принципи, необхідні для професійної діяльності лікаря, а також критичне мислення, необхідне в будь-якій сфері людської діяльності.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти медичних спеціальностей, доказова медицина, інформаційна компетентність, академічна доброчесність, критичне мислення.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку суспільства в інформаційну епоху вимагають нових підходів до підготовки фахівців, зокрема медичних спеціальностей, здатних ефективно працювати з інформацією для досягнення позитивних професійних результатів.

Метою статті є обґрунтування ефективності викладання курсу «Методологія доказової медицини» для студентів медичних спеціальностей щодо підвищення рівня інформаційної компетентності.

Аналіз останніх публікацій. Аналізу ролі доказової медицини у підготовці майбутніх лікарів присвячено роботи таких учених, як Н.В. Литвиненко, М.Ю. Дельва, І.І. Дельва,

О.В. Саник, О.О. Гуцаленко, S. Sackett, S. Straus, W. Richardson, G/ Hole, S. Brenna, B. Graverhol, D. Ciliska, M. Nortvedt, K. Das, S. Malick, K. Khan.

Виклад основного матеріалу. За результатами інституційної акредитації ПВНЗ «ХММУ» згідно зі Стандартами та керівництвом IQAR з міжнародної акредитації медичних установ освіти за кордоном (на основі стандартів WFME/AMSE), проведеної Незалежною агенцією акредитації та рейтингу в 2020 році, закладу надана рекомендація щодо впровадження підготовки з методології доказової медицини для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 222 Медицина на молодших курсах.

МОЗ України визначає доказову медицину як добросовісне, точне і свідоме використання кращих результатів клінічних досліджень для вибору лікування конкретного пацієнта [1]. Це новітня технологія систематичного збору, аналізу, синтезу та застосування якісної наукової медичної інформації, яка дає змогу приймати оптимальні клінічні рішення на користь пацієнта. Термін «evidence-based medicine» вперше був запропонований групою канадських учених з Університету Мак Майстра в Торонто в 1990 році [2].

Метою вивчення курсу за вибором «Методологія доказової медицини» є:

- формування у студентів усвідомлення, що людяність, науковий світогляд та академічна доброчесність є основами професійної діяльності лікаря;
- створення підґрунтя спроможності визначення індивідуальної освітньої траєкторії здобуття вищої та післядипломної освіти, а також безперервного професійного розвитку під час здійснення професійної діяльності [3].

Основними завданнями є отримання знань про:

- основні принципи, поняття та терміни доказової медицини;
- види медичних досліджень, планування наукових досліджень у медицині залежно від поставленої мети;
- етичні та правові аспекти медичних досліджень з участю людини;
- основи теорії ймовірності та методи статичної обробки даних медичних досліджень;
- джерела даних доказової медицини;
- оцінку медичної інформації, яка публікується у професійних виданнях та презентується на фахових наукових форумах, відповідно до засад доказової медицини.

Під час викладання курсу за вибором «Методологія доказової медицини» встановлено, що студенти легко та із зацікавленістю сприймають, добре засвоюють більшість передбачених навчальною програмою тем.

Певні складнощі виникають із вивченням методів статичної обробки даних медичних досліджень, що зумовлено необхідністю засвоєння незвичних математичних термінів, розуміння формул та графіків.

Тому для наочності на практичних заняттях розглянуті численні публікації про результати різних видів медичних досліджень, наявні у відкритому доступі на сайтах зарубіжних спеціалізованих медичних видань із великим імпаکت-фактором. Для перегляду цих публікацій на заняттях використовувались електронні ресурси для безперервного професійного розвитку лікарів Medscape та WebMD Professional Resources, сайти NICE та NIN, електронні видання Кохранівської бібліотеки, сайт Pubmed та база даних Medline. Одночасно студенти опановували методологію пошуку інфор-

мації про лікарські засоби та медичні втручання, захворювання та патологічні стани, інформаційні технології безперервного професійного розвитку лікарів, джерела заснованих на даних доказової медицини клінічних настанов.

Ознайомлення студентів з методологією пошуку інформації про клінічні випробування лікарських засобів в Україні здійснювалося на сайті Міністерства охорони здоров'я України та на сайті Державного експертного центру Міністерства охорони здоров'я України.

Під час перегляду публікації про результати медичного дослідження на сайті зарубіжного спеціалізованого медичного видання зі студентами детально розглядалися обґрунтування, планування та організація дослідження, контингент та кількість хворих, методи формування та характеристики груп порівняння, показники, які підлягали оцінці, застосування статистичних методів та програмного забезпечення для визначення обсягу вибірки та аналізу отриманих даних, графічне представлення даних, результати дослідження та їх обговорення, декларації авторів про розподіл обов'язків між ними з виконання дослідження та публікації його результатів, про фінансування дослідження, конфлікт інтересів, фінансову та іншу підтримку, участь спонсорів тощо, а також список використаних джерел.

Працюючи із джерелами даних доказової медицини, студенти вчилися ставити клінічне питання, отримувати кращі дані щодо цього питання та оцінювати ці дані з позицій доказової медицини, етичних принципів та академічної доброчесності.

У подальшому для закріплення засвоєного матеріалу разом зі студентами проаналізовані відібрані навмання найсвіжіші (2021 року) публікації про результати оригінальних досліджень на сайтах деяких російськомовних та україномовних медичних спеціалізованих видань та продемонстровано, що в окремих публікаціях:

- у назві та тексті статті використовується не міжнародна непатентована назва лікарського засобу, а торгова назва препарату, що можна розглядати як рекламу, при цьому автори не декларують або заперечують фінансування дослідження, конфлікт інтересів, отримання грошових коштів, спонсорську участь тощо;

- у тексті статті міститься досить великий текстовий фрагмент, повністю ідентичний тексту із фармакологічного довідника про цей препарат, без посилання на джерело;

- в обґрунтуванні дослідження наводяться розлогі міркування про окремі патогенетичні механізми певного захворювання або патологічного стану, з яких не витікає зроблений авторами висновок про доцільність клінічного випробування певного препарату в поєднанні з виконанням великого обсягу додаткових досліджень;

– наводиться опис клінічного випробування препарату, який не є лікарським засобом із доведеною ефективністю (відсутній в Інтернет-індексі ліків RxList, відсутні відомості про мета-аналізи та/або якісні клінічні дослідження цього засобу за певними клінічними показаннями в електронних виданнях Кохранівської бібліотеки та на сайті Pubmed або навіть такий засіб за такими показаннями наполегливо не рекомендований до застосування актуальними, заснованими на даних доказової медицини клінічними рекомендаціями);

– попри невелику кількість хворих, залучених до клінічних випробувань (від декількох десятків до менше двох сотень осіб), відсутній опис визначення достатності такого обсягу вибірки для досягнення цілей цього дослідження);

– відсутній опис методики розподілу хворих на групи, процедури рандомізації та застосування плацебо-контролю;

– автори роблять висновки, які не доведені результатами дослідження, оскільки його методика не усуває можливості численних та суттєвих систематичних помилок;

– відсутня декларація авторів про розподіл обов'язків між ними з виконання дослідження та публікації його результатів, при цьому має місце або замала кількість авторів для описаного в публікації обсягу робіт (дві особи – аспірант і його науковий керівник), або понад десять авторів, особистий внесок яких не пояснюється;

– список літератури містить англійські джерела, які співзвучні назві статті, але не містять тих відомостей, про які пишуть автори, або містять протилежні твердження.

Вказані публікації обговорені зі студентами щодо відповідності поняттям академічної доброчесності та основним видам порушень академічної доброчесності відповідно до Розширеного глосарію термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту», наданого листом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9–650 [4].

Відзначено, що наведені вище особливості публікацій мають ознаки таких видів порушень академічної доброчесності:

1. Плагіат – дослівне запозичення текстових фрагментів без оформлення їх як цитат із посиланням на джерело.

2. Фальсифікація – може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування:

– виявлених авторами методичних помилок;

– використання застарілого або непридатного для відповідних досліджень обладнання;

– застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення;

– інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність представлених результатів.

3. Обман – неправдиве співавторство:

– приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо);

– невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробленні алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;

– свідоме викривлення посилань наджерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (у деяких випадках це може також бути академічним плагіатом).

Висновки. Таким чином, аналіз публікацій у фахових виданнях сприяє формуванню у студентів усвідомлення нерозривності між дотриманням у професійній та дослідницькій діяльності етичних норм, засад доказової медицини та принципів академічної доброчесності.

Вивчення навчального курсу «Методологія доказової медицини» на початкових етапах медичної підготовки закладає фундамент для формування інформаційної компетентності студентів та застосування кращих даних доказової медицини у майбутній клінічній практиці. Водночас студентам прищеплюються етичні норми та моральні принципи, необхідні для професійної діяльності лікаря, а також критичне мислення, необхідне в будь-якій сфері людської діяльності.

Підготовка в інтернаціоналізованому освітньому середовищі висококваліфікованих та доброчесних спеціалістів сприятиме реалізації місії закладу та досягненню цілей сталого розвитку суспільства загалом.

Список використаної літератури:

1. Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України. Наказ МОЗ України № 751 від 28 вересня 2012 року.
2. Sharon E. Straus, Paul Glasziou, W. Scott Richardson & R. Brian Haynes. (2018). Evidence Based Medicine. How to practice and teach EBM. (5 th edition). Philadelphia: Elsevier
3. Програма навчальної дисципліни «Методологія доказової медицини» / розр. В.В. Жеребкін. ПВНЗ «ХММУ», Харків, 2021р. 18 с.
4. Закон України №2145-VIII від 05.09.2017 «Про освіту».

Zherebkin V., Davydova Zh. Formation of information competence of medical students while studying the academic course “Methodology of evidence-based medicine”

The article is devoted to the substantiation of the effectiveness of studying the course "Methodology of Evidence-Based Medicine" at the initial stages of medical students training to increase the level of information competence. The legislative basis for studying the course of evidence-based medicine is indicated. The definition of this concept is given as a conscientious, accurate and conscious use of the best results of clinical trials for the choice of treatment for a particular patient. The purpose and tasks to be achieved when studying the course are outlined. The experience of practical activity on teaching the training course "Methodology of evidence-based medicine" for applicants for higher education in the second year of study is described. The approaches and methods of training which are directed on mastering by a methodology of search of the information and its processing are resulted. Working with evidence-based data sources, educators learned to ask a clinical question, obtain better data on the subject, and evaluate these data from the perspectives of evidence-based medicine, ethical principles, and academic integrity. The difficulties encountered by students during mastering the discipline, including the study of methods of static processing of medical research data. Particular attention is paid to academic integrity in scientific publications, the types of violations of academic integrity in terms of evidence-based medicine. It is proved that the analysis of publications in professional journals contributes to the formation of students' awareness of the inseparability between the observance of ethical norms in professional and research activities, the principles of evidence-based medicine and the principles of academic integrity. It is noted that the study of the course "Methodology of evidence-based medicine" in the initial stages of medical training lays the foundation for the formation of information competence of students and the application of the best data of evidence-based medicine in future clinical practice. At the same time, students are instilled with ethical norms and moral principles necessary for the professional activity of a doctor, as well as critical thinking, necessary in any field of human activity.

Key words: *medical students, evidence-based medicine, information competence, academic integrity, critical thinking.*

UDC 378.018.4: 37

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.23>**I. V. Kolyada**Lecturer at the Foreign Languages Department
National University of Pharmacy**S. V. Zhurkina**Lecturer at the Foreign Languages Department
National University of Pharmacy**O. O. Chernyshenko**Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Foreign Languages Department
National University of Pharmacy

ORGANIZATION OF BLENDED LEARNING AT THE CURRENT STAGE OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT

The main approaches for the organization of educational activities of students on the basis of blended learning have been scrutinized in the article. As a result of the pandemic, university education around the world is being restructured, and blended (hybrid) education is becoming the new norm. It is time to think about a more thoughtful approach to implementing effective blended learning. Organizations are reaching for the new norm precisely because it works and can help in case of future failures. Blended learning is a combination of traditional forms of classroom training with elements of e-learning, which uses special information technologies such as computer graphics, audio and video, interactive elements, etc. It should be noted that the learning process in blended learning is a sequence of phases of traditional and e-learning, which alternate over time. The article notes the relevance of this approach to learning, as it allows you to take advantage of the flexibility and convenience of distance learning and the benefits of traditional forms of learning. Some features of blended learning have been identified in the research, and the main one is that blended learning is a purposeful process of acquiring knowledge, skills and abilities within certain disciplines, part of which is implemented remotely. The Ministry of Education and Science of Ukraine has developed recommendations for the organization of blended learning in higher education institutions. The recommendations include advice on how to organize blended learning, how to choose regulations and technology base, train staff and plan the learning process. Learners can benefit from using a blended learning strategy. This is due to the fact that the combination of learning approaches used in the blended program can stimulate their interest and increase their involvement, thereby increasing their effectiveness. Thus, blended learning is a model that combines technology to accelerate learning and increase its effectiveness.

Key words: teaching methods, blended learning, learning management system, distance learning, e-learning platforms, methodical recommendations.

Formulation of the problem. Today, in response to the challenges facing education (development of IT technologies, their use in the educational process, the introduction of distance learning, activation of independent cognitive activity of students), the educational community solves the problem of organizing such training that would meet the challenges. The introduction of modern technologies in education creates new opportunities for the implementation of the task, intensifies the independent cognitive activity of students, ensures the quality of higher education. That is why one of the promising areas of higher education is considered to be blended learning. The use of blended learning technologies is a new type of organization of the educational process, which has raised many problems of teachers and administration of higher education institutions selection of tools for work; organization of distance learning; assessment

of students and control over their educational and cognitive activities; development or selection of a blended learning model; establishing effective interaction of all participants in the educational process; ensuring the quality of education.

Analysis of recent research and publications.

Such researchers as K. Bugaychuk, O. Korotun, O. Krivonos, V. Kukharenko, S. Berezenska, A. Fandeyeva, O. Kuzmenko study the problem of blended learning in the education system. Blended learning issues have been also scrutinized by some foreign researchers, such as B. Means, Y. Toyama, R. Murphy, E. Werth, L. Werth, E. Kellerer, A. Alammary, J. Sheard, A. Carbone. However, the theory of using blended learning in the institutions of higher education needs further studies. That is why there is a need to find new ways to develop teacher education that can help adapt the learning process

to modern challenges. This includes the introduction of blended learning, which will help to intensify the independent cognitive activity of students studying in pedagogical specialties.

The purpose of the article. The main purpose of the study is to analyze views on the essence of blended learning and its tasks in the educational process of higher education institutions, as well as to determine the prospects for its application in the practice of institutions of higher education. The study was conducted in 2020–2021. The following research methods have been considered: theoretical analysis of normative documents, psychological, pedagogical and methodological literature, which generalize modern innovative integrated methodological approaches to the development of blended learning.

Presenting the main material. Blended (or hybrid) learning is the integration of online learning with traditional learning in the classroom. Such blended learning involves the use of two or more different teaching methods, such as alternating face-to-face classes with online learning.

To understand clearly the potential of the method, terminological differentiation has been studied. Foreign experts (e.g. B. Means, Y. Toyama, R. Murphy, E. Werth, L. Werth, E. Kellerer, A. Alammery, J. Sheard, A. Carbone) consider blended learning as:

- a set of technologies and traditional learning in the classroom, based on a flexible approach that takes into account the benefits of learning and control tasks in the network, which can significantly improve the quality of learning while reducing the cost of learning space [9];

- a set of educational processes provided by personal communication and software technologies within a single educational space [7];

- a course of study that combines personal communication and the use of technology [8].

K. Bugaychuk identifies the following signs of blended learning:

- blended learning refers to formal learning within the activities of educational institutions; – it is a purposeful process of acquiring knowledge, skills and abilities within certain academic disciplines, part of which is implemented remotely;

- ICT and Technical Teaching Aids (PCs, mobile phones, tablets, projectors, etc.) are used during the study of the discipline;

- ICTs are used not only for storage and delivery of educational material, but also for the implementation of control measures, the organization of educational interaction (consultations, discussions); – there is a control of the student over the time, place, routes and pace of study [1].

Ukrainian researcher V. Kukharenko among the trends in higher education identifies the spread of blended learning in higher education institutions [3]. In his studies the following trends have been iden-

tified: macro-trends (emergence of new skills and competencies, demographic change, globalization); mesotrends (popularity of non-formal learning, education reform, formal and non-formal learning flow into each other); and micro-trends (recognition of non-formal learning, tendency to provide different levels of learning context for representatives of different generations, attention to the development of competencies, increasing the number of generation Y in the workforce and the corresponding changes in both academic and corporate training, uneven use of technology in the learning process by representatives of different generations).

According to A. Fandeyeva a mixed approach to learning is one of the most relevant educational technologies today, as it allows you to take advantage of the flexibility and convenience of distance learning and the benefits of traditional learning [5]. Blended learning methods do not exclude useful methods and principles of the traditional education system, but, on the contrary, improve and supplement its capabilities.

Foreign researchers B. Means, Y. Toyama, R. Murphy studied the problem of implementing blended learning and found that teachers who have experience of blended learning, found its benefits, because blended learning allows students to organize their own learning, blended learning funds provide resources to students who missed classes, provide feedback and differentiated learning. Teachers noted that the use of blended learning motivates them to be open to innovation, helps to monitor student learning [9].

A. Alammery, J. Sheard, A. Carbone in their study distinguish three different levels of organization of blended learning: with low, medium and high degrees of influence [8]. This classification is compiled according to the potential for change in the existing curriculum and student learning experience. The main advice to teachers is that those who do not have experience in blended learning should start with a small impact. Those who already have some experience can move on to medium impact. And those who have enough confidence, knowledge and experience in blended learning can try the third level.

The main difference between blended learning and the regular system is the active use of IT technologies to prepare students for practical and seminar classes, independent work and independent cognitive activity. Technology is becoming a full part of the learning process. During the application of blended learning the following changes occur:

- students calculate their own time, which increases the effectiveness of learning;

- teachers focus on non-cognitive skills (communication, self-identification, teamwork, etc.) and the formation of students' worldview;

- one day a week students work independently, and teachers conduct short 10-minute individual tests for each student.

Blended learning, on the one hand, makes it possible to organize time most efficiently. It is not only a combination of certain formal learning tools (working in the classroom, studying and repeating material) with non-formal (discussing important aspects of learning material via e-mail, Internet platforms and online conferences), but a combination of different tools for the presentation of educational material (full-time, distance and self-study).

In order to organize successfully independent educational and cognitive activities of students in a mixed form of education, a multimedia system of e-learning has been organized. This system can work in real time, it is characterized by a high level of interactivity, contains a huge number of individual and group tasks. The operation of this system is provided by the electronic platform Moodle [6] (online learning platform), which can be used to create a rich information environment and conditions for active study of disciplines. The Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) platform is designed to bring educators, administrators, and students together in one robust, secure, and integrated system to create a personalized learning environment. This platform contains a large number of different learning elements (so-called modules) that provide dialogue and cooperation between teacher and students. With the help of the platform, the teacher can choose any of the modules, place it on the site, edit, update, use to inform, teach and evaluate students. The platform allows to use forums within the discipline, monitor student activity, contains a user-friendly electronic register. Particular attention in the work on this platform is paid to the organization of independent work of students. Students are offered tasks for independent work, resources for work (literature, electronic resources, videos on the topic, files necessary for work are fixed). During the work, students have the opportunity to communicate on the forum with each other, as well as to receive advice from the teacher. Among the advantages of blended learning are the following:

- a wide selection of quality courses;
- flexibility in planning independent educational and cognitive activities of students;
- involvement of the best teachers in the educational process of the teacher and the student,
- it makes the learning process more interesting.

Conclusions and prospects for further research. Thus, analysis of views on the essence of blended learning and its tasks in the educational process of higher education institutions shows that the organization of blended learning is a complex, multifaceted problem. The introduction of blended learning technology in the educational process activates the independent cognitive activity of students, as well as ensures the quality of higher education. So, blended learning is one of the promising areas

of higher education in Ukraine. A promising area of blended learning is the integration of online learning with traditional learning. The main tool for working in a blended learning environment is the active use of IT technologies to organize independent cognitive activity of students. The organization of distance learning involves the use of electronic platforms. Assessment of students and control over their educational and cognitive activities is due to both direct communication of students with the teacher and through the use of electronic technologies, which significantly accelerates the process of checking tasks for independent educational and cognitive activities of students. The blended learning model includes alternating online and offline parts according to a specific schedule or teacher's recommendations. These parts can include work in both subgroups and the whole group, group projects, presentations, individual work with the teacher and written assignments. Establishing effective interaction of all participants in the educational process makes it possible to ensure the quality of higher education. A promising direction in the development of blended learning is the development of an in-depth virtual model, according to which students independently divide courses into online and offline. This model of "independent mixing" involves a high level of skills of self-organization and activity of students, which activates their independent cognitive activity. The advantage of this model is the flexibility of schedule and load distribution. The model of blended learning provides for the organization of advanced classes, which does not require additional facilities, laboratories, and this is an advantage for higher education institutions.

References:

1. Бугайчук К. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 54. № 4.
2. Коротун О., Кривонос О. Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя. *Наукові записки*. Вип. 8(11).
3. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В.М. Кухаренко та ін. ; за ред. В.М. Кухаренка. Харків : Міськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.
4. Кузменко О. Змішане навчання як інноваційна форма організації навчального процесу в школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2017. № 3. URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/120142>.
5. Фандєєва А.Є. Змішане навчання як технологія змін і трансформації. *Народна освіта*. 2017. № 2(32).
6. Moodle. URL: <https://moodle.org>.

7. Eric Werth, Ed.D., Lori Werth, Ph.D., Eric Kellerer, Ed.D. Transforming K-12 Rural Education through Blended Learning: Barriers and Promising Practices. Northwest Nazarene University Doceo Center for Innovation in Teaching and Learning. URL: <https://files.eric.ed.gov>.
8. Ali Alammary, Judy Sheard, Angela Carbone. Blended learning in higher education: Three different design approaches. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2014. № 30(4).
9. Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia, M., & Jones, K. (2010, September). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies.

Коляда І. В., Журкіна С. В., Чернишенко О. О. Організація змішаного навчання на сучасному етапі розвитку вищої освіти

У статті розглядаються основні підходи для організації навчальної діяльності студентів на основі змішаного навчання (ЗН). У результаті пандемії навчання у ВНЗ по всьому світі перебудовується, і змішане (гібридне) навчання стає новою нормою. Прийшов час подумати про більш продуманий підхід до впровадження ефективного змішаного навчання. Організації тягнуться до нової норми саме тому, що вона працює і може допомогти в разі майбутніх збоїв. Змішане навчання (англ. "Blended Learning") – це поєднання традиційних форм аудиторного навчання з елементами електронного навчання, в якому використовуються спеціальні інформаційні технології, такі як комп'ютерна графіка, аудіо та відео, інтерактивні елементи тощо. Необхідно зазначити, що навчальний процес при змішаному навчанні являє собою послідовність фаз традиційного та електронного навчання, які чергуються в часі. У цій статті ми підкреслюємо, наскільки актуальним є цей підхід у навчанні у вищих навчальних закладах. Ми маємо на увазі той факт, що змішане навчання поєднує у собі гнучкість дистанційного навчання та важливі методи традиційного навчання. Ми визначили головні ознаки змішаного навчання у цій статті. Міністерство освіти і науки розробило рекомендації з організації змішаного навчання в закладах вищої освіти. Рекомендації містять поради, як організувати змішане навчання, як вибрати нормативне забезпечення та технологічну базу, підготувати персонал і спланувати навчальний процес. Ті, що навчаються, можуть отримати вигоду з використання стратегії змішаного навчання. Це пов'язано з тим, що поєднання підходів до навчання, що використовуються у змішаній програмі, може стимулювати їх інтерес і збільшити їх залученість, тим самим підвищуючи їх ефективність. Таким чином, змішане навчання являє собою модель, яка об'єднує технології для прискорення навчання і підвищення його ефективності.

Ключові слова: методи навчання, змішане навчання, система управління навчанням, дистанційне навчання, платформи електронного навчання, методичні рекомендації.

УДК 811.111.34

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.24>**Н. В. Коротка**доцент кафедри мовних дисциплін
Державного університету інфраструктури та технологій

ПРОБЛЕМА СИНОНІМІЇ В ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИШІВ

У статті досліджено проблему синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови під час навчання студентів немовних вишів. Особливу увагу приділено розгляду явища синонімії у термінознавстві. Обґрунтовано ключові терміни. Проаналізовано теоретико-методологічні основи проблеми синонімії англійської юридичної термінології. Окреслено основні методичні принципи і критерії, що здатні забезпечити ефективність навчання студентів немовних ВНЗ в аспекті правильного розуміння синонімічної правничої термінології юридичних текстів та доцільного її використання під час складання юридичної документації. Запропоновано шляхи подолання перекладацьких труднощів під час роботи над юридичними текстами у процесі навчання студентів немовних вишів.

Зокрема, зауважено, що під час перекладу юридичних термінів-синонімів необхідно бути дуже уважними та обережними, щоб це не призвело до ускладнення сприйняття та розуміння юридичного тексту. Під час розгляду юридичної термінології в перекладацькому аспекті важливо враховувати, що юридичні терміни, що мають повні еквіваленти, як правило, позначають одні й ті ж поняття в англійській та українській мовах. У роботі окреслено основні підходи до перекладу юридичних термінів-синонімів, які є відсутніми в юридичній системі української мови та можуть бути представленими приблизними відповідниками за допомогою дескриптивного перекладу, калькування, транскрибування та транслітерації. У дослідженні здійснено перекладацький аналіз англійських термінів у галузі юриспруденції. Відзначено, що під час перекладу термінів-синонімів слід обов'язково спиратися на контекст та перевіряти контекст використання англійського терміна в оригіналі, враховувати географічні і країнознавчі реалії, намагатися правильно підібрати лексичний відповідник терміна або використати кальку, а також обов'язково дотримуватися принципів гуманізму і толерантності. Проведене дослідження дало змогу виявити найпоширеніші способи перекладу термінів-синонімів англійської мови. Розглядаючи особливості перекладу юридичної термінології, зауважимо, що студентам-юристам необхідно ґрунтуватися на лінгвістичних, етнічних факторах і близькості сенсу між текстами оригіналу і перекладу, що є ключовими аспектами юридичного перекладу.

Ключові слова: юридична термінологія, синонімія термінів права, труднощі перекладу, англійська мова, студенти немовних ВНЗ.

Постановка проблеми. Актуальність наукового пошуку цієї статті зумовлена тим, що в сучасному світі володіння англійською мовою є запорукою успішної професійної реалізації, зокрема у правничій галузі. Мовна підготовка в немовному ВНЗ є невід'ємним компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців, які повинні знати лексико-граматичний мінімум із юриспруденції в обсязі, необхідному для роботи з іншомовними текстами у процесі професійної юридичної діяльності, читати і перекладати іншомовні тексти професійної спрямованості, володіти навичками професійного спілкування іноземною мовою. Знання певної англійської юридичної термінології, розвиток навичок і вмій оперування цією термінологією в комунікативних цілях не лише слугує для розвитку лінгвістичної компетенції, а й є основою для успішного комплексного розвитку інших складових частин іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетенції: мовленнєвої (прагматичної), соціокультурної

(соціолінгвістичної), компенсаторної, навчально-пізнавальної компетенцій. Від рівня оволодіння юридичною термінологічною лексикою в активній або пасивній формі залежить ступінь розвитку і вдосконалення комунікативних умінь за чотирма основними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання та письмо) в межах досліджуваних спеціальних тем, умінь планувати свою мовну і немовну поведінку у професійних ситуаціях. Грамотне вживання юридичних термінів стає необхідною умовою професійного зростання та кар'єрного росту майбутніх юристів. Проте синонімія англійської правничої термінології може викликати певні труднощі, адже потребує вміння точно визначати необхідний термін, розрізняти смислові відтінки термінів-синонімів.

Проблема синонімії є однією з основних і найбільш важливих проблем сучасного термінознавства. Необхідність дослідження термінологічної синонімії зумовлена завданнями термінологічної практики, зокрема реалізацією

адекватного перекладу. Відомо, що наявність декількох синонімічних термінів викликає прагнення знайти між ними різницю, що може призвести до спотворення змісту. Водночас використання різних термінів викликає невпевненість у тому, що йдеться про одне й те ж поняття. Це призводить до ускладнення взаєморозуміння і викликає незліченні суперечки про терміни.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що проблема синонімії у перекладі юридичних текстів англійської мови є об'єктом пильної уваги науковців. Це питання неодноразово ставало предметом різних наукових розвідок. Зокрема, особливості синонімічних термінів досліджувалися у працях багатьох науковців, таких як О. Пономарів, О. Ушаков, В. Савицької, А. Піголкін, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер, І.В. Корунець, А.В. Федоров, А.Д. Швейцер, Т.А. Казакова, П. Ньюмарк та інші теоретики та практики термінознавства і перекладу. У їхніх роботах висвітлено явище синонімії правничої термінології, розкрито сутність техніки та специфіки юридичного перекладу з урахування проблеми синонімії. Роботи цих авторів значною мірою сприяли вивченню теорії, практики та досвіду перекладу синонімічної юридичної термінології. Вони зробили істотний внесок у вивчення проблеми складнощів перекладу англійськомовних юридичних текстів, які містять терміни-синоніми, та шляхів подолання цих труднощів. Таким чином, питання синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови досліджується значною кількістю вітчизняних та закордонних науковців, у роботах яких відображено теоретичні та практичні аспекти юридичного перекладу. Роботи цих авторів становлять теоретичну та методологічну основу роботи.

Незважаючи на те, що вивчення питання синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови неодноразово ставало об'єктом вивчення в межах лінгвістичних студій, питання навчання студентів немовних вишів цих лінгвістичних нюансів потребує подальшого розроблення.

Метою статті є дослідження проблеми синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови під час навчання студентів немовних вишів.

Поставлена мета досягається шляхом розв'язання таких основних **завдань**:

– здійснити аналіз джерельної бази з проблеми дослідження;

– обґрунтувати ключові терміни;

– проаналізувати явище синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови та запропонувати шляхи подолання перекладацьких труднощів під час навчання студентів немовних вишів.

Для вирішення поставленої мети у дослідженні ми використовували загальнонаукові та спеціальні **методи наукового пошуку**, основними

з яких є: метод суцільної вибірки, метод аналізу та синтезу, метод перекладацького аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що її результати дають можливість актуалізувати знання та розширити уявлення про проблему синонімії у перекладі юридичних текстів англійської мови під час навчання студентів немовних вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Синонімія в термінознавстві передбачає наявність різних термінів на позначення одного й того самого чи близьких за значенням понять. Терміни, які є рівнозначними за своєю семантикою, часто називаються дублетами. Вони здатні паралельно функціонувати на певному етапі розвитку термінологічної системи.

Синонімічні терміни юриспруденції відображають не лише відтінки смислу, а й час прийняття законодавчих актів, якому притаманна на той час розповсюджена в суспільстві термінологія [9, с. 78].

На думку Ю. Зайцева, синонімія у текстах нормативно-правових актів стає результатом їх фактично перекладного характеру. Тобто україномовний текст де-факто є вторинним [3, с. 102].

Результати аналізу джерельної бази з проблеми дослідження свідчать про те, що синонімічні відношення в науковому тексті інтерпретуються і оцінюються лінгвістами по-різному. Найчастіше це свідчить про їх недостатньо повну вивченість та непорядкованість юридичної термінології, тому синонімію прийнято вважати великим недоліком будь-якої терміносистеми, зокрема й юридичної. У термінології синонімія найчастіше є небажаним явищем, оскільки синоніми можуть робити спілкування більш складним та призводити до неточного розуміння юридичного тексту. Небезпека термінів-синонімів правничого тексту полягає у тому, що адресант може хибно витлумачити їх значення, вирішивши, що йдеться про різні поняття, хоча насправді мовець має на увазі одне й те саме.

Наприклад, із метою усунення неточностей у вживанні синоніми «термін» і «строк» у ст. 251 Цивільного кодексу України [1] отримують різне значення, а отже, не можуть уживатися як рівнозначні.

Проте не можна вважати, що вчені одностайні в думці про те, що синонімія є негативним явищем юридичної термінології. Частина мовознавців вважає, що синонімію в термінології слід розуміти як корисний семантичний процес, що сприяє семантичному розвитку терміносистеми права загалом. Множинність термінів на позначення окремих правових понять є характерною рисою ранніх стадій розвитку юридичної терміносистеми англійської мови, коли ще не відбувся природний (і свідомий) відбір кращого терміна, а було кілька варіантів для одного і того ж поняття. Коли одне й не саме наукове поняття отримує декілька назв, із часом це дає можливість шляхом від-

бору визначити найбільш доцільні мовні засоби для його позначення, які б відповідали нормативним вимогам.

Іноді використання синонімів у законодавчому тексті необхідне з метою уникнення великої кількості повторень і, як наслідок, стилістичних недоліків тексту. Проте варто пам'ятати, що синоніми можуть завдати шкоди чіткості й однозначності законодавчого акта. Використання синонімів із метою стилістичного прикрашення понять того чи іншого законодавчого акта є неприпустимим.

На думку М.І. Любченко, синонімія в тексті нормативно-правового акта слугує для уточнення думки нормотворця та полегшення сприйняття тексту, наприклад: «земельна частка» («пай»), «виділення в натурі» («на місцевості») тощо [5, с. 143].

До юридичних термінів-синонімів існує низка вимог. Зокрема, недопустимо використовувати так звані квазисиноніми, тобто слова і словосполучення, які не перебувають у синонімічному ряду. Водночас не дозволяється вживання синоніма, який неточно відбиває відтінок значення відповідного поняття. Пошук доцільного синонімічного слова має бути дуже ретельним, адже невдало підібраний синонім може дезорієнтувати реципієнта. Крім того, необхідно пам'ятати про недопустимість синонімічної надлишковості. Маємо на увазі той факт, що через значну кількість синонімів, а також зловживання ними може знижуватися ефективність розуміння законодавчих текстів, яким притаманне суворе «дозування» синонімічних термінів [2, с. 152–153; 8, с. 393].

Результатом синонімії стають не лише стилістичне багатство юридичної мови, а й додаткові проблеми в процесі її вивчення і викладання. Приміром, необхідно знати різницю у вживанні близьких за значенням лексем «cite» та «quote», оскільки для англійського права посилання на прецедент має першорядне значення, від правильного застосування цих дієслів теж буде залежати дуже багато. Тому вкрай важливо пам'ятати, що дієслово «cite» позначає цитування думок певного авторитета із зазначенням місця, де можна більш детально ознайомитися з ними. Водночас під дієсловом «quote» мається на увазі повторення чиїхось точних слів та подання їх у лапках.

З огляду на тотожність і відмінність семантики юридичних термінів в англійській мові можна виокремити:

– абсолютні або повні синоніми – характеризуються повним збігом семантичного складу, що є відображенням ідентичних семантичних ознак. Такі синоніми є результатом зіткнення запозичень, кальок і термінів, створених на базі рідної мови, наприклад: *individual* – *person* (особистість); *border* – *frontier* (межа); *to own* – *to possess* (володіти); *to prohibit* – *to forbid* (забороняти); *power* – *state* – *nation* (державна) тощо;

– відносні (синтаксичні) або часткові синоніми – критерієм є ступінь тотожності компонентів їх значення. Наприклад, в англійській мові у терміна *lawyer* існує кілька відносних синонімів: *barrister* – вище звання адвоката в Англії, від англ. *barrister*, від *bar* – бар'єр, яким судді відокремлюються від підсудних. Завданням баристерів є ведення справ і виголошення промов перед судом. Соліситори та аторнеї, на відміну від баристерів, уповноважені лише до подачі паперів і документів. У Великобританії *solicitor* називають категорію адвокатів, спеціалізацією яких є самостійне ведення справ у магістратських судах графств і міст-графств і підготовка матеріалів для баристерів, які є адвокатами більш високого рангу.

Отже, з такими нюансами стикаються студенти немовних вищих навчальних закладів під час вивчення англійської мови за професійним спрямуванням. Метою навчання іноземної мови студентів немовних ВНЗ стає практичне її використання у майбутній професійній діяльності. Під час перекладу термінів студенти повинні знати їх основні характеристики – однозначність, незалежність від контексту і системність. При цьому вони повинні враховувати, що термін – це реалія, що має історичну та географічну локалізацію. Для студентів-юристів під час вивчення іноземної мови важливо звернути особливу увагу саме переклад термінів, які несуть основне інформаційне навантаження. Слід підкреслити, що не можна опанувати англійську юридичну термінологію, обмежившись простим заучуванням запропонованого викладачем переліку слів. Перед студентами стоїть більш складне завдання, вирішити яке можна тільки за наявності солідної мовної підготовки, відповідних перекладацьких умінь і великих знань у галузі як вітчизняного, так і зарубіжного права [7, с. 43–60].

Згідно з практикою перекладів, наявність синонімічних рядів англійської юридичної термінології і відсутність її еквівалентів в українській мові є досить поширеним явищем. Вони не лише відрізняються в кількісному відношенні, але і переважають у якісно-змістовному. В англійській мові шкала синонімів ширша, ніж в українській. Одному поняттю в мові оригіналу може відповідати декілька синонімів, обсяг значення понять може суттєво відрізнятися, до того ж визначене поняття може не існувати в мові перекладу.

Шляхи подолання перекладацьких труднощів під час навчання студентів немовних вишів полягають у такому. Нааперед для того, щоб уникнути труднощів під час перекладу термінів-синонімів українською мовою, слід користуватися:

– транслітерацією – відтворенням англійського терміна по літерах, наприклад: запозичення терміна за допомогою транслітерації з поясненням (*solicitor* – соліситор – юрист, що проводить

збір матеріалів для пред'явлення в суді і вирішує справи в досудовому порядку);

– транскрипцією – відтворенням (у межах можливого) фонетичного звучання англомовного слова;

– описовим (дескриптивним) перекладом – використовується в тих випадках, коли словник не дає прямого відповідника терміну, а тому перекладач змушений вдаватися до опису, який дозволяє точно передати зміст слова в контексті, наприклад «*Bail Court*» – процесуальний суд; переклад за допомогою описового обороту (*alien declarant* – іноземець, який подав заяву про громадянство) тощо;

– калькуванням (дослівним перекладом) – дає змогу точно передати всі компоненти термінологічного словосполучення з мінімальним спотворенням його сенсу, наприклад семантичне калькування (*art and part* – зачинщик злочину); послівний переклад термінологічних словосполучень *Department of Justice* – міністерство юстиції;

– пошуком еквіваленту – юридичний аналіз, кваліфікація поняття і пошук аналогічного в українському праві, наприклад: *ex parte* – односторонній в протиставленні з *adversary proceeding* – позовне провадження перекладається як «справа без відповідача»).

Таким чином, можна говорити про такі практичні рекомендації для студентів немовних ВНЗ під час перекладу юридичних термінів-синонімів:

– у разі багатозначності терміна слід спиратися на контекст, наприклад: *rate* – у словосполученні *interest rate* – відсоткова ставка, а в словосполученні *inflation rate* – рівень інфляції;

– важливо враховувати географічні і країнознавчі реалії, наприклад: *Michigan State University* – це не «Мічиганський державний університет», а «Університет штату Мічиган»;

– перед вживанням у тексті перекладу того чи іншого терміна необхідно перевірити контекст використання англійського терміна в оригіналі, наприклад: *Хендз-он* – від англ. *hands-on* – дослівно «взяти в свої руки» – відхід від пасивного управління і безконтрольного надання грошових засобів та перехід до активної участі в процесі реалізації проекту;

– у разі відсутності еквівалента в мові перекладу слід намагатися правильно підібрати лексичний відповідник терміна або використати кальку, наприклад: *saucis* – кокус (іноді у множині – кокуси) – процедура первинного висування кандидатів у президенти від політичних партій США);

– обов'язково дотримуватися принципів гуманізму і толерантності під час перекладу, наприклад: *the disabled* – особи з інвалідністю, а не «інваліди»).

Висновки і пропозиції. Терміни-синоніми, які відсутні в юридичній системі української мови, можуть бути представлені приблизними відповідниками за допомогою дескриптивного перекладу, послівного перекладу, транскрибування та транслітерації. Під час перекладу термінів-синонімів слід обов'язково спиратися на контекст та перевіряти вживання англійського терміна в оригіналі, враховувати географічні і країнознавчі реалії, намагатися правильно підібрати лексичний відповідник терміна або використати кальку, а також обов'язково дотримуватися принципів гуманізму і толерантності.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у більш детальному дослідженні та всебічному вивченні проблеми синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови під час навчання студентів немовних вишів.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Власенко Н.А. Языковые и графические средства законодательной техники. *Законодательная техника* : науч.-практ. пособие / под ред. Ю. А. Тихомирова. Москва, 2000. С. 152–153.
3. Зайцев Ю. Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України). *Українське право : наук.-практ. часоп.* Київ, 1997. Чис. 3. С. 102.
4. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: Изд-во АН СССР, 1961. 154 с.
5. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
6. Образцов П.И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов : Учебное пособие. Орел: ОГУ, 2005. 114 с.
7. Павлова И.П. Современный учебник иностранного языка для неязыкового вуза: проблемы и перспективы. *Приоритетные направления в обучении иностранным языкам*. М. : ИПК МГЛУ «Рема», 2011. С. 43–60.
8. Сырых В.М. Проблемы теории государства и права : учебник. М. : Эксмо, 2008.
9. Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина [и др.] ; под ред. А. С. Пиголкина ; ВНИИ сов. гос. стр-ва и законодательства. М. : Юрид. лит., 1990. С. 78.

Korotka N. The problem of synonymy in the translation of legal texts into English when teaching students of non-language universities

The article highlights the problem of synonymy in the translation of English legal texts in the teaching of students of non-language universities. Particular attention is paid to the phenomenon of synonymy in terminology. Key terms are substantiated. The theoretical and methodological bases of the problem of synonymy of English legal terminology are analyzed. The main methodological principles and criteria that can ensure the effectiveness of teaching students of non-language universities in terms of correct understanding of synonymous legal terminology of legal texts and its appropriate use in compiling legal documentation are outlined. Ways to overcome translation difficulties while working on legal texts in the process of teaching students of non-language universities are suggested.

In particular, it was noted that when translating legal synonymous terms it is necessary to be very careful and cautious so that it does not complicate the perception and understanding of the legal text. When considering legal terminology in the translation aspect, it is important to keep in mind that legal terms that have full equivalents usually denote the same concepts in English and Ukrainian. The paper outlines the main approaches to the translation of legal synonymous terms, which are absent in the legal system of the Ukrainian language and can be represented by approximate equivalents through descriptive translation, tracing, transcription and transliteration. The study provides a translation analysis of English terms in the field of jurisprudence. It is noted that when translating synonymous terms, it is necessary to rely on the context and check the context of use of the English term in the original. It is also necessary to take into account geographical and ethnographic realities and try to choose the correct lexical equivalent of the term or use tracing. It is also important to adhere to the principles of humanism and tolerance in the translation process.

The study made it possible to identify the most common ways of synonymous legal terms translating. Considering the peculiarities of the translation of legal terminology, we note that law students need to be based on linguistic, ethnic factors and the closeness of meaning between the texts of the original and the translation, which are key aspects of legal translation.

Key words: *legal terminology, synonymy of legal terms, translation difficulties, English language, students of non-language universities.*

УДК 372.878

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.25>**О. А. Кузнецова**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПРОГРАМА МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ДО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті показано застосування поліхудожньоцентричного підходу до розробки методичної системи підготовки до музично-просвітницької діяльності зі школярами майбутнього вчителя музики, що містить визначені відповідно до соціального запиту мету і завдання фахової підготовки до реалізації музично-просвітницької роботи, структурні компоненти підготовки до музично-просвітницької діяльності у школі. Кожен з етапів реалізації підготовки студентів до музично-просвітницької діяльності в школі охоплює методи, прийоми, форми роботи зі студентами. Виявлено критерії та показники, охарактеризовано рівні методичної готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до здійснення просвітницької роботи зі школярами. Експериментально перевірено ефективність розробленої моделі системи методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи зі школярами.

Доведено, що модель методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності зі школярами, яка охопила мету і завдання, обґрунтування поліхудожньоцентричного підходу, принципи, функції та умови музично-просвітницької роботи, компонентну структуру (мотиваційний, креативний, рефлексивний, емоційний, комунікативно-організаційний та естетично-діяльний), етапи впровадження авторської методики (інформаційно-організаційний, операційно-інтегрований, творчо-репрезентаційний), моніторинг навчально-просвітницьких здобутків студентів, є ефективною. Показано, що в експериментальній групі зафіксовано статистично значуще зростання показників мотивації участі в просвітницькій роботі зі школярами, обізнаності в методах і формах просвітницької роботи, невербальної креативності, рефлексивності, емпатії, організаційних і комунікативних здатностей, естетичних здібностей та абнотивності, натомість у контрольній групі рівень цих показників не змінився. Залучення студентів до системи методичної підготовки до просвітницької роботи позитивно позначилося на виявленні всіх критеріїв готовності до цього виду фахової діяльності.

Ключові слова: музична освіта, музичне просвітництво, музично-просвітницька діяльність зі школярами, фахова підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, компоненти методичної системи підготовки студентів музичних спеціальностей.

Постановка проблеми. Особливості фахового навчання майбутніх учителів музичного мистецтва, а саме духовне оновлення, відродження культурних традицій, орієнтація на моральні цінності, висувають особливі вимоги до їхньої професійної підготовки.

Аналіз теоретичних засад фахової підготовки майбутнього учителя до музично-просвітницької діяльності вказує на кілька основних підходів у розумінні її сутності цього поняття як педагогічної (Т. Євсєєва), пропагандистської (І. Полякова), спроектованої культурно-дозвіллевої (В. Бочелюк, І. Петрова, С. Пащенко) діяльності [1; 2; 3; 4; 5]. Нині не існує єдиного визначення музично-просвітницької діяльності, авторами використовуються різні визначення цього поняття, наприклад, музично-пропагандистська діяльність, музично-просвітницька діяльність, художньо-естетична освіта, музично-виховна робота, концертно-просвітницька діяльність, позанавчальна просвітницька діяльність учителя музики тощо.

Мета статті. Науково-педагогічна та методична значущість зазначеної проблеми та недостатній рівень її розробленості в теоретичному, практичному та методичному аспектах зумовили мету дослідження – створити й апробувати програму методичної системи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи в школі.

Виклад основного матеріалу. Найбільш доцільним для формування готовності студентів до реалізації музично-просвітницької діяльності є *поліхудожньоцентричний підхід*, що спрямовує на вмотивованість до здійснення музично-просвітницької роботи з учнями та формування в них пізнавального інтересу до музичної освіти, формування вмінь і здатностей до творчої організації учнівського колективу, продуктивного спілкування зі школярами та створення творчої атмосфери у творчому колективі, заснований на емпатії, толерантності та повазі до суб'єктів педагогічного спілкування та творчої взаємодії. Крім того, полі-

художньоцентричний підхід спрямований на проектування, аналітичну роботу й алгоритмізовані професійні дії, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між етапами педагогічних дій у процесі здійснення музично-просвітницької роботи, усвідомлення та рефлексію отриманого на практиці педагогічного досвіду музично-просвітницької діяльності, розвиток творчих та естетичних здатностей та здібностей, стимулювання практичної діяльності для здійснення пошуку нових рішень, що відповідають неповторності кожного музично-просвітницького заходу [3].

Згідно із застосованим поліхудожньоцентричним підходом нами було визначено структуру методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності з учнями, яка охопила мотиваційний, креативний, емоційний, рефлексивний, комунікативно-організаційний, креативний та естетично-діяльнісний компоненти.

Мотиваційний компонент методичної підготовки студентів до творчої музично-просвітницької діяльності з учнями відбиває міру вмотивованості на творчу музично-просвітницьку діяльність зі школярами. Критерієм мотиваційного компонента визначено ступінь умотивованості майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності зі школярами, що проявляється в ініціативності та пізнавальному інтересі студентів до реалізації музично-просвітницької діяльності у школі.

Креативний компонент спрямований на оволодіння здатністю застосовувати фахові знання, уміння та навички в музично-просвітницької діяльності зі школярами. Критерієм креативного компонента визначено міру розвитку невербальної креативності студента, яка забезпечує когнітивну готовність до здійснення музично-просвітницької діяльності, що передбачає творчий підхід до організації заходів музичного просвітництва, варіабельність змісту просвітницької роботи, оригінальність та швидкість педагогічних рішень, гнучкість у виборі форм і методів роботи зі школярами, опір замиканню в процесі оновлення репертуару заходів просвітництва. Абнотивність виступає як особистісна властивість учителя, що зумовлює його спроможність виокремити талановитих творчо обдарованих учнів та забезпечити ефективну творчу взаємодію з учнівським колективом.

Емоційний компонент відображає здатність майбутніх учителів музики до співпереживання та емпатії у взаємодії зі школярами та підготовці музично-просвітницького заходу. Критерієм емоційного компонента є міра здатності до співпереживання та емпатії, яка позитивно позначається на ефективності взаємодії зі школярами в процесі підготовки та проведення музично-просвітницьких заходів.

Рефлексивний компонент забезпечується їхньою здатністю до усвідомлення результатів педагогічної взаємодії з учнями з метою подальшого вдосконалення якості музично-просвітницької діяльності через рефлексію труднощів та помилок з їх подальшим коригуванням. Критерій рефлексивного компонента методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва оцінює міру розвитку рефлексивності особистості майбутнього учителя музичного мистецтва.

Комунікативно-організаційний компонент забезпечується здатністю студентів створювати культурне середовище в процесі творчої взаємодії зі школярами через ефективне педагогічне спілкування з учнями, вміння організувати сумісну творчу діяльність, налаштовувати на активну участь школярів в організації, проведенні та обговоренні музично-просвітницьких заходів. Критерієм комунікативно-організаційного компонента методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва визначено ступінь розвитку їхніх комунікативних та організаційних здатностей, що позитивно позначаються на вмінні організувати творчий колектив та створювати умови для продуктивної взаємодії та спілкування зі школярами.

Естетично-діяльнісний компонент представлений здатністю до естетичного сприйняття творів мистецтва й яскравої передачі художньо-музичних образів. Критерієм естетично-діяльнісного компонента визначено міру розвитку їхніх естетичних здібностей, виражених у здатностях до синестезії, чуття форми та сприйняття емоційної виразності художнього твору.

Модель методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності з учнями охопила постановку мети і завдань, відповідно до соціального запиту, обґрунтування поліхудожньоцентричного підходу, принципів, функцій та умов музично-просвітницької роботи, компонентну структуру, етапи впровадження авторської методики (інформаційно-організаційний, операційно-інтегрований, творчо-репрезентаційний), моніторинг навчально-просвітницьких здобутків студентів.

Для встановлення вихідного рівня готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчої просвітницької роботи було проведено констатувальний експеримент за розробленою діагностувальною методикою відповідно до визначених критеріїв та їхніх показників. На цьому етапі здійснювалися педагогічне анкетування та психодіагностичне дослідження, у якому брали участь студенти 3–5 курсів спеціальностей 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), галузі знань: 01 Освіта, спеціальності: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), галузі знань: 02 Культура і мистецтво, спеціальності 025 Музичне мистецтво

та галузі знань: 0202 Мистецтво, спеціальності 8.020204 Музичне мистецтво в загальній кількості 210 осіб.

За результатами констатувального експерименту виявлено рівневі характеристики сформованості методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до творчої просвітницької діяльності, що свідчать про перевагу середнього та низького (загалом 77,1%) рівнів сформованості компонентів готовності до просвітницької роботи педагога-музиканта. Отримані результати зумовили необхідність упровадження концептуальної моделі та розробленої авторської поетапної методики формування методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької роботи під час фахової підготовки в закладі вищої мистецької освіти. Було сформовано контрольну (n=104) та експериментальну (n=106) групи, показники готовності до музично-просвітницької роботи в школі в яких статистично не відрізняються.

Дослідно-експериментальна робота з формування методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької роботи була поділена на три етапи: інформаційно-організаційний; операційно-інтегрований; творчо-репрезентативний. Відповідно до структури методичної готовності було розроблено та сплановано формувальний експеримент.

Перший етап формувального експерименту було спрямовано на формування мотиваційного та рефлексивного структурних компонентів методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи зі школярами, другий етап – на формування емоційного й комунікативно-організаційного компонентів, а третій етап – на формування креативного та естетично-діяльнісного компонентів методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

На першому етапі – інформаційно-організаційному – формувалися мотиваційний і рефлексивний компоненти, що передбачають підвищення мотивації студентів до творчої музично-просвітницької роботи зі школярами завдяки набуттю необхідних знань щодо організації позаурочної навчальної діяльності учнів, усвідомленню значення музично-просвітницької діяльності для гармонії розвитку учнів загальноосвітньої школи, рефлексії труднощів, які виникають під час організації та проведення музично-просвітницьких заходів зі школярами. На цьому етапі проводилися заходи з організації творчо-рефлексивного простору для студентів, що є джерелом інформації про широкі можливості застосування набутих знань і вмінь у музично-просвітницькій діяльності. Було розроблено спеціальні методи навчальної роботи зі студентами для забезпечення послідовного формування компонентів структури

методичної підготовленості майбутніх фахівців, впроваджено авторські спецкурси «Практикум музично-просвітницької діяльності учителя музичного мистецтва» та «Методика концертно-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва» [3].

На другому етапі – операційно-інтегрованому – способи педагогічного впливу були спрямовані на розвиток умінь студентів використовувати художні знання під час самостійної навчальної діяльності, здатності майбутніх учителів музичного мистецтва до організації творчого учнівського колективу, створення емоційно-пізнавального стану в процесі планування творчої взаємодії зі школярами, вміння проявляти емпатію та педагогічний такт у спілкуванні зі школярами. На цьому етапі студентам надавалася змога вдосконалити рівень оволодіння вміннями: оцінювати знання й навички учнів, набувати вміння залучати учнів до художнього полісуб'єктного спілкування з інтерпретатором і музичним твором, виробляти здатність реагувати на зміни в емоційно-пізнавальному стані учнів під час творчої взаємодії. Також на цьому етапі студенти оволодівали вміннями урізноманітнювати засоби художнього впливу на учнів із використанням літературних текстів, елементів театралізації, інструментарію навчальної гри, можливостей комп'ютера та міжнародної мережі Інтернет. Організація полісуб'єктного спілкування між слухачами, інтерпретатором і музичним твором, регулювання реакцій на зміни в емоційно-пізнавальному стані під час творчої взаємодії здійснювались унаслідок упровадження таких методів, як метод порівняльного аналізу музичних творів, метод артистичного подання даних, метод особистісної аналогії, метод «Зміни позицію», метод «Крокуй підказками», метод фрагментарного доопрацювання музичного твору, метод складання мистецького паззлу тощо [3].

Третій – творчо-репрезентативний – етап роботи був спрямований на формування креативного та естетично-діяльнісного компонентів, що передбачало: 1) розвиток мистецької рефлексії в майбутніх учителів музичного мистецтва як здатності до індивідуально-стильового самовираження в музично-творчій діяльності; 2) розвиток невербальної креативності як дивергентності, оригінальності, гнучкості та поліваріативності творчого мислення; 3) естетичних здібностей як здатності до чуття форми, емоційності в сприйнятті творів мистецтва й музично-кольорової синестезії. Цей етап передбачав реалізацію педагогічних умов для усвідомлення студентами потреби в самовиявленні під час опрацювання навчальних творчих завдань. Це вимагало впровадження методів «Оживлення дійства», «Біографічне лото для музично-просвітницького заходу», «Світове кафе» або потрійний мозковий

Таблиця 1

Показники сформованості компонентів методичної підготовки після впровадження методичної програми (підсумковий зріз)

Компонент методичної підготовки	Критерій оцінки	Групи досліджуваних, М ± σ		t-критерій Стьюдента
		КГ	ЕГ	
Мотиваційний	Вмотивованість на музично-просвітницьку діяльність	50,14 ± 19,26	53,96 ± 19,42	-2,57*
Рефлексивний	Рефлексивність	45,59 ± 22,92	53,15 ± 23,06	-2,37*
Комунікативно-організаційний	Комунікативні і організаційні схильності	22,86 ± 7,98	26,17 ± 10,61	-2,53*
Креативний	Абнотивність	5,63 ± 2,32	7,16 ± 2,24	-4,84***
	Креативність	38,87 ± 18,14	46,22 ± 22,29	-2,59**
Естетично-діяльнісний	Естетичні здібності	7,11 ± 3,39	8,71 ± 4,44	-2,92**
Емоційний	Емпатія	37,64 ± 17,10	46,30 ± 18,51	-3,52**

Примітка: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група. * p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,0001.

штурм, спрямування на дослідницьку діяльність під час творчої музично-просвітницької діяльності, метод комплексного опрацювання даних, метод художньо-творчих проєктів, метод підготовленої демонстрації художнього виконання музичного твору, арттерапевтичні методи, що враховують полімодальність художньо-творчої спільної роботи з учнями тощо [3].

У процесі методичної підготовки студентів до просвітницької роботи зі школярами використано такі форми навчання, які сприяли підвищенню інтересу студентів до музично-просвітницької діяльності, а саме: мініконцерт, слайд-монолог, скрапбукінг, інформаційний меседж, концерт-бесіда, концерт-дискусія, концерт-співтворчість, концерт-мікст, концерт-зустріч, конференції з питань музично-просвітницької діяльності вчителів музичного мистецтва, ведення «Особистого методико-просвітницького посібника студента», написання художньо-образної партитури на всі музичні твори, що виконуються, підготовка художньо-просвітницьких анотацій, просвітницького узагальнення в заходах з особистим виконанням музичних творів, метод індивідуального просвітницького підбору репертуару до занять із музичного інструменту, участь у конкурсах у номінації «Просвітницький захід», лекторсько-просвітницька інтерпретація творів мистецтва в позашкільній роботі, особиста участь у просвітницьких шоу, особиста виконавська та лекторська участь у молодіжній філармонії школярів.

У результаті проведення контрольного дослідження (після реалізації програми) та підсумкового дослідження (через 2 місяці після реалізації програми, під час психолого-педагогічної практики в школі) було встановлено кількісні та якісні зміни в рівнях сформованості методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до творчої музично-просвітницької діяльності з учнями. У студентів експериментальної групи зафіксовано значне зростання високого й середнього рівнів готовності до творчої музично-просвітницької діяльності, ніж у студентів контроль-

них груп, що свідчить про ефективність і дієвість використання означеної авторської методики.

Впроваджена програма довела дієвість стосовно мотиваційного компонента за критерієм вмотивованості на музично-просвітницьку роботу (F=65,91, p<0,0001), рефлексивного компонента за критерієм рефлексивності (F=28,49, p<0,0001), емоційного компонента за критеріями емпатії (F=49,05, p<0,0001) та комунікативно-організаційного компонента за критерієм комунікативних і організаторських здібностей (F=11,78, p<0,0001), креативного компонента за критерієм креативності (F=59,17, p<0,0001) та абнотивності (F=32,98, p<0,0001), естетично-діяльнісного компонента за критерієм естетичних здібностей (F=26,72, p<0,0001) (табл. 1).

Отже, проведена експериментальна робота з формування методичної підготовленості майбутніх учителів музичного мистецтва до творчої музично-просвітницької роботи зі школярами підтвердила, що запропонована авторська методика сприяла більш ефективному професійному розвитку, ніж традиційна методика фахового навчання студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів.

Висновки та пропозиції. Отже, на основі поліхудожньоцентричного підходу було створено модель методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності зі школярами, яка охопила мету і завдання, обґрунтування поліхудожньоцентричного підходу, принципи, функції та умови музично-просвітницької роботи, компонентну структуру (мотиваційний, креативний, рефлексивний, емоційний, комунікативно-організаційний та естетично-діяльнісний), етапи впровадження авторської методики (інформаційно-організаційний, операційно-інтегрований, творчо-репрезентаційний), моніторинг навчально-просвітницьких здобутків студентів.

Експериментально перевірено ефективність розробленої та апробованої програми методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи зі школярами. В ек-

периментальній групі зафіксовано статистично значуще зростання показників мотивації участі в просвітницькій роботі зі школярами, обізнаності в методах і формах просвітницької роботи, невербальної креативності, рефлексивності, емпатії, організаційних і комунікативних здатностей, естетичних здібностей та абнотивності, натомість у контрольній групі рівень цих показників не змінився. Залучення студентів до системи методичної підготовки до просвітницької роботи позитивно позначилося на виявленні всіх критеріїв готовності до цього виду фахової діяльності.

Список використаної літератури:

1. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллєзнавство : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Евсеєва Т.И. Вопросы просветительства в вузовском музыкально-педагогическом образовании. Москва : МГОПИ, 1993. 112 с.
3. Кузнецова О.А. Методична підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи з учнями: теорія і практика : монографія. Київ : «НТМТ». 2018. 278 с.
4. Пащенко С.Ю. Підготовка соціальних педагогів до освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2000. 23 с.
5. Петрова І.В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія. Київ : НАКККІМ, 2012. 294 с.
6. Полякова И.А. Повышение эффективности подготовки студентов педагогических институтов к музыкально-пропагандистской деятельности : дис. ... канд. пед. наук. Киев, 1991. 305 с.

Kuznetsova O. Program of methodical training of future teachers of art to educational work with students

The article shows the application of a polyaesthetic approach to the development of a methodological system of preparation for musical and educational activities with students of the future music teacher, which contains determined in accordance with the social request for the purpose and task of professional preparation for the implementation of musical and educational work, structural components of preparation for musical and educational activities in the school. Each of the stages of the preparation of students to musical and educational activities in the school covers methods, techniques, forms of work with students. The criteria and indicators were identified, the levels of methodical readiness of future teachers of musical art are described in the implementation of educational work with schoolchildren. The effectiveness of the developed model of the system of methodological training of future teachers of musical art to educational work with schoolchildren is experimentally tested.

It is proved that the model of methodological preparation of future teachers of musical art to musical and educational activities with schoolchildren who embraced the purpose and tasks, the substantiation of the polyaesthetic approach, principles, functions and conditions of musical and educational work, component structure (motivational, creative, reflexive, emotional, communicative –organizational and aesthetic-activity), stages of implementation of the author’s methodology (information-organizational, operational and integrated, creative representational); Monitoring of educational-educational achievements of students is effective. It is shown that in the experimental group records a statistically significant increase in the indicators of motivation to participate in educational work with schoolchildren, awareness of methods and forms of educational work, non-verbal creativity, reflectivity, empathy, organizational and communicative abilities, aesthetic abilities and abnотivity, instead, in the control group, the level of these indicators have not changed. The involvement of students in the system of methodological preparation for educational work has positively affected the identification of all criteria for readiness for this type of professional activity.

Key words: *musical education, musical education, musical and educational activities with schoolchildren, professional training of future teachers of musical art, components of the methodological system of preparing students of musical specialties.*

УДК 53(07)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.26>**О. С. Кузьменко**

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри фізико-математичних дисциплін
Львівської академії
Національного авіаційного університету,
старший науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання
Національного центру «Мала академія наук України»

І. М. Савченко

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар
Національного центру «Мала академія наук України»

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ ЯК УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ НА НОВІ ПОКАЗНИКИ ОСВІТИ: АСПЕКТ STEM-НАВЧАННЯ

У статті розглядаються актуальні питання методики навчання фізики на основі технологій STEM-освіти в умовах трансдисциплінарності. З'ясовано, що розвиток інноваційності впливає на модернізацію вищої освіти, зокрема технічної в контексті STEM-освіти. Зазначено, що модернізація вищої освіти в Україні потребує врахування загальних тенденцій розвитку систем вищої освіти в контексті STEM-навчання, а саме: спеціалізації, спрямованої на формування навичок самостійного пошуку перспективних напрямів методології досліджень і відповідних розробок із фізики на основі STEM-технологій; перебудови освітнього процесу, що спрямований на те, щоб засвоєння знань у суб'єктів навчання мало творчий характер і заклало базу для науково-дослідної і конструкторсько-проектної діяльності; посилення трансформаційних аспектів освітнього процесу шляхом розвитку варіативних освітніх програм, зорієнтованих на різні категорії студентів, а також розробки індивідуалізованих програм і визначення темпів навчання стосовно персональних особливостей і здібностей кожного студента у процесі вивчення фізики на основі технологій STEM-освіти; активного пошуку нової методичної системи, яка зорієнтована не тільки на інтелект особистості, але й на емоційну та підсвідому сферу особистості, спрямовану на те, щоб студент із пасивного об'єкта перетворювався на суб'єкт освітнього процесу; фундаментальності змісту курсу фізики для дисциплін професійно зорієнтованого циклу, що передбачає посилення природничо-технічної складових освіти.

У статті розглянуто дефініцію трансдисциплінарності та запропоновано приклади фізичних задач, що розкривають складники STEM-освіти. Визначено, що орієнтування на STEM-освіту, зокрема на особистісно зорієнтоване навчання, та широке запровадження інтегрованих навчальних дисциплін у закладах вищої освіти технічного напрямку навчання сприятимуть посиленню самостійної пізнавально-пошукової діяльності студентів і створенню умов у навчальному середовищі для саморозвитку і самореалізації кожного студента.

Ключові слова: фізика, професійно зорієнтоване навчання, трансдисциплінарність, STEM-освіта, технічні заклади вищої освіти, інноваційність.

Постановка проблеми. Основна мета сучасного етапу розбудови державної системи освіти за умов відтворення та зміцнення інтелектуального потенціалу України та інтеграції у світовий освітній простір головним чином полягає у всебічному розвитку особистості суб'єкта навчання в навчанні фізики та професійно зорієнтованих дисциплін на основі STEM-технологій з урахуванням трансдисциплінарності. Зазначені основні завдання, що ставляться перед вищою освітою, вимагають переносу акцентів в освітньому процесі з пасивного накопичення знань на формування творчої

активної особистості суб'єкта навчання, розвитку індивідуальних його здібностей і таланту, формування готовності до самоосвіти. Ці пріоритетні напрями розбудови фізичної освіти в закладах вищої освіти (ЗВО) реалізуються через вдосконалення освітнього процесу з фізики як фундаментальної дисципліни та окреслення її ґрунтовності для професійно зорієнтованих дисциплін, розроблення на модифікація методики навчання фізики на основі STEM-технологій в умовах трансдисциплінарності, впровадження сучасних технологій навчання (STEM-технологій, комплексів

робототехніки, елементів доповненої реальності, 3D-моделювання, принтування тощо) та їхнє запровадження в навчання фізики.

Для впровадження інноваційних тенденцій розвитку фізичної освіти в контексті розвитку STEM-освіти в Україні склалися сприятливі умови:

- затверджено концепцію STEM-освіти [6];
- прийнято рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про форсайт соціоекономічного розвитку України на середньостроковому (2020) і довгостроковому (2030) часових горизонтах від 21.01.2016 р. (Протокол № 1/1-4);
- розроблено План заходів щодо впровадження STEM-освіти в Україні на 2016–2018, затвердженого МОН України від 05.05.2016 р.;
- створено віртуальний STEM-центр, що функціонує на базі Національного центру «Мала академія наук України» (<https://stemua.science>);
- створено потужний відділ STEM-освіти в ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»;
- організовано робочу групу науковців та педагогів-практиків для науково-методичного забезпечення STEM-освіти.

Значущість вищезазначених аспектів для освітнього процесу з фізики та професійно зорієнтованих дисциплін зростає саме упродовж останніх років, тому що важливе місце в навчання відводиться спрямуванню навчальної інформації на засвоєння основ фізичної галузі з урахуванням трансдисциплінарності та впровадженням STEM-технологій, а також опануванням наукових методів пізнання та формування STEM-skills (soft skills) здобувачів вищої освіти (ВО) й оволодінню досвідом практичної діяльності в умовах розвитку STEM-освіти з метою одержання, узагальнення та використання нових знань на практиці, що згодом будуть доповнюватися і розширюватися.

Отже, актуальним завданням дидактики фізики, що зорієнтована нині на окреслення інноваційних нововведень, є пошук технологій, засобів навчання, розроблення методик навчання на основі STEM-технологій, що мають прикладний аспект, ґрунтуються на фундаментальних наскрізних генеруючих поняттях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та методичні проблеми вивчення фізики у ЗВО знайшли відображення в докторських дисертаціях Ю. Бендеса, Г. Бушка, С. Величка, Ю. Діка, В. Заболотного, О. Іваницького, О. Коновала, І. Мороза, О. Мартинюка, М. Садового, І. Сальник, В. Сергієнка, А. Сільвейстра, Н. Подопрігори, В. Шарко та в кандидатських дисертаціях І. Богданова, Л. Вовк, Д. Соменка, О. Слободяник та ін.

Актуальні питання впровадження елементів STEM-освіти відображено в наукових працях вітчизняних науковців П. Атаманчука (розглядає вагомість STEM-дефініції як важливої інноватики

сучасної освітньої парадигми) [1], Н. Гончарової (сформувала понятійний апарат STEM-освіти та досліджує використання ігрових технологій в умовах STEM-освіти) [2; 3]; С. Дембіцької (аналізує особливості навчання фізики на основі STEM-технологій), І. Сліпучіної (розглядає педагогічні передумови використання цифрових вимірвальних комплексів як формувального чинника STEM орієнтованого освітнього середовища) [14], О. Стрижака (розглядає категорію трансдисциплінарності як основоположну інтегровану категорію STEM-освіти, а також розкриває основні шляхи використання функціональних можливостей в онтології STEM-освіти) [11; 12], О. Патрикеевої (окреслює сучасні засоби формування STEM-грамотності) [8], І. Чернецького (розглядає науковий та інженерний методи процесів дослідження в навчання природничо-математичних дисциплін, розкриває суть онтолого-керованого підходу в науковому аспекті STEM-освіти) [13; 14].

Таким чином, на основі аналізу вищезазначених наукових праць та з урахуванням сучасних тенденцій розвитку STEM-освіти в Україні спрямуємо своє дослідження на розкриття особливостей методики навчання фізики на основі STEM-технологій з урахуванням трансдисциплінарності. Така методика навчання фізики на основі STEM-технологій дасть змогу створити базу для освоєння дисциплін професійного спрямування з урахуванням трансдисциплінарного підходу та буде відповідати завданням сучасного етапу реформування вищої освіти технічного напрямку навчання.

Мета статті. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні ефективності методики навчання фізики на основі STEM-технологій для суб'єктів навчання ЗВО технічного профілю на основі технологій STEM-освіти, що дасть змогу забезпечити їхню активну пізнавально-пошукову та самостійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням Концепції розвитку національної інноваційної системи України [7] звернемо увагу на те, що одним із вагомих аспектів державної політики є активізація інноваційних процесів, підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни, її конкурентоспроможності на світовому ринку технологій, наукових знань і трудових ресурсів, тому забезпечення інноваційної спрямованості освіти має здійснюватися шляхом утворення інноваційних освітніх структур (STEM-центрів, STEM-лабораторій, інноваційних кластерів, альянсів та ін.), що відповідатимуть вимогам європейських стандартів та інтелектуальних національних традицій, впровадження інноваційних освітніх програм, зорієнтованих на розвиток soft skills у здобувачів ВО в процесі навчання фізики та професійно зорієнтованих дисциплін.

На основі розвитку STEM-освіти, власного досвіду та наукової діяльності, а також аналізу першоджерел [3; 9; 16; 17] виявлено низку суперечностей, зокрема, між:

– новітніми науковими здобутками у навчанні фізики на основі STEM-технологій ЗВО та традиційними методичними підходами щодо формування професійно зорієнтованої підготовки фахівця з технічного напрямку навчання;

– упровадженням трансдисциплінарного підходу навчання фізики та його фрагментарності в процесі формування професійної STEM-компетентності, що формується в умовах розвитку STEM-освіти;

– необхідністю використання STEM-підходів у реалізації трансдисциплінарних зв'язків із використанням STEM-технологій та традиційним методичним забезпеченням цього процесу.

Зазначимо, що великого значення набуває проблема реалізації трансдисциплінарності фундаментальних дисциплін, зокрема фізики, та дисциплін професійно зорієнтованого спрямування.

Нині трансдисциплінарні дослідження виявляються в багатьох галузях науки.

Вчений Ж. Піаже запропонував термін трансдисциплінарності на засіданні семінару «Міжпредметні зв'язки – проблеми освіти і досліджень в університетах», який проходив у вересні 1972 року у Франції: «На етапі міждисциплінарних відносин ми переходимо на вищий рівень – трансдисциплінарний, коли стає можливою не тільки тісна взаємодія між науково-дослідними напрямками, а й поглиблення зв'язків між ними, долаючи стійкі дисциплінарні бар'єри» [15].

Враховуючи результати досліджень бельгійського вченого Е. Джадж [17], виділимо чотири види трансдисциплінарності, що слід використовувати у процесі навчання фізики у ЗВО технічного профілю:

1) трансдисциплінарність-0 – ілюстративне використання метафори;

2) трансдисциплінарність-1 – ґрунтується на зусиллях формального взаємозв'язку розуміння окремих дисциплін. Він забезпечує формування логічних мета-рамок, за допомогою яких їхні знання інтегровані на вищому рівні абстракції, ніж це відбувається в міждисциплінарності;

3) трансдисциплінарність-2 – внутрішній зв'язок з особистим досвідом дослідника;

4) трансдисциплінарність-3 – використання генеральних метафор, що мають фундаментальне пізнавальне значення.

Науковець В. Сидоренко виділяє чотири рівні інтеграції наукового знання, які розмежовують напрями наукових досліджень щодо вирішення комплексних міждисциплінарних проблем [10]: інтрадисциплінарний (у межах окремих наук); інтердисциплінарний (у межах двох або трьох галузей наук); супрадисциплінарний (висока ступінь інтеграції); трансдисциплінарний (інтеграція наукових понять, теорій методів і методів у філософських концепціях).

Провідна вчена Л. Шестакова окреслила особливості міждисциплінарної взаємодії в освітньому процесі ЗВО [9], які ми розглянули в аспекті методики навчання фізики на основі STEM-технологій на засадах трансдисциплінарності:

– розгляд структури наукового пізнання суб'єкта навчання на основі природознавчого знання, техно-знання, соціо-знання та гуманітарного знання;

– динамічна взаємодія між вищезазначеними галузями сучасного знання;

– проникність гуманітарного знання у всі галузі наукового знання з урахуванням тенденцій розвитку STEM-освіти.

Трансдисциплінарність є однією з особливостей сучасної науки, що об'єднує теоретичні знання в цілісну систему, відбиває об'єктивний світ у його єдності і розвитку. Такий інноваційний підхід сучасних знань із фізики як важливої фундаментальної науки має знайти відображення в дисциплінах професійного спрямування, що вивчаються здобувачами ВО в технічних закладах вищої освіти.

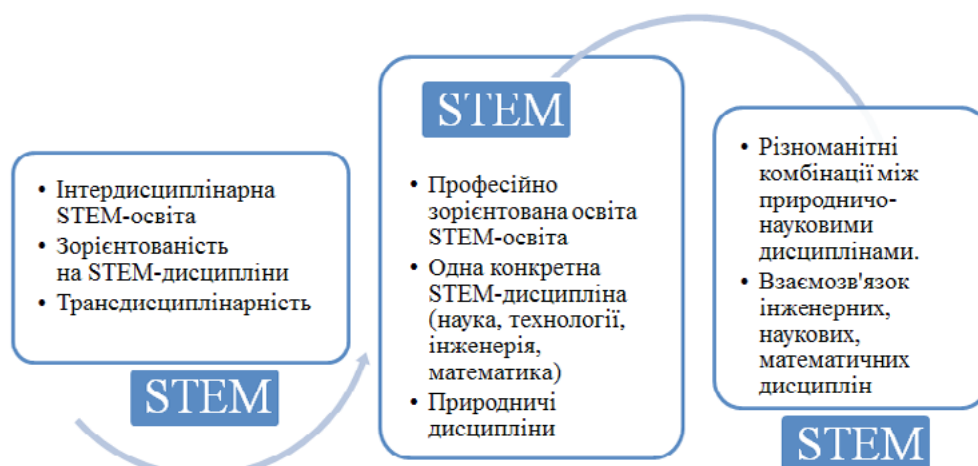

Рис. 1. Елементи STEM-освіти

Завдяки трансдисциплінарному відображенню курсу проявляється інтерес суб'єктів навчання до вивчення фізики, що своєю чергою призводить до формування міждисциплінарних зв'язків.

Виділимо основні компоненти STEM-освіти, що органічно відтворюються в освітній STEM-концепції та відображають трансдисциплінарний підхід (рис. 1).

У контексті інноваційних змін когнітивні практики тяжіють до трансдисциплінарного синтезу, тому що вона пов'язана зі здатністю всебічно підходити до аналізу задач і дає змогу вивчати те, що неможливо побачити, сприйняти в межах однієї наукової дисципліни з її специфічними об'єктом, предметом і методами дослідження.

Базисом створення нових знань про інновації в освіті, вважає В. Докучаєва, слугують відомості з різних наукових галузей, як класичних, так і порівняно нових, що утворені шляхом міждисциплінарного синтезу з окресленням трансдисциплінарності [4, с. 356].

Трансдисциплінарний STEM пропонуємо розділити на фундаментальні та нефахові сфери діяльності. Така класифікація окреслить, чи освітній рівень зосереджений на професійно зорієнтованих навичках професії чи на більш широких сферах, таких як навички, корисні для повсякденного життя, або основні навички для різних робочих місць.

У трансдисциплінарній освіті (наука, технологія, інженерія та математика або STEM-дисципліни) (рис. 1) конкретні навички мають технічний або методологічний характер і пов'язані з дисциплінами, що є актуальними на сучасному розвитку освіти. Це не інтегровані навички STEM, а наукові або математичні або інженерні навички. Іншими словами, дисциплінарні навички сприяють набору навичок STEM. Навички, що пов'язані з дисциплінами, об'єднано в таких галузях, де існує потреба в конкретному проєкті або занятті, наприклад, наукові, математичні та будівельні навички для інженерної діяльності.

Розглянемо приклади розв'язування задач із фізики з виокремленням STEM-складників (науковості, технологій, інженерії, математики), що є невід'ємною складовою частиною освітнього ЗВО технічного профілю, тому що дає змогу формувати та збагачувати фізичні поняття, розвиває фізичне мислення суб'єктів навчання, їхні навички застосування знань на практиці. Розв'язування фізичних задач із вивченням наскрізного генеруючого поняття симетрії є способом перевірки та систематизації знань, дає змогу раціонально проводити повторення, розширювати та поглиблювати знання, сприяє формуванню світогляду, знайомить із досягненнями науки, техніки та ін.

Наприклад, принцип симетрії доцільно застосовувати в процесі розв'язування задач на відшукування центра ваги різних тіл. Центром ваги тіла

називається точка прикладання ваги цього тіла. Коли тіло однорідне та має центр симетрії, то центр ваги збігається з центром симетрії. Це положення легко перевірити за допомогою принципу симетрії, причому треба мати на увазі, що коли тіло сферично симетричне, то потрібно говорити не про однорідність тіла, а про сферичну симетрію в розподілі маси тіла. Коли тіло неоднорідне чи не має центра симетрії, то положення центра ваги обчислити важко, а то і зовсім неможливо. Центр ваги однорідних тіл і фігур, що мають центр симетрії, збігається з їхніми геометричними центрами.

Таким чином, ми можемо розглянути складники STEM-освіти через трансдисциплінарність:

1) фізики – тема «Динаміка механічних систем»;

2) теоретичної механіки – тема «Центр мас. Центрування літака». Тема «Динаміка системи. Моменти інерції твердого тіла. Теорема про рух центру мас системи. Механічна система. Класифікація сил, що діють на механічну систему. Маса системи. Центр мас системи. Диференціальні рівняння руху механічної системи»;

3) повітряних перевезень – тема: термінологія. Маса порожнього літака. Маса порожнього спорядженого літака. Маса екіпажу. Маса бортпровідників. Маса продуктів харчування. Максимальна маса комерційного завантаження. Гранична маса комерційного завантаження та ін. Центрувальні характеристики повітряного судна: центрування порожнього літака, центрування спорядженого літака, центрування літака без палива, злітне центрування літака, посадкове центрування літака, польотне центрування літака, гранично припустимі польотні центрування літака, діапазон гранично припустимих польотних центрувань літака, центрування перекидання літака на хвіст, гранично припустиме центрування літака на землі;

– тема «Процедура визначення маси літака та балансувальна документація. Додавання маси пасажирів та вантажів. Додавання маси палива»;

– тема «Розрахунок центру тяжіння. Центр тяжіння при пустих масах. Рух центра мас тяжіння при заливці палива, навантаженні та завантаженні баласту»;

– тема «Навантаження на одиницю площі, вантаж: який переміщується, підтримка вантажу. Переміщення центра тяжіння за встановленні межі. Пошкодження через інерцію навантаження».

Якщо пропонується в задачі відшукати центр ваги симетричної фігури, симетрія якої порушена (вирізано отвір чи до симетричної фігури прикріплена пластинка симетричної форми), то таку задачу суб'єктам навчання треба розв'язувати таким чином: 1) виконуючи над тілом мисленнєву операцію, яка відновлює симетрію тіла, що була порушена, тобто вирізати симетричну порожнину, отвір, знімати прикріплені частини; 2) вважаючи ці

додані чи відняті частини реально існуючими та з огляду на те, що вони перебувають там, де ми їх уявно розміщуємо за правилом моментів, знаходимо центр ваги заданої фігури як системи, що складається з двох симетричних тіл, центри ваги яких лежать у їхніх центрах симетрії. Потрібно зазначити студентам, що в цьому випадку немає потреби користуватись поняттям від'ємної маси, застосування якої дає той самий результат, але фізично нічим не виправдане.

Під час розв'язування фізичних задач із використанням поняття симетрії потрібно використовувати такі елементи симетрії: площина симетрії, вісь симетрії, центр симетрії. Застосування принципу симетрії в процесі вивчення загального курсу фізики студентами у ЗВО вимагає підготовчої роботи, а саме: знайомства із симетрією предметів і явищ у повсякденному житті [5], адже в суб'єктів навчання ці уявлення не зовсім чіткі, послідовні, осмислені, тому в цей період викладач має уважно спрямувати їхню діяльність і виправляти їхні уявлення, використання поняття про симетрію фігур у курсі математики. Треба пам'ятати, що в математиці геометрична симетрія вивчається досить глибоко, але застосовується явно недостатньо; поширення поняття симетрії геометричних фігур на фізичні об'єкти та явища; розгляду принципу симетрії.

Такі задачі дають змогу суб'єктам навчання проявити свою творчу самостійність і привчають кожного з них під час розв'язання конкретних питань виходити з нерозривного зв'язку між теорією та практикою. Ці задачі сприяють поглибленню та закріпленню знань суб'єктів навчання з фізики та професійно зорієнтованих дисциплін, стимулюють інтерес до питань, що становлять предмет вивчення, розвивають самостійність та ініціативу, формують необхідні для практичної діяльності уміння та навички в процесі навчання фізики у ЗВО.

Висновки і пропозиції. У процесі нашого дослідження нами встановлено, що впровадження в українських ЗВО технічного профілю методики навчання фізики на основі STEM-технологій в умовах трансдисциплінарного підходу сприятиме: 1) модернізації системи методичної, практичної підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців технічної галузі; 2) налагодженню виробництва вітчизняного навчального обладнання і дидактичних засобів навчання фізики за напрямками STEM-освіти; 3) розвитку особистості, що спрямований на активне та конструктивне входження в сучасні інноваційні процеси і досягнення високого рівня самореалізації здобувача ВО в навчанні фізики та професійно зорієнтованих дисциплін.

Надалі робота з дослідження цієї проблеми може проводитися в таких напрямках: удосконалення змісту і системи фізичного експерименту на основі STEM-технологій з урахуванням трансдис-

циплінарного підходу; підсилення зв'язку викладання курсу фізики з фаховою спрямованістю студентів нефізичних спеціальностей технічних ЗВО в контексті STEM-освіти.

Список використаної літератури:

1. Атаманчук П., Атаманчук В. STEM-інтеграція як важлива інноватика сучасної освітньої парадигми. *STEM-освіта – проблеми та перспективи* : збірник матер. II Міжнар. наук.-практ. семінару, м. Кропивницький, 25–26 жовтня 2017 р. / за заг. ред. О.С. Кузьменко та В.В. Фоменка. Кропивницький : КЛА НАУ, 2017. С. 9–10.
2. Гончарова Н.О. Використання ігрових технологій в STEM-освіті. *Проблеми освіти*. Київ, 2016. С. 160–164.
3. Гончарова Н. Понятійно-категоріальний апарат з проблеми дослідження аспектів STEM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України* : збірник наук. праць. 2017. Вип. 10. С. 104–114.
4. Докучаєва В.В. Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2007. 481 с.
5. Ковальов І.З. Застосування принципу симетрії при розв'язуванні задач з фізики. Кіровоград : Кабінет фізики обласного інституту удосконалення вчителів. 1973. 63 с.
6. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>
7. Концепція розвитку національної інноваційної системи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p#Text>
8. Патрикеева О.О., Черноморець В.В., Коваленко М.В. Навчальні програми – ефективний засіб формування STEM-грамотності. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2017. № 2 (42). С. 32–34.
9. Подопрігора Н.В. Методична система навчання математичних методів навчання у педагогічних університетах : Монографія. Міністерство освіти і науки України; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград : ФО-П Александрова М.В., 2015. 512 с.
10. Сидоренко В., Білевич С. Фундаменталізація професійної підготовки як один із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в Україні. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 35–41.
11. Стрижак О.Є. Трансдисциплінарність навчально-інформаційного середовища. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2016. Вип. 8. С. 13–27.
12. Стрижак О., Сліпучіна І., Поліхун Н., Чернецький І. Ключові поняття STEM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України*: зб.наук. праць. 2017. Вип.10. С. 89–103.
13. Чернецький І.С. та інші. Застосування онтолого-керованого підходу в науковому аспекті

- STEAM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2016. Вип. 8. С. 267–281.
14. Чернецький І., Поліхун Н., Сліпучіна І. Місце STEM-технології навчання в освітній парадигмі XXI століття. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2017. Вип. 9. С. 50–62.
15. André Lichnerowicz. Mathématique et transdisciplinarité, in Léo Apostel et al, 1972.
16. Basarab Nicolescu. TRANSDISCIPLINARITY – PAST, PRESENT AND FUTURE. Published in *Moving Worldviews – Reshapingsciences, policies and practices for endogenous sustainable development*, COMPAS Editions, Holland, 2006, edited by Bertus Haverkort and Coen Reijntjes, p. 142–166. URL: http://basarab-nicolescu.fr/Docs_articles/Worldviews2006.htm#_ftn1
17. Judge, A. (1994) Conference Paper. 1st World Congress of Transdisciplinarity, Union of International Associations. URL: <http://www.uia.org/uiadocs/aadocnd4.htm>.
-

Kuzmenko O., Savchenko I. Transdisciplinarity in physics teaching as a condition for the transition to professionally oriented training of subjects of learning on new indicators: aspect of STEM learning

The article considers topical issues of physics teaching methods based on STEM education technologies in the conditions of transdisciplinarity. It was found that the development of innovation affects the modernization of higher education, including technology in the context of STEM education. It is noted that the modernization of higher education in Ukraine requires consideration of general trends in higher education systems in the context of STEM-learning, namely: specialization aimed at developing skills of independent search for promising areas of research methodology and relevant developments in physics based on STEM-technologies; restructuring of the educational process, which is aimed at ensuring that the acquisition of knowledge in the subjects of education was creative and would lay the foundation for research and design activities; strengthening the transformational aspects of the educational process through the development of varied educational programs aimed at different categories of students, as well as the development of individualized programs and determining the pace of learning about the personal characteristics and abilities of each student in the study of physics based on STEM education; active search for a new methodological system, which focuses not only on the intellect of the individual, but also on the emotional and subconscious sphere of the individual, aimed at ensuring that the student from a passive object becomes a subject of the educational process; fundamental content of the course of physics for disciplines of professionally oriented cycle, which provides: strengthening the natural and technical components of education.

The article considers the definition of transdisciplinarity and offers examples of physical problems that reveal the components of STEM education. It is determined that the focus on STEM education, especially on personality-oriented learning and the widespread introduction of integrated disciplines in higher education institutions of technical direction will help strengthen independent cognitive and exploratory activities of students and create conditions in the learning environment for self-development and self-realization of each student.

Key words: physics, professionally-oriented education, transdisciplinarity, STEM education, technical institutions of higher education, innovation.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.27>**А. О. Кузьменко**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗВО УКРАЇНИ

Останнім часом освітній простір України зазнає суттєвих змін, які не оминули й вищої школи, зокрема впровадження академічної доброчесності у ЗВО. Об'єктом цієї розвідки є культура академічної доброчесності, а її предметом – стан формування академічної доброчесності в українських закладах вищої освіти. Метою статті є оцінка формування культури академічної доброчесності в українських ЗВО. Відповідно до цього поставлено такі завдання: схарактеризувати міжнародну діяльність української освіти щодо посилення культури академічної доброчесності, описати внутрішньодержавну політику формування культури академічної доброчесності в українських ЗВО.

На міжнародному рівні Україна активно співпрацює в галузі формування культури активної доброчесності з фондом Відродження та Американським посольством, запроваджуючи проекти з удосконалення якості освіти та науки в середній та вищій школі шляхом утворення онлайн-курсів та проведення конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо. На внутрішньодержавному рівні академічна доброчесність – офіційно визначена законодавством реалія, переважна частина ЗВО України презентує на своїх офіційних Інтернет-сторінках нормативно-правову базу з врегулювання питань академічної доброчесності, популяризує західні розробки та ініціативи міжнародних проектів, демонструє низку освітньо-наукових заходів, надає рекомендації з уникнення випадків прояву такого виду академічного проступку, як плагіат. Поодинокі ЗВО спираються на додаткові онлайн-джерела російської мережі. Суб'єктами дотримання культури академічної доброчесності виступають студенти-бакалаври, студенти-магістри, науково-педагогічні працівники, однак така ланка, як аспірант, доктор філософії, залишається переважно поза увагою або розглядається в сукупності з іншими, що, на нашу думку, є недоречним, оскільки роль та вимоги до здобувача третього рівня освіти є відмінними від попередніх рівнів.

Ключові слова: академічна доброчесність, вища освіта, заклад вищої освіти, етичні норми, якість освіти.

Постановка проблеми. Разом із розвитком ринку праці та попиту зростає рівень вимог до конкурентоспроможного фахівця, його знань, умінь та навичок. Виникає потреба реформування освіти та науки як ключових чинників розвитку економіки та суспільства. У центр уваги потрапляють інституційні зміни у сфері вищої освіти. Дедалі частіше зазначають, що неможливими є реформа та трансформація освітня середовища без впровадження та дотримання академічної культури.

Аналіз останніх наукових досліджень. Ситуація, що актуальна на цей період у сфері вищої освіти України, викликає жвавий інтерес науковців, стає предметом численних дискусій і отримує неоднозначні оцінювання з боку експертів та суспільства. М. Згуровський [4], Ю. Малогулко та М. Затхей [7], та ін. приділяли увагу розвитку системи вітчизняної вищої освіти та її інтеграції до європейського освітнього простору; підготовкою майбутніх фахівців до академічного письма займалися В. Меньяло [8], В. Ковтунець [2] та ін. Упродовж останніх років з'явилися наукові праці Н. Батечко [1], Ю. Гаруста та Б. Павленко [3], Я. Тицької [10], Т. Фінікова [11]

та ін., присвячені розгляду окремих проблем академічної доброчесності.

Об'єктом цієї розвідки є культура академічної доброчесності, а її предметом – стан формування академічної доброчесності в українських закладах вищої освіти (ЗВО). **Мета статті** – оцінити формування культури академічної доброчесності в українських ЗВО. Відповідно до цього поставили такі завдання: схарактеризувати міжнародну діяльність української освіти щодо посилення культури академічної доброчесності, описати внутрішньодержавну політику формування культури академічної доброчесності в українських ЗВО.

Виклад основного матеріалу. За розвідками Н. Батечко та М. Михайліченко, в Україні забезпечення академічної доброчесності відбувається на міжнародному, державному, інституційному й особистому рівнях [1, с. 29]. Ми схильні об'єднати державний, інституційний та особистісний у внутрішньодержавний рівень. Майже одночасно та невід'ємно один від одного якість української освіти та науки розпочала трансформацію одразу на обох рівнях.

На міжнародному рівні протягом 2016–2019 років Американською радою з міжнародної освіти спільно з Міністерством освіти та науки України та за підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки було розроблено Проєкт Сприяння академічній доброчесності в Україні – Strengthening academic integrity in Ukraine project (SAIUP), який охоплював десять ЗВО України.

22 листопада 2018 року на освітній плашці ВУМ online стартував курс «Академічна доброчесність в університеті» для студентів, викладачів, науковців, адміністраторів ЗВО, що став фундаментом якості освіти, за співпраці Національного університету «Києво-Могилянська академія», української неправничої організації ELibUkr та міжнародної організації Відродження. У курсі презентовано поняття «академічна доброчесність», «плагіат», розкрито принципи академічного письма та шляхи уникнення плагіату, презентовано передумови створення доброчесного академічного середовища. Він налічує вступ та п'ять блоків, кожен з яких вміщує дві частини. Варто зазначити, що курс є абсолютно безплатним, проводиться в дистанційному форматі в асинхронному режимі, що є комфортним для опанування усіма учасниками освітнього процесу. Успішне проходження курсу дає змогу отримати електронний сертифікат, із вказівками обсягів часу (3 год.) та кредитів ЄКТС (0,1), дати проходження, серії сертифікату, ПІБ учасника, lead-викладача, організаторів.

Дещо згодом проєкт SAIUP, що має за задачу широке розгалужене проникнення на різних рівнях освіти, тобто сприяння культурі академічної доброчесності, торкається і середньої, і вищої освіти, ініціював безплатний онлайн-курс на українській Інтернет-плашці Ed-era. Ed-era, American councils for international education, SAIUP розроблено курс «Академічна доброчесність» у вільному доступі на сайті ed-era.com, де пропонується до опанування п'ять навчальних модулів: 1. Що таке академічна доброчесність? 2. Академічна доброчесність у школі. 3. Як уникнути плагіату? Рекомендації. 4. Роль оцінювання у формуванні академічно доброчесного середовища. 5. Після школи: профорієнтація та навчання впродовж життя. Опанувавши цей курс, можна отримати електронний сертифікат (4 години).

Проєкт SAIUP торкнувся і бібліотечного фонду України. У 2016 році Українська бібліотечна асоціація (УБА) за підтримки Посольства США в Україні започаткувала проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», який спрямований на запобігання проявам академічного шахрайства, плагіату та корупції. УБА розробила листівку, яка репрезентує основні принципи культури академічної доброчесності та розкриває низку ґрунтовних понять, а також надає відомості щодо джерел інформування з питань дотри-

мання культури академічної. Покроково Проєкт набрав обертів: 2018 рік – розроблено та апробовано програму підвищення кваліфікації працівників бібліотек «Академічна доброчесність та бібліотеки»; 2019 рік – розроблено електронне видання «Профіль компетентностей бібліотекарів з академічної доброчесності»; підготовлено три рекламно-інформаційні плакати; круглі столи та тренінги з питань академічної доброчесності під час VII Львівського міжнародного бібліотечного форуму (вересень 2016 р.) та Щорічної конференції УБА (листопад 2016 р.); підготовлено методичні, довідкові та інформаційні матеріали за тематикою щодо чесного та якісного навчання і дослідження. Плідна робота УБА триває і має за завдання включити інформаційні навчальні курси у ЗВО для студентів та аспірантів.

На початку вересня 2020 року було утворено Проєкт «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic Integrity and Quality Initiative Academic IQ), що реалізується з боку України такими інстанціями, як Міністерство освіти та науки і Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, а з боку міжнародних партнерів – Американськими радами з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні (Відділ преси, освіти та культури) [6].

3 серпня 2021 року на сайті prometheus.org.ua у межах AcademIQ розроблено безплатний курс «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів». Цей курс ставить за мету надати розуміння можливостей розвитку культури академічної доброчесності незалежно від дисципліни та напряму викладання, пропонуючи теоретичні та практичні інструменти для посилення впровадження та дотримання академічної доброчесності. Відмінною рисою курсу є те, що він не обмежується обговоренням академічного плагіату, а також висвітлює такі академічні проступки, як фабрикація та фальсифікація, приділяє увагу дизайну освітніх програм, форматам поточних та контрольних оцінювань, методам викладання та комунікації зі студентами. Надається шість модулів до опанування: 1. Концепція академічної доброчесності у вищій школі. 2. Методика викладання: сприяння академічній доброчесності. 3. Дизайн освітніх програм із фокусом на академічну доброчесність. 4. Основи академічного письма та доброчесності. 5. Дизайн системи оцінювання для підвищення академічної доброчесності. 6. Науковий керівник – роль та місце у формуванні культури академічної доброчесності. Після успішного проходження фінального тестування слухач отримує електронний сертифікат обсягом на 60 год, що є значно розширеним від попередньо утворених курсів.

Також станом на 2021 рік на державному рівні Національним агентством із забезпечення якості освіти у відкритому доступі на власному офіцій-

ному сайті <https://naqa.gov.ua/академічна-доброчесність/> запропоновано інформаційну довідку з культури академічної доброчесності, де є три блоки: документи, звіти та корисні матеріали, посилання.

На внутрішньодержавному рівні «проривом» стала ст. 42 ЗУ «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Ст. 42 «Академічна доброчесність» вперше на офіційному законодавчому рівні вводить детермінування академічної доброчесності, роз'яснюючи сутність поняття, основи її культури дотримання педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками, а також здобувачами освіти, характеризує основні прояви порушення академічної доброчесності, зазначає варіанти притягнення до відповідальності за прояви таких порушень для усіх учасників освітнього, освітньо-наукового та наукового процесів, надає розуміння видів академічної відповідальності, порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності, також вказує на додаткове врегулювання іншими спеціальними законами України з питань форм та видів академічної відповідальності, зазначає, що за дії (бездіяльність) щодо подібних порушень особа може бути притягнута до відповідальності [5].

ЗВО України впроваджують інформаційні матеріали з питань культури академічної доброчесності, опубліковуючи їх як на офіційних сайтах, так і постерами «у стінах» самих ЗВО, проводяться семінари, конференції, симпозиуми, круглі столи серед студентства, молодих вчених та НПП. Можна простежити нововведені курси з відгалужених аспектів культури академічної доброчесності, на кшталт «Академічне письмо», «Академічне письмо іноземною мовою» тощо.

Розглянемо детальніше наповнення деяких офіційних сайтів ЗВО України щодо інформативності та доступності матеріалу з питань дотримання культури академічної доброчесності (ЗВО дібрані рандомізованим методом):

* *Українська інженерно-педагогічна академія* (УІПА) пропонує відео, яке пояснює поняття, сутність, основні принципи академічної доброчесності, види академічних порушень та їхні наслідки і негативний вплив на репутацію, можливі покарання/санкціонування, мотивує до гідної академічної поведінки, окреслюючи пріоритетні напрями в досягненні освітянина за умови доброчесного ставлення до навчання та інших учасників освітнього процесу; документи УІПА щодо академічної доброчесності (Положення про академічну доброчесність в УІПА; Положення про академічну доброчесність при виконанні письмових робіт здобувачами освіти Української інженерно-педагогічної академії; Положення про порядок перевірки академічних та наукових текстів на унікальність; План заходів із впровадження системи формування у студентів та аспірантів УІПА компетент-

ностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма на 2020–2021 н.р.; посилання на ст. 42 ЗУ «Про освіту» України; відеозапис конференції «Плагиат у науці та навчанні»; Лист Міністерства освіти та науки України від 20 травня 2020 р. № 1/9-263 «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності»; аналітичну довідку за результатами досліджень практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України; посилання на інформацію про академічну доброчесність у мережі Інтернет; посилання на відеозапис вебінарів «Академічна доброчесність» від проєкту SAIUP.

* *Полтавський державний аграрний університет* (ПДАУ) надає термінологічний словник-діаграму, визначення основних принципів та етичних норм академічної доброчесності, рисунок структури академічної доброчесності, презентацію та тлумачення видів академічних проступків, головні принципи ПДАУ з питань дотримання академічної доброчесності, роз'яснення щодо розуміння гідної академічної поведінки, електронну адресу для побажань із приводу реалізації принципів академічної доброчесності, електронне посилання на нормативно-правову базу, дані освітнього омбудсмена.

* *Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка* презентує короткий огляд діяльності проєкту SAIUP, посилання на ст. 42 «Про освіту» України та лаконічний виклад (два абзаци) її основного змісту, роз'яснення щодо необхідності академічної доброчесності.

* *Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди* (ХНПУ) ототожнює поняття академічної доброчесності та репутації, а також демонструє Рекомендації МОН України щодо перевірки на плагиат, Наказ № 49-од від 26.02.2021 р. «Про затвердження Інструкції про порядок перевірки дисертацій аспірантів і докторантів на наявність академічного плагиату», систему забезпечення академічної доброчесності у ХНПУ, етапи перевірки дисертації на наявність академічного плагиату, Договір про співпрацю з ТОВ «АНТИПЛАГІАТ», Кодекс академічної доброчесності ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Положення про комісію з питань академічної доброчесності, Декларацію про дотримання академічної доброчесності в ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Положення про проведення конкурсу есе серед здобувачів вищої освіти «Моя академічна доброчесність», сформовану групу сприяння академічній доброчесності, залучення аспірантів до проходження дистанційного курсу «Академічна доброчесність в університеті», щорічний конкурс есе «Моя академічна доброчесність», нараду на тему «Організація освітнього процесу в ХНПУ імені

Г.С. Сковороди», засідання ради молодих учених, вебінар «Академічна доброчесність: теорія та практика», корисні посилання.

* *Національний університет «Чернігівська політехніка»*: ст. 42 Закону України «Про освіту» – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>; пункт 3-1 ст. 58 Закону України «Про вищу освіту» – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>; Наказ «Про затвердження «Положення про академічну доброчесність студентів та науково-педагогічних працівників ЧНТУ»; Порядок проведення перевірки кваліфікаційних робіт та індивідуальних завдань здобувачів вищої освіти на плагіат (нова редакція); Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності; розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.); Наказ «Про затвердження складу Комісії з питань академічної доброчесності» 2019 р.; Наказ «Про затвердження складу Комісії з питань академічної доброчесності» 2020 р.; Наказ «Про затвердження складу Комісії з питань академічної доброчесності» 2021 р.; Аналітична записка МОН «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності»; запобігання та виявлення академічного плагіату; рекомендовані програми пошуку плагіату: eTXT Антиплагіат <http://www.etxt.ru/antiplagiat/>; Advego Plagiatus <http://advego.ru/plagiatus/>; Плагиата.НЕТ <http://www.mywebs.ru/plagiatanet.html>; Viper <http://www.scanmyessay.com> (лише для англ. текстів); Рекомендації щодо уникнення самоплагіату для співробітників та здобувачів НУ «Чернігівська політехніка»; рекомендовані онлайн-ресурси пошуку плагіату: <http://www.content-watch.ru/text/>; <http://text.ru/>; <http://www.miratools.ru/>.

* *Національна академія державного управління при Президентіві України*: Закон України «Про освіту», ст. 42 (Поняття академічної доброчесності); розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту»; Лист МОН від 26.10.2017 р. № 1/9-565 «Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти»; Лист МОН від 23 жовтня 2018 р. № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти»; Лист МОН від 20.05.2020 р. № 1/9-263 «Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності: Аналітична записка»; Лист МОН від 11.06.2020 р. № 1/9-318 «Про належну якість дисертаційних досліджень»; Кодекс корпоративної культури Національної академії державного управління при Президентіві України; Кодекс академічної доброчесності; Декларація про дотримання академічної доброчесності здобувачем вищої освіти Національної

академії державного управління при Президентіві України; Декларація про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічним працівником, співробітником Національної академії державного управління при Президентіві України; Декларація про дотримання академічної доброчесності співробітником НАДУ; Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин Національної академії державного управління при Президентіві України; Положення про виявлення та запобігання академічному плагіату в Національній академії державного управління при Президентіві України; Положення про Комісію з академічної доброчесності Національної академії державного управління при Президентіві України; Положення про постійно діючу комісію з етики та управління конфліктами в Національній академії державного управління при Президентіві України; Договір про співпрацю з ТОВ «АНТИПЛАГІАТ»; Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (НАЗЯВО); Методичні рекомендації та програма курсу «Основи академічного письма» (розроблені в межах Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP); Чи я плагіював? «Шкала плагіату»; Серія інфобюлетенів «Академічна доброчесність» (у межах Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP); вебінари «Академічна доброчесність» (у межах Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP); майстер-клас Ганни Муравицької «Профіль науковця в базах даних: реєстрація та наповнення» (12.03.2021); рекомендовані онлайн-сервіси та програмне забезпечення для перевірки тексту на плагіат: Istitio.com, Plagiarism Detector, Plagtracker, Plagscan, Sourceforge, Plagiarismchecker, EduBirdie, PlagScan by Ouriginal, ADVEGO, Viper Plagiarism Checker, StrikePlagiarism.com, PlagiarismCheck, Plagium, Duplichecker, Paperrater (перевірка документів тільки англійською мовою), Plagiarisma (англійською мовою), Advego Plagiatus, Viper (лише для англійських текстів), Anti-Plagiarism.

Висновки та пропозиції. На міжнародному рівні Україна активно співпрацює в галузі формування культури активної доброчесності з фондом Відродження та Американським посольством, запроваджуючи проєкти з удосконалення якості освіти та науки в середній та вищій школі, шляхом утворення онлайн-курсів та проведення конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо. На внутрішньодержавному рівні академічна доброчесність офіційно визначена законодавством реалія, переважна частина ЗВО України презентує на своїх офіційних Інтернет-сторінках нормативно-правову базу з урегулювання питань академічної доброчесності, популяризує західні розробки

та ініціативи міжнародних проектів, демонструє низку освітньо-наукових заходів, надає рекомендації з уникнення випадків прояву такого виду академічного проступку, як плагіат. Поодинокі ЗВО спираються на додаткові онлайн-джерела російської мережі. Суб'єктами дотримання культури академічної доброчесності виступають студенти-бакалаври, студенти-магістри, науково-педагогічні працівники, однак така ланка, як аспірант, доктор філософії, залишається переважно поза увагою або розглядається у сукупності з іншими, що, на нашу думку, є недоречним, оскільки роль та вимоги до здобувача третього рівня освіти є відмінними від попередніх рівнів. Тому перспективним вбачаємо дослідження лакун культури академічної доброчесності аспірантів на науковому рівні, а також практичні/методичні розробки з формування культури академічної доброчесності аспірантів.

Список використаної літератури:

1. Батечко Н., Михайліченко М. Феномен академічної доброчесності в контексті синергії наукових піходів. *Освітологія*. 2019. № 8. С. 26–33.
2. Ковтунець В. Система забезпечення якості вищої освіти у США. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформаційно-аналітичний огляд. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.
3. Гаруст Ю., Павленко Б. Академічна доброчесність – шлях до захисту інтелектуальної власності українських науковців. *Правові гори-зонти*. 2017. С. 88–95.
4. Згуровський М. Дипломована псевдоосвіта, або Суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України. *Дзеркало тижня*. 2006. URL: http://gazeta.dp.ua/EDUCATION/diplomovana_psevdoosvita_abo_superechnosti_perehidnogo_periodu_u_sferi_vischoyi_osviti_ukrayini.html
5. ЗУ Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти. URL: <https://academiq.org.ua/university-uchasnyky-academic-iq/>
7. Малогулко Ю.В., Затхей М.В. Проблеми академічної доброчесності у вищих навчальних закладах. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvt/all-hcvt-2018/paper/view/3857>
8. Меньяло В.І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності : дис. ... д. пед. н. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Запоріжжя, 2020. 756 с.
9. Серебрянська І.М. Мовна експлікація концепту «Академічна доброчесність» в українському освітньому дискурсі. URL: www.researchgate.net/profile/Irina-Serebranska/publication/340818789 (sited: 20.08.2021)
10. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. Підприємництво, господарство і право. *Теорія держави і права*. 2018. № 11. С. 192–195.
11. Фінікова Т., Артюхова А. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики». Київ : Таксон, 2016. 234 с.

Kuzmenko A. Assessment of the current state of the academic integrity culture formation in higher education institutions of Ukraine

Recently, the educational space of Ukraine has undergone significant changes, which did not go unnoticed by higher education, in particular the introduction of academic integrity in the higher school. The object of this investigation is the culture of academic integrity, and its subject is the state of formation of academic integrity in Ukrainian higher education institutions. The purpose of the article is to assess the formation of the academic integrity culture in Ukrainian higher education institutions. In accordance with this there are such task to be solved: to characterize the international activities of Ukrainian education to strengthen the culture of academic integrity, to describe the domestic policy of forming the academic integrity culture in the higher education institutions.

At the international level, Ukraine actively cooperates in the field of active culture of integrity with the Renaissance Foundation and the American Councils, introducing projects to improve the quality of education and science in secondary and higher education by organizing online courses and conferences, symposia, round tables and so on. At the domestic level, academic integrity is officially defined by reality by law, the majority of higher education institutions of Ukraine present on their official websites the legal framework for regulating academic integrity, promote Western developments and initiatives of international projects, demonstrate a number of educational and scientific activities. Academic misconduct is mostly understood as plagiarism (in narrow sense). Individual higher education institutions present supplementary online sources of the Russian network. Bachelor's students, master's students, scientific and pedagogical workers are the subjects of observance of the academic integrity culture, but such a link as a PhD student is usually ignored, or considered integrant from others, which is inappropriate, in our opinion, because the requirements for the third-level applicant are different from previous levels.

Key words: *academic integrity, higher education, institution of higher education, ethical norms, quality of education.*

УДК 378.147:811.111

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.28>**М. А. Лащенко**викладач кафедри іноземних мов
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного**О. Ю. Коваль**викладач кафедри іноземних мов
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

НОВІТНЯ МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Основним трендом розвитку сучасних освітніх систем багатьох країн світу є діджиталізація освіти. У цьому напрямі відбуваються зміни і в освітній системі України: створюються електронні підручники, активно розвиваються освітні портали, класи оснащуються інтерактивними дошками та сенсорними панелями, впроваджуються електронний документообіг, підключення закладів освіти до Інтернету тощо. Нині поширюється практика невизначеності методики викладання англійської мови для економічних спеціальностей. Важливим зауваженням стане впровадження новітніх методичних вказівок для викладання англійської мови, насамперед спираючись на знання мови студентами на рівні B1 з можливістю вільно спілкуватися на повсякденні теми. На основі цих підходів доцільним є створення новітніх концепцій викладання та заохочування студентів до вивчення англійської мови у сфері економіки та бізнесу та введення у програму рівня B2. Для цього актуальним буде запровадження інформаційних технологій для забезпечення відповідних потреб викладацької позиції з боку викладача як доповідача інформації та студента як слухача, який зможе аналізувати кожен етап пройденого матеріалу з боку англійської мови, інформаційних технологій. Також невід'ємною частиною вивчення англійської мови студентами економічних факультетів нині стали сучасні онлайн-сервіси та багаті корисними знанням, інформаційні платформи. У сукупності всі досліджувані новітні методи дадуть навчальному процесу колосальний поштовх і, крім цього, мотивуватимуть студентів до більш старанного вивчення іноземної мови. Використання сучасних технологій може принести значні плоди в цій сфері, якщо викладач, в особі користувача, зможе вільно володіти онлайн-сервісами, інформаційними технологіями тощо. Тому необхідним є створення тренінгів не тільки для студентів, але й для викладацького складу.

Ключові слова: англійська мова за економічним спрямуванням, бізнес-англійська мова, сучасні технології та методики навчання, мотивація студентів до вивчення мови, застосування додатків у смартфонах.

Метою статті є розробка та ознайомлення з планами впровадження сучасних технологій, навичок та практичних знань мовлення з англійської мови в економічних спеціальностях, оптимізація та мотивація студентів до вивчення англійської мови, вдосконалення розмовного аспекту в англійській мові та впровадження новітніх технологій у навчальний план.

Виклад основного матеріалу. Важливим етапом виступають розробка методичних вказівок до вивчення англійської мови та запровадження програм та цілей для викладання іноземної мови в сфері економіки і бізнесу. Проаналізувавши спеціальності та складники їхньої програми, необхідно спиратися на тенденцію їх вивчення та розробити план розгляду англійської мови з боку інформаційних технологій та економічних спеціальностей, використовуючи такі заходи, як презентації, ігри, жива розмова між викладачем та студентами, а також додатки в телефонах. При цьому треба брати до уваги, що всі економічні спеціальності

відповідають числовим значенням. Тому в процесі викладання дисципліни необхідно спиратися на показники статистик, бюджетів, розвиток суспільства в цифрових показниках, ділового спілкування в графіках та схемах.

Нині серед додатків у телефонах для англійської мови виступають Kahoot, Quizizz, Duolingo та English Grammar, або Business Letters.

Додаток Duolingo – електронна платформа вивчення мови і краудсорсингового перекладу тексту, що має платний та безплатний типи аккаунтів. Сервіс розроблений так, що мірою проходження уроків користувачі допомагають перекладати вебсайти, статті та інші документи [3]. Станом на січень 2021 року користувачі, які знають російську мову, можуть вивчати англійську, німецьку, французьку та іспанську мови, в процесі підготовки – шведська й українська. Ефективність підходу Дуолінго, заснованого на аналізі статистики, була перевірена стороннім дослідженням на замовлення компанії. Дослідження, проведене

професорами Міського університету Нью-Йорка і Університету Південної Кароліни, показало, що 34 години на Duolingo дають стільки ж навичок читання і письма, скільки дає початковий семестровий курс в американському вищому навчальному закладі, який займає близько 130 годин [7]. Duolingo має складники тестування та вивчення слів у повсякденному житті, застосовуючи різні підходи до вивчення англійської мови.

English Grammar допомагає студенту у визначенні правил складання речень та підходів до вивчення словосполучень.

Quizizz має тести, які можуть допомогти студентові орієнтуватись в їх проходженні та застосуванні усіх правил для отримання позитивного результату [3]. Quizizz – освітній сервіс, спрямований на педагогів для створення інтерактивних занять, групових робіт, іспитів, модульних тестів і попередніх перевірок. Функціонал програмного забезпечення гнучкий і дає змогу створювати імпровізовані тести, що дозволяє максимально реалізувати творчий потенціал вчителів.

Найвагомішою позитивною рисою сервісу є те, що всі учні отримують однакові завдання, але кожен із них на своєму мобільному пристрої побачить випадкову послідовність запитань і буде працювати з тестом у власному темпі.

На дисплеї студента з'явиться питання із зображенням, яке за бажанням можна збільшити, а також варіанти відповідей. Вчитель може стежити за робочим процесом кожного учня й отримати повну картину роботи колективу, що дає змогу більш гнучко організувати навчання молоді.

Після закінчення тестування за допомогою сервісу Quizizz керівник навчального процесу може експортувати отримані дані в таблицю Excel. Ця функція стимулює навчальні заклади до переходу на більш зручний та прозорий метод ведення обліку оцінок учнів, тобто використання електронних журналів. За бажанням, викладач може скористатись не тільки своїми тестами, але й використовувати готові з бібліотеки Quizizz.

У величезному функціоналі сервісу також присутня можливість організації роботи в команді, створення вікторин та різноманітного інтерактиву. За допомогою Quizizz також можна створювати тести за різними темами шкільної програми, організувати інтелектуальні ігри та експрес-опитування учнів, пропонувати тести як домашню роботу.

У програмі Business Letters представлені зразки ділової та комерційної переписки. Перегляд ділової кореспонденції дає змогу краще засвоїти оформлення подібних листів, запам'ятати найбільш часто використовувані кліше. База даних Business Letters містить сотні різних документів і ділових повідомлень. Для спрощення роботи можна скористатись пошуком. Інтерфейс реалізо-

вано англійською, але структура програми проста і зрозуміла. Інформаційна платформа ідеально підходить для студентів факультетів економіки, бізнесу, журналістики тощо.

Kahoot, якщо розглядати його як інструмент контролю наукових досягнень учнів у фізиці, використовується порівняно нещодавно і є доволі сучасним. Така популярність цього сервісу пояснюється можливостями самостійного створення різноманітних засобів закріплення наявних знань онлайн, а саме: тестування, вікторини або опитування. Завдяки цьому застосунку можна швидко та якісно перевірити рівень засвоєних знань учнів.

Kahoot був запущений ще в далекому 2013 році в Норвегії і станом на сьогодні успішно використовується у 180 країнах світу [7]. Створені інтерактивні тести, ігри, вікторина, а також опитування налічують кілька варіантів відповідей. Цей онлайн-сервіс може бути корисним і вчителям з метою розвитку організаційної, методичної і наукової форм роботи.

Ігри допомагають сформувати необхідні навички комунікації в колективі, розвивати критичне мислення гравців і, зрештою, знайомити і новими інформаційно-комунікаційними технологіями. Загалом є три гри, кожна з яких має свою мету, відповідно до якої виділяють такі форми вікторин:

1) вікторина (Quiz), яка дає змогу визначити трьох лідерів серед учнів, які найкраще вивчили матеріал;

2) обговорення (Discussion), розраховане на відкриту дискусію з приводу конкретного питання, висловлення власних думок та ідей у форматі бесіди;

3) опитування (Survey), що дозволяє оцінити учнів безпосередньо на занятті, і певними обмеженнями в часі. Результати одразу можна побачити на екрані.

З огляду на все це основним етапом та елементом навчання англійської мови є особистісна спрямованість, заохочення студента до вивчення мови. Тому здобувачам освіти необхідно приділяти увагу вивченню англійської мови, спираючись на вивчення дисциплін протягом семестру та відштовхуватись від перекладу інформації з професійних дисциплін англійською мовою та уявляти методику Бізнес-англійська мова [5].

Для ознайомлення з новітніми методиками вивчення англійської мови, використання інформаційних систем із метою викладання мотивування студентів до вивчення мови за економічними спеціальностями для викладачів необхідно організувати курси або тренінги щодо сучасних концепцій впровадження ІТ-технологій у викладацький шаблон, аби викладачі мали змогу оптимізувати процес вивчення з використанням цих технологій в економічній сфері.

Нині епідеміологічна ситуація говорить сама за себе щодо впровадження технологій у викладання. Англійська мова є не тільки розмовною, але й діловою структурою мовлення, і цьому необхідно приділити велику увагу, аби студенти могли спрямовувати свої знання в управлінську діяльність із легких до складних елементів. Заглиблюючись у викладання англійської мови за економічним спрямуванням, варто оперувати такими темами, як розвиток країни, промисловість, туризм, аграрій, машинобудування, міжнародні відносини, міністерства та їх спрямованість та інші.

Варто додати, що вивчення англійської мови має спрямовуватись не тільки на розвиток всіх сфер економіки, але й на вирішення проблем, які стосуються економічного спрямування.

Прикладом викладання іноземної мови за економічним спрямуванням є поглиблення в показники власної країни з визначенням сутності показника, що він має в собі, яку функцію відіграє і як впливає на розвиток країни.

Таблиця 1

Зведена таблиця індексів споживчих цін за 2018–2020 роки

Місяць	2018	2019	2020
Січень	101,5	101,0	100,2
Лютий	100,9	100,5	99,7
Березень	101,1	100,9	100,8
Квітень	100,8	101,0	100,8
Травень	100,0	100,7	100,3
Червень	100,0	99,5	100,2
Липень	99,3	99,4	99,4
Серпень	100,0	99,7	99,8
Вересень	101,9	100,7	100,5
Жовтень	101,7	100,7	101,0
Листопад	101,4	100,1	101,3
Грудень	100,8	99,8	100,9

Індекс споживчих цін виявляє зміну вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг у поточному періоді стосовно попереднього. Споживчий набір товарів і послуг – це сукупність найбільш використовуваних і важливих для споживання в домашніх господарствах товарів і послуг [1].

З цього приводу та з огляду на таблицю 1 студент має давати характеристику цим показникам, який вплив вони мають та якою є їхня сутність.

Протягом трьох років результати індексу споживчих цін у середньому залишалися на рівні 100%. У деяких моментах показник був менше норми, а в деяких вище норми. Вартість їжі, комунальних послуг та розвиток країни залежать від цих коливань.

Саме тому студент має більш досконало обґрунтувати таблицю у сфері оптимізації та покращення показників, аби ці значення відповідали нормативним.

До кожного елементу вивчення англійської мови за економічним спрямуванням важливо підходити окремо. Для економістів мають бути введені показники розвитку країни, для фінансистів – показники бюджету та розвиток фінансової системи, для обліку – адміністрування, облік та аудит, їх концепція в інших країнах, для публічного управління та адміністрування – міжнародні відносини, управління громадою та проведення онлайн-зустрічей, доповідання, для підприємців – налагодження стосунків із партнерами з інших країн, обговорення промисловості та стратегії управління, налагодження імпорту та експорту тощо [6, с. 18; 4, с. 11]

Також у сфері англійської мови за економічним спрямуванням необхідно приділити увагу навичкам написання текстів про розвиток країни, роботу різноманітних економічних відгалужень та доповіді про актуальні питання щодо удосконалення системи управління та обговорення їх в аудиторії і підбиття підсумків, результати яких можуть передбачати нові зміни.

Ключовим етапом формування навичок англійської мови може виступати складання викладачами тестів та цікавих розважальних ігор у процесі навчання для зацікавлення студентів. Методика цих застосувань у процесі навчання є оптимізацією вивчення англійської мови для переходу їх у сферу повсякденного життя та економіки. Необхідно спрямувати елементи тестів та ігор у процесі вивчення дисципліни на етап розвитку економіки країни і визначення основних термінів, які прив'язують англійську мову до визначення понять та елементів у період її функціонування з боку економіки.

Найпоширенішим етапом вивчення іноземної мови є застосування методики написання цікавих текстів про економіку, спираючись на економічну сферу та інформаційні технології [2, с. 7].

Перше місце серед цих підходів займають презентації, які студенти готують до останньої пари на різну тематику: щодо застосування елементів бізнесу та розвитку економіки в цифрових показниках та графіках, їх аналіз та оптимізація у сфері розвитку суспільства. Сюди також можна зарахувати власні дослідження або написання тезисів із викладачем. Створення статей для міжнародних економічних видань іноземною мовою значно підвищить рівень англійської усіх залучених до цієї роботи студентів.

Висновки і пропозиції. Лише застосовуючи більш прогресивні методи навчання, можна досягти кращого результату. Використовуючи таке програмне забезпечення, як English Grammar, Quizizz, Duolingo, студенти і викладачі можуть досягати максимальної ефективності і найкращих результатів у вивченні мови та поліпшенні навчального процесу. Саме тому, що нині в наше

життя щільно увійшли смартфони, інформаційні технології та Інтернет, ці додатки можуть принести величезну користь.

Проведення інтерактивів на заняттях згуртує колектив або навіть створює конкуренцію між учнями, що сприяє успішності учнів.

Високу ефективність показав метод демонстрації фільмів в оригіналі на аудиторних роботах. Така вправа значно покращує сприйняття англійської мови на слух. Крім цього, поліпшуються мовлення студентів та загальний рівень знань англійської мови, що вкотре підтверджує високу результативність використання медіаресурсів на заняттях.

Спрямувавши елементи тестів та ігор у процесі вивчення дисципліни на етап розвитку економіки країни, можна визначити основні терміни, які прив'язують англійську мову до визначення цих понять та елементів у період її функціонування з боку економіки.

Застосування методики написання цікавих текстів про економіку та відповідних досліджень з опорою на інформаційні технології та інформаційні ресурси економічної сфери, підготовка презентацій, які студенти готують до останньої пари на різну тематику щодо застосування елементів бізнесу та розвитку економіки в цифрових показниках та графіках, їх аналіз та оптимізація у сфері розвитку суспільства – всі ці фактори мають з'явитися в усіх сучасних навчальних закладах, бо вони мають найкращі показники ефективності порівняно з попередньою моделлю викладання англійської мови.

У сфері англійської мови за економічним спрямуванням треба приділити увагу навичкам напи-

сання текстів про розвиток країни, доповідям про актуальні питання щодо удосконалення системи управління, обговоренню їх в аудиторії і підбиттю підсумків, результати яких можуть передбачати нові зміни.

Зважаючи на все вищезазначене, можна вивчати англійську мову за економічним спрямуванням у ширшому розумінні, спираючись на сферу спеціальності та процеси в період діджиталізації економіки.

Список використаної літератури:

1. Базовий індекс інфляції в Україні 2021. *Статистичні дані Міністерства фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/basic/> (дата звернення: 14.10.2021)
2. Бартош О.А., Кравець О.В. *English for students of economics*. Київ, 2018. С. 50.
3. Додаток для вивчення англійської мови: *Duolingo*. URL: <https://uk.duolingo.com/> (дата звернення: 14.10.2021).
4. Дюканова Н.М. *English for special purposes (Economics)*. Київ : ТОВ «ВП Логос», 2009. 384 с.
5. Полікарпова Ю.О. Сучасні тенденції у викладанні англійської мови в Україні. *Народна освіта*. 2017. Вип. 2. С. 60–65. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4870 (дата звернення: 25.10.2021).
6. Шпак В.У., Мустафа О.О. *English for economists and business men*. Київ : Вища школа, 2013. 223 с.
7. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Duolingo> (дата звернення: 10.10.2021)

Lashchenko M., Koval O. Methods of teaching English for students of economic specialties using modern technologies and methods

The main trend in the development of modern educational systems in many countries is the digitalization of education. In this direction there are changes in the educational system of Ukraine: electronic textbooks are created, educational portals are actively developed, classrooms are equipped with interactive whiteboards and touch panels, electronic document management is introduced, educational institutions are connected to the Internet, etc. Today, the practice of indefinite methodology in teaching English for economics is becoming more widespread. An important note will be the necessity to introduce the latest guidelines for teaching English, primarily based on the knowledge of the language by students at the B1 level with the ability to communicate without difficulties on daily topics. Based on these approaches, it is advisable to create the newest concepts of teaching and encouraging students to learn English in economics and business through introduction to the program level B2. For this purpose, the introduction of information technology will be relevant to meet the needs of the teaching potential of the teacher as a speaker, and the student as an applicant, who can analyze each stage of the material from the English language, which connected with information technology. These days modern online services and information platforms are rich in useful knowledge, have also become an integral part of studying English by students of economic faculties. Taken together, all up-to-date research methods will give a tremendous boost to the educational process and, in addition, will motivate students to more diligent study of a foreign language. Using of modern technologies can bear significant results in this area, but only if the teacher, in the person as the user, will be able to freely own online services, information technologies and so on. Therefore, it is necessary to create trainings not only for students, but also for the teaching staff.

Key words: *Business English, modern technologies and teaching methods, motivation of students to learn the language, using of applications in smartphones.*

НОТАТКИ